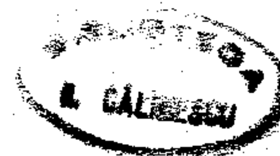
Coperta și supracoperta: *Petre Vulcănescu*

TUDOR ARGHEZI

SCRIERI

27

A. Iorgu... Donație 2008

PROZE

EDITURA MINERVA

SCHIŢE DE PORTRET

1911—1967

MORŢII

De la o vîrstă, nu mai interesează vîrsta, şi omul începe să intre în epoca minerală, unde, ca să fii la locul tău, contimporanii nu te acceptă totuş prea de tînăr, adică numai de optzeci, nouăzeci de ani, un moment de tranziţie de vreo două sute, trei sute de ani. Relativ la contimporaneitatea cum e înţeleasă de noi, indivizii care au scris şi pictat şi au trăit prea mult revin la viaţa tolerată înviaţi, cam de pe la anii 1200 încoace.

După ce a trăit ca vai de lume o viaţă zisă reală, vexat către sfîrşitul ei, şi de natură şi de generaţiile care se uită strîmb la tine că încă nu te-ai deplasat, ceea ce a rămas din tine, post-mortem, hîrtie şi carton, trebuie să treacă prin purgatoriul lung al opiniilor inegale — şi se pomenesc urmaşii tăi că te-ai mutat din uitare în clasicism, ajungînd clasic şi model, fără să te fi gîndit. O ipoteză. De fapt rămîi în drumul istoriei pentru amatorii de vieţi diverse neîmplinite, printre surcele şi coceni.

Se povesteşte că, de curînd, Bernard Shaw, asistînd la o reprezintaţie a uneia din piesele lui, un tînăr din public l-a, cum se zice la noi, fluierat. Englezii, fluieră şi în semn de aprobare, dar fluierătura spectatorului trebuie să se fi manifestat afară din obicei de ostentativ. Shaw are vreo nouăzeci de ani, poate că şi trecuţi. Autorul s-a sculat din loja lui în picioare şi adresîndu-se rebelului spectator, fără niciun accent de apostrofă, i-a spus cu vocea, la vîrsta lui

cea mai tare: « Domnule, sînt de părerea dumitale: piesa care te-a scos din pepeni e proastă. Atît m-am priceput, atît am făcut ».

Dar te oprești la Shaw și la cei de o vîrstă cu el. Le-au trecut pe dinainte și pe de lături rînduri de oameni într-un veac și mai puțin, și au dispărut. Ei au avut prieteni și prietenii s-au dus.

Cînd prietenii se schimbă cu admiratorii nu mai e acelaș lucru: vine un duh de marmoră cioplită, de bust, de ediții cu pergament, un năduf de cimitir cu inscripții, o adiere de parastas. Ai întîrziat. De ce nu te-ai grăbit, ca să cazi întins de tînăr în șanțul cărții tale, deschisă pe masa de lucru, ca o muscă?

Mai ciudat este că toți oamenii care s-au prefăcut că trăiesc în timpul tău, continuă să trăiască mai intens în tine după ce mor. Figurile lor au încăput în pinacoteca ta, mai nesfîrșită ca viața, și sînt neîntrerupt prezenți. Moartea, pămîntul sau flacăra rugului de cadavre nu sînt în stare, reducîndu-le în putregai și cenușă, să le suprime ceea ce-i mai subtil și nuanțat în ei, portretul, adică o nimica toată personală, apărută printr-o simplă diferență neglijabilă a trei-patru elemente constante ale fizionomiei ei, și nu înțelegi pentru ce, unică, o singură dată în gloata mileniilor străbătute de miliardele de oameni provizorii.

Poate că dată în sarcina unui socotitor filozofic de cifre vagi, aluzia l-ar putea îndruma către un argument valabil pentru demonstrarea existenței unui suflet în om.

1947

TH. CORNEL*

Absența din Capitală pînă la ultima oră, a prietenilor noștri, m-a silit să iau singur o sarcină mult mai potrivită cu talentele confraților mei și să jelesc în numele revistei *Viața socială*, pe unul din colaboratori.

E sfîșietor de greu să te vezi deodată fără nicio pregătire sufletească, adus să scrii la aceeaș masă, cu o cerneală din aceeaș călimară, elogiul funebru al celui ce ți-a stat, ca să zic așa, alături tot timpul, sau pe scaunul din față, al celui care meditînd se uita la tine și la care, căutînd un început de inspirație, te uitai. Mi se pare că mă izbesc de cotul lui cînd, în vederea unei cuvîntări, scriu că Theodor Cornel a murit, și pare că-l simt citindu-mi peste umăr și că-l văd că trăsare. . .

M-am despărțit de Cornel acum cîteva zile. Îmi dovedea cu glume, lipsa de talent a unui pictor, foarte cumpărat, de la Ateneu, și-mi plăcea să-l văd schimbîndu-și fizionomia și trîntindu-și în masă palma furioasă. Iată-l acum nemișcat!. . . Între aceste două atitudini, omul sculat pe picioare și gata de trîntă, și omul întins pe spate și de-a pururea indiferent, e un contrast care mă-nspăimîntă.

* *Text rostit în ziua de 27 februarie 1911 la înmormîntarea poetului Theodor Cornel, redactor la revista* Viața socială *și prieten al lui Tudor Arghezi.*

Am un alt motiv să mi se pară sarcina mea de-a lua-o groparului înainte, nesuferită. Pe Cornel l-am cunoscut îndeaproape. Acum cîţiva ani, Cornel a făcut parte din viaţa mea. Pe Cornel l-am iubit! — Nu l-am iubit ca pe un colaborator: oamenii de litere ce se pot găsi de faţă îşi dau seama de această uşoară deosebire. L-am iubit ca pe un prieten — şi atunci cînd prietenii socot indelicateţea ca un grad de prietenie înnaintat, eu pe Cornel mi se pare că l-am respectat.

Cu toate acestea mi-e cu neputinţă să mă despart de dînsul pe tăcute, cum ar fi mai frumos — şi cu muţenia cu care Timpul se smulge de lîngă noi. . . Îi datoresc prietenului meu un cuvînt, un rămas bun, oricît m-ar îngrozi faptul că pentru atîta lucru trebuia să ne dăm întîlnire într-un cimitir. Rămas bun zadarnic, fără-ndoială! Dar cu un corectiv: moartea lui Cornel veni atît de iute cu toată conştiinţa ce-o am în această clipă, limpede, că el a murit, sufletul meu n-a ajuns să se deprindă. Sînt încă pornit spre iluzia că Theodor Cornel mă mai aude. Dar să cred că între noi n-a încăput acel zid uriaş şi negru, de care îşi sfărîmă pumnii omenirea în deşert; prin care nu se mai aude nicio bătaie şi niciun strigăt; care de la începutul lumii-ncoace, zi cu zi creşte, şi în lungul căruia visarea noastră zugrăveşte speranţă şi ideal necontenit.

Viaţa lui Theodor Cornel, viaţa lui cea adevărată, începe la Paris, unde s-a exilat acum vreo cincisprezece ani, într-o împrejurare ce trebuie indicată. Pentru ca să scape de închisoare pe un tovarăş al lui, de redacţie, vinovat de un articol ce privea pare-se justiţia moravurilor, Cornel preferă să nu denunţe pe autorul adevărat al acelui articol; preferă să-şi ia răspunderea unei crime ce n-o făcuse şi pleacă în surghiun.

Se poate reproşa, e adevărat, ziarului de pe vremuri caracterul lui de foaie copilărească, lucru la care justiţia nu s-a gîndit — şi Cornel ar putea fi mustrat pentru că a scris la acel ziar — ceea ce ar fi cam tot una cu a-i cere socoteală pentru ce i-a fost foame şi pentru ce a căutat să mănînce cînd i-a fost. Pe vremea aceea, trebuie să ştim că literatura poporanistă era încă necunoscută şi că cititorii, mai puţin rafinaţi decît astăzi, se îndreptau în sinceritatea lor, spre lectura care li se potriveşte în toate timpurile mai bine.

Însă în faţa actului admirabil de-a prefera dreptului său de apărare, osînda unei singurătăţi de nefericire deplină, mustrarea pur platonică ce s-ar aduce lui Cornel dispare. Dreptul de-a se apăra cînd a fost pe nedrept acuzat şi de a denunţa pe un individ mai puţin pregătit decît el să priceapă justiţia conştiinţei — era pentru Cornel o laşitate. Cornel a fost ceea ce se numeşte, cu un cuvînt ce nu mai figurează şi astăzi prin vocabulare, un *om*, un om întreg, un om de caracter: e singura mîndrie de care nu s-a temut în viaţa lui; că a fost un om de caracter! E calitatea pe care şi cel mai rău intenţionat din vrăjmaşii lui (dacă are) i-o va recunoaşte: că a fost un om de caracter!

Voi apăsa şi mai mult pe acest punct şi mă voi întreba, cîţi oameni ca dînsul se pot găsi, nu zic în ţara aceasta, alcătuită în chip firesc din tot soiul de suflete disparate, dar cîţi se pot găsi ca dînsul printre noi, cei de aici, care sîntem prin natura lucrurilor ceva mai aleşi, mai uniformi, mai apropiaţi de izvoarele adevărate ale vieţei şi mai chemaţi? Poate că fiecare dintre noi, cei de faţă, are de regretat o înjosire cel puţin, o trădare cel puţin, cel puţin o nedemnitate. Ei bine! Theodor Cornel n-a cunoscut o astfel de mîhnire.

Am însemnat pricina materială a emigrării lui, tocmai ca să-i pot aduce acest nespus de rar elo-

giu — și ca să vi-l arăt în acelaș timp confruntat cu o dificultate, cu o împrejurare decisivă în ce privește nobleța unui suflet.

Mai e nevoie să vorbim și de ce fel de viață a dus Cornel la Paris? Nu, negreșit, de viața lui mintală, care s-a împuternicit și s-a întins la contactul èlitelor intelectuale franceze — dar de viața cea măruntă, pe care o încearcă toți studenții fără mijloace, gîtuiți de orașele mari ale Occidentului.

Ne uitam într-o zi amîndoi la vîrfurile catedralei Notre Dame. Sînt aproape șase ani de atuncea, prin decembrie și era cam pe la prînz. Cornel ducea subsuoară un ghiozdan cu cărți, și printre cărți, proviziile pe ziua ceea: șocolată și franzele. Era masa lui obișinuită: un baton de șocolată și două franzeluțe. Frugal pînă la spiritualitate, muncind toate muncile, scotocind prin toate bibliotecile, dar vesel și voios. Theodor Cornel a trăit un șir întreg de peripeții realiste care îți evocă infernul Parisului cu hohotul lui de trudă și de frămînt, cu revoltele lui, cu ceața și ploile lui, cu podurile depărtate de peste Sena, pe subt care călătoresc rostogolindu-se, învinșii, către Morgă.

În acelaș timp Cornel întemeia o societate de bele-árte și sfîrșea de scris o călăuză amănunțită a Luvrului, lucrare de proporțiile unei enciclopedii.

Să nu pierdem din vedere însușirile intelectuale ale lui Theodor Cornel. Să ne aducem aminte că el a fost un critic de artă dintre cei mai recunoscuți de către pictori, oameni extrem de simțitori la sfaturi. Chiar în Paris, unde critica înțelege și cunoaște materia criticată aprecierile lui treceau de binevenite și exacte. În judecățile sale Cornel aducea documentarea unei științe minuțioase. A scris la ziare franceze ca *Le Courrier Européen* și la ziare românești ca *Adevĕrul*. Ultimul său studiu de artă a fost să se publice la noi în *Viața socială*. Vorbind despre Muzeul Simu, Cornel

mai proclamă încă o dată, înnainte de a închide ochii, dumnezeirea artei și în acelaș timp valoarea educativă a celei mai frumoase colecții de la noi.

E poate momentul să adresăm aci o mulțumire respectuasă fondatorului muzeului. Domnul Simu a ținut să nu rămînă strein de înmormîntarea prietenului nostru, și, dintr-o pornire ce-i face cinste deosebită, ne-a adus să credem că scriitorii români nu mai sînt cîinii năpăstuiți de pînă ieri și că între clasa avută și ei, pot exista, măcar în chip postum, și puncte de atingere altfel decît teoretice și sentimentale.

Cornel a apucat să scrie și două cărți de literatură artistică, *Mentalia* și *Cîntări pentru inimă*, a căror inspirație particulară făgăduia scrieri viitoare personale. E uimitor că omul acesta zădărnicit ca nimeni altul de problema zilei de mîine, a mai putut să găsească stările sufletești ale zonelor intelectuale celor mari, prin care de la Homer pînă la Goethe și Tolstoi, au scoborît către apus toți luminătorii.

Noi așteptam ca situația materială a lui Cornel să se limpezească, acum cînd el ajunsese să-și închighebe o situație materială. Odată liniștită și consacrată sufletului, ne așteptam ca pana lui să ne poată da în sfîrșit, paginile puternice și vii pe care le-ar fi scris. Cornel avusese ideea nimerită să compuie un fel de dicționar al contimporanilor, pe care îl începu îndată după întoarcerea lui în țară. Persoanele onorabile ce nu s-au putut ilustra într-altfel trebuiau să lase urme îngrijite în acel dicționar; iară persoanele ilustre să poată găsi într-însul, din cînd în cînd, la momente de îndoială, materie de îmbărbătare în textul propriului lor portret, biografii sobru scrise și informate bine. Dar cine se aștepta ca *Portretele contimporane* care au sleit puterile lui Cornel, să se oprească la litera B, iar

ca, în cazul cînd vor fi continuate, să cuprindă atît de repede și biografia întemeietorului lor?

Așa a fost Cornel, o inimă distinsă, un suflet plin de farmec, un prieten cum vor fi întodeauna puțini și un poet neîmpăcat.

Cred că nu mă înșel nici cînd voi adăoga că mai scumpă și decît arta și decît viața lui, pe care s-a grăbit să și-o sleiască, a fost lumea, omenirea. I-au fost scumpi mai presus de toate, oamenii cei nenumărați care suferă și se sting; i-a fost scumpă minunea acelei taine ciudate care zămislește zilnic ființe noi pentru suferință și luptă, ființe veșnic noi, îngenunchiate sub lanțuri veșnic vechi. I-au fost scumpe mulțimile acelea negre de muncitori care put a fum, a sudoare și sînge: miile de ochi învăpăiați ce se îmbulzesc, tăcute, în jurul amvoanelor sociale, și care reprezintă forța și drepturile pămîntului, drepturile acestui pămînt ce iată, ni-l cere, și căruia trebuie să-i dăm peste cîteva clipe un prieten duios... I-au fost scumpe holdele de oameni pe care un vînt de ideal, ce nu se poate compara cu nicio mișcare omenească de pînă astăzi, le clatină din ce în ce mai mult și cărora holde li se tăgăduiește cu înverșunare tocmai cele mai pline și mai groase spice.

Cornel și-a zis: Din aceste gloate adînci, din sufletele, din brațele, din mîinile acestea, ies toate, și voi fi cu ele oriunde se vor îndrepta.

Mi-ar plăcea să sfîrșesc cu un strigăt de energie și cu o imagine de viață neîncetată în fața acestei inimi ce s-a oprit. Sîntem într-adevăr, unii care în lumea aceasta de schimbări necurmate, de apariții și dispariții subite, am ajuns să nu mai vedem pe morți. Liniștea privirilor noastre rămîne ațintită cu hotărîre pe modelul unei omeniri desăvîrșite și delicate, precum a visat-o și Cornel.

Însă nu putem fi toți la fel. Iar alături de noi trebuie să plîngă o mumă ce și-a pierdut copilul și niște frați îndurerați. Poate or mai fi de față și alții, a căror iubire pentru cel plecat singur și neînsoțit adaogă la iubirea și la durerea noastră o nuanță. Cum voi turbura ducerea lor cu un strigăt de victorie?

Să desprindem peste acest mormînt o roză de poezie și-n chip de despărțire să sfîrșim cu versul lui Arthur Rimbaud:

« *Nature, bercez-le chaudement, il a froid* ».

1911

SCRISOARE DESCHISĂ LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Domnului J. J. Rousseau,
Posterestante, Rue du Mt. Blanc, Genève

N-am mai primit, iubite prieten, de la tine, niciun rînd. În optsprezece luni şi mai bine, ai fi putut, gîndesc, să-ţi mişti puţin condeiul cu care te-am lăsat în mînă şi să-mi trimiţi măcar o cartă poştală, cu vreo vedere a lacului Léman, în faţa căruia de-atîtea ori am stat amîndoi de vorbă. La stînga ta s-a deschis încă de mult pe Quai des Bergues, bazarul *Dégringolade*-i cu mii de asemenea « ilustrate ». N-ai avea decît să-ţi întorci puţin capul şi să strigi să ţi se aducă o duzină. Din buzele tale de bronz ar fi de ajuns un singur *psst!*

Sau poate că n-ai luat portofelul cu tine? Te temi ca negustorul de cărţi poştale să nu-ţi surîdă-n faţă ca şi strămoşii lui genevezi? Ei, da, el ţi-ar putea aduce aminte că deşi turnat în aramă, n-ai decît o cămaşă pe tine, încinsă cu o curea şi un volum în mînă, care preţuieşte mai nimic. Ce ai mai citit de cînd nu ne-am văzut? Ştii că de Diderot se vorbeşte şi la « Terasă » în Bucureşti, şi de amicul tău Voltaire. A apărut acum o ediţie excelentă din *Larousse,* în care figurezi şi tu.

Era deunăzi în acest oraş de lîngă Dunăre, de unde-ţi scriu la repezeală, o seară de ploaie posomorîtă. Răsfoiam *Spovedaniile* tale şi *Contractul social* şi-mi aduceam aminte că te lăsasem în insula ta, în mijlocul iernii, subt copacii tăi despuiaţi, cu o carte pe genunchi, cum te găsisem, ascuţindu-şi vînturile, dinspre Savoia şi Jura, tăişurile pe spinarea statuii tale nesimţitoare.

Ei, dar nici eu nu ţi-am mai scris nimic, te rog să mă ierţi. Trăim în nişte zile minunate cînd timpul se pierde cu o artă infinită. Pentru ca să nu ne ţinem de vorbă noi am inventat « ocupaţiile » şi sîntem într-adevăr foarte ocupaţi, căci invenţia a fost luată-n serios. De dimineaţa pînă seara şi o parte din noapte cu toţii muncim la ceva ce ne displace fiecăruia, ne pierdem timpul pe toate potecile streine şi numai pe drumul nostru nu ne găsim niciodată. Asta se cheamă activitate şi sîntem foarte mulţumiţi că nu facem la urma urmei nimic. Cît e de departe unda de peruze şi smarald a Lacului imens din jurul tău!

Noi artiştii, scriitorii, filozofii, învăţaţii, cum ne pretindem, suferim de laşitatea generală, care constă în a înstreina munca adevărată şi a îndrepta-o către stomac. Ca să fim în plinul misiunei noastre, noi ar trebui să răpim, să furăm, să ne îndeletnicim cu brigandajul şi escrocheria, la adăpostul cărora să putem gîndi şi scrie neturburaţi, pentru gloria patriei şi nemulţumirea noastră.

Primeşti regulat *Facla*? În ultimul timp ai văzut că Societatea Scriitorilor Români m-a veştejit... Cînd ne-am despărţit în Geneva nu mă cunoştea nimeni. Îţi făgăduisem să mă întorc tot necunoscut. Să mă ierţi, am alunecat în ispită. Azi fac parte din o societate de scriitori. Ca să putem însemna ceva ne strîngem şi noi la un loc. Ce să facem? Cum n-avem geniu, cum s-avem prestigiu, — ne construim un prestigiu al Societăţii, un geniu al Societăţii, care neexistînd nu le contestă nimeni.

A! dragă Jean-Jacques, tare mi-i lehamite de scriitorime şi ce bună era societatea ta, tu ceasornicar şi eu nu mai ştiu ce, în mijlocul lebezilor, al undelor, al raţelor sălbatice! Noi priveam seara şirul de lămpi, mărunte ca mărgăritarele şi pier-

dute pe pe țărmul drept al Lemanului, de la Eaux-Vives pînă la Hermançe, pe subt cheotoarea zării. În București. . . relații. Asculți pe zi o mie de nerozii la care mai adaogi și tu o sută. Noi sîntem niște scriitori, niște artiști de tarabă, noi n-avem respectul și profetismul din arta noastră; calitatea de scriitor ameliorează o situație cîștigată pe aiurea; noi nu sîntem scriitori, sîntem *și* scriitori. E un titlu minor. Ai auzit tu de Caragiale? A murit! Acela era un scriitor; el semăna cu tine. Cîte prostii, ce talaze de idioții se-aruncă din presa noastră ca să acopere cu zgomot sicriul lui din Berlin, tu nici nu-ți închipuiești! Se face prin ziare și socoteala banilor pe care i-a încasat în ultimul timp. Teatrul Național i-a dat opt mii de lei; cel din Craiova două mii — directorii lor cîștigă titlurile de binefăcători de care au nevoie. Statura lui Caragiale trebuie redusă la statul mic al inșilor care l-au jignit toată viața, prin injuriile lor, prin laudele lor, prin salutul lor, prin trista lor ipocrizie.

Dar tu ești fericit pe soclul tău, hrănit în chip ideal cu aer, cu soare și cu budincă de stele. În București te-ai recunoaște mai puțin și ai fi un bun ziarist și-atît. În loc de a scrie o pagină bună pe săptămînă tu ai face proză cotidiană, cîteva coloane de jurnal. O parte din noi sîntem sifilitici; cealaltă parte ne masturbăm. Tu te-ai întreba, bietul meu Rousseau, cînd ne mai rămîne timp și pentru asta, mai ales în groaza noastră de singurătate. Îndată ce sîntem singuri ne apucă urîtul cu amețeala lui neagră, ni-i frică de noi înșine, de amenințările sufletului nostru și ca să scăpăm de singurătate, ne aruncăm într-o trăsură sau într-un tramvai și dăm fuga în lume multă. Pe Calea Victoriei cinci mii de cerșetori de mulțime fugăriți de urîtul singurătății se tîrăsc pe trotuare ca un nămol de omizi, de sus în jos, de jos în sus. . . Un popor nenorocit, suferind de-o rană necunoscută — rana care ucide puterea noastră încă de tineri, care ne putrezește bărbăția și avîntul și speranța. De-abia tineri noi am și îmbătrînit. Ca să se poată menține bietul Caragiale a fugit în țara nemțească. Ca un domn al vieții moleșite de pe trotuare, e muscalul de lux, din Piața Teatrului, scopit.

Sînt silit să-mi întrerup scrisoarea. A venit cineva care o să mă ție de vorbă cel puțin un ceas; trebuie să mă supun. Sînt foarte ocupat. . .

În așteptarea răspunsului tău, te rog, iubitule Jean-Jacques, primește îmbrățișările mele și făgăduința că-ți voi scrie de-aci înnainte mai des.

Sărută din parte-mi Muntele Blanc pe creștet și spune-i să fie cuminte.

1912

II

Bună dimineaţa, Monsieur Jean-Jacques. La o sută cincizeci de ani după ce ai murit, pot să te deştept şi să-ţi zic: scoală-te, bună dimineaţa, cum ai dormit?

Nu este-aşa? ne cunoaştem destul de bine, bunul meu filozof. Înnainte de a se fi improvizat în oraşul tău de ceasornicari, care te-a refuzat viu şi te acaparează în mormînt, maşina de cîntat a Ligii Naţiunilor, noi am stat de vorbă vreo zece ani: dumneata în bronz şi eu în pardesiu, pe un frig apreciabil. Afară de papagalul meu cu unghiile îngheţate; afară de miile de pasări albe cenuşii, venite din Norduri, ca să desfacă deasupra insulei în care stă pe scaun carnea dumitale dureroasă, ivită în metal, crizanteme de aripi şi buchete de stoluri; afară de Muntele Alb şi de becurile electrice şi afară de singurateca undă a Lemanului, cine mai sta pribeag cu noi?

Şi pasări, numai pasări şi vara tîrziu. Dedesubtul meditaţiei dumitale cu faţa întoarsă către Chillon, vîsleau corăbii albe pentru Lohengrinii reveriei, lebezile, sutele de lebezi ale insulei filozofului lor.

Ţi-aduci aminte, într-o noapte te-am ridicat de mînă, de pe scaunul de aramă şi am plecat amîndoi la Ferney, unde ne aştepta prietenul dumitale aristocratic şi avar, Monsieur de Voltaire. Dumneata făcuseşi de multe ori în arşiţă, drumul pe jos, ros de cusătura groasă a nădragului de dimie

şi băşicat la un loc care ţi s-a prefăcut în material etern. Domnul de Voltaire nu era acasă: murise şi el — şi ne-am întîlnit cu mutra lui, rînjită din acelaş material, la o răspîndire de castani ruginiţi. Acest ticălos te batjocorise destul.

Mi-ai povestit că ducîndu-te, pe vremuri, o dată nu l-ai găsit acasă şi încă nu murise. Dumneata, bietul de dumneata, entuziast şi naiv, şi amărît, te-ai necăjit că Domnul se afla la Paris şi ai scris pe uşa lui închisă cuvîntul «*Merde*». Şi ai luat-o pe jos îndărăt la Geneva. Iar cînd l-ai certat după cîteva săptămîni, că te-ai ostenit să-l cauţi de-a surda, geniala lichea ţi-a răspuns, lăsîndu-te cum se zice şi azi pe la voi, estomacat: ştiu, ţi-am găsit numele pe uşă.

Ofensa asta te-a intimidat şi n-ai mai putut-o spăla niciodată. Prezenţa domnului de Voltaire, care rînjea şi în melancolie, te-a făcut de-atunci încoace să ţi se înmoaie picioarele şi să te bîlbîi. Iată pentru ce am pornit în noaptea ceea amîndoi, dumneata cu tălpi de fier şi eu cu pingele: căutam pentru dumneata o răzbunare. Şi te-am răzbunat; învîrtind o chivără din ziarul *Humanité* al lui Jaurès şi punîndu-i-o bustului de băbuţă al domnului de Voltaire în cap.

În parcul acestui tovarăş bogat, care a mîzgălit cu zîmbetul lui indelebil un veac întreg şi o lume întreagă, considerată de tristeţea dumitale ca o problemă de vijelii, am găsit inima lui, zidită într-un părete, bisericuţa lui, păstrîndu-şi inscripţia, dar transformată acum, de noii proprietari, în beci cu butoaie; drumurile de preumblare ale bătrînului şi veveriţele din timpul lui, suind brazii şi plopii drepţi, îmbrăcaţi în iederi, cu cozile înflăcărate.

«*Le pays de Gex*» care începe acolo, în dosul cuptoarelor de olărie smălţuită şi a făbricilor de ţiglă, purta spicul de grîu, gros cît funia, din

țara mea depărtată și pămîntul fierbinte de la noi din Dolj. Vino să-ți arăt, domnule Jean-Jacques, ți-am spus, dînd grîul deoparte și spintecînd cu brațele holda, vino, să-ți arăt țara mea; pe-aci pe dedesubt; mi-i dor de ea. Și am stat acolo amîndoi, mirosind țărîna caldă. Și ți-am povestit, ațîțat de amintiri și generozități o sumedenie de minciuni și de lucruri adevărate, pe care tu le gîndiseși, pe care neamul meu de sciți le trăia fără să le scrie.

Ți-am spus atunci cum se iubesc flăcăii și fetele noastre în bucate, binecuvîntați de sus. Ți-am spus că noi avem un cîntec țărănesc delicat:

« *Tu să numeri stelele*
Și eu floricelele ».

Și ți-am mai spus că la noi copiii noștri frumoși, ieșiți din căsnicia belșugului, cu lumina și tinerețea, sînt numiți cu o vorbă fragedă, copii din flori. . .

Ce mai faci, domnule Jean-Jacques? Bună dimineața. Cum ai dormit?. . .

1928

I. L. CARAGIALE

Mă găseam duminică, zi de 10 iunie, dimineața, într-un democratic vagon de tramvai, încărcat cu lume bucureșteană.

Tramvaiul se opri în Piața Teatrului și o horă sprintenă de țigani mărunți, cu ziare subsuoară, se prinse în jurul nostru: *Moartea lui Caragiale ! ediție specială !. . .* sau: *Moartea lui Caragea !* Numele autorului glumeț al atîtor cuvinte stîlcite și fraze pompoase conrupte, suferea soarta neologismelor rostite de cetățenii din obor care vorbeau pe la 1880 « pe ridicatelea » sau cum se mai zicea, în stil academic, tot pe atuncea « radical ».

Înțelesei numaidecît, cu mult tumult de voci sentimentale în sufletul meu că Luca Ion Caragiale murise. De balconul Teatrului zării spînzurat, ca o bucată de noapte, drapelul negru care cu cîtva timp mai devreme se clătinase deasupra sicriului lui Petre Liciu.

Ochii îmi alunecară pe fața beatificată de brici și pudră, a compasagerilor mei duminicali, îmbrăcați în cele mai proaspete straie: cîteva evantalii sprijinite de umerii cucoanelor asudate, băteau ca niște àripi desfăcute și tăiate scurt în această primăvară, de pasări domesticite, cu penele pestrițe, roșii, verzi și albe. Domnii, răniți, ai fi crezut, la cap, își tamponau fruntea cu batista cocoloșită-n palmă sau își priveau cu mulțumire forma ghetelor galbene, prin care totuș relieful

de la degetul mare al piciorului, comprimat de rigorile boxului-calf, pînă la lustru, le amintea de suferințele îndurate la încălțare.

Erau în tramvai cu toții ca la vreo cincizeci de inși, cu doamne cu tot, îndeletnicindu-se în cîte feluri toate, fieștecarele din ei. Vestea morții lui Caragiale nu pricinui nicio mișcare, nu dete loc la niciun zvon de glasuri, vagonul se urni din stație și ziarele, răcnite de vocile puilor de țigan, găsiră un singur cumpărător, în persoana slugii dumneavoastră.

Eu știu, desigur, că a murit într-o bună zi și Goethe și tot nu s-a clătit pe fața luminii o singură frunză ca să coboare de le sineș pe mormîntul lui. Și nesimțirea lucrurilor a fost deopotrivă de mare ori de cîte ori s-a povîrnit în prăpastia glorioasă a omenirii vre unul din curagioșii alpiniști ai gîndirii. Cu o indiferență nesfîrșită primește țărîna și cadavrele vitelor moarte de dalac, și osemintele unui Pasteur sau Leonardo da Vinci. Numai o dată se pare că a luat și tăria parte la răstignirea unui om, cînd s-a posomorît și a cuvîntat pămîntului cu fulgere și nori. Încolo, tot ce se întîlnește pretutindeni e zîmbetul jumătate romantic și jumătate sarcasm, cu care întîmpină natura: și automobilele de veselie și dricurile ce grăbesc spre cimitir.

Mă așteptam însă la o tresărire a tovarășilor mei de tramvai: voiam să-i văd că iau parte și dînșii oarecum, cel puțin cît țiganii vînzători de gazete, la gîndurile noastre, ale celor care, exagerat de mult sau exagerat de puțin, punem preț pe viața stinsă a lui Caragiale. Aș fi dorit să stau de vorbă cu cineva din fața mea. O clipă, jignit, m-aș fi sculat să țin un discurs de invective.

Caragiale nu exista pentru niciunul din cei cincizeci, nici în cea mai pierdută din amintiri. El care s-a scoborît în toți aceștia; care i-a dumicat cu de-amăruntul; care și-a-nmuiat condeiul în gura și-n creierii lor; care i-a batjocorit cu atîta iubire ca să-i facă tot pe ei să rîdă...

De la moartea lui încoace, ziarele ieșiră mai negre decît de obicei și n-a fost pană care să nu arunce cîteva lacrimi mai întunecate pe marmura treptelor umbrite, pe care se depărtează tot mai mult, acum, de la noi, pasul încă foarte cald, al jăluitului muzelor noastre.

Aș mărturisi, în ce mă privește, că moartea maestrului dacă mi-a răzvrătit pe de-o parte furia secretă ce mocnește în fiecare din noi și izbucnește la ora ultimă a unui om ales — vîrtej ridicat deodată din ocnele sufletului, cu țărîna sfîntă a tuturor celor care au gîndit, au cîntat și s-au războit aproape de-a surda, dar un vîrtej ce se topește apoi din nou la atingerea lui cu atîtea imagini de lumină, de înflorire și de curaj, se scutură și se risipește — pe de altă parte m-a mirat mai puțin, ca să zic așa, decît aniversarea celor șaizeci de ani ai lui, din primăvară... Îl întîlnisem, într-adevăr, pe Caragiale, acum vreo cîteva luni, la cea din urmă întoarcere a lui în țară și după ce timp de doisprezece ani n-am mai dat ochi cu dînsul... Îl recunoșteam mai mult după sunetul, alterat și el, al vocii, decît după chip, și într-o clipă încercai două senzații opuse și deopotrivă de ascuțite: o vastă bucurie că am să-l revăd și durerea grozavă că-l văzui. Caragiale cel puternic, cel vînjos și mîndru, de părea de două ori mai înnalt de cum era, — fața abundentă și largă, orientarea senină a frunții, ochii ca niște portrete adînci, umerii bine purtați, atitudinea ageră și liniștită — îmi apărea mascat într-un om sleit, aproape umilit. Am stat în fața lui subt neastîmpăr și apăs, și cu toată greutatea de-a mă obișnui cu această schimbare, eram împins diavolește să-i analizez ființa și cuvintele minuțios și să adaog la excesul meu de tristețe, flacăra ochilor

lui întunecată, craniul lui pare ca rănit în creștet, decolorarea obrajilor, tremurul mîinilor.

Ceea ce mi s-a părut că funcționa și mai bătrîn decît orice organ canalizat cu sînge, era, la Caragiale, stihia sufletească. În toate cuvintele lui, deși multe, se așeza ceva ca nisipul care încetinează avîntul cîntător al undelor. Glasul îi venea ca după un drum nespus de lung. Avea clipe cînd ne îndemna să nu-l vorbim de rău și, fiindcă nu voiam să ne răsară lacrimile, ne uitam în vorbele lui ce nu cuprindeau trebuincioasa ironie. Mai mult ostenit decît așezat în jețul de unde ne vorbea, însoțindu-se de un gest dezamăgit, el părea în haina lui neagră veche, cu pălăria lui dreaptă de pîslă tare, ca un pàstor mormon care ar fi fost odinioară arhiepiscop catolic.

Am regăsit acest ton ciudat în graiul aproape bisericesc al scrisorilor lui trimise gazetarilor și publicate de aceștia după moarte. E un sunet nou în sufletul lui Caragiale, un fel de iertare indirectă se pare, pe care o cere de la corespondenții lui de a fi prea mărunți față de dînsul. E tonul serilor de iarnă și al sfatului din gura sobei. E ca un regret universal. Mai tînăr, acum vreo cincisprezece ani, Caragiale, impetuos și iureș trecea printre aspiranții la gloria condeiului, ca un îmblînzitor de fiare, cu arma întinsă. Era ca un revolver veșnic încărcat.

Înnafară de cei suportabili maestrului și care în ceată zgomotoasă, făceau în juru-i un fel de procesie uneori supărătoare și pentru cel admirat și pentru trecători — ceilalți nu găseau milă și cruțare la dînsul. Am putut asista odată la concedierea penibilă a unui băiețaș cu plete, desigur prostuț și orgolios, care se ținea pe trotuar, cu un manuscris în mînă, după Caragiale. Pe unde-o mai fi acest fost tînăr, cîți copii va fi avînd, cîte sinecure, ce afaceri o fi mai « învîrtind? ». . .

Moda ca un debutant să parvie pe spinarea celor cu reputații stabilite, datează de pe-atunci. Afară de cei care meritau stima lui și afară de cei care n-au meritat-o, au fost destui cerșetori de geniu care, în fața ochilor încruntați ai maestrului, au suferit înfrîngeri memorabile pentru ei.

Acum în urmă, mai vîrstnic, mai iertător și poate chiar mai ironic în fond, decît pe-atuncea, Caragiale adoptase tactica de-a nu se opune la nicio călcare literară. Oricine vroia să aibă un certificat de scriitor, trimitea maestrului o scrisoare de ploconeli și tămîieri și maestrul îi răspundea. . . E curios cum se aseamănă tiparul sufletesc al tuturor scrisorilor publicate de curînd de oameni foarte deosebiți. . . Dar se vede că viermina care cu cîțiva ani în urmă umbla să împuieze în cărțile lui și să le mînjească, nu aflase de noile dispoziții ale lui Caragiale. E de crezut că într-altfel s-ar fi grăbit să aibă de la dînsul și ei cîte o scrisoare, care publicată azi, i-ar fi consacrat scriitori și încă scriitori cu talent. Ar fi scris și ei la rîndul lor cît îi iubea Caragiale de mult și ar fi cheltuit cerneală ca să ne povestească strînsele lor legături de prietenie cu un om care prin vîrstă le-ar fi putut fi bunic. E într-adevăr o suferință reală să fii un om într-o generație de muște și să ai nevoie de bîzîitul și de ouăle lor ca să trăiești tihnit.

Într-un fel, Caragiale a procedat cuminte, căci astăzi în loc de-atîtea flori de matipolon și hîrtie, mormîntul i-ar fi acoperit cu insulta valeților dați afară, din care cei mai puțin bine primiți au și încercat să se răscoale. Printre ei sînt unii care în 1912 îi pregătesc numere de revistă, speciale, după ce în 1910 l-au atacat pe chestiuni de bani, ca pe un simplu notar sau contabil abuziv.

E nevoie să mai spunem cine a fost Caragiale? Să tăiem în scrisele lui luminișuri ipotetice, cînd

tot ce-a scris el e-atît de limpede și de just luminat? N-ajunge numai indicația prea cunoscută de altfel, a scrupulelor lui cînd scria, ca să știm că el era un artist. Ca Flaubert, prințul chinuiților, Caragiale căuta ore-ntregi, zile-ntregi, cuvîntul cel bun, elasticitatea insinuantă sau asprimea sau ritmul unei fraze. Intuițiile lui, necunoscute la mulți scriitori mai tineri, erau ale unui artist de vocație. El vedea stilul aproape material, cu scobituri, cu reliefuri, cu linii și arabescuri, și citind pe Caragiale străvezi conturul și graficul ideilor. Pe unele din paginile lui pare că ți-ai plimba pipăitul, ca să descoperi subt fluiditatea degetelor, ca atunci cînd înconjuri cu mîna o tiară veche de aur, pietrele scumpe prinse definitiv în metalul de preț.

Fără-ndoială însă că Ion Caragiale ne-ar fi putut lăsa o comoară mai mare și mai profundă, și o spunem mai mult ca să sfîrșim un articol, decît pentru ca să ne permitem o judecată dăscălească. Sînt oameni care nu trebuiesc supuși codului obișnuit, cu toată tendința la uniformizarea în drepturi și datorii, în muncă și onestitate, specială timpurilor ce urcă. Mă întreb uneori, dacă zelul de sclav al calului face în definitiv mai mult decît trîndăvia inteligentă și atotștiutoare a pisicii... Pisoiului meu, ca să doarmă ziua întreagă și întreaga noapte, îi pun perina cea mai dulce și mai frumoasă. Pe cal, numească-se și Pegas, aș fi silit să-l țin întodeauna la grajd.

A zidi, a zidi mult și frumos e minunat. Dar s-ar zice că uneori e și mai frumos să-ți construiești cetățile în minte și să le lași să fugă, căci aplecîndu-te să iei mistria de jos și piatra, te poți murdări pe mîini...

1912

II

Bunele procedee literare și civile cer ca viața scriitorilor să fie publicată și cenușa lor bine scormonită. Pentru ce să fie scutit de acest cult admirativ tocmai Caragiale, cînd generațiile viitoare s-au și pregătit să-l poarte din gură-n gură și să-l glorifice, ca pe unul de-ai lor? Și, în definitiv, Caragiale, cuibar adînc de celebritate pentru o întreagă ceată de critici și de scriitori parazitari, poate fi, la o aniversare funebră, un subiect de articol de presă decent.

Sînt de la moartea lui Caragiale, doi ani împliniți astăzi. Dacă din schema lui provizorie omenească mai rămîne un fragment de conștiință pe undeva, aceasta va ști să batjocorească după cuviință, strădania împărțitorilor de lauri, terorizați de zîmbetul trecut al acestui scriitor, analist și prob. De altfel, prozatorii de la ziare și reviste, au încercat la moartea bătrînului nostru, ușurarea boului slobozit de jug. Ei se vor simți în stare să tragă vanitatea din laudele pe care Caragiale nu se mai găsește la capătul niciunei linii ferate ca să le citească, jignit sau ironic. Bravii mei camarazi, momentul e potrivit; nu-i nevoie decît de cerneală, hîrtie și îndrăzneală.

Admiratorii lui Caragiale încap în două categorii, o categorie de actuali și alta de foști. Cei care au fost s-au întîlnit cîndva cu « maestrul »

și maestrul i-a luat peste picior. Nu este detractor mai aprig ca admiratorul de odinioară, care socotea să-i plătești atitudinea de prozelit cu un certificat de existență literară.

Sînt oameni bine intenționați, care te apără fără să le-o ceri, convinși că acest serviciu indiferent se plătește. În elogiile lor ei nu cunosc nicio măsură, și numai să poată lăsa impresia unei similitudini, unei apropieri sau tovărășii, că de te-au supărat, ei nici nu se vor întreba. Naivitatea statului lor sufletesc îi face să creadă că numai înjuriile pot să dispuie, atunci cînd acestea ne plac.

Omul care te-a lăudat crede că te-a înțeles, și cum a înțelege sau nu pe cineva pare o problemă, și a nu-l înțelege defel o adversitate, trebuie să-i rămîi obligat. E-o obligație, nu prea complicată, de a-l înțelege la rîndul dumitale. Acestea se numesc raporturi literare și acționează progresul artei. Un domn îți prezintă volumul lui prost, altul îți trimite un manuscris cu indicația că el este « acela care »...

Rămîne să-l pui pe acest necunoscut la remorcă sau să-l lași să se întoarcă în împrejurările lui turburi. Atunci intervin scrupulul cel bun și reflecțiile inutilităților artistice și literare. Trebuie să alegi: ia-l admirator fervent sau hotărăște-l franc să-și vadă de mediocritate.

Darul de-a trimite pe admiratori la aer șes cînd numele îi îmbolnăvește, l-a cultivat în special Caragiale. El a posedat tactul admirabil și delicatețea supremă de-a nemulțumi pe mulți și cu atît mai vîrtos cu cît aceștia i-au făcut cele mai nerușinate declarații de camaraderie literară.

Negreșit că firea omenească este diversă. Unii din acești respinși intrînd în definitiva tristă tăcere au oftat. Alții au rămas în cîmpul de legume al literaturii, îndîrjiți. Cîte o piatră cade din cînd în cînd pe mormîntul nepăsător al lui Caragiale:

ea vine de-acolo, arsă de-o veche pată de caustic venin. Recunoștința jigodiei, Caragiale n-a profesat-o niciodată, și pentru prietenii lui cei mai de la suflet nu s-a codit să fie chiar despotic și aspru.

Majoritatea admiratorilor lui nu pot fi nici ei deosebiți de minoritatea adversarilor declarați. Ei prețuiesc în Caragiale ceea ce Caragiale a disprețuit ca scop și n-a utilizat decît în accesoriu. Ei se tăvălesc pentru o vorbă bine și trivial spusă, aceiași care afectează morala cîtorva calviniști ai literaturii românești. Și de aceea este mare Caragiale pentru că i-a făcut pe ei să rîdă, atunci cînd funcțiunile digestive cereau un optimism porcesc.

A fost emisă de cîteva ori părerea că teatrul lui Caragiale s-a demodat, pe temeiul că n-ar avea un așa-zis « înnălțător » în ele. Mediocritatea dorește să fie înnălțată, și pe cheltuiala scriitorilor mari. Tot ce o jignește este critica neputinței sale subiective. Inconștiența prostiei merge atît de departe încît în schimbul triumfului ei, de care suferă cu regularitate toate valorile productive, să inspire respect și să fie iubită. Demodat? Este ca și cum s-ar spune că s-a demodat pergamentul.

Teatrul lui Caragiale nu mai place claselor noi ce s-au iscat — și de-aci argumentul împotriva calității lui. Observația, deși exagerată, poate cuprinde adevăr. Numitele clase rîvnesc spre aristocrație, și Caragiale vine să le aducă aminte, în fiecare an, pe scenă, că se obîrșesc din teatrul lui, din oamenii acestui teatru. Publicului de staluri principale și loji, opt camere mari, baie, totul *à - l'egout* și electricitate, îi face sincer rău evocația latrinelor în jurul cărora a trăit, înnainte de afacerea care a hotărît ascensiunea lui socială, el și familia lui. Caragiale îi readuce la nas musca ridicată de pe gunoaie, care-i gîdila buzele în pat,

demagogia lui pretențioasă, resursele adevărate ale strălucirii lui actuale. Și toate acestea să mărturisim că nu *aranjează* pe fiul de cîrciumar, cu joben, monoclu și automobil, educat la Paris, revenit ciocoi, numit deputat la întoarcere sau ajutor de primar.

Ceea ce trebuie relevat la Caragiale înnainte de toate, este pasiunea lui pentru corectitudine și stil. Caragiale nu este scriitorul cîtorva volume întîmplătoare, dezmățate, și al unei literaturi periodice lipsită de spiritul selecției.

Scrisul era la Caragiale o religie. Pentru a compune o simplă scrisoare, el apela la puterea tuturor facultăților eliminatoare și critice pe care le punea în acțiune la degajarea din întuneric a unei idei. El a crezut în scrisul lui și n-a luat numele artei în deșert.

Cînd mai toți scriitorii au scrisul ca o dejecție; cînd a scrie sau a te scărpina ajunge o muncă la fel; cînd autori de douăzeci de ani au neobrăzarea gravă de a fi tipărit cîte tot atîtea volume — Caragiale trebuie arătat și propus ca un model sufletesc tuturor celor ce nu știu să gîndească și să rabde cu umilință, cu frică și dezinteres dominarea unui ideal de artă, acelaș la toți scriitorii care au putut însemna pămîntul negru și înghețat cu o cărare albă de vremelnică zăpadă.

1914

III

O foaie a căzut în seara de 9 iunie din calendar: Sfîntul Chiril. Citesc dedesubt: Moartea lui Caragiale (1912). Cînd au trecut trei zeci și cinci de ani?

O amintire de la defunct poate să dea o culoare mai justă a omului decît un panegiric.

Aveam șaisprezce ani și, ca să nu-mi pierd toată vacanța, m-am băgat custode pe o lună la o expoziție, întîia expoziție internațională de pictură din București. Sala de marmură, așa-numită, din strada Regală, a hotelului « Union » pe cît de plină cu tablouri, pe atît de goală de vizitatori, avea în mijlocul ei o masă, la care citeam neturburat. Cîte o păreche îndrăgostită se arăta din cînd în cînd sfiioasă în ușă și era poftită să intre, timiditățile dragostei nevinovate fiind întodeauna atrase de muzică, de poezie și pictură, autoarele climatului necesar sufletului devenit brumos.

Pe la prînz, odată, a intrat Caragiale cu un cîrd de admiratori gălăgioși. Cu toate că amar în sine, scriitorului nu-i displăcea să provoace ilaritatea facilă a diletanților dintre cafenea și literatură. În fața unui peizaj de Puvis de Chavannes a consimțit ca prin estropierea vulgară a primului nume, să-i facă să rîdă ca niște tineri imbecili ce erau.

Scena m-a vexat. Am mai povestit-o cu condeiul, dar mi se pare că numai parțial.

M-am apropiat respectuos de Caragiale, făcându-l atent că nu a citit bine silabele și literele din semnătură. Hazul cetei a stagnat. Caragiale m-a întrebat, ca un profesor, cum mă cheamă și în ce clasă sînt. I-am spus. Cam iritat, m-a mai întrebat dacă știu cine este el. Am răspuns: « Nu știu ». « Sînt Caragiale », a precizat Caragiale. « Nu știu, am zis, nu cunosc ». Ar fi putut să-mi dea explicații, să-mi facă o mustrare de ignoranță, dar Caragiale avea prea dezvoltat simțul comicului ridicul, ca să mai adaoge ceva. A ieșit din expoziție destul de plictisit, și dacă n-ar fi stăpînit irascibilitatea admiratorilor contrariați, aș fi rămas în expoziție bătut. Vocifera între ei un vlăjgan frumos cu jobenul și cravata impecabile, în stare să dovedească maestrului un devotament excesiv și să-i apere prestigiul cu o boxare la sînge.

A doua zi, aproape de prînz, Caragiale reapare în expoziție singur. Poartă o pălărie panama superbă. Vine spre masă. Mă scol. Îi întind catalogul, pe care-l înlătură cu dosul mîinii, îmi ia scaunul, șade, și fără bună ziua, nici altă introducere, mă ațintește. Tace. Mă înfășoară cu privirea, ca și cum m-ar fi desenat cu un tibișir. . .

— Tu ești un pezevenchi! îmi spune în sfîrșit, surîzînd Caragiale.

Nu răspund.

— Tu știai cine sînt. . .

— Știam, domnule Caragiale, dar. . .

— Nicio vorbă! Am înțeles. . . Ai avut dreptate. Vrei să iei masa cu mine?

— Bucuros, domnule Caragiale.

— Haide, închide prăvălia.

Mi-a ajutat și maestrul și am trecut cu el alături în restaurantul pe atunci renumit al hotelului « Union ». Masa a fost excelentă și copioasă, și am pierdut și ora deschiderii expoziției de după-prînz.

— Nu fi prost, mă băiete, nu vezi că nu vine nimeni?

A treia zi la orele douăsprezece precis s-au repetat și vizita și masa și delicata plăcere de a-l asculta vorbind pe cel mai rafinat om de spirit și de inimă al epocii literare din adolescență.

Continuarea pe altă dată, pe cine știe cînd.

1947

IV

Sînt unul din puţinii rămaşi în viaţă care l-au cunoscut aş zice, oarecum de mai aproape.

Relatasem, odată, mai demult, cît şi mai tîrziu, împrejurarea originală în care am făcut cunoştinţă cu poetul în Bucureşti, la o expoziţie internaţională de pictură, acum vreo şaizeci de ani.

Aş avea poate de spus că acest clasic al literaturii cu verva scăpărătoare şi cu condeiul în aparenţă fluid, şi-a muncit condeiul cu o răbdare de trapist.

Cînd vre un cercetător migălos, înzestrat cu aceeaş răbdare ca el, va putea să compare, juxtapuse, manuscrisele şi variantele succesive redactate, ale aceluiaş obiect, pînă la simplificarea stilistică definitivă, în cazul că ar putea să existe asemenea materiale pe undeva, cititorul, îşi va aduce aminte de un alt mucenic al strădaniei literare, Gustave Flaubert. La fraza de început din *Salambô*, romancierul francez a ciocănit şapte ani: *„C'était à Mégare, province de Carthage, dans les jardins d'Hamilcar"*. Tot atîta timp din viaţă şi l-a cheltuit şi florentinul Da Vinci, ca să găsească în portretul Mona Lisei, surîsul Giocondei, proaspăt şi azi, ca şi acum cinci veacuri, sărutat de penelul meşterului italian.

Caragiale a fost văzut odată sfîşiind în bucăţi cu necaz, zece cărţi poştale, una după alta, din pricina unei propoziţii de nouă ori nereuşită... Voia să-l invite pur şi simplu pe prietenul lui

din Iaşi, Ibrăileanu, alt spirit complex la extrem şi muncit, într-o vacanţă, la o mînăstire din Moldova, Agapia sau Neamţ, nu mai ţin minte.

Terminîndu-şi invitaţia, şi recitind-o, Caragiale a rîs. Un contabil ar fi scris-o dintrodată, însă contabilul n-ar fi fost un scriitor şi un artist.

Exigent pînă la tiranie cu sineş, se explică de ce opera rămasă-n urma lui, ca şi a poetului Eminescu, nu se numără cu cifra anilor trăiţi în maturitate.

Stilul lapoviţă şi robinet nu putea să nu-i fie antipatic unui căutător în cerneală de cristale. Glumind pe socoteala unei burghezii semidocte cu o ironie blîndă dar sîngeroasă, Caragiale a fost un martor supărător pentru o epocă politică, destrăbălată în mediocritate, conştientă că e observată şi caracterizată exact. Publicul cititor afla în Caragiale compensarea dezgustului la care ajunsese. Cuvîntul lui tipărit era aşteptat cu nerăbdare şi frică. O frază răsturnată nu ştiu cum, un cuvînt sucit cum ştia numai el să-l sucească, provoca pe de o parte hohotul de rîs şi, pe de alta, vrajba răzbunătoare.

Dar paralel cu satira necruţătoare, condeiul lui Caragiale parcurgea toată claviatura literară cu strălucire. El a putut să ilustreze teatrul cu o dramă zguduitoare, *Năpasta* şi genul nuvelei cu o cumplită povestire, *O făclie de Paşti*. Accentul geniului e pretutindeni prezent.

Atelierul lui literar se instalase la fruntaria dintre Gogol şi Molière.

În gluma ironică a fostului nostru mare contemporan transpare amărăciunea omului chinuit, şi odată cu palma dată peste gura falselor élite ipocrite ale Societăţii, se zăreşte în ochii lui lacrima durerilor mute şi mila de asupriţi. Mi se pare că aş fi surprins-o şi eu, ivită discret în faţa unui tablou de ţărani săpînd în pămînt, supravegheaţi de ispravnicul călare, cu cravaşa.

Răzbunarea hulei acestor élite n-a întîrziat mult. Un minuscul nemernic simili-universitar stipendiat și-a luat sarcina infamă să-l acuze pe Caragiale, de plagiat, fabricînd și o pagină mototolită dintr-o carte inexistentă, scrisă de un maghiar inexistent. S-a tăgăduit originalitatea puternicei lui piese de teatru *Năpasta*. Toată gîndăcăria conservatoare și liberală își exprima astfel resentimentele refulate. Neavînd o instanță de apel academic, de altfel inutilă, și uitînd cu o cinstită naivitate că magistratura făcea parte din complotul urzit, Caragiale a dat pe netrebnic în judecată. Justiția îl aștepta bucuroasă că poate da un verdict oficial de stigmatizare. Denunțătorul a fost, bineînțeles, achitat.

Consternat de dușmănia unanimă a forurilor înnalte, și umilit, Caragiale și-a luat geamantanul și, ostracizat și sărac, s-a expatriat la Berlin, unde ura mediocrității nu-l mai putea ajunge...

Din otrava lui Socrate trebuia împărtășit și Caragiale.

1962

V

Pentru onoarea literară, aș prefera să nu mai mi-aduc aminte de impresiile totuș persistente, primite la exilarea lui Caragiale. A fost momentul penibil al plecării din București cu dăsaga pribegiei la spinare spre « o destinație necunoscută ». Într-o asemenea zi pornise odinioară de acasă și Tolstoi, pribeagul. Dar aceeaș onoare îmi cere să nu mi le fac, de vreme ce nu le-am aflat din auzite, aproximative și diluate, ci le-am trăit, mîhnit că le retrăiesc.

Ceea ce l-a determinat pe Caragiale să-și ia lumea-n cap nu a fost nici lașitatea atentatului de discreditare comis, nici atitudinea unei parodii de Justiție, chibzuită în cluburile politicii de gașcă. Desigur că scepticismul lui, în care mai zvîcnea ceva din generosul optimism al unei naturi bogate, și-a dat seama (cu un ceas prea tîrziu) că înfățișarea lui la o instanță judiciară împotriva unei sinistre canalii simili-universitare, interpusă, fusese o greșeală de psihologie.

Caragiale era în fond un sensitiv de nuanțe multiple și un gingaș, cum l-am cunoscut. Dacă încă nu m-am învrednicit să acopăr un caiet cu figura lui adevărată cum i-o știu, este din pricina permanentei zile de mîine, care de cele mai multe ori e azi...

Pe Caragiale l-a silit să se izoleze de țară amărăciunea: o atitudine de rezervă și ambiguitate a pri-

etenilor de generație mai ales și de profesiune, fie prozatori, fie versificatori, considerați de el, nu-i vorba, epigoni. Trebuie pusă într-o paranteză de aur gruparea revistei *Viața Românească*. Ieșenii au dat ideilor și condeiului valori intrate definitiv în moștenirea simțirii naționale, Ibrăileanu, Mihail Sadoveanu, Topîrceanu și, cu dimensiuni de intelect aș zice unice, dacă nu m-aș teme că-i pătez curba elipticii cu semnul *ix* al unui elogiu, alt Mihail, Ralea, directorul actual al revistei, strămutată din Iași în București.

Caragiale s-a găsit singuratic și părăsit, în fața unei complicități, cînd exprimată, cînd ascunsă, să-i dăm calificativul cuvenit: unanimă.

Așa s-a manifestat încă o dată cinstirea geniului autentic de către o clasă nerușinată de parveniți, improvizată pe latifundii și petrol, din fraudă, camătă și misitie. O clasă profund depravată, putredă pînă-n suflet și aș risca un cuvînt, pînă-n conștiință.

Cer scuze sensibilităților prea literare sau reminiscente pe care le-aș fi indispus.

1962

MIHAI EMINESCU

Soarta unor oameni, și-a celor mai buni din ei, rămîne veșnic tristă. După ce mediocritatea i-a urmărit și apăsat o viață-ntreagă, s-ar crede că moartea, care suprimă inegalitățile și-i depărtează, trebuie să vie cu o liniște pentru dînșii. Mediocritatea nu cunoaște însă respectul, ba rolul ei ajunge mai agreabil și lesnicios atunci cînd se simte rămasă în isprăvile ei.

Îndeobște omul prost și cu ifose culturale are în literatură două atitudini, și trece de la una la alta ca o muscă, dintr-o cîrciumă într-o academie, fără nicio greutate. Într-o atitudine persecută geniul, într-alta îl proclamă mare. În viață te cenzurează și-ți dă sfaturi sau îți face niscai porcării; după moarte se răzgîndește și te scoală genial. În ambele cazuri el a jucat în viața dumitale, intelectuală sau fizică, un rol, nu este așa?... Musca știe să guste, cu o indiferență egală, și mierea și altceva, nu știu cum aș putea spune ca să nu supăr pe domnul Banu.

Eminescu avu nenorocul să fie și să rămîie poetul nostru cel mai mare. Cît de scump și-a plătit această calitate o mărturisește pe de o parte viața, pe de alta posteritatea lui, deopotrivă de tragice amîndouă. Așa plătește și Caragiale și tot așa vor plăti toți cei care se vor mai ridica în literatură peste nivelul literar al epocii.

Cine n-a găsit cu cale să descopere o taină, să scrie cel puțin o broșură asupra lui Eminescu?

Mediocritatea e mai ales gravă şi primejdioasă, cînd se hotărăşte să admire. A fost un întreg şir de păduchi şi se credea că ei s-au sfîrşit cu domnul Scurtu. Acest domn voia să fie critic cu orice preț şi să provoace vîlvă. Se specializase în Eminescu. Găsise teren. Cu o încăpăţînare petroliferă se hotărîse să-l sleiască, să-l claseze, să-l. . . mă rog, să-l descopere. Întreprinderea domnului Scurtu a reuşit să desfiinţeze pe acest critic care venea din nu ştiu ce provincie nemţească să ne lumineze asupra unui poet recitat în toate şcolile şi cunoscut de toată lumea, şi l-a scoborît în lumea gazetarilor, mai potrivită cu puterile sale, mediocru şi între ei. Azi de criticul nostru nu se mai ştie nimic; Eminescu totuş a rămas cu toată ştirbirea suferită.

Se făcuse tăcere. Păduchii reînviază. Azi ei se numesc într-altfel. În neputinţa lor de a scrie ceva, ei vor scoate o ediţie din scrierile lui Eminescu; tot ale lui! Au scotocit prin mîzgăliturile, prin caietele uitate nearse, ale poetului, ce se găsesc la Academie. Incapabili de-a pricepe o frumuseţe, ei publică tot ce le cade-n mînă cu acea pasiune a insului dobitoc care spurcă tot ce adoră. Numele lor va rămîne. . . Se va zice: domnul Cutare e cel care a stricat orînduiala bună, făcută cu gust, a scrierilor lui Eminescu. Acest poet care, ca şi Baudelaire, s-a mulţumit să scrie o singură carte, însă bună, va avea în curînd, să nădăjduim, douăzeci de volume, reunirea tuturor neroziilor şi nimicurilor ce se pot găsi la moartea unui scriitor, oricît de valoros, aruncate într-un cufăr condamnat.

În *Flacăra* s-a publicat de curînd o poezie *Satan*, descoperită de finul spirit critic al subtilului literat, domnul Banu. Nu se poate preciza dacă manuscrisul a fost scos dintr-o vestă veche sau din latrina unui hotel pe unde va fi trecut Eminescu. Poezia e însă ca oricare alta, scrisă de orice colaborator al domnului Banu. E o notă versificată, de un tînăr

inabil şi prea tînăr. Afară de curiozitatea imbecilă a dascălilor cu aere literare, ea nu satisface niciun sentiment, nu foloseşte nimănuia, şi lui Eminescu în definitiv îi dăunează. Sau poate domnii culegători de hîrtii aruncate vor să demonstreze că nu scriu numai dînşii prost şi să găsească o asemănare cu Eminescu şi o justificare a existenţei lor. E-adevărat şi asta, că un volum inedit, de Eminescu, atrage banii cititorului.

Literatura consideră însă toate suplimentele de soiul acesta ca nişte falsificări şi ele trebuiesc luate exclusiv ca atare. *Satan* din *Flacăra* nu este şi nu poate fi de Eminescu; această bucată rămîne opera domnului Constantin Banu, care a descoperit-o şi care, animat de cel mai pur cult pentru poet, îşi va băga mereu nasul şi va descoperi şi alte bucăţi, fragmente şi scorii. Autorul este autor nu numai cînd scrie, dar mai cu seamă atunci cînd alege din tot ce-a scris. Tot ce lasă el nepublicat într-un timp în care a tipărit, este fals şi inexistent, este sîngele, e matca moartă care însoţeşte naşterea noului-născut. Cu un instinct mult mai sigur decît al domnului Banu, moaşa taie sfoara buricului şi scroafa lehuză o mănîncă. Arta nu ţine socoteala de încercări şi elanuri neizbutite. E artă ceea ce-i definitiv şi-i definitiv ceea ce hotărăşte scriitorul cu talent. Dacă Eminescu ar fi găsit că paginile lui parazite meritau să fie publicate, le-ar fi publicat şi nu s-ar fi lăsat pe seama spălătoreselor din 1912 — şi atunci Eminescu n-ar mai fi fost Eminescu.

Literatura nu poate recunoaşte decît un singur Eminescu: acela care a voit el să fie; iar nu pe cel născocit de păduchii de azi, mai tenaci şi decît viermii, care în mormîntul poetului au murit şi ei demult — păduchii flămînzi ai unei fantome.

1912

II

Simţi o mîhnire cînd, supus nevoilor comemorative şi datoriei de-a semăna mormîntul poeziei cu o mînă de cît de palide ideative petale, trebuie să-ţi întorci cititorii către Eminescu. Limba în care ai vorbit de alţii, cuvintele cu care i-ai lăudat, nu se mai potrivesc, imaginile au slăbit. Diamantele mici sînt arătate în vîrful unor cleşte fragile. Pentru un bloc întreg de piatră scumpă, şi degetele de fier şi mîinile de carne sînt neputincioase, şi el cere o unealtă nouă pentru a putea fi înfăţişat, în dreptul soarelui, lumii. Ai năzui să le-o ridici oamenilor pe braţe cu talazele şi milenarele-i nămoluri de aur, ca să le arăţi în întregime marea. Şi pentru că nu-ţi poate juca pămîntul în palmă, te mărgineşti să iei din oceanul albastru, din suprafaţă, un pahar...

Ce s-ar putea repeta despre Eminescu? Că este poetul cel mai mare al limbii româneşti? S-au spus acestea toate şi altele multe. Este un singur papagal din cîţi îşi curăţă ciocul pe vergeaua coliviei culturale, care să nu fi reeditat aceleaşi exclamaţii, scoase de mii de ori pentru Eminescu, şi alţii cîţiva? Numeroase au fost moliile şi numeroşi gîndacii care au căutat în Eminescu o pricină de celebritate şi s-au pudrat pe aripi şi labe cu polen din aurul lui. Rînd pe rînd, cînd unii cînd alţii, din timp în timp, se încearcă cioclii cerşetori ai mormîntului închis şi cetluit cu piatră, să se scoboare

înlăuntru, şi după un Eminescu am avut un Eminescu postum, care se va înmulţi înnainte.

Ce-i vinovat Eminescu că puterea lui de scriitor întrece pe a tuturora? Şi întrucît admiraţia timpului viitor merită o atenţie şi o analiză atunci cînd vreme de vreme nu se deosibeşte pentru scriitorii în viaţă, cu adevărat valoroşi.

Este un lucru pe care aclamaţiile contimporanilor noştri nu sînt în stare să ne facă să-l dăm uitării: indiferenţa de o parte şi ura de altă parte, a contimporanilor lui, sau şi mai bine zis, tirania. « Cel mai mare scriitor » al românilor a fost sluga unei trude mărunte şi îndelungate. Nimeni, şi nici domnul Maiorescu, n-a zărit în ochii lui Eminescu privirea lui însuş Dumnezeu. Acest om, care a scris o satiră, cîntece de iubire adînci ca nişte gemete de pasiune, trebuie să fi purtat în lumina ochilor lui miraţi un răsărit. Singure femeile au ştiut să le contemple timide, cu instinctul lor pentru ceea ce ghicesc a fi forţă şi stăpînire.

Omagiile contimporanilor nu se mişcă afară din cale, astăzi cînd a nu respecta pe Eminescu este o dovadă de imbecilitate. Dacă ar trăi din nou Eminescu şi din nou s-ar apuca să cînte, şi din nou ar frămînta limba, ca să o reînvie într-o urzeală de zale cu luminişuri de oţel necunoscute, aceeaş ar fi lumea din jurul lui ca pe timpuri, şi aceeaş antipatia. El ar fi numaidecît contestat de un Bianu, criticat de un Dragomirescu, concurat de un Eftimiu, insultat de un Banu, bîrfit de un Lăcusteanu, izmenit în proză şi versuri de nişte ucenici furibunzi, care-l vor recunoaşte cel mult ca un egal.

Şi astăzi cînd alături de gunoiul nostru literar, acest nefericit şi glorios Eminescu, al cărui trup sufletesc îmbălsămează toată arta între Aldebaran şi Terra, ar azvîrli cristale definitive în vîntul ce nu le poate duce ar fi pentru noi de prisos, noi nu

l-am putea cinsti și cunoaște. Cîțiva, puțini, și neștiuți și-ar putea, e drept, da seama de ceea ce vulgul ignoră — și cît trebuie reținut dintr-o epocă a unui artist.

Nouă, la urma urmei, această atitudine ne place. Ea satisface credința noastră că geniul e un izolator și ne dă autoritatea să oprim entuziasmul factice a cîtorva închinători slugarnici, așezînd între mormîntul poetului și ei o sabie întinsă.

1914

III

După trecerea convoiului pe dinaintea mormîntului poetului acoperit acum patruzeci de ani, Cocò și-a rostit și el, în singurătate, din pricina timidității, mentalul lui discurs, agățat pe-o ramură de tei. Pămîntul era înflorit cu buchete și coroanele încolăceau monumentul ornamentat cu basorelief. Și zeci de mii de urme de talpă lăsaseră tipare în pulberea din țărînă.

Ai văzut? îngîna Cocò, ești poetul cel mai mare al graiului nostru și unul din cei vreo douăzeci de scripcari geniali ai neamului omenesc. Pe cînd noi săream printre coceni și bozii, împiedicați ca puii de corb, în lanțul nevăzut al rîmei tîrîtoare, tu te ridicaseși demult între soare și luceafăr și îți ascuțeai penele gîndului pe tocilele de gheață, șlefuite în azur. Tu nu știai că ești chiar atît de uriaș, cum nu știe nici luceafărul nimic de strălucirea lui, indiferent ca luna la bătaia ei, căci nu te-ai oglindit în tine și în apele de subt tine ca să te bucuri și să te răsfeți. Lumina ta ți-a fost dureroasă, amestecată cu fumul și cu cenușa.

Ai văzut? Universitățile te proclamă și rectorii au pus pe tine stăpînire, ca și cum te-au zămislit ei, găsind în aripa ta cîteva din penele lor din coadă. Academia îți telegrafiază, rugîndu-te să nu te superi că lipsește din București, la o vie sau prunărie. Ai devenit proprietatea tuturor celor care au nevoie de o justificare cu începutul în stihiile

veciei. Nu te-ai așteptat — hai? — la atîta « succes ». Bine că ai murit ca să nu împiedici viii să mestice și să doarmă. Nu te-ai socotit atît de variat în harurile tale, ca să te revendice toată lumea cu firmă și capital. Află că ai fost de toate, și poet și profet și economist. Petroliștii te-au dovedit petrolist și cerealiștii cerealist. Filozofii te-au descoperit filozof și oameni politici bărbat politic. Portretul și statuia ta se va reproduce în mii de formate și exemplare și lîngă toate călimările ți se va ivi, cu și fără mustăți, înfățișarea. De o singură asociație ai scăpat, de a ortodoxiei: tu nu faci parte din tradiție, din tradiția mediocrilor.

Dacă nu mureai, trebuia să intri corector sau redactor la unul din marile ziare contimporane cu mormîntul tău și perfecționate — și ai fi primit indicații naționale de la domnul Stelian Popescu și literare de la colegul domniei sale Foti. Sau ai fi redactat *Universul literar* și ai fi fost dat afară pentru că nu te pricepeai la literatură. Și nu te-ai fi ales deputat subt democrați pentru că ai fost conservator, și n-ai fi avut niciun rost în presă pentru că nu ai fi știut să scrii.

Sau te duceai, la bătrînețe, la meserie, topind clei pentru tîmplari și suflînd cu foalele la fierărie. Nu te-ar fi trimis cumva în streinătate niciun guvern, ca să reprezinți presa românească față de felinarele din Amsterdam, reporterii de fapte diverse găsindu-se mai apți și mai serioși pentru misiunile mari ale Ministerului de Externe: Și cum n-ai fi avut nici nevastă facilă, nici fete potrivite, nici surori, înțelegi că situația ta se făcea tot mai grea și mai fără leac.

Dar te pomenești că ți-ar fi trebuit o sută de mii de lei ai unui așa-numit premiu de poezie național. Ar fi votat împotriva ta poeții din care te-ai născut, domnii Goga, Minulescu și însuș domnul Topîrceanu, mai înnalt și mai vrednic ca toți. Bine că

ai murit, bietule, înnainte de-a se fi măsurat gramofonul, flașneta, greierii și pițigoii cu tine. Așa, ai mai putut să iei parte la trăire. . .

1929

IV

Am fi fost de părere ca în locul unui chip copiat după o fotografie aproximativă, să ilustrăm pre-zenta însemnare de aducere aminte cu o figură trasă din natură. Copacul, pasărea, piatra sau bu-cata de pămînt ar fi tot Eminescu cît şi o imagine litografică, şi mai mult. El se amestecă acum cu timpul, cu peizajul, cu spicele şi cu ploaia şi ori unde este grai romănesc stă de faţă şi acest Domn al graiului şi al pămîntului dintre apele perpendi-culare pe Dunăre şi pe Mare.

Desinatorul s-ar fi simţit la nelocul lui să înfă-ţişeze personajul de carne creionată al artistului transpus în vegetal şi lut, cum se găseşte prin bunăvoinţa amară a naturii, şi sugestia putea să-i fie jignitoare. O nalbă ar fi stat bine în evocarea lui şi tot atît de exact un şoim. . . A fost ales din trei portrete cunoscute ale poetului cel mai comun şi mai apropiat de noi, prin generala asemănare cu omul în surtuc şi nădragul alb, din zona picio-rului de munte, dintre şesuri şi rîndul al doilea de dealuri. Mustaţa lui întoarsă negustoreşte şi obra-zul pot aparţine cititorilor dintr-un conac, unde se vîntură porumbul, treieră maşina şi pluteşte cîrdul rotit al porumbieilor, ca un stol de scrisori aruncate din cerdac în sus.

Ce te legeni, codrule, fără ploaie, fără vînt?

Ne-a venit să strigăm numele poetului în april, într-o seară dulce, cînd vînturile pitice şi cocoşate

ale bălţii aleargă după luna subţiată, încoace, şi cînd broaştele mici, din care bijutierul face motive de agrafe şi ace decorative, macină la orizont praf de întuneric în rîjniţe minuscule de piper. Însăş vocea căţelului se catifelează cu scrum în depăr-tare şi abia cîntă întîia oară cocoşul, trezit şi el de liniştea semnificativă a lumii.

Pasul gîndului pune sandale mute, ca să nu se sfiiască salcia şi să nu prindă mugurele de veste că o peniţă de aur cu vîrful de iridium bont se învîrte ca un fluture la o lumină de stea, pe vocalele în-florite ale unei chemări pierdută pentru viaţă şi rămasă pe hîrtie.

Iată cartea lui în patul copiilor. Ei au adormit învăţînd pentru primul examen al copilelor în-nalte şi al băieţilor bondoci:

«*Ce te legeni, codrule,*
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?»

Eminescu nu e în program, dar stihurile lui plac enigmaticilor cărturari de abecedar.

— Cînd te va întreba domnişoara cine a « scris » cîntecul pe care-l spui pe dinafară, vezi să răspunzi că l-a scris Eminescu.

— Cine-i Eminescu, tătuţule?

— Cine a fost? că nu mai e. . . Oamenii fac aşa: întîi sînt, şi pe urmă nu mai sînt. Sînt întîi detot, şi nu mai sînt pe urmă deloc. Se topesc, se scutură, şi se fac fîn şi-i mănîncă vacile slabe din capătul lumii. Uite, colo departe, dincolo de zarea şi a ochiului şi a ochianului cu care căutaţi voi în ceruri ereţii, aşteaptă vacile sterpe, îngropate în pămînt pînă la coarne, cu gurile căscate. Aţi văzut pe Ciocolatino? El se plimbă pe ţărm şi intră cu mîinile la spate în gura crocodilului căscată, trece prin crocodil la pas şi iese pe dincolo în picioare.

Eminescu ăsta a cîntat pînă s-a întîmplat ce s-a întîmplat, că nu s-a mai auzit. A luat-o pe dindosul cîmpiei și s-a rătăcit printre secară, bozii, măghiran și lalele. El nu era lăutar pentru alții, ci numai pentru el singur. Urîndu-i-se cu tăcerea, scotea scripca din sîn și sta dinaintea codrului și îl cînta. Numai că oamenilor din timpul lui nu le plăcea la picioare, pentru că nu puteau să joace după cîntecul lui și nici la cap din pricină că nu le intra pe urechi.

Cum nu poți face degetului loc în pârete ca să intre, așa nu pătrundea cîntecul lui în tencuielile minții. Dar dînd cu buricul degetului și-n bolovan, bolovanul se găurește.

Azi avem toți gaura trebuincioasă în cap, și ne-am învățat să jucăm numai la cîntecul lui. Dacă nu murea, era să vadă și lăutarul cît e de jucat și de cîntat, — și atunci și-ar fi băgat scripca în foc și s-ar fi pălmuit peste ochi. Bine că s-a pierdut prin grîuri, prin meiuri, și printre stupii de unde roiesc albinele noaptea, îmbrăcate în licăriri de licuric.

«De ce nu m-aș legăna,
Dacă trece vremea mea?»

1932

V

De cîteva zile, poetul are un monument la marginea mării. . . Pentru el, bineînțeles, ori mai tîrziu, ori mai devreme — sau niciodată — e indiferent. E poate că puțin rușinos pentru cititorii, pentru admiratorii lui, dacă, iarăș bineînțeles, o tonă de mineral fasonat și semnat de un artist însemnează ceva pe planul în care apare ideea și se urzește expresia. Se pare că a cultiva pe morți în materialul viu al epocilor succesive face mai multă cinsta unui neam de oameni decît uitarea — și că acest lucru poate primi, ca la locul lui, numele de cultură.

Căci cultura în carne și oase nu e asta. Cultura despre care se vorbește ca de o panacee la tot soiul de morbidități ale ignoranței, nu e a cărților și a scriitorilor de versuri și proză. Ea aparține numai acelor scripte și intelecte care vorbesc despre ei și cu cît vorbesc mai plat, cu atît e cultură mai binevenită. Cultura e o proprietate exclusivă a unui gen de capacități, culese de pe toate maidanele învățămîntului, culturalii. Fără să fie chiar dascăli întodeauna, ei se recrutează din pensionarii cretinismului organizat în marginile profesiunilor care au cerut o licență, un bacalaureat, un grad social, isprăvit fără nicio scînteiere în vederea unei renașteri în metal cultural.

Ateneele mișună de aceste nulități și toate organizațiile făcute pentru păparea unui buget și pentru

fabricarea la Bucureşti a unei stambe intelectuale, destinată numitului popor, mai inteligent şi mai original — oh! incomparabil — decît toţi cîţi îşi închipuiesc că-l duc de nas cu fraze încîrligate, îşi fac onoarea să colaboreze cu ele. Apar o sumedenie de periodice subvenţionate în toate părţile ţării, însufleţite de cîte un năpîrlit care, inapt pentru trecerea unei propoziţii simple din mişcarea vieţii sau a scrutării ei pe un caiet, îşi ia pe umerii lui dărăpănaţi cobiliţa culturii şi în toate adunările glasurile cele mai grave vin din gura acestui negustor. El nu e todeauna lipsit de simţul extazului şi profesează dexteritatea căderii de-a-ndăratele dinaintea sarcinilor ideale pe care şi le asumă. Sînt birouri, administraţii şi ministere, unde rîvna şi jalea lui cu tarif se formulează în exortaţii şi apeluri supreme, pentru păstrarea şi difuzarea culturii.

Aşa era şi în timpul vieţii lui Eminescu. Cu el n-a stat niciodată nimeni de vorbă despre cultură, rezervată cîtorva belferi ignari, proşti şi veninoşi. Oamenii imbecili şi serioşi nu scriu literatură, ci numai o raportează, o documentează şi o propun în linia de lungă desfăşurare a locului comun — şi numai oamenii serioşi administrează cultura şi fac de gardă în camera ei mortuară. Dacă Eminescu ar fi participat la ceremonia care i-a sfinţit la Constanţa statuia i s-ar fi cerut biletul de identitate şi un director de minister, deputat cultural, i-ar fi interzis să intre în adunare.

Statuia lui Eminescu de la Constanţa nu exprimă mai mult decît absenţa ei de pînă mai deunăzi din pinacoteca subt cerul liber al serviciilor municipale. Însemnează însă că l-au acceptat în sfîrşit şi culturalii. De acum să te ţii! Vor vorbi de aci înnainte atît de sistematic şi de magnanim culturalii, încît îl vor face pe Eminescu odios.

Eminescu trebuie totuş salvat prin dezechilibrarea campaniilor culturale, aflate abia la început.

Eminescu are o statuie ca şi poetul Ovidiu la Marea Euxină, dar e încă netipărit. Statuia lui cea adevărată, de hîrtie, este aşteptată, ca şi o bună versiune frumoasă românească a Bibliei. Ediţiile poeziilor lui Eminescu respectă şi greşelile de tipar ale corectorilor analfabeţi, care au văzut şi au dat bun de imprimat volumului de versuri originale, în absenţa poetului din ţară. Toată lumea ştie că autorul s-a opus la tipărirea în carte a versurilor lui apărute în *Convorbiri* şi că disperat de tenacitatea cărturarilor, care ţineau deocamdată locul culturalilor de mai tîrziu, el şi-a scos paşaport şi a fugit în streinătate, lăsîndu-i să se frece pe cap.

A fost o invazie de cultură în textul poeziei lui Eminescu, fiecare cultural eminescian făcîndu-şi datoria orgolioasă de a tipări un Eminescu mai bun decît voia însuş poetul, amplificat cu tot ce aruncase el la coş. Ni se pregătesc tot felul de Emineşti variaţi şi puşi la punct. Dibăcia va fi perfecţionată pînă la a-i deveni imposibil unui cititor onest să mai recunoască pe Eminescu. Ca şi Balzac, Eminescu ar fi dorit să-şi reducă ceea ce se numeşte la un scriitor opera lui, la cîteva pagini, la acele pagini care intuiţia artistului dezinteresat de sine spune că pot fi acceptate între concreţiunile definitive din vitrina cu cristale.

Jos enciclopedia! Ne lipseşte un Eminescu corect.

1934

VI

A vorbi de poet este ca și cum ai striga într-o peșteră vastă. . . Nu poate să ajungă vorba pînă la el, fără să-i supere tăcerea. Numai graiul coardelor ar putea să povestească pe harfă, și să legene din depărtare delicata lui singuratecă slavă.

În toate veciile vizitate de atleții și bicicliștii filozofiei, el își are vecia lui deosebită, închisă. Trebuie vorbit pe șoptite. . .

Într-un fel, Eminescu e sfîntul preacurat al ghiersului românesc. Din tumultul dramatic al vieții lui s-a ales un Crucificat.

Pentru pietatea noastră depășită, dimensiunile lui trec peste noi, sus și peste văzduhuri.

Fiind foarte român, Eminescu e universal. Asta o știe oricine citește: cu părere de rău că lacătul limbilor nu poate să fie descuiat cu cheile străine.

S-au făcut multe încercări, onest didactice, de transpunere a poetului, unele poate, se spune, mai izbutite; dar Eminescu nu este el decît în românește. Dacă se poate traduce o proză, o povestire, un roman, unde literatura se mărginește aproape fizic, la tablouri, la personaje și la conture, dominată de mișcarea și succesiunea cinematică, poezia nu poate să fie tălmăcită, ea poate fi numai apropiată. Poezia aparține limbii mai mult decît proza, sufletului secret al limbii: jocul de irizări din interiorul ei face vocabularele neputincioase. Eminescu

nu poate fi tradus nici în românește. . . Dovadă și încercarea de față.

Cînd zici poezie, nu înțelegi, evident, pur și simplu versificare. Versul poate să fie și un reportaj, o narațiune, poate să fie epizodic, cum a fost cîteva sute de ani și cum e adeseori și azi; poate să fie fotografic. Poezia nu povestește nimic și se poate și lipsi de cuvinte: poezia e ca o ceață, și ca un ecou: o stare sufletească.

Dacă totuș se învoiește mai mult cu versul decît cu proza, este pentru că poezia cîștigă concizie, fluență și catifelare. Versul, el e și mai clar și mai obscur, două alternanțe ale poeziei, în care pauza și omisiunea au sens și de simetrie sau de contrast, dar mai cu seamă de împlinire. Obscuritatea încadrează lumina și o face mai tare.

Osteniți de ritmuri și de imensitatea revărsată a prozei, scriitorii au adoptat, într-un timp, așa-numitul vers liber, o modalitate de prozodie și de proză, nu fără insinuarea emoției adevărate în poemele lor. Cîteodată, obosește și rima. Poeții latini și greci nici n-au avut-o; nici *Psalmii*, nici *Cîntarea Cîntărilor* n-au avut rimă.

Dar experiențele au fost abandonate, din pricină că scriitorii n-au putut să armonizeze inegalitățile verbale și aproximațiile confuze într-un stil distinct, iar versul alb, cum i s-a zis, probabil pentru că-i lipsește culoarea rimei, nu mai e nici el prea utilizat decît la tălmăcirea clasicilor vechi.

Ritmul pare că vine și de la natură, unde totul e rînduit matematic și muzical. E un ritm și în proza acelor scriitori, ca Gustave Flaubert, care dau frazei o mișcare de pas de vers, călcat după minutarul și accentul ideii. Acest lucru intră în marea și nedezlegata, obscură problemă a stilului și se învederează la lectură. Dacă citești un prozator, nesupravegheat de cîntarul cadenței, îți dai seama că adeseori ideea se isprăvește în mijlocul frazei,

care totuş continuă, sau că rămîne pe dinafară. Acelaş lucru se petrece cu fragmentele de idei din cuprinsul aceleiaşi expresii: accentul ideii şi accentul frazei nu corespund, sau mai exact ele trebuie să corespundă neapărat, cu toate că nici acolo nu prea corespund. La Eminescu, todeauna corespund. Fără nicio excepţie. Cuvîntul bate odată cu ideea.

Paginile de faţă nu pot să fie o prezentare şi o explicaţie metodică a lui Eminescu. Competinţa autorului e limitată, şi ea n-ar vrea să semene cu nimic coordonat şi pedagogic. E vorba de un Eminescu, zărit în dezordine şi răzleţ, după o călătorie prin peizajele lui, făcută-n zigzag şi fără cicerone... Muntele începe de jurîmprejur şi n-are poteci... Unde nu te poţi urca, te uiţi, şi te mulţumeşti cu cîteva imagini vaporoase... Dacă aş rîvni să agăţ de constelaţia lui Eminescu o lumină, ar fi o neînchipuită îndrăzneală. Constelaţia fuge mereu, se depărtează mereu: cine ar putea s-o ajungă? Morţilor noştri, din drumul de sus, le închinăm o scînteie, aprinsă, aici, pe pămînt, la o răscruce de drumuri de pămînt, într-o candelă albastră... Culoarea de safir şi de ametist e a tuturor priveliştilor, mai todeauna de noapte, din reveriile poetului pe care-l pomenim.

Aş fi încercat un portret de aspecte: dar cum s-ar putea reda portretul umbrei şi al timpului neisprăvit? Cîteva reflexe e tot ce se poate aduna pe oglinda unei lentile. Slovele de faţă sînt o laudă de seară, ca un acàtist...

Mă numesc unul din oamenii în viaţă, care l-au văzut pe Eminescu în carne şi oase. Eram copil de nouă ani. L-am zărit pe Calea Victoriei... Trecea prin public un om grăbit, fără să ocolească, impetuos. « Uite-l pe Eminescu! » — a spus cineva, cu un glas pe care-l ţiu minte. Se pare că poetul nu mai făcea parte din viaţa lui şi că trăia o metempsihoză străină. Nu puteam şti atunci cine era să fie Eminescu, şi ar fi fost normal să-i uit numele auzit. E curios că nu l-am uitat. Mi-a rămas în ureche, odată cu tonul de stupefacţie şi de compătimire, probabil, cu care a fost rostit. Mi-a rămas aninat ca de o schiţă de fum. Nu mă puteam gîndi, atunci, că după cincizeci şi cinci de ani trecuţi voi evoca într-o pagină de tipar ceea ce începea să fie, încă de pe atunci, o amintire...

Mult mai tîrziu, cunoscîndu-l pe Ion Slavici, care a fost prieten cu Eminescu, am insistat să-mi povestească personalitatea socială şi de camarad a poetului, care ştiam dintr-alte guri că nu-şi răsfăţa nici puţinii prieteni, nici numeroşii lui adversari, egal cu sine şi nedezminţit. Eminescu a fost ceea ce se cheamă un caracter. Nu a fost un oportunist. A fost un om, om întreg. Într-altfel, nici nu putea să fie ce a fost şi ce este. Dar Slavici nu avea spiritul de observaţie plastic şi mi-a lăsat întrebările fără răspunsul aşteptat.

« Dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt,
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt ».

În istoria creaţiilor estetice, se întîlnesc două cazuri de viaţă, la meşterii lor: mizeria şi buna-stare. Înţelegem prin cuvîntul « meşteri » scriitorii, pictorii, sculptorii, muzicanţii şi pe toţi meşteşugarii, a cărora muncă e turburată şi sporită de o durere necunoscută. Eminescu a fost un scriitor integral, numai şi numai scriitor, întîiul nostru scriitor, fără altă meserie, din care să trăiască. Eminescu e, se poate spune, primul scriitor de profesie, român. Pînă la Eminescu, scriitorii de limbă românească afară de Niculae Bălcescu, erau sprijiniţi pe ceea ce se cheamă o carieră. Mai diletanţi sau mai puţin diletanţi, ei trăiau dintr-alte osteneli.

Între poeţii fără multă figură, literatura noastră a înregistrat rapid numele unui Candiano

Popescu, autor și al unei republici, de la Ploiești. Candiano era militar; a murit general. Nu-l citez ca exemplu de profesie dublă, dar el a publicat un volum de versuri, cu titlul: *Cînd n-am ce face;* îl citez ca o pildă de mentalitate a unui timp, față de care erai dator să te scuzi: « N-am ce face ». Adică: « N-am ce face altceva mai bun și neavînd ce face, fac poezii, vă rog să mă iertați: cînd am ceva de făcut sînt om serios ».

Poezia și literatura constituiau în spiritul unei epoci niște agremente de inutilitate decorativă, ca oleacă de pian sau de pictură, făcute să nu li se urască, la cucoane, atunci cînd n-au ce face. . . Era prin urmare o îndeletnicire suplimentară, literatura; fără vocație, fără necaz, fără suferință. Ba poezia, luată cum trebuie, era o pierdere de timp, de oameni fără căpătîi, și te declasa. Nu înseamnă însă că dedublarea activității, a unei activități literare, împletită cu o activitate socială, ar fi dat numai literatură minoră; dimpotrivă — însă realitatea unicei activități literare, ca o profesiune, s-a definit odată la curtea prinților, și a Papii, unde artiștii n-au avut inexorabilă trebuință de o profesiune alimentară. Literatura devine cu totul profesională mult mai tîrziu, prin industrializarea condeiului în gazetărie ori în editură, un tîrziu cînd, aproximativ, scriitorul poate trăi din cărțile lui, scrise de voie, de nevoie, pe temeiul unui contract, și livrate editurilor ca o marfă.

In industria literară intră, firește, confecția, artificiul, lucrul pe măsură, manechinul și o foarte dubioasă originalitate; redevențele față de reminiscență, plagiatul deghizat. . . Cinci volume citite pot să dea de altfel întodeauna al șaselea manuscris, chiar în perfectă sinceritate, în ideala inconștiență a unui autor, că-și cheltuiește vocația personală.

La noi, scriitorii de pînă la Eminescu s-au recrutat, ca și aiurea mai ales din Biserică și dintre

boieri; ceea ce pare să pledeze în beneficiul ideii că arta se potrivește mai repede cu buna-stare decît cu mizeria, și cred că ideea nu e prea inexactă. E o părere contrarie, firește, punctului de vedere al oamenilor excesiv de serioși, care, ca să se scape de unele răspunderi mai ușor, și ca să nu-și încurce intelectul în probleme, preferă să condiționeze talentul cu mizeria neagră. Letopiseții n-au fost scriși, însă, la al optulea etaj al unui bloc și pe colțul unei mese de bordei fără blidul de linte.

Bineînțeles că poezia lui Vasile Alecsandri a căpătat de la îndestulările poetului un surîs prea des fericit și o dulceață idilică puțin cam iritantă. Marele nostru poet acuarelist ar fi fost dispus să parfumeze și caprele, ca să obție o aromă uniformă a naturii. Incontestabil că viața de proprietar cu venituri și funcția de ministru, cum a fost Alecsandri, se împacă mai intim cu mierea decît cu amărăciunea.

Pentru egalitatea de temperament și pentru o literatură tihnită, rețeta este să nu te ai bine cu problemele îndoielii, să nu te raportezi la necunoscut, la mister, la moarte, la contradicțiile grave ale existenței. Averea fiind o certitudine, preferi să adopți certitudinea împotriva tuturor incertitudinilor, pe care, pentru împăcările și beatitudinea optimismului, e strict necesar să le arunci cît colo. . . La certitudinea avuției dacă se adaugă niscai certitudini morale, convingerile și credințele gata făcute, ești un semen și un scriitor fericit. . .

Cazul poetului Eminescu nu intra în această clasificare, nici pentru om nici pentru poet; omul a suferit cumplit, și poezia lui, încleștată, e a harului frămîntării.

Actor, student, gazetar, în luptă cu oamenii, cu șerpii, cu muștele, cu catîrii — cu viața; pribeag, hoinar, încolțit, flămînd, cînd îmbrăcat, cînd fără cămașe pe el și bolnav, într-o sărăcie insuportabilă

azi niciunui om civilizat, deprins cu minimum de confort, Eminescu nu a fost niciodată stăpîn pe orele lui de lucru și a scris pe unde apuca, de-a fuga și pe sărite. Între secunde și necesități, el trebuia, înainte de toate, să dea tipografului articolul lui politic cotidian, plus informații și fapte diverse... Se străduia să improvizeze și o doctrină pentru un partid care a murit fără doctrină.

Istoria literară merge, în epocile de aristocrație, între Ovidiu, Virgiliu, Marcu Aureliu și Platon și, mai tîrziu, cam între François Villon și Voltaire. Voltaire a fost un mare scriitor, dar și ceea ce se numește azi un om de afaceri, ceva cam ca un samsar distins și cu multe relații. Jean-Jacques Rousseau, prietenul lui Voltaire, făcea pe jos, ros de cusătura pantalonilor de dimie, toți kilometrii dintre Geneva și Ferney. Mort de foame și de oboseală, Jean-Jacques ar fi dorit să mănînce după atîta drum, cîteodată, cu tacîmuri de argint.

O anecdotă: se povestea de către Jeanjacquiștii bătrîni din Geneva, că mai ducîndu-se o dată la Ferney și exasperat că nu găsește pe castelan acasă, Rousseau ar fi scris cu tibișirul pe ușa de intrare a castelului marelui scriitor, marele lui prieten, un cuvînt, care pe franțuzește se scrie cu litera Me. Anecdota mai spune că întîlnindu-se după cîtva timp într-altă parte, Rousseau s-ar fi plîns lui Voltaire că-l căutase. Știu, ar fi răspuns Voltaire. Ți-am găsit numele pe ușă...

Acestea erau legăturile, mai demult, între scriitori și buna societate.

Antipodul social din istoria literară franceză, al unui Voltaire, al unui Saint-Simon, Fénelon, Mirabeau, Bossuet și alții, e François Villon, poetul, ca și Eminescu, al unei singure și unice cărți de versuri: în total patruzeci și două de balade. Mizeria lui Villon era feroce și lua forme de atac, nu de

melancolie. Villon a fost de profesie scandalagiu și... hoț. Avea prin urmare și o profesie alimentară... Ștreangul i s-a legănat pe dinaintea nasului de aproape, și dacă n-ar fi avut un admirator, pe un mare senior, poetul nu scăpa de spînzurătoare și Panteonul ar fi avut azi, între marile lui personalități defuncte, un schelet ros de ciori, atîrnat de o funie, între colonadele de la intrare.

Încoace, mai spre noi, foarte aproape de noi, Arthur Rimbaud, un mare poet, care și-a renegat poezia, a făcut un fel de negustorie, profesînd contrabanda de arme și muniții în Africa de Răsărit, pe cînd prietenul lui, Paul Verlaine, fără cămin și haimana, era găzduit la un spital din Paris. Goethe cel mai lucid gînditor din toate literaturile, Victor Hugo, Dante, n-au fost scriitori săraci. Istoria literară recentă pomenește și cazul dublu, absolut unic, al contelui Tolstoi. După ce și-a scris opera ca un prinț, pe domeniile lui de la Iasnaia Poliana, și-a părăsit, foarte bătrîn, marile lui bunuri și proprietăți, cu traista-n spinare, ca să piară în sărăcie. A murit, ajungînd desculț într-o stație mică de cale ferată, noaptea, pe o bancă, între țărani și necunoscut.

În rezumat, parcă aș fi voit să spui că nu e o condiție a talentului, ca scriitorul să fie sărac lipit, chiar dacă o aristocrație a pieții, ca să-și puie avariția și avîntul la un adăpost moral, și-a făcut un principiu artistic și o înțelepciune de direcție din sentința că unui intelectual îi stă bine, bolnav, pe salteaua infirmeriei, iar sănătos, în mizerie și slugărnicie. Eminescu n-a avut parte nici de un public cititor, nici de un stăpîn inteligent, nici de subvenții, nici de generozități, afară de acelea, modeste, ale lui Maiorescu, prea puțin înstărit și el. Poetul a robit la o masă de redacție, alternînd articolul de gazetă, plătit prost, cu poezia gratuită ...

De ce a fost ales pentru paginile de față un subiect Eminescu? Ca să se repete ce s-a mai spus? Se mai poate spune ceva despre Eminescu? Critica nu e o specialitate a autorului și, critică i s-a făcut poetului de către toată lumea. Să nu omit menționarea celei mai frumoase, scrisă de domnul George Călinescu, care a dat publicului și o viață a lui Eminescu.

Să se vorbească despre Eminescu mai des și cît mai des e o datorie. El e doar unul din ctitori și ziditori. De ce să fim reticenți? mai mare ca toți.

Originea obiectului paginilor de față e modestă. Cercul revistei *Vremea* și-a înjghebat un program de prezintări de concepții și de oameni, făcute de scriitorii încă în viață. Am fost pus și eu pe o listă de asemenea scriitori, încă în viață. Nefiind nici conferențiar, nici ideolog de profesie, m-am sfiit mereu să apar în public ca un actor literar. E o funcție mult prea gingașă să ieși din hîrtie și din tipar și să te arăți: « Eu sînt ăla . . . » Dacă nu poți întodeauna să scapi, tot scapi înjghebînd niște pagini.

Nu-mi aduc aminte cum alunecase vorba spre Eminescu. Adică îmi aduc aminte . . . Todeauna vine vorba de Eminescu. Cînd eram tînăr venea vorba de Dumnezeu . . . Am fost întrebat dacă n-ar fi bine să-mi iau subiectul Eminescu. De bine, sigur că era bine. Dar nu era de-ajuns. Apucînd să făgăduiesc a trebuit să mă țin de cuvînt. Am avut motive să mă consolez de îndrăzneala mea. Pe la mormîntul lui Eminescu, trece, de o vreme încoace, toată ginta literară. Eminescologii au vorbit de subt teiul lui Eminescu, mult, și cu elan: unii din ei s-au și împroprietărit . . . Cine nu-și ascute creionul pe piatra lui de mormînt cu medalion? Cine nu s-a iscălit lîngă basorelief? Cel puțin douăzeci de domni cărturari. . . Morții servesc de minune pe oamenii în viață. Oamenii în viață n-au

de justificat prea multe merite ascunse, iar bunul neant personal poate să fie amestecat cu aurul străin în părți egale.

Eminescu este mai mult pretext decît subiect. Subiectul ar trebui tratat ca o poemă mistică, dar asemenea adevărată litanie cere o dematerializare îngerească.

Eminescu a fost făcut și erou de roman. Nu de multă vreme a circulat și chestiunea, lansată prin presă, dacă Eminescu n-ar putea fi adus dinaintea cuștii sufleurului, într-o piesă întreagă. Odată cîndva, Eminescu a fost pus să reciteze cu vocea unui actor, care l-a prefăcut cocoșat și milog pe scenă, versurile unui autor din zilele noastre.

Eminescu i-a cam prevăzut pe toți:

« Or să vie pe-a ta urmă în convoi de-nmormîntare
Splendid ca o ironie, cu priviri nepăsătoare;
Iar deasupra tuturora va vorbi vr-un mititel,
Nu slăvindu-te pe tine, — lustruindu-se pe el
Sub a numelui tău umbră. Iată tot ce te așteaptă ».

Dacă morții sînt exploatați, din exces de venerație și dintr-un sentiment, oarecum, și de colegialitate, să nu ne închipuim că Eminescu trăind, s-ar fi simțit mai bine. Astăzi, oricine poate tipări și scoate în vînzare versurile lui ca operă personală, în calitate de asociat al lui Eminescu: unul dă și altul ia. Mai lipsește să-i dispară numele de pe copertă, înlocuit cu numele unui colaborator.

Cu scriitorii în viață se petrece exproprierea chiar dacă n-a trecut încă așa-numitul domeniu public, domeniul morții, peste ei. Domeniul public conferă comerțului de literatură, facultatea interesantă de a se bucura de anexarea unui scriitor la negoț, după treizeci de ani de la publicarea volumelor lui, fără să datoreze drepturi de autor

nici urmaşilor direcţi, nici autorului, rămas eventual în viaţă printr-o stranie fantezie.

Deposedaţi după treizeci de ani, scriitorii sînt *colaboraţi* chiar a doua zi după ce au scos o carte; cu seninătate şi fără putinţă de reacţiune. Orice personaj cultural, care n-a fost în stare să scrie şi să semneze un crîmpei original, se instalează autor pe spinarea oricărui scriitor. Subt cuvînt că face culegeri de şcoală, ceea ce-i adevărat, căci îşi asigură, ca fals autor, o clientelă obligatorie şcolară, pe care autorul adevărat nu o are, el ia din cărţi tot ce-i pare bun de negoţ şi, subt un titlu de volum, al lui personal, iscăleşte, tipăreşte şi încasează . . . Am cumpărat un astfel de volum intitulat *Cartea copilăriei* şi semnat de un pedagog necunoscut. Are patru sute de pagini din patruzeci de autori: douăzeci şi şapte morţi şi treisprezece în viaţă.

Aceste neruşinări se numesc antologii.

Autorul nu are dreptul să intervie. El se izbeşte de un drept parazitar, care îl deposedează. Dreptul îi aparţine aceluia care practică . . . antologia. Prin manevre abile, în care excelează întodeauna suava nulitate, s-a putut strecura în legea proprietăţii literare şi artistice, un aliniat, desfiinţînd legea, în momentul chiar cînd a fost înfiinţată, şi dreptul de proprietate intelectuală, tocmai cînd era consacrat.

Antologistul didactic îi suge pe scriitori, şi vii şi morţi, şi nu le face măcar celor vii onoarea să-i previe că-i vor servi apetitul şi digestia. Dacă o romanţă a unui muzicant a fost cîntată într-un local de petreceri, dreptul de proprietate e respectat. În muzică n-a intrat antologia. Ea e rezervată literaturii.

Să ne închipuim că Eminescu ar trăi contimporan cu noi, că ar fi internat într-un spital, la Viena, bolnav de maladia care l-a ucis, şi că ar avea

trebuinţă de puţinii bani produşi de volumul lui de versuri, abia tipărit, ca să-şi plătească bietul om pensiunea medicală. Banii lui s-ar afla în buzunarul unui educator, care l-a pus pe numele lui, în antologie. N-ar fi de mirare ca un asemenea autor să se cheme chiar Vizanti, să fie chiar acel Vizanti, cu asonanţe de Arhipelag, care pe vremuri l-a urmărit cu duşmănie şi care azi l-ar învăţa să scrie, el, Vizanti, româneşte neaoş, şi l-ar combate vehement, că scrie cum ştie el, nu cum vrea Vizanti.

Cît a trăit, Eminescu a fost pîrît că nu ştie să scrie şi că strică limba românească a unei corcituri didactice cu numele de Vizanti. Nu importă dacă dulcele venetic primea botezul la Goriţa sau la Bucureşti, ori dacă naşul i-ar fi dat în scăldătoare numele de Alexe sau de Timoleon.

În cele ce sînt de spus, ne conducem de cartea de versuri, *Poezii*, ediţia Maiorescu, din care lipsesc prea puţine poezii definitive. Şi vom face abstracţie de toate adaosele tipărite, de la Maiorescu încoace, pe socoteala lui Eminescu.

Ediţia Maiorescu, tipărită, cum spune prefaţa editorului, « în lipsa poetului din ţară », a fost oarecum publicată fără învoirea lui. « El a fost todeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, mai spune Maiorescu, pentru a fi putut fi *înduplecat* să se îngrijească însuş de o asemenea culegere, cu toată străduinţa amicilor lui literari ».

Cauza lipsei din ţară a poetului, din nefericire, se cam cunoaşte. El se depărta tot mai mult de sine, şi steaua lui începea să şovăiască, să pîlpîie şi să ia drumul cometelor rătăcite.

Volumul *Poezii* cuprinde şaizeci şi una de bucăţi pe vreo trei sute de pagini, ilustrat cu o gravură de mărimea unui timbru poştal. Poetul se

iubea atît de puţin, încît a fugit şi de pensula portretistului şi de obiectiv. Comparată cu vanităţile de vitrină ale urmaşilor, atitudinea lui de indiferenţă s-ar cuveni să ne cam jeneze . . .

M-aş gîndi că măcar într-o privinţă să încerc o schemă de organizare a poeziei lui, împărţită pe compartimente. Într-o prezintare, simplificarea pare o trebuinţă de ansamblu pentru ca un cititor să se aleagă, după o vorbărie, cel puţin cu o noţiune, dacă se poate, mai aproape de adevăr.

Inspiraţia lui Eminescu, e fireşte, variată, dar casetele în care ar putea să fie adunate cristalele ei, nu se pot face nici după culoare, nici după carate, nici după transparenţă, unele intrînd în mai toate celelalte. În Eminescu e dragoste, şi durere de dragoste. Decepţia continuă în dragoste influenţează toată inspiraţia lui de sentiment. Poetul se regăseşte intact într-alt punct de pornire, opus, în harul sarcasmului şi al lepădării.

Dragostea lui Eminescu e mai cu seamă senzuală, o dragoste pribeagă, de pasiune. Ea e momentană şi totală în momentul ei, şi se epuizează în întregime pe o singură împrejurare reluată continuu, continuu trăită şi continuu epuizată în întregime. Vreo şaptesprezece poezii de dragoste sînt romanţe şi cîntece de vioară:

«Pe lîngă plopii fără soţ
Adesea am trecut;
Mă cunoşteau vecinii toţi,
Tu nu m-ai cunoscut».

Dragostea lui Eminescu nu e amestecată dintru început cu visul. Visul lui începe cînd dragostea s-a isprăvit. Dragostea poetului n-a durat niciodată, rămîne instantanee, dragoste de senzaţii iuţi. Ceea ce-i rămîne din dragostea trecută, devine vis de-abia în singurătate, ca o mîhnire că a fost numai sensuală; cînd a trecut. Femeia lui Eminescu nu e niciodată soţie, rămînînd exclusiv amantă. Bărbatul e un trecător, un călător . . . [. . .] E o dragoste de păsări albe, care străbat eternitatea şi se întîlnesc din zbor în dreptul unei stele . . . Căsătoria stinghereşte: ea nu poate să fie făcută decît cu o singură femeie. Dragostea asta şi-ar pierde farmecul în formele gospodăreşti ale vieţii. Statornicia, după care tînjeşte totuş, îi face poetului oroare.

Femeia lui Eminescu nu are două înţelesuri sau mai multe. Ea nu turbură printr-un complex de nuanţe; foarte depărtată şi de femeia adevărată, tovarăşa bărbatului, şi de acea femeie, tot adevărată şi ea, din poezia de imperceptibile, a şcolilor literare, cît timp e dorită, şi numai amărăciune după despărţire. Despărţirile poetului au fost tot atît de numeroase, probabil, cît şi accesele lui de pasiune. Cu femeia, Eminescu a fost numai bărbat. Femeia, e de crezut, ar fi cerut mai mult de la el, un joc de dragoste, complicat ca o dantelă şi subtil, dacă nu cerebralitate şi abstracţii.

Cîteva citate la îmtîmplare:

«Sărutări erau răspunsul
La-întrebări îndeosebi
Şi de alte cele-n lume
N-aveai vreme să întrebi».

. . . .

«Fruntea albă-n părul galben
Pe-al meu braţ încet s-o culci,
Lăsînd pradă gurei mele
Ale tale buze dulci. . .»

. . . .

«De mi-i da o sărutare,
Nime-n lume n-a s-o ştie,
Căci va fi sub pălărie —
Ş-apoi cine treabă are!»

. . . .

«Părul tău ţi se desprinde
Şi frumos ţi se mai şede,
Nu zi ba de te-oi cuprinde —
Nime-n lume nu ne vede».

. . . .

«Şi mă mir eu, cum de vremea
Să mai treacă se îndură,
Căci eu stau şoptind cu draga
Mînă-n mînă, gură-n gură».

Nici nu se poate dragoste mai directă şi mai elementară. Fiind numai bărbat şi nimic mai mult, nici mai puţin, şi, după o vorbă latinească, trist, poetul a fost şi mereu dezamăgit. . . Femeia păpuşe, femeia harem, nu mai e pe gustul epocii noastre, cînd ea participă şi la război, ca Ioana d'Arc. Poezia nouă, aşa-zisă, şi este, fără nicio îndoială, o poezie nouă, e mai imprecisă, fiind şi mai proaspătă şi mai adevărată şi mai naivă. Poezia nouă nu începe, cum spun manualele, acum cinci-zeci de ani. Ea începe de acum vreo două mii. . . Poezia a descoperit în femeie şi un ideal, religios. . .

Din poezia de dragoste a lui Eminescu, se alege totuş o bucată care o depăşeşte, orientată de o sensibilitate de distanţă şi de regret. E scurtă: *Din valurile vremii.*

«Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu braţele de marmur, cu părul lung bălai —
Şi faţa străvezie ca faţa albei ceri
Slăbită e de umbra duioaselor dureri!
Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei,
Femeie între stele şi stea între femei,
Şi întorcîndu-ţi faţa spre umărul tău stîng,
În ochii fericirii mă uit pierdut şi plîng.

Cum oare din noianul de neguri să te rump
Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump,

Şi faţa mea în lacrimi pe faţa ta s-o plec,
Cu sărutări aprinse suflarea să ţi-o-nec
Şi mîna friguroasă s-o încălzesc la sîn,
Aproape — mai aproape pe inima-mi s-o ţin.

Dar vai, un chip aievea nu eşti astfel de treci,
Şi umbra ta se pierde în negurile reci
De mă găsesc iar singur cu braţele în jos
În trista amintire a visului frumos!
Zadarnic după umbra ta dulce le întind:
Din valurile vremii nu pot să te cuprind!».

Decepţia îi dă lui Eminescu înălţimea care-i lipseşte din dragoste, şi lumina tîrzie şi dureroasă, rămasă ca o chiciură pe plopii lui, după ce dra-gostea s-a stins, compensează deficienţa. De fapt, poezia caracteristică şi mare a lui Eminescu, se ridică de aci, din mîhnire. Speranţă, credinţă, mîngîiere, nimic nu se găseşte în Eminescu. Locul de încălzire e dezamăgirea.

Accentele sînt profunde. Dezamăgirea a dat limbii româneşti o capodoperă de amărăciune gla-cială, care se cheamă *Luceafărul.*

«A fost odată ca-n poveşti,
A fost ca niciodată
Din rude mari împărăteşti
O prea frumoasă fată.

Şi era una la părinţi
Şi mîndră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinţi
Şi luna între stele.

Din umbra falnicelor bolţi
Ea pasul şi-l îndreaptă
Lîngă fereastră, unde-n colţ
Luceafărul aşteaptă.

Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce.

Îl vede azi, îl vede mîni,
Astfel dorința-i gata;
El iar privind de săptămîni,
Îi cade dragă fata.»

. . . .

În ce mă privește, ca simplu cititor, am slăbiciunea să gust, pe lîngă decepția enormă a poetului, darul lui de sarcasm și de invectivă, mai dur decît la toți scriitorii din preajma epocii.

Eminescu e și un pamfletar. Satira lui e o răzvrătire de biruință împotriva vieții. Pînă la Eminescu, scriitorii cu tendința să desconsidere momentul au fost dedesubtul nivelului cerut. Afară de părinții Bisericii, repetitori ai învierșunărilor profetice.

Bărbăția românească Eminescu nu o cîntă cu pasivitatea elegiei.

Întîlnirea cu Baiazid, la Rovine, replicile lui Mircea:

«*Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul*».

tumultul vijelios al luptelor de izgonire, tabloul cîmpului de bătaie, atmosfera, sînt de o măreție și de o putere unice în literatura noastră. [. . .] După cît se poate înțelege, profesional vorbind și comparînd versurile de o perfecțiune lapidară cu alte versuri, metoda de lucru și de control a poetului, în genere cea mai sigură, era să-și lase manuscrisele să zacă. Depărtîndu-se un timp de ele, obiectivitatea scriitorului față de sine sporește. Elementul talent, ca să zic așa, își pierde impetuozitățile în folosul analizei impersonale. Autorul

poate să-și vadă scăderile și inegalitățile mai exact, scăderi și inegalități mai puțin simțite de cititor decît de autor. Așa se întîmplă că autorul primește elogii, pentru rezultatele cu merite nehotărîte, pe cînd rezultatul mai valabil al activității lui e scăpat uneori din vedere. Nu e o eroare, e o chestiune de pricepere în meserie.

Eminescu nu era un improvizator, cu încredere exagerată în spontaneitatea oarbă, care-și are contribuția ei în izbucnirea unei idei sau la ivirea unei imagini. Că Eminescu lucra ca un bijutier, dovedește perfecțiunea la care au ajuns unele versuri, din care voi cita cîteva. Pentru altele, cele mai multe, i-a lipsit răgazul. Trebuie să ne închipuim că, nemulțumit întodeauna, și de versurile lui bune, ceea ce constituie o eleganță (Eminescu nu suferea de nicio formă de vanitate în personalitatea lui, preocupată de alte satisfacții) poetul lucra migălos și stăruitor, între timpurile lui furate de viață. Eminescu e singurul poet romîn care a împins meticulozitatea pînă la întocmirea pentru uzul propriu a unui dicționar de rime. Dar evident, lucrul la Eminescu a fost numai un adjuvant: oricine lucrează, fără să fie Eminescu. Nu-i de ajuns să lucrezi: e numai obligatoriu. Substanța vine încărcată cu materiale inutile, de care trebuie debarasată prin rafinare: dacă lipsește altceva, rafinezi numai materiale inutile.

Desigur că nu se obține cu materiale derizorii o poezie de calitate, și nici nu poate să fie orice fel de poezie de una și aceeaș calitate. Nici nu e trebuință. Geniul e un accident: o literatură e suficient să fie onorabilă. Nimeni nu trebuie descurajat. E și o moralitate a literaturii, vreau să zic o decență a mărginirilor, o camaraderie, un criteriu de suprafețe. Orice om, care simte că i-ar plăcea să scrie, trebuie îndemnat; căci chiar numai atît, dragostea de a scri, este un început

de talent. Eminescu nu a scris o carte, el a suferit-o; ruptă din el. Fugărit ca un àgneț, de fiare, prin spini, zdrențele culese din măciuliile ghimpate, au dat pumnul de mătase diamantină, strîns în cartea lui.

Perfecțiunile lui Eminescu vin, ca toată perfecțiunea, din simplicitate. Să nu ne înșelăm: simplicitatea nu vine singură. O simplicitate venită singură, e un defect al scrisului literar și se cheamă cu alt cuvînt: facilitate; o bagatelizare, o transpunere banală pe foi de pergament. Meșteșugarul vede, fără greutate, cît e de lucrat cuvîntul lui Eminescu, ca să ajungă la simplicitatea lapidară.

Cei vechi, care nu scriau la becul electric, izbutind să realizeze la opaiț lucruri mai bune decît epocile luminatului cu 250 de wați, erau învinovățiți că manuscrisul le miroase a ulei și seu. În căutarea simplicității geometrice a expresiei, vechii confrați se străduiau prea mult subt lampa cu feștilă. Păstrînd proporțiile, totuș e preferabilă facilității prezența muncii, chiar chinuită, într-un text literar. Reproducerea incoloră e o fotografie verbală, un robinet cu debitul prompt: de ajuns să întorci. Un vers cu transparențe și puncte opace, o frază ruptă, o frumusețe frîntă, ascund un substrat și un pipăit. Căutarea chiar neizbutită constituie o ținută.

Revizuirile lui Eminescu în vederea perfecțiunii formei, erau probabil amînate pînă la strîngerea versurilor într-un volum, nedorit de poet. . . Viteza vieții, terminată așa de curînd, e vizibilă în ritm, în rimă mai ales, în cadența vagă a primului cuvînt ieșit înnainte. S-a vorbit și se vorbește de un stil căznit. Se face cîte unei cărți mustrarea că e prea lucrată și s-a propus, ca un model de urmat, idealul altei simplicități, simplicitatea procesului-verbal. E o prețiozitate capricioasă, de

dragul atitudinii interesante. Realitatea e că spontaneitatea dă numai schița operei, prima impresie, intuiția despre un lucru care de-abia trebuie lucrat: Nu ne putem întinde prea mult în limitele fixate și ale obiectului de căpetenie din comentariile de azi, asupra unei chestiuni, care într-o zi sau alta, va trebui studiată deosebit.

Am ales din poeziile lui Mihai Eminescu pentru dumneavoastră, care le cunoașteți tot atît de bine ca și comentatorul, un șir de versuri susceptibile să reprezinte perfecțiunea. Să le cităm cu un singur comentariu școlăresc la început, la un singur vers.

«În cuibar rotit de ape, peste care luna zace»

N-aș putea să precizez formele anterioare ale acestui stih, ieșit, cu limpezimea și cu conturul lui, din mai multe redactări evidente.

Nimeni nu zice: *cuibar de ape*. Toată lumea zice: copcă și vîrtej. Dar *cuibar de ape* e și plastic, și pitoresc și frumos. Dacă în loc de *cuibar de apă*, care ar fi fost frumos numai întrucîtva, poetul ia pluralul și zice *cuibar de ape*, imaginea capătă și tremurul de furnicar al undelor.

E locul să mai bănuim că, înnainte de *cuibar rotit de ape*, fusese *cuibar rotund de ape;* numai forma cuibarului, fără mișcare. *Cuibar rotit de ape* exprimă tot ce trebuia, și acest rezultat poetul l-a obținut succesiv.

Peste care zace luna, e o imagine de completare, din cele familiare poetului, dar ea dă *tabloului așternut* și pune un punct de răcoare în mișcarea cuibului de ape.

Cuibar e și el un cuvînt căutat și lucrat. Instinctiv, relativ la limbă, poetul trebuie să fi scris întîi *cuib* și numai după aceea *cuibar*, dînd versului și ritmul. Inversiunea: *peste care luna zace,*

cu verbul la urmă, îi dă versului o putere, absentă din construcţia directă. Asta s-ar putea chema stil. Stilul pare să fie meşteşugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare şi însufleţire.

Versul întreg pare scris pe metal gros. Are ascuţişurile şi linia scobită, impusă de materialul în care e săpat. *În cuibar rotit de ape peste care luna zace.*

Ca să nu cădem în pedanterie profesională, nu repetăm analiza. Ea foloseşte numai unui scriitor în patru ochi cu călimara lui şi care nu ţine să fie prea binecrescut faţă de sine.

Că Eminescu lucra versurile, trecute prin mai multe redactări, se vădeşte din cacofoniile versurilor nelucrate sau mai puţin lucrate sau scrise de-adreptul.

Iată cîteva versuri de o integrală perfecţiune a sonorităţii, tehnică şi de expresie. Sînt nenumărate:

Imagine de fericire:

«*Faţa-i roşie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii,*»

Plasticitatea sărutării:

«*Căci pe rînd şi-astupă gura, cînd cu gura se adapă.*»

În versul următor poetul creează un cuvînt compact:

«*Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul*»

Transparenţă:

«*Prin uşoara-nvineţire a subţirilor mătăsuri;*
Tîmpla bate liniştită ca o umbră viorie»

. . . .

«*Mai suna-vei, dulce corn,*
Pentru mine vreodată?»

. . . .

«*Pîn'ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una.*»

. . . .

«*Cine e nerod să ardă în carbuni smaraldul rar?*»

. . . .

«*Cu privirea ostenită*
Ca o zînă să răsară.»

. . . .

«*Cînd luna trece prin stejari*»

. . . .

«*Ca un stîlp eu stam în lună*»

. . . .

«*Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta străbate*
Cînd pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate!»

. . . .

Am smuls aceste cîteva versuri din spaţiul eminescian, ca să fac simţită tresărirea unei alte atmosfere în fiecare vers şi umbra fiecărei imagini căzută într-altfel, după soarele deosebit, care o zăreşte. În spaţiul poetului, din bolta lui cea mai de sus, lumina inundă din toate părţile, divergentă. Haosul e încununat de o horă de aştri lunatici.

Un studiu care nu se face nici în critica scrisă, nici în cea orală, la catedră, ar folosi şi cititorilor şi scriitorilor înşişi. Tînăr, mai puţin tînăr, vîrstnic sau trecut, cum se poate spune cu eufemisme de politeţe, un scriitor rămîne, la toate vîrstele, un debutant, care îşi începe în toate zilele slova. Arta e o neîntreruptă reluare a meseriei de-a capo.

Felul de a lucra al lui Eminescu, identificat, nu pe confidenţe şi indiscreţii, ci pe opera lui, scrutată punct cu punct, silabă cu silabă, icoană cu icoană, expresie cu expresie, ne-ar putea învăţa multe lucruri în ucenicia artistică. Asemenea confruntări ar fi binevenite, cu toţi scriitorii intraţi în repertoriul naţional, de la Anton Pann, care a fost şi el un mare scriitor. Desigur că pentru această ispravă nu este de ajuns terminologia. Ea îmbîcseşte tot mai greoi, de un timp încoace, lecţiile savante de literatură.

Aş cuteza să fac o afirmare, o afirmare de bilanţ, fără şovinism. Stadiul atins de literatura noastră permite, după Eminescu, Caragiale, Odobescu, Alecsandri, Bălcescu, Creangă şi ceilalţi, să se spuie că avem o şcoală literară romănească, în stare să dea, plecînd numai de la ea, criteriul experimental complect, pentru orice producţie artistică viitoare, fără să mai fie nevoie neapărat, la scriitorii cu o instrucţie literară mijlocie, de cercetarea literaturilor străine. Eminescu e singur un tot, şi scriitorul încă tînăr se poate familiariza cu meşteşugul literar din cele şaizeci şi una de poezii ale lui, studiate cu de-amănuntul.

Termin cu mărturisirea credinţei că Eminescu nu-şi iubea literatura, poziţia cea mai corectă faţă de sine a unui artist, care nu-şi culege miresmele din cîmpul de putregaiuri al zădărniciei. Eminescu iubea strădania de ajungere la formă, dar odată atinsă, din punctul visat, o fracţiune, cred că era, ca şi în dragoste, decepţionat.

Între ce vrea poetul şi lucrul făcut, e pentru văzul lui adevărat o diferenţă, întodeauna, care-l smereşte. În perspectivă divină, e foarte firesc că Eminescu a refuzat să-şi scoată versurile în volum. Tipărirea unei cărţi de poezie implică răspunderi în ordinea esenţială de care poetul şi-a dat bine seama cînd prietenii lui stăruiau să-i fie poezia publicată.

N-am putea şti ce părere avea Eminescu despre *Luceafărul* lui. *Luceafărul* trebuie socotit însă, că face parte din Sfintele Scripturi, după Apocalips.

1943

VII

Mă numesc unul din oamenii în viaţă care l-au văzut pe Eminescu în carne şi oase.

Aveam nouă ani, fără precocităţile literare ale altor copii înzestraţi pentru ceea ce a început să se numească — Doamne, Doamne! — muzicologie.

Locuiam pe Calea Victoriei, deasupra unui tinichigiu, şi ieşeam dimineaţa la plimbare pînă la locul ce se chema pe vremuri « Cişmeaua roşie » (în dreptul străzii fostă Fîntînii, fostă Lueger, fostă Berthelot, fostă Popov).

Într-una din dimineţi am văzut aglomeraţie multă, urmărind cu cinismul rîsului prost, un om cu mînecile cămăşii dezbrăcate.

Am auzit, ofensîndu-mă încă de pe atunci, strigătul « uite-l pe nebunul de Eminescu ».

Numele trecătorului, zvăpăiat în mişcări şi cu privirea rătăcită, mi s-a îngropat în ureche. Mi-a fost copilăreşte o milă tristă, care mi-a ţinut inima în loc pînă cam în clasele de gimnaziu, cînd marele meu profesor Gîrbea, mi-a spus că omul aproape desfăcut de viaţă era un mare poet . . .

Indiferenţa agresivă a tumultului de stradă nu s-a oprit atunci. Tot pe Calea Victoriei, după vreo opt ani, l-am văzut şi auzit pe Macedonski huiduit de mulţime. De astă dată vuietul incriminării era justificat. Macedonski murdărise columba sufletească a marelui poet cu o epigramă, mai urîtă ca orice huiduială şi pe care publicul nu i-a iertat-o.

În epigrama lui, poetul « Luceafărului » era pur şi simplu şi direct calificat de nebun.

Într-o altă epocă, pe cînd ieşisem şi eu din teancul hîrţoagelor mele la tipar, aflam că la bacalaureat poezia lui Eminescu era necunoscută.

Scandalizaţi, cîţiva colegi de începătură literară, ne-am dus cu autorizaţia direcţiei unui liceu să asistăm într-adevăr la un bacalaureat. Nu pot insista asupra ruşinii cu care am părăsit liceul. Mulţumită fie profesorilor respectivi, fie lipsei de lectură în familii, de lungă durată, aproape niciun candidat nu era edificat în materie de poezie. Douăzeci şi cinci la sută din candidaţi nu auziseră niciodată de Eminescu, alţi douăzeci şi cinci la sută parcă auziseră ceva, restul de cinzeci se împărţeau între două contrarii, unii socotindu-l între fosilele învăţate la geologie, şi alţii socotindu-l mort.

A trebuit să treacă penibil o viaţă. A trebuit să se instaureze la noi socialismul lui Lenin, care a fost un mare cărturar şi un prieten al poeziei, pentru ca publicul, care a huiduit pe Eminescu, să înveţe carte şi să-l citească şi să-l iubească pînă în cătunele cele mai depărtate ale ţării.

Fusesem închis în lagărul din Tîrgu-Jiu. Soldaţii de gardă, recrutaţi din ţărănimea oltenească, îmi cereau pe furiş cîte o părere despre Eminescu.

Pentru că omul îşi aduce aminte cu emoţie şi de suferinţele lui nedrepte, legătura cu închisoarea şi judeţul meu, Gorjul, nu s-au destrămat. Astăzi cărţile de poezie ale lui Eminescu se deschid pe toate laiţele şi poliţele ţăranilor, aceiaşi ţărani care îi scriau Domniţei:

« De din vale din Rovine
Grăim, Doamnă, către tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne eşti aşa departe . . . »

Eminescu nu a scris o carte, el a suferit-o; ruptă din el. Fugărit ca un àgneţ, de fiare, prin spini, zdrenţele culese din măciuliile ghimpate au dat pumnul de mătase diamantină strîns în cartea lui.

Cititorii lui mai adînci sînt muncitorii din fabrici şi uzine. Ei au dat echipe artistice şi literare în stare să ţie vie între noi făptura de vis şi de expresie a marelui nostru poet comparabil cu Homer şi Goethe, clasicii lui.

Poezia trăieşte şi azi virginală în sufletul unui popor, autor de geniu a celui mai frumos folclor universal.

1964

PANAIT CERNA

Se zvonește că ar fi murit și poetul Cerna. La Lipsca, odată cu examenul de doctorat în litere, poetul și-ar fi dat și sufletul, după trei zile de pneumonie.

Vestea ne uimește. Trebuie să-i dăm ori nu crezare?

Tinerețea robustă a lui Cerna ne-ar fi făcut mai repede să credem că viața poetului abia începe. În starea jalnică a literaturii tinere de azi ne așteptam ca poetul să-și plăzmuiască, revenind în țară, inspirațiile care mai puteau să salveze mediocritatea muzelor noastre. Un sentiment de durere revoltată ne încearcă, gîndindu-ne că moartea poetului poate fi reală.

Cerna s-a deosebit de concurenții săi literari și prin talent și prin înfățișare morală. Arta lui, departe de a se asemăna cu abilitatea trivială a scriitorilor mai noi, are adîncimi care orientează scrisul lui spre poezia mare. Cu Cerna credem că piere o personalitate intelectuală atotstăpînitoare și un poet de rasă mare, indiferent dacă el ar fi reușit sau nu să răspundă la așteptările unei critici care l-a ignorat în bună parte, sau nu l-a proclamat îndeajuns, sau l-a contestat din imbecilitate artistică.

Discret și invizibil, poetul Cerna a evitat cenaclurile, pontifii nuli ai publicațiilor de tiraj, reclama; n-a tras de mînecă și de pulpană pe nimeni,

n-a lingușit ziarele și n-a sărit laolaltă cu puricii lor critici, nu s-a fotografiat cu modelele obișnuite, rase sau nerase, ale obiectivelor comerciale. Ne-a plăcut întodeauna mîndria fără ifos și seninătatea lui disprețuitoare.

Vestea morții poetului Cerna pare a se verifica prin atitudinea Ministerului de Externe, care a refuzat să cheltuiască două mii de lei pentru aducerea trupului în țară, și, drept răsplată, că acest scriitor a adăogat la sensibilitatea limbii românești cîteva cîntece și cîteva suspine noi, preferă să lase să fie înmormîntat în pămînt străin la Lipsca, pe o cheltuială mai mică . . .

Trebuie să ne îndoim că Ministerul de Externe dă un astfel de răspuns așteptărilor noastre, de a vedea odată arta onestă respectată cel puțin în clasa care citește, și pe artiștii care cultivă odată cu talentul demnitatea omului, cinstiți. Cu atît mai mult ar trebui să ne îndoim de hotărîrea Ministerului de Externe cu cît în capul lui se găsește cine? . . . domnul Titu Maiorescu . . .

Poetul Cerna trebuie îngropat în pămînt românesc, și Societatea Scriitorilor Români are datoria să intervie energic și victorios.

1913

II

Dacă muzele nu se mai pot încă demult bucura de naşterea scriitorilor buni, în schimb au timp să se mîhnească de dispariţia lor. În ultimele zile muri la Lipsca, poetul Cerna. Domnul profesor Mehedinţi, care a contribuit întrucîtva, prin influenţa domniei sale, la trimiterea poetului în străinătate, la studii, poate să fie mulţumit că protejatul domniei sale moare doctor. Căci trebuie să spunem un lucru: bursa de studii i-a fost lui Cerna funestă. Plăpînd în urma unui acces de boală care l-a lăsat într-o stare de etern convalescent, Cerna putea să fie scutit de tensiunea sistematică şi exagerată a studiilor impuse de protectorii săi, destul de profesori şi prea, pentru ca să permită unui poet să trăiască din cîntece şi reverii.

Oricît am combate practica privilegiilor din ţara noastră, acordate aproape exclusiv lipsei de merit, nu ne putem împiedica de a le cere pentru talente, în special pentru oamenii de ştiinţă şi artişti, chiar cu preţul de a crea o nouă clasă de paraziţi şi de a se da preferinţă celor mediocri. Artiştii nu pot folosi ţării nici în ministere, nici la universităţi. Singurul folos ce-l pot ei aduce este literaturii, limbii româneşti şi în genere artei. Un poet dă un prost profesor; un pictor: un prost funcţionar.

Poate că fără doctorat, Cerna ar mai fi trăit vreo douăzeci de ani şi ar fi putut scri cîteva

pagini într-adevăr frumoase, al cărora preludiu vibrează în stihurile de pînă azi, atît de repede postume.

1913

ST. O. IOSIF

O nouă surpriză: moartea poetului Iosif. Încă o tristă verificare a unei constatări făcute, cu regret, de noi, că scriitorii români de o precocitate în toate maladivă, mor înnainte de vreme.

Cînd la cincisprezece ani ești om de geniu, evident că la treizeci și cinci trebuie să fi cel puțin în agonie.

La noi nu se găsesc octogenari ca în știința și arta engleză, franceză, germană, în care notorietatea începe uneori foarte tîrziu. Noi voim să fim consacrați la optsprezece ani pentru ca la majorat să ajungem niște sceptici, niște oameni al căror luceafăr pare stins, niște intelectuali blazați, fără credințe, fără visuri, fără ideal, dogoare și rîvnă.

Literații noștri nu luptă în nicio direcție, nu determină curente, mișcări — iar dacă uneori unii contrazic incidental regula de stagnare și viață mediocră, ei sînt priviți între confrați ca niște dezmetici ridiculi sau cel puțin ca niște oameni răi și dușmănoși.

Nu vom căuta cu prilejul morții unui poet care a avut talent și o inimă profund cinstită, cauzele ofilirii noastre vremelnice, cunoscute sau necunoscute.

În ce-l privește pe el, în parte, pe Iosif, pe care noi l-am stimat și ca ins și ca scriitor și

poate chiar mai mult decît mulți din prietenii lui apropiați ne-am putea însă aminti unele lucruri determinante în viața unui om sensibil și delicat.

Iosif nu mai era de vreo patru ani încoace acelaș Iosif de mai înnainte. O aventură și dureroasă și scabroasă a distrus speranțele acestui om, care își pusese fericirea în brațele unei femei și în mîinile unui prieten — o aventură care ar putea fi criticată cu violență, mai ales azi, dacă în mijlocul ei n-ar fi piruetat zănatecul Amor, un copil idiot și blond, împărțitor de flori și de multe triste murdării.

Iosif și-a pierdut într-o singură zi două reazime esențiale la oamenii sentimentali: soția și prietenul cel mai bun.

Temperamentul lui de jertfă l-a determinat pe bietul Iosif să-și adune sentimentele în singurătatea lui și să sufere pînă . . . ieri. Toate versurile lui, toate rîndurile lui, tot ce-a scris de la prăpastia vieții lui încoace, în fundul căreia doarme azi cu mîinile pe piept — era plin de o sevă amară, de dorul inexprimat dar risipit între cuvinte, al unui Canaan pierdut pentru todeauna.

Și poate că tristețea lui, deși eternă, nu s-ar fi arătat dacă prietenii nenorocirii lui n-ar fi fost atît de aproape de el, dacă nu s-ar fi exprimat în unele gesturi publice, în vecinătatea lui și dacă o copilă de cîțiva ani nu i-ar fi rămas ca un zălog prețios și groaznic al trecutului.

Moartea lui Iosif ne-a îndurerat nespus de mult. L-am întîlnit în ajun, posomorît și pare că mai singur decît întodeauna și cu o expresie în ochii lui, atît de concentrată, atît de depărtată, încît am evitat să-l salutăm, ca să nu i se turbure lumea ce începea să se însenineze în sufletul lui bun și devotat . . .

Ne doare moartea lui şi, prin contrast cu ziua în care ne ajunse vestea ei, România îşi aduna tineretul pentru lupte, pentru o « sforţare istorică » nouă şi mare — adică pentru ceea ce este potrivnic apatiei literare şi morţii.

1913

II

Fără voie îţi aduci aminte de marşul poetului: *La arme!* în jurul căruia s-a făcut atîta zgomot, mai ales după mobilizare. Deşi scrise în timpul războiului balcanic şi al agitaţiei din ţară, cînd materia ostăşească devenea poezie şi această poezie o modă sinceră, negreşit, şi explicabilă, stihurile lui Iosif, odată mobilizarea decretată, avură pentru mulţi o valoare profetică. Regimentele care străbăteau oraşul cîntînd, s-au încrucişat în uliţa Bucureştilor, cu convoiul funebru şi corpul scriitorului de versuri a fost scoborît în pămînt, pe cînd scînteiau săbiile pe tocilă.

Marşul lui Iosif era marşul României şi al poporului românesc adunat subt steagurile cu vulturi ale ţării. Dar Iosif era strein . . . El nu fusese cel puţin un cetăţean al ţării pentru care visase victoria, inferior în Bucureşti chelnerului ce-i aducea cafeaua şi « cetăţeanului » dement şi urlător din zilele electorale ca să-i recunoască dreptul de a se simţi în ţara lui, a căreia limbă o muncise cu o conştiinţă inteligentă şi o măsură neobişnuită, Parlamentul a uzat trei ani întregi; primirea lui Iosif printre români, fiind votată de cameră în ziua de 5 aprilie 1910 şi de senat în mai, anul acesta. În sfîrşit, după trei luni de la moarte, legea încetăţenirii lui a fost promulgată foarte la timp. În cimitir se va putea adăuga inscripţia cetăţeniei acestui împămîntenit . . .

Comedia cetățeniei e plină de surprize. Românilor li se acordă sau li se refuză pentru că nu sînt născuți în România. Streinilor li se refuză cetățenia pentru că sînt născuți în România. Streini și unii și alții.

Poetul Iosif a murit Strein. Printre voturile deputaților care au binevoit să-l recunoască, vom constata cu plăcere, că în urna Camerii s-a găsit **și un** vot « contra ».

Onorabilul reprezintant al națiunii poate că se înrudește cu alt onorabil parlamentar care a refuzat o pensie văduvei lui Caragiale, pe motiv că acest necunoscut fusese scriitor.

1913

ILARIE CHENDI

Ilarie Chendi a murit și el.

Hotărît, generația *lor* e osîndită să se stingă toată vremelnic, ucisă de morbul infam al Venerii. Cu prețul unei sărutări, culeasă la-ntîmplare, cumperi în puterea intelectuală și trupească a tinereții, violența devastatoare a creierului subtil și mănos.

Dar pentru ce trebuie să piară rîndul acestor băieți cu talent și pînă ce nu s-au produs întregi, nici cel puțin nu au trăit? . . .

Ieri a pierit Iosif, astăzi pleacă și Chendi. Moartea celui mai bun prieten al celui care s-a zis că n-avea niciun prieten — ceea ce în definitiv poate să fie o virtute într-un timp defavorabil dragostei și prieteniei — a impresionat atît de tumultuos pe Chendi, internat la Pantelimon, încît l-a îmbrîncit pe fereastra ospiciului afară, în glorioasa lumină a țării, unde pluteau depărtate rîndunelele. Sinuciderea acestui om dezorganizat de boală, isprăvește frumos o viață, printr-o revoltă de gigant.

Ne așteptăm ca mîine să ne mîhnească altă moarte de camarad, dacă nu de prieten, de vreme ce anul acesta ne-a și ucis mai mulți dintr-înșii. A fost o generație ciudată aceasta, a înnaintașilor noștri de un pas, care n-au cules decît poame putrede și amare pentru gustul lor delicat și aristocratic.

Situația literară de azi, cînd poți ajunge să scoți o revistă durabilă și să ți se tolereze chiar în presa

cotidiană oarecari preocupări de formă și limbă, se datorește acestor tineri osteniți prea de timpuriu și care n-au avut pentru ce să se ostenească. Noi cîștigăm azi cu ce trăi, acolo unde aceștia se sleiau muncindu-se să nu moară. Fie-le ușoară tragica țărînă.

Pentru lauda lui Ilarie Chendi n-ajunge un articol, necum un necrolog. Cel mai afinat dintre ardeleni și cel mai artistic și mai nervos scriitor de critică în limba românească, pe care a căutat să o voluptifice, dacă se poate spune, în fiecare cuvînt, scris cu îngrijire, așezat simetric și elastic și rotund ca boabele de struguri tămîioși într-un ciorchin — cere o carte ca să vorbească de el, în pagini încete și cu croieli amănunțite, de floare.

Cei mai mulți, și din scriitori, au urît cu îndîrjire și pe acest analist sarcastic și coroziv. Criticii profesioniști în special au avut să sufere în București usturimea aleasă a penii lui, în care sticlea o picătură de venin, de-o frumusețe de smarald.

Dar ce importă ciuda lor netămăduită față de un scriitor care rămîne, în pofida tuturora, cu cîteva pagini, un clasic!

1913

II

Mi-aduc aminte de-o întîlnire cu Ilarie Chendi, pe Bulevard. Fusese un timp la Pantelimon și acul inteligenței lui părea să se îndrepte. Tratamentul dăduse rezultate.

În programul vieții bolnavului supravegheat fusese introdusă libertatea ieșirilor în oraș. Medicii obținuseră certitudinea că pensionarul lor începe să se folosească din nou de cîteva noțiuni pierdute pîn-atunci sau turburate. Așa, el putea să apuce trotuarul și să-l urmeze fără să se încurce în ghidul Bucureștilor și în trăsuri. Pasul, pervertit de influențele misterioase ale maladiei și trădător, recăpătă stabilitate. Prăbușit la picioarele idolului ce-l blestemase, Ilarie Chendi renăștea, sculîndu-se pe brînci.

Sufletul lui însă se tăvălea încă în țărîna adorațiunii. Poetul zburase ca un stol de muguri din lumina crengilor și rămînea singur muritorul, pustiu ca un copac de iarnă care s-a hotărît să umble, lemn uscat și noduros, prin opalul transparent al ceții, fără scop.

Cînd l-am zărit pe Bulevard, mi s-a părut că mi se părea. Mentalmente îmi făcusem definitiv socoteala și-i dădusem întîlnire lui Chendi într-o lume viitoare, în care el putea să devie prin condensare metafizică, o linie sau un punct. Îl văzui urmînd chenarul de arbori înșirați pe Bulevard. Era ca o izulie călare pe-o umbră și ca o umbră ce descăle-

case. Era ca un om cu figură și numai cu figură, ca un Lazăr nou, înviat de un alt Mîntuitor, numai pe jumătate, și mirosind a ce se descompusese din ființa lui înmormîntată.

Îi ieșii înnainte cu o bucurie înfiorată. M-a recunoscut. Și cum îndrăzneam să-l întreb ceremonios: « Ce-ai mai făcut? » el îmi răspunse: « Mi-a ascuns proprietăreasa umbrela. »

Înțelesei . . . Îl lăsai să-mi povestească romanul cu peripeții confuze și infinit de trist al umbrelei ascunse și regăsite.

Povestirea lui a durat cel puțin un sfert de oră.

Ilarie Chendi nu mai era din lumea noastră a celor care mișunam pe bulevarde. El și trecuse la universul curbelor și al punctelor unde visasem să-l reîntîlnesc.

M-am despărțit de el ca într-o nebuloză. Eram amîndoi halucinați și distrați, fiecare într-un fel deosebit. Și m-am uitat după el, coborînd bulevardul spre Eforie și mi se mai pare că merge și astăzi . . .

S-a slujit un parastas de curînd pentru odihna neodihnitului scriitor. Au fost în biserica unde i s-a citit molitva veșnicului repaos, patru scriitori . . . Presa n-a adus prin nimic aminte numele lui Ilarie Chendi. Ea se ocupă cu o febrilitate canalie de intrigile culiselor politice și de valoarea infimelor personagii sociale. Și nu e de mirare: șefii presei actuale sînt samsarii, ofițerii în retragere fără vocație, cămătarii, foștii polițiști și profesioniștii șantajului.

Și s-ar fi găsit un mijloc, și cel mai omenesc, de aducere aminte în persoana familiei scriitorului. Murind, Ilarie Chendi a lăsat în 1913 o femeie și doi prunci, unul de trei ani și celălalt de un an și jumătate. Își închipuiește cineva că Academia Română, care îngrașe atîtea animale, de la domnul

Brătescu-Voinești pînă la domnul Bianu, căpcăuni uscățivi însă nesățioși, n-a acordat urmașilor lui Chendi, fost ani de zile bibliotecarul Academiei, decît « prin o concesie extraordinară » o pensie de o sută treizeci lei pe lună?

Un ins de semnalat atenției celor ce mai gîndesc și se emoționează, este doctorul Antipa. Acest mormoloc a fost în timpul ocupației un fel de sfert de ministru, un așa-zis girant, figurant de guvern, care avea voie să stea drepți și să nu sufle în fața unui *feldwebel* german, ca să-și salveze autoritatea și prestigiul maimuțărind pe Cezarul omnipotent și crud față de funcționarii subalterni. Văduva lui Ilarie Chendi intrase în serviciul Ministerului de Domenii, ca să-și crească copiii; caricatura ministerială a girantului i-a redus leafa la o sută de lei pe lună! Interveni atunci domnul Stere pe lîngă rînza satisfăcută a girantului, cu rugămintea să se aibă în vedere calitatea funcționarei și sarcinile ei. Odiosul broscoi cheamă pe doamna Chendi în biroul său și își plătește luxul unui succes de regent *in partibus*, copleșind-o cu greutatea puterilor lui în Stat. Brutal, vanitos, impertinent, și cîrn girantul, degenerat, fetus cocoșat din pîntec, îi vorbește ca un generalisim:

— Doamnă, nu mă impresionează nici dacă vei masă împotriva mea un pluton de intervenții.

Iată ce li se rezervă tuturor scriitorilor români, tolerați în timpul vieții și umiliți în posteritate — afară, bineînțeles, de nulitățile prea patente și de obsecuiozitățile obsedante. Ilarie Chendi nu a flatat stupiditatea și impotența nimănuia dintre puternici. O secătură academică fixează copiilor o pomană, dăruită cu frazeologie. O stîrpitură crăcănată, care și-a creat un titlu de savant în distrugerea crapilor din Dunăre, face, fonf, pe viteazul cu văduva săracă a unui scriitor sărman.

Toţi veţi trece pe-acolo, poeţi şi prozatori, toţi cîţi consimţiţi la sacrificiul de-a crea o limbă pentru oratoria parlamentară, pergamente de civilizaţie miniştrilor fără idei şi merite şi nimic pentru voi.

Cîtă vreme nu se vor aduna scriitorii într-un sindicat profesional, hotărîţi să-şi facă din el o armă de atac şi un instrument de muncă şi solidaritate, copiii lui Ilarie Chendi vor muri de foame şi de frig.

1920

MARC A. JEANJAQUET

Încă o cruce, încă un necrolog. Dar acest mormînt deasupra căruia lăsăm să cadă cuvintele noastre de întristare, e depărtat şi strein.

Dintre creştetele albe ale Alpilor şi vîrfurile Jurei, care slujesc de tumul lui Jeanjaquet, culcat acum şi adormit pe piatră, se ridică imaginea mormîntului, în acelaş timp cu imaginea ţării helvete, albastră în lacurile ei şi trandafirie pe rîpi.

Poate că de Jeanjaquet, care a trăit printre noi mai mulţi ani de-a rîndul; care ne-a iubit ţara dar n-a prea fost cunoscut înnafară de lumea pictorilor şi scriitorilor—publicul cel mare nici n-a avut de ştire.

Era un băiat blond, înnalt, bine desinat, cu privirea senină a liniştitelor ape din patria lui; o figură jumătate galică şi jumătate germană nordică; un sentimental şi un romantic predispus la cea infinită reverie dulce şi pasivă care e în acelaş timp şi un simptom de vremelnică despărţire de faţa aspră şi violentă a pămîntului, stropit cu sînge, tăiat şi spart cu fierul.

Pletele lui, care-i încadrau obrajii şi figura delicată ca într-un portret din vremea perucilor şi a conteselor gingaşe — spuneau numaidecît în jurul căror preocupări se învîrtesc gîndurile diafane ale tînărului din drum. Subt bereta lui de catifea, Jeanjaquet părea că soseşte dintr-o excursie subt Pirinei, ca să plece din Bucureşti mai departe, cine ştie unde, în Mexico sau Groenlanda.

În suflet, tînărul neuchâtelez, era poet și iremediabil poet. În București, el a fost gazetar, colaborator asiduu, dacă nu e prea puțin pentru munca lui de la ziarul conservator-democrat *La Roumanie*.

Din Elveția l-a adus în țară doamna Elena Văcărescu, căreia credem că într-un moment greu al vieții lui, plină de nemulțumiri și accidente, Jeanjaquet i-a adresat o rugăminte și dovezile talentului său literar. Subdirector al liceului francez din Constanța, după ce fusese profesor la Neuchâtel, unde în timpurile grele cu care a avut să lupte, acest etern nemulțumit a fost și ceasornicar, ca tatăl său și ca Jean-Jacques Rousseau, și la un moment dat și jandarm.

Acum vreo trei ani de zile, ziarele din București primiră fiecare cîte o cartă poștală de la Constanța. iscălită: Jeanjaquet. Într-un moment de lirism excesiv, sau împins de dorul de țară, care la unii elvețieni ia proporții uriașe și se manifestează prin sinucidere sau fugă, îndată ce doina lor națională e cîntată, din întîmplare, în streinătate — Jeanjaquet s-a aruncat în Marea Neagră, fără să uite, totuș, să-și facă preparativele și să previe ziarele că a murit. E de prisos să spunem că « moartea » tînărului poet din Neuchâtel, înnecat la Constanța, a fost, atunci, lipsită de gravitate și s-a mărginit, din fericire, la o simplă baie, în definitiv delicioasă. Înnecatul cunoștea arta înnotului la perfecție.

Fertilitatea ziaristică a lui Jeanjaquet a mers alături cu activitatea lui literară de poet, de prozator, de critic de artă.

Poezia lui o cunoaștem prea puțin ca să ne putem rosti asupra ei; proza lui ni-i mai cunoscută; din articolele publicate în *La Roumanie*, la deschiderea expozițiilor de pictură, și din foiletoanele lui asupra scriitorilor români în limba franceză, destul de numeroși. E primul care a întreprins publicarea acestor « *Contributions* » la istoria literaturii franceze din România.

Jeanjaquet a fost însă apreciat ca poet în streinătate și cîteva modèle despre calitățile lui lirice figurează prin antologii.

Ceea ce am cunoscut mai ales din acest helvet, care se trage dintr-o foarte veche familie swițerană, o familie cu importanța și greutatea ei în politica micului canton, unde predominau numele a trei singure familii; ceea ce ne-a fost mai la îndemînă din Jeanjaquet — este omul, foarte simpatic, de-o fermecătoare naivitate copilărească, todeauna necăjit și todeauna gata să-i treacă furia și necazul, după o vorbă bună, după o strîngere de mînă prietenească, după o sticlă de bere și cîteva țigări consumate la aceeaș masă.

Acest Marc Jeanjaquet sîntem mîhniți că s-a pierdut pentru todeauna și pentru toți.

1913

CEZAR BOLIAC

Ziaristul are asemănător cu actorul caracterul fugitiv și instantaneu al artei sale, dacă se poate spune, dacă scrisul ziaristului este într-adevăr o artă, cum credem noi. Ceea ce rămîne dintr-un actor e numele lui comentat în ziare și ceea ce rămîne din munca ziaristului este ziarul acesta care a înregistrat numele actorilor, adică nimic.

Viața unui ziar poate atinge veacuri; nu-i mai puțin adevărat că viața unui număr de ziar durează cît existența unei efemere, ale căreia àripi au atîtea analogii cu hîrtia. Douăzeci și patru de ore. Ziarul necitit la timp, în ziua lui, a murit, foaia se pierde și păstrîndu-o este ca și cum ai arunca-o, ochiul nu mai e atras de un jurnal peste care a trecut lumina soarelui o singură dată. Căci foii vechi i se preferă cartea din bibliotecă.

Ziarul joacă totuș un rol în viață; apariția tot mai numeroasă și mai diversă, și cu atît mai utilă, a ziarelor, este astăzi indispensabilă. Bine sau rău, politica se face de ziare, și chiar dacă ziarele ar fi în genere, rele, folosesc. Să se suprime ziarele, nu le poți înlocui cu nimic. Să li se suprime libertatea diversității și-i va lipsi ceva important publicului politic sau nepolitic. Evident că în majoritatea cazurilor ziarismul e o profesie. Aceasta interesează pentru registrul pe care-l ține de faptele întîmplate într-o zi. Dar este și un ziarism de idei, de ideal, un ziarism supărător, pătimaș ca și politica însăș care știe să transforme minunat pe oamenii ei și să-i consume în cîțiva ani de zile și pe cei mai bine chemați să înfăptuiască un ideal.

Cezar Boliac este sărbătorit după un veac de la naștere, a fost un idealist, un ziarist cum nu mai sînt prea mulți, astăzi cînd urmașii lui, mai practici și mai pozitivi sînt în bună parte niște excelenți pipăitori de bancnote. Pentru cugetarea lui, acest om cu privirea cruntă, a fost izgonit din țară și a avut să guste înstrăinarea silită, cea mai grea pentru un luptător național și care-i pentru bărbații de idei o consacrare.

Ziariștii contimporani au de sărbătorit în Boliac un precursor și un exemplu. Dacă ziarele lui s-au numit numai *Trompeta Carpaților* și *Buciumul* într-un timp cînd dominau concepțiile auditive, Cezar Boliac a fost în schimb și de fapt, un mare precursor, și el merită să-și aibă portretul în odaia de lucru a tuturor gazetarilor asigurați în libertatea scrisului lor de jertfa predecesorilor, care nu trebuiesc nicicum uitați.

Trebuie repetat un singur lucru, că scriitorii cu autoritate simt prea puțin necesitatea legăturilor cu trecutul revoluționar al țării și că nu s-au grăbit să facă din centenarul lui Boliac o sărbătoare a libertății de gîndire românești.

1913

FELIBRUL

Cînd pentru întîiaş dată l-am auzit, numele de vînt al lui Mistral mi s-a părut în copilărie, a fi de fluture sau de floare. Şi a fost mai mult. Mistral: un poet. Poezia lui îi mişună, ca şi numele, de mii de limpezimi. Sufletul acestui antic, modern e ca o pînză albă ce o fi fost aşternută peste noapte, deasupra ierbii cu miros suav, brobonată de rouă.

Despre Mistral, unul din patriarhii Mediteranei franceze şi latine, se poate spune că s-a stins, întrebuinţînd imagini de amurg şi stele în apus, şi de glasuri depărtate pe cîmpie toridă. Numai în oraşe oamenii mor şi moartea evocă ignobilul cadavru. Pe cîmpie, unde lumina moare în ape şi rozele se desfoaie în mireasmă, moartea se înfăţişează ca un rit al pămîntului, discret. Moartea lui Mistral încheie ca un ceas de seară strălucirea unei vieţi, care a fost, în gingaşul ei optimism, o necurmată zi de mai.

În sud, unde plantele cresc cu o încredere în destinele anului religioasă; unde parfumul se exagerează şi ramurile, încărcate de frunze uleioase de ceară, par de cristal, veacul lui Mistral a putut impetuos să străbată tinereţea, liniştit maturitatea, şi să se aşeze, bătrîn, pe stela marmurei lui albe.

Totuş « midiul » are cuvînt să fie trist că felibrul lui cel mai mare, nu mai priveşte din ţărmuri Provansa şi că pulberea romană nu se mai poate aşeza, de aur, pe umerii de pelerin ai poetului, la

Avignon şi Arles . . . Mistral era ca un strămoş al lumii vesele şi focoase din miazăzi.

Se ştie că Mistral a rămas întodeauna credincios pămîntului din care s-a ridicat şi, în loc să urmeze pilda mai a tuturor scriitorilor însetaţi după Mecca scatologică a oraşelor capitale, a repudiat Parisul şi a ştiut să-l cucerească dintr-un cătun. Numai cu greutate se poate geniul împrieteni cu cetatea, superficială, artificială, şi zgomotoasă, de un zgomot tragic şi mizerabil; şi în dragoste şi în ideal şi în muncă.

Mistral şi-a trăit viaţa laolaltă cu natura, în rînd cu soarele, cu grîul, cu fructele, cu vitele şi cu Dumnezeu.

El a putut să guste toată viaţa timpul şi majestoasa lui lărgime. El a putut să urmărească alunecarea lentă a umbrei, să asculte cîntecul subtil al tăcerii, să deosibească azurul, să cugete mult la toate lucrurile esenţiale, înlocuite în oraş cu *café-chantant*, cu teatrul, cu boxul, cu opereta şi jocul politic. El a putut să-şi întărească înnafară de carte, care spune puţin, convingerile fericite şi să ia orientarea cerească mare, a muntelui, a pădurii, a mării.

Mistral, în sudul Franţei are un tovarăş de celebritate în celălalt patriarh al geniului francez, învăţătorul Fabre. Dacă el a scris *Mireille, Calendal, Insulile de Aur*, celălalt a întocmit în ignoranţa universală, ascuns ca una din vieţuitoarele pe care le-a studiat, jignit de larmă şi descurajat de elogii, cele zece volume monumentale despre insecte, o poemă vastă şi ciudat documentată a vieţii.

Ţăranul din Maillane a plecat: săteanul din Sèrignan a rămas. El îşi va mai aprinde luleaua de cîteva ori, măsurînd cerul, şi poate că va mai apuca să scrie o carte pentru învăţătura sufletului omenesc, orgolios şi deşert.

Şi gîndul lui, însoţind trupul glorios al celui mai vîrstnic dintre cîntăreţi, către tumùl, a fost cea mai frumoasă laudă ce va fi fost adusă în susurul greierilor din clopotele de sticlă, nemuritorului Mistral.

1914

MIHAI CODREANU

E numele unui poet. Sîntem siliţi să o spunem căci publicul cunoaşte poeţi mai celebri, pe dom- nul Cincinat Pavelescu, pe domnul Victor Eftimiu, şi alţii . . . Mihai Codreanu e prea puţin cunoscut. El e discret ca un suiş de munte şi ascuns ca o candelă de aur. Şi stă la Iaşi, ca biserica «Trei Ierarhi», credincios cu stăruinţa pămîntului de născare, ca «Sfîntul Mormînt» Palestinei.

Noi nu ne putem gîndi la poetul Codreanu fără o bruscă tresărire a sufletului, din adînc. Pentru că s-a tîrît cu pasiune şi iscodire prin fundul învă- luit cu flori al lumii, pentru că l-a neliniştit curio- zitatea omului cu geniul mărginit şi adeseori din- tr-un cer în celălalt s-a zvîrlit, mînjindu-se cu stele, ca o panteră prinsă în colivia splendidă şi strîmtă a universului nostru, natura făcu un far- mec, şi într-o mare zi de dumnezeiască arşiţă, cînd poetul căuta mai înflăcărat rostogolirea soa- relui în violenta lui lumină, i-a fulgerat ochii şi i-a închis.

Şi de atunci încoace, poetul Codreanu, în care pare deghizat pentru fragilitatea timpului şi a îm- prejurării, un demon miraculos, priveşte viaţa pe dinlăuntru şi cu pipăitul . . . Din tot ce-a fost, lui i-a rămas fantoma substanţială şi nicio mîhnire. El vieţuieşte în tragica singurătate a ideii pure, şi sufletul lui a crescut în miez ca un stup, în care coloniile nevăzute de albine aduc din ceruri smirnă,

tămîie și parfum. Pentru poet e o consacrare. Doi artiști de-ai noștrii sînt astăzi prizonierii vieții și ai eternității. Unul, e pictorul Luchian. Celălalt, Codreanu.

Mihai Codreanu și-a tipărit poeziile, *Statui*, într-un volum. Poemele lui Codreanu sînt sonete. Acestei forme convenționale, a cîntecului, care nici el, e drept, nu trece peste șapte coarde, poetul și-a supus inspirația ca unei dogme. Și el a putut să dea limbii românești în dar, cele mai lapidare stihuri ce s-au scris, și ar trebui să spunem: ce s-au cioplit.

Materia poetică a maestrului Codreanu nu-i supusă niciunui suspin omenesc de rînd și-i pură și incoruptibilă ca diamantul. O asprime aristocratică și religiozitatea cuvîntului scris. Versul, evident, e lucrat cu o atenție sacră. Codreanu n-a scris niciodată pentru presă, el a scris pentru artă, indiferent la tot ce-i omenesc înnafară, și disprețuitor de mijloacele lesnicioase mulțumită cărora oricine poate fi citibil.

Ceea ce noi cinstim mai presus de orice haruri la Mihai Codreanu e ceea ce lipsește mai tuturor scriitorilor de azi și ceea ce s-a convenit să se numească stil. A căuta drumul indirect ce duce la o idee, a cumpăni cuvintele într-un oarecare fel, a sprijini fraza undeva, a da loc în gîndire acelei obscurități totuș care, îmbelșugată de intuiții numeroase, circulă prin univers, a nu ceda emoției vulgare și a valorifica pe un plan înnalt și abstract toate noțiunile și impresiile — și multe alte lucruri mai mărunte și mai mari ale imponderabilului artistic sînt de resortul unui stilist. Neapărat că stilul vine cu scriitorul, dar e un stil al stilului care-i al scriitorului de rasă și stilul acesta e poetul Codreanu.

Sînt castele în adîncimea Galiei păduroase, de cîteva veacuri. O grilă de fier înnaltă însingurează parcul și castelul, cu arme pe frontispiciu. Insul modern a legat intrarea cu clădirea printr-o sonerie, care răspunde, zgomotoasă în interiorul vecilor din castel. Nu-i mai turbura. Domnul Dubois e la Paris.

Ne pare rău că trebuie să ieșim din arhitectura tăcerii și să scoatem pentru poetul Codreanu aceste chiote de laudă stridentă.

1914

POMPILIU ELIADE

Te-ai întrebat de ce folos i-au putut fi atîtea titluri și demnități mortului, care ieri, trecea prin fața « Terasii » într-un car purtat la pas de niște cai cu mască și deghizați ca niște mușchetari. Căci titlurile și distincțiile au fost departe să-i lipsească acestui profesor muncitor ca o batoză și înțărcat de orice bucurie. Cineva spunea scoțîndu-și pălăria: « Săracul Eliade, a fost un nenorocit! »

E adevărat. Și-i adevărat că unii oameni se nasc pentru nenorocire exclusiv, ca dropia pentru a fi împușcată. Succesele lor și cele mai neînsemnate sînt făcute ca să scoată și mai violent în relief, apriga lipsă de noroc, pe care par s-o acopere superficial. Cele mai frumoase zile ale unora sînt ca niște vitrine luminoase în care strălucește mai puternic inevitabila lor deșertăciune.

Toată lumea recunoaște ca o măsură morală, străduințele uriașe prin care Pompiliu Eliade s-a ridicat și, într-o proză cu atît mai sărăcuță cu cît pornește dintr-un suflet întristat fără căldură, domnul profesor Gh. Adamescu vorbește la rîndul său prin *Românul* de această muncă a normalistului de la Paris. Afară de pergamentele universitare de rigoare, din neîncetată sîrguință a lui Pompiliu Eliade au ieșit și cîteva volume franțuzești. În bibliografia revistelor pariziene, ele au figurat printre altele multe. E toată opera lui, nu putem preciza calificativul, istorică, literară, critică? Eliade fusese silit să nu se prea califice nici singur.

Evident, el a fost un admirabil elev de liceu, semn din cele mai rele. Și, desigur, și un extraordinar normalian, ceea ce-i și mai rău. Elevul precoce, sîrguitor, premiul întîi, băiatul adorat de părinți, luat pildă în familie, privit cu respect — ce situație tristă! Copilul care nu se joacă și nu fuge de la școală, care nu uită niciodată de carte, care învață de zece, care nu dă ghionți și care nu înjură, copilul moderat, copilul model, băiatul-fetiță, cel mai cuminte și mai dureros simpatic!

Viața acestor copii se schițează numaidecît. Ei vor cunoaște multe lucruri citite și vor fi niște molii eterne ale hîrtiei. Nicio nebunie, nicio revoltă, nicio patimă. viața molcomă uniformă, ștearsă și posteritate idem.

Pompiliu Eliade ar fi fost un om mare în felul lui. Nenorocirea lui intelectuală se pregătea însă în acelaș timp ce se pregătea el însuși pentru carieră. O epocă nu poate încăpea mai mulți oameni de acelaș sens, decît la acelaș nivel. Eliade Pompiliu ar fi putut străluci în acelaș timp cu Ionescu Gion, cu G. Dem. Theodorescu, cu domnul Gh. Adamescu și chiar cu Tocilescu și putea forma cu dînșii o constelație culturală armonică. Personalitatea domnului Iorga trebuia să-l reducă la neant. Alături cu acest savant al acelorași cunoștințe Eliade a trebuit din prima zi, cînd, nou și titrat, a venit să vorbească încrezător și sigur, să cedeze definitiv!

Un suspin adînc răsturnă tot restul nefericitului defunct.

Domnul Iorga era un impetuos, un pasionat, un om de riscuri, de jertfe, o nevroză. Pompiliu Eliade se retrase și suferi să joace rolul accesoriu pe care l-a jucat, subt porunca împrejurărilor, nestăpînite de titulari și dorințe.

Apoi, moartea lui se întîmplă să fie şi dînsa obscură, moartea lui vine în nişte zile cînd un singur om în largul României nu se gîndeşte la moarte, în nişte zile de luptă crîncenă pentru viaţă, pentru viaţa unui neam întreg, în nişte zile cînd cei morţi sînt duşi cu grabă la groapă şi uitaţi. Cortegiul străbătu Bucureştii în alegerile pentru constituantă.

Şi ca o supremă tristeţe pentru cei mişcaţi de moartea lui Pompiliu Eliade, carul funebru s-a încrucişat pe Calea Victoriei cu trăsurile multicolore ce se întorceau de la « Bătaia de flori ». Şi florile ce din cînd în cînd erau aruncate din automobilele zgomotoase peste trecători, păreau zmulse din coroanele grele, stropite cu lacrimi şi înfăşurate în panglici de doliu.

1914

CEI DE AZI

La şedinţa de duminică a Societăţii Scriitorilor Români — demisie de comitet, alegere de nou comitet, acte îndeplinite sau proiectate — au participat scriitori mai numeroşi decît în trecut, vreo patruzeci la număr şi necunoscuţi şedinţelor de pîn-acum, unii veniţi din depărtare, în locul celor localnici, absenţi.

Figuri noi, ca într-o sală de teatru, care în genere nu aminteau mai defel tipul de pîn-acum zece ani al literatului. Vechea chică a dispărut subt foarfeca bărbierului, ca la popi, şi odată cu părul vulvoi şi cît mai nescărmănat, aspectul de poză şi descurajare subt care se prezinta scriitorul, de fapt sau numai în icre. Romantismul unui Delavrancea, lînos ca un berbec şi visător ca un tenor îndrăgostit, mantaua cu pelerină, chiar şi pălăria luntre, toate au dispărut. Scriitorii se prezintă ca nişte domni decenţi din burghezie şi s-au lepădat aproape cu desăvîrşire şi de singurul pitoresc ce mai rămînea, ici şi colo, unghia funebră şi patina grasă a pielii, moderat scăldată. Croiala hainelor, mustaţa, gulerul, manşeta, au civilitatea îngrijită a funcţionarilor de Bancă şi a judecătorilor ajutori. O întrunire de scriitori tăcută nu s-ar deosebi de o conferinţă de ingineri care tac, prin nimic.

Între alţi membrii provinciali este învăţătorul Ciocîrlan, scriitorul cîtorva schiţe hrănite cu imaginile pămîntului ţărănesc. Dispărut de cîţiva ani

din literatură, din literatura de presă, mercantilă, aceea care ţine numele scriitorilor la suprafaţa uşoară a vieţii literare, aşa-zisă, bucureştenească, el şi-a făcut din Abecedar un instrument de cultură şi din profesie un apostolat.

Înfăţişarea energică şi abruptă a dascălului Ciocîrlan, contrastează, bronzată subt arşiţa Moldovei, de unde vine plin de ţărînă şi de lumină, ca un fluture sau ca un lup, cu chipurile anemico-bibliofile ale literatorilor mărginiţi de patru păreţii unei odăi. Capul lui, acoperit cu scufia unui păr mărunt, retezat, ţărăneşte, la jumătatea frunţii, face impresia unui lacăt mare, cu gura de fier. Mîinile lui nu sînt moi şi lăptoase, şi în speranţa lui nu s-a descompus niciun resort. De aceea vorbirea îi e caldă şi un farmec trece prin cuvintele lui, aruncate ca nişte lopeţi de pămînt, de-aci dincoace, alături.

Ciocîrlan ne aduce aminte de omul primitiv, onest şi naiv, primitor de orice sămînţă, cu germenul viu, jertfitor de sineş pentru toţi, idealist pînă la nebunie şi în veşnică însufleţire de flăcău iubeţ.

Ne preocupă prea puţin cît geniu a binevoit să puie destinul în acest dascăl sătesc, mai mult, mai puţin ori nicidecît. Noi l-am privit cu plăcerea cu care contempli arborii neîncetat fertili: în fructe şi în desime de frunză. Noi am năzui să vedem de-a lungul drumurilor ţării numai asemenea copaci adînci. Timpul nostru am dori să fie un timp de încredere, de nădejde, de visuri şi de aţîţare. Scriitorii noştri am dori să fie cuptoare de oţel. Scrisul lor noi l-am visa puternic alături de o personalitate vie şi hotărîtă. Au plîns de la Doină pînă la Eminescu şi mai încoace toate coardele noastre, şi s-au sfărîmat, şi toate energiile noastre veştede s-au aşternut ca o catifea cu reflexele moarte întru întîmpinarea melancoliilor nocturne, cu picioarele de fildeş rece. Rafinamentul cerebral care pune surdină ţipătului de veselie vulgară dar şi entuziasmul tuturor bucuriilor şi victoriilor făgăduite (şi la nevoie zmulse cu violenţă) norodului nostru trist pînă ieri.

1914

EMIL GÎRLEANU

Emil Gîrleanu, pe vremuri Emilgar, ne dă o dată mai mult prilejul să deplîngem scurta durată a unei vieţi de scriitor român, pe lîngă care scurtimea vieţii omeneşti normale pare un fel de veac. Scriitorul nostru nu apùcă să-şi trăiască bine începutul unei reputaţii oarecare şi dispare subit. Rînd pe rînd au căzut tinerii muzelor noastre, mulţi şi din cei mai destoinici.

Gîrleanu, care şi-a sleit alaltăieri zilele, la Cîmpulung, a dus viaţa mai a tuturor acestor morţi vremelnici şi de cîteva ori mai tragică decît a multora dintre dînşii. El n-a gustat din bucuria vieţii, neîncetat peregrin, trist, slab ca un Christ şi cu o flacără, s-ar fi zis, în ochi, de pui de vultur, speriată. Expresia figurii lui părea să mărturisească tuturor spaima ce i-a dat-o imaginea de luptă şi de mişcare intensă a lumii care trăia ca şi el şi murea aşişderi la suprafaţa planetei.

Trecerea inconsistentă a scriitorilor noştri prin acest spaţiu de vastă lumină în care sticleşte Caraimanul şi se leagănă apele, eterne, pe noi întotdeauna ne-a mirat. Regula aceasta care ucide tot ce este tînăr ne impresionează. Cînd vocea inspiraţiei dobîndeşte un accent mai puternic, cînd sufletul e mai bine pregătit pentru abordarea gîndirilor mari, atunci exact dispar amîndouă, nu se ştie de ce. Nu se ştie de ce. . .

Morţii aceştia, faţă de care natura simte o indiferenţă trivială, par a fi fost trădaţi de un viscer sau otrăviţi de vre un virus. Şi nu-i numai o ironie de medicină curativă. De fapt, ei s-au lăsat clipă de clipă, zi cu zi, pradă invaziei întunericului din pămînt, intrat într-înşii în forma unui ultramicroscopic vorace şi au sucombat de-a binelea prevestirilor unui diagnostic stabilit cu zece ani mai devreme. Indiferenţă, indiferenţă şi la ei. Ceea ce revine la a zice că i-a ucis sufletul lor înnaintea morbului cu nume greco-chinez. Înnainte de a fi fost bolnavi ei au fost osteniţi, şi cine osteneşte prea devreme pare să consimtă la dispariţia lui.

Scriitorul român e subt unele raporturi un primitiv şi subt toate la un loc un descurajat. El n-a putut să primească educaţia de energie şi de nestrămutare a omului occidental, viu la minte şi la suflet dîrz. Societatea din jurul lui, amestec de uşurătate şi de provizoriu, n-are cu indivizii ei nicio solidaritate. Pe el nici învăţătorul, nici preotul, nici prietenii, nici femeia şi nici părinţii n-au ştiut să-l împuternicească. Izolat, el a rămas izolat şi trist. Cu cîtă ardoare trebuie să cerem artiştilor tineri, atitudine bravă a inamicului social!

Bietul Gîrleanu! Moartea lui ne face să suferim. Suferinţa vremelniciei lui şi suferinţa pentru starea lui de hidoasă sărăcie la moarte, cînd înmormîntarea trebuie cerşită de la Stat. După ce nu ne-am ştiut trăi viaţa, nici să murim noi nu sîntem în stare să ştim.

Bietul Gîrleanu! Suferinţa noastră se prelungeşte şi cu amintirea loviturilor, pe care, în avîntul unui prea mare şi orbitor entuziasm artistic, i le-am dat acum cîţiva ani. Pentru ce eşti silit să te lupţi cu oamenii muritori?

Bietul Gîrleanu! Lacrima noastră secretă pentru dînsul e sinceră şi prietenească.

1914

MIRCEA DEMETRIAD

Un peizaj ca la înmormîntarea lui Caragiale. Bulevardul, statuile, pieţele, universitatea şi ploaia, ploaia măruntă peste toate. Convoiul se strecoară prin obscuritatea cerului lăsat pînă jos, şi tîrît de-a lungul asfaltului murdar ca o draperie.

Mircea Demetriad are înmormîntarea lui. Cine-ar fi crezut? Ne uităm cu băgare de seamă ca să se ridice capacul cutiei lungi dinlăuntrul geamurilor carului negru, şi să zărim în crăpătura lui ochiul amuzat al celui mai vesel şi mai tineresc confrate. Această surpriză nu s-a făcut nici în faţa Teatrului Naţional, unde în lipsa unui reprezentant oficial şi a unui discurs pentru autorul dramatic jucat pe scena lui, au salutat vizitii de automobile şi s-au ridicat să-l petreacă din ochi, pe capră, eunucii.

Iată resturile lui Fialkowski, în vitrina unui cinematograf. Iată « Terasa ». Două sute de metri înnapoi: cafeneaua lui Kubler. Între episcopie şi bulevard a fost cuprinsă toată sfera de evoluţie a lui Mircea Demetriad, care îndreptîndu-şi viaţa după activitatea stelelor, răsărea odată cu lumina felinarelor şi asfinţea odată cu ele, între Calea Moşilor şi a Victoriei, înconjurat de prieteni.

Ca şi domnul Macedonski, de care l-a legat trecutul eroic al *Literatorului*, academie liberă de

poeţi cu mai multă sau mai puţină chemare, dar cu o egală rîvnă pentru gîndurile frumoase şi sentimentele alese, Demetriad a preferat întodeauna tinereţea, camaraderia entuziastă a debutanţilor, doritori de o îndrumare, îndrăgostiţi de artă, suflete încă pure şi în stare de un devotament pentru idei. Desigur că această nevoie de multiplicare, este într-un fel, şi comparativ cu singurătatea, mai spornică şi mai adîncitoare pentru artişti, o slăbiciune şi o şcoală de necurmate deziluzii şi amărăciune. Dar Demetriad avea atîtea veselie, atîta putere nesleită de-a da lucrurilor şi oamenilor o înfăţişare caricaturală şi hazlie, încît necazurile ce-i veneau de la ele şi durerile ce le moştenea din contactul cu ei, se găseau copleşite. La masa lui din cafenea, în colţul lui retras, o vervă deosebit de glumeaţă juca de cu seară pînă-n zori, timpul trecea uşurel şi plăcut — şi odată cu el viaţa, viaţa lui Mircea şi-a prietenilor lui.

Ce s-a putut într-adevăr alege din această viaţă închinată rafinamentului de civilizaţie? Multe scrieri, fără îndoială, o operă numeroasă, dar puţin definitivă. Poeziile lui Mircea Demetriad n-au, ca versurile clasice ale prietenului său Macedonski, acel accent de vecie, care face din opera acestuia un monument de tragedie. Ele par provizorii cu conştiinţă. Scriitorul Demetriad ne face permanent impresia că versurile pe care le-a dat ieri la tipar ca să apară astăzi, s-a gîndit, despărţindu-se de manuscrisul lui, că trebuiesc revăzute şi complectate. Acest filozof amabil, ştia să ironizeze chiar preocuparea lui fundamentală şi să nu sacrifice o seară de plăceri publice muncii celei mai aride. De aceea poate că istoria literară, aşezîndu-l între Bonifaciu Florescu, şi arhitectul Ciocîrlan ca într-o atmosferă, se va rosti asupra acestui excelent şi savuros om de litere, adăpat la cele mai suculente

izvoare estetice şi literare, ca despre un amator aristocrat, dotat din belşug.

Dar toate acestea na-u poate nicio însemnătate. Mircea Demetriad, un parizian de Bucureşti, a murit. Şi-i tot ce poate fi mai trist în ziua de toamnă şi de ploaie măruntă, prin care convoiul lui de moarte a trecut către cimitir, fără nicio coroană a Societăţii Scriitorilor Români agăţată de car. Şi, ciudată ironie în schimb, cu o coroană a doctorului în medicină care l-a « căutat ». Pe panglica de mătase se putea citi: « Lui Mircea Demetriade, medicul recunoscător »...

1914

D. ANGHEL

Literatura noastră are tot mai multă nevoie de un cronicar cu mîna permanent în zăbranic, şi scriitorul este redus în ultimile vremuri, tinere şi noi, la rolul meschin de cioclu şi de jăluitor.

Pe cînd bătrînii au apucat anotimpul de bumbac şi lînă al vîrstei şi, tricotaţi pînă la urechi, păşesc liniştiţi subt văzduhul trist şi subt umbrela groasă, ca nişte negustori cu firmă veche, cunoscută, cei tineri fac pe cocorii şi supuşi unui sezon artistic, fragil şi scurt, se duc, unii prin ceruri şi alţii cu àripile moi ca o jupă, pe ploaie, la faţa pămîntului de noroi.

Cine poate să spuie dacă Anghel a trecut în spaţiu prin turlele vieţii cele mai înnalte sau prin fereastra cea mai de jos? Rănit şi bolnav, a fost găsit în obscuritatea bisericii, prunc plăpînd şi strivit în uşile de fier. Cîteva zile, el s-a mai zvîrcolit în sîngele lui, pe lespezi, cu degetele rupte, cu pieptul sfărîmat.

Ne-am adus aminte, la moarte, de poet, care ne-a fost un adversar, şi, într-un fel, un prieten. Ne-am adus aminte de chipul cum ne primise în republica literară, nedumerit, supărat ca un străbun şi excitat ca un juvenil.

Ne-am adus aminte că ne cunoscusem şi că ne-am despărţit.

În capul de arab urît al lui Anghel stagna privirea vastă, candidă şi profundă a unui cerb cu coroanele-ncurcate-n aer, dar cu copita, delicată,

așezată-n trotuar. . . Surîsul lui era subtil și lin, într-o figură ca bronzul, de-o vechime primitivă. . . Numai neastîmpăr, nerăbdare și dogoare de rug, el trebuie să fi trăit zile de zeci de ori mai lungi decît realitatea, și suferințe de mii de ori mai crîncene decît obștește.

El putea să discute totul, liniștit: suporta contradicția cu o minte pregătită de reflecție și lectură. Îndată ce imaginea femeii, iubită cu exces, frămîntată dintr-o carne solemnă debordantă și copleșitoare, făcea obiectul unei nemulțumiri, unei aluzii, Anghel se ridica, se arunca impetuos, își făcea din orișicine un vrăjmaș, provoca și pe Joe, care putea să-l puie-n lanțuri și să-l culce, subt greutatea veșnică a fierului dumnezeesc, pe o stîncă furtunoasă, de pustie.

Atunci el știa să renunțe la toată bucuria naturii lui, făcută să strălucească și să se mistuie-n lumină, putea să rupă o prietenie, să renege un trecut, putea să pară excentric și posedat. Tremurul, durerea lui, geamătul surd pe care-l scotea ființa lui încolțită de ură și ațîțată de păreri de rău, trebuiau văzute la lucru.

Și, de fapt, apărîndu-și femeia și instinctul, el avea și sarcina tragică de-a păzi osemintele așezate-n sufletul său, ale unui fost tovarăș, care se mai mișca. . . Spada lui, necontenit întinsă, bănuind umbra, suspectînd tăcerea, avea să apere în femeia scumpă și tortura unui prieten, ucis de sărutarea lui predestinată și veninoasă, ca sărutarea celui ce iubește fără de minciună.

Doi ani întregi trecură între antagoniști. . . Îl întîlneam uneori și am fi voit să-l întrebăm: unde te duci? Fața lui era atît de muncită, mîhnirea lui pentru trecut atît fără de scăpare, încît ne simțeam chemați către infernul lui, deopotrivă de osîndit și de burghezi și de artiști, către suferința lui secretă — și datori cu o mîngîiere.

Și totuș, într-o seară, nu prea de mult, Anghel puse capăt anilor, trecuți fără lămurire. Silit de o împrejurare, el veni să bată-n ușa noastră. Răzimat de un prieten, un om discret și înțelept, el înainta în lungul vestibul cu precauțiunea unui luptător ostenit, care-și păzește talpa de pămînt. Subt culoarea lui neutră simțirăm o paliditate extremă. Sufletul lui se zărea ca o frunză, abia aninată încă de copac. Anghel crezuse că lovește-n ușa unui inamic; el întîlni un tovarăș adevărat, care s-a căznit să-i previe sentimentul de umilință.

Asigurat, el s-a așezat și aprinse cu greutate o țigară. Ființa lui palpită ca o pasăre prigonită. Prietenește, l-am prins în brațe. Simțirăm crescînd repede, ca o furtună de sentimente ce trebuia să se spargă, o dragoste bună, de frate. Prin ochii lui concentrați trecu o lumină lenevoasă de consimțitoare blîndețe. Puturăm vorbi și puturăm întemeia o situație care sfîrși prin dispariția lui. . .

Anghel, cel care contestase cu violență pe atîția, care insultase prin scris femeia, era dezarmat în fața unui atac. Un articol apăruse în ziarul la care noi funcționam atunci — injurios.

Numele și persoana soților Anghel erau înconjurate de ostilitatea tuturora, pentru că între dînșii fusese strivită ființa de catifea și floare a poetului Iosif, care lăsase în orchestra simplă și bucolică a vîntului cîntece curate și de-o naivitate dulce. Asasinatul iubirii trecea în sarcina lor, și Anghel, care a trebuit să expieze greșala tragică de-a fi iubit, cu o sinceritate mîndră, pe femeia prietenului său celui mai mare, simțea crescînd acuzația în privirea, în cuvintele reci ale contimporanilor săi și o vedea, pretutindeni, exagerată.

Cine putea fi vinovatul, cînd în această treime de forțe chinuite, fiecare fusese distrus? Mai mult orgoliu dintr-o parte sau mai multă credință din alta, ar fi redus tragedia la o povestire scrisă pentru

moralizarea mulțimii. Natura reunește însă uneori într-un punct, și cel mai frumos, toată fatalitatea ei nepăsătoare.

Noi nu vom putea să uităm niciodată mărturisirea unui suflet încercat de vulcanice suferințe. Vocea lui, privirea lui, hotărîrea lui s-au imprimat în noi cu o culoare de neșters. Și bucuria noastră cea mai fericită a fost atunci cînd, ajungînd să liniștim sufletul poetului, am cîștigat din strîngerea mîinilor lui, prelungă, o emoție de încredere mută.

1915

II

Cînd trăiești mai mult și ai trăit laolaltă cu pana și călimara, înmormîntînd pe unii și dezgropîndu-i pe alții prin spațiul și cimitirul hîrtiei, îți aduci singur mustrarea că viața face din tine un cioclu cu lumînarea aprinsă printre plopi și terebinți.

Doi artiști, ale cărora ultime zile s-au scuturat odată cu frunzele în ceața lui noiembrie, poetul Dimitrie Anghel și cîntărețul Gheorghe Folescu, au împlinit la numărătoarea morții treizeci și doi și treizeci și șapte ani.

I-am cunoscut pe amîndoi și amîndoi s-au sinucis.

Despre cel dintîi am o amintire curioasă. Vorbiserăm de cîteva ori cîte puțin, păstrînd în ce mă privește rezerva potrivită cu contimporanii, care nu cîștigă întotdeauna să fie prea mult apropiați. Stima din depărtare e o formă de politețe, ferită de surprize. Lucram la o gazetă cu o regulă interioară anarhică. Adeseori, nu puteam lua cunoștință de cuprinsul uimitor al ziarului decît la apariție și trebuia să demisionez periodic și tot așa să primesc asigurări pentru un control eficace, călcate succesiv.

Anghel avea de apărat o dragoste, a cărei eroină a două tragedii consecutive, mîndră de a repartiza fatalitățile romanțioase, izbutise să excite în public și la confrați o repulsie nedeghizată. Susceptibilitățile maladive ale poetului, fascinat și iritabil, sporeau pe măsură cu imperativele. Doamna, pasio-

nată să-şi plătească indiferenţa de opinie faţă de încercările sale literare prin pana docilă a fostului amant, devenit pentru salvarea dezechilibrului unei prietenii înşelate un soţ gelos, dezamăgit, şi irascibil. Deja spiritul lui polemic dezorientat încercase un eşec al bunului simţ, insultînd într-un articol caricatural o rivală literară a soţiei, pe Izabela Sadoveanu, profesoară, scriitoare şi colaboratore critică a fostei *Viaţa Românească*, ediţia Ibrăileanu.

În ziarul, la care mă refer, eroina era din pricini binecuvîntate dar exploatate cinic şi meschin, sistematic săgetată. Mă întîlneam la cafenea cu ochii fulgerători ai lui Anghel, dar era indiscret şi necolegial să-i divulg de ce nu mă împăcam cu geniul de ieftină satiră şi cu procedeele din propria mea gazetă. Îl lăsam să deducă din contraste, dar el nu-şi putea stăpîni febrilitatea pînă la obiectivism.

Într-o seară, nu fără sentimentul tacit al uşurătăţii ardente a nevestei lîngă graţiile brutale şi voluminoase ale căreia fiinţa firavă a poetului se osifica treptat: Anghel era hotărît să întreprindă o crimă burlească. Eram acasă. Suna cineva şi m-am dus să deschid. În lumina becului de la uşă, poetul Anghel ţinea un revolver enorm îndreptat spre mine şi mîna-i tremura cumplit, atît de greutatea armei cît şi de emoţia gîndului că peste un minut el avea să fie un asasin.

Am înţeles şi am rîs. Scena i s-a părut şi lui inacceptabilă. A rîs şi el. Am întins mîna să iau revolverul şi el mi l-a dat. Văzîndu-l că şovăie pe picioare, gata să cadă de-a-ndaratele pe scara din spatele lui şi să-şi frîngă spinarea, l-am luat în braţe şi am fugit cu el în apartament lungindu-l pe o canapea. Era uşor ca un palton. Am stat lîngă el. I-am dat un pahar de limonadă, a băut o cafea, am fumat cu el. S-a înviorat.

Şi-a trecut mîna peste ochi. Mi-a spus: « Ce bine e în casa dumitale! De ce n-am şi eu un cămin liniştit? » Ne-am îmbrăţişat. Mi-a povestit comedia funestă în care trebuia să joace. Lăcrima. Urît ca naiba, dar expresiv, vîlvătaia unei speranţe subit aprinsă în sufletul lui îl făcea frumos şi copilăros.

Din seara aceea n-am avut prieten mai delicat şi mai cald ca Dimitrie Anghel. Intram alături într-o fază morală imposibilă. Îmi reproşa că nu ne vedem decît două ori pe zi. Prezenţa mea îi ajunsese un medicament şi tonicitatea leacului creştea în raport invers cu violenţele din căsnicia lui. Această prietenie angelică a ţinut pînă la cunoscuta dezolantă dezlegare.

În Montmartre, midinetele şi fetele din boema literară îl strigau: Mitif! Trăsese în cartier un alt român, un oltean din Craiova, Mity Golfineanu, creatorul unui gen ilustru de revistă săptămînală *Le Cri de Paris*, unic în toată lumea şi inimitabil. Mity, Mitif păreau că se găsesc în prelungire şi astăzi ei se suprapun şi pentru balerinele de la *Moulin Rouge* se confundă.

Sărmanul Mitif!

1946

ALEXANDRU DAVILA

Ne-aducem aminte de vreo douăzeci de oameni la fel. Bătrîni prin vîrstă, tineri la înfățișare, puternici și exuberanți. Toți au murit accidental. . . Pe unul l-am văzut în Savoia, căzînd din vîrful unei clăi de fîn și rămînînd frînt la unghi drept în șira spinării, mort pe sol. Avea optzeci de ani și părea de patruzeci. Ochii-i ca de șar sub mustața sprîncenelor de cărbune, treceau în douăzeci de sate la poalele Alpilor drept cei mai frumoși. Avea patruzeci de vaci albe cu șoldurile pătate, cărămizii, și laptele lor bătrînul îl aducea noaptea, pe lună, la Annemase, în vase înnalte ca niște amfori, grele ca niște blocuri de plumb și orînduite în carul lui adînc. Știa să cînte, era văduv, avea cinci copii, bărbați suri, îi plăceau versurile, vinul și fetele toate.

Pe Alexandru Davila l-ați cunoscut. . . Încă ieri l-ați văzut alergînd pe patru roate de gumă, umflate cu vînt, pe Calea Victoriei, din București. . . Era grăbit, Dumnezeu știe pentru ce, și îmbrăcat în pielea simulată a unei pantere de velur. Capul lui aspru, frumos ca de șarpe, elegant și fin ca vulpea polară, se potrivea cu blana. Zăreai cu plăcere trecînd înnainte, cu zgomotul exploziv al mașinei, această tinerețe tîrzie. Cuiul privirei lui era vînăt și albastru ca oțelul și făgăduia să ațîțe rece și batjocoritoare, încă zeci de ani de zile enigma existenței.

Și a căzut, Davila, accidental, ucis de o slugă, ca Paul-Louis Courier, după ce jucase, accidental, într-o piesă de teatru.

În ce ne privește, Davila ne-a fost francamente antipatic. *Grand seigneur* flegmatic și cabotin. Orgoliul lui excesiv și exprimat cu ferocitate în împrejurările cele mai slabe. L-am văzut pe Davila mobilizînd într-o sală de liceu literatori ca domnii Tzigara-Samurcaș, Brătescu-Voinești, de Herz și alții ca să-și asigure prezidenția fără celebritate a Societății Scriitorilor Români și luptînd cu violență, mai comică decît seninătatea chiar a concurentului său, împotriva domnului Mihalache Dragomirescu, ales într-adins de membri ca prin agrearea intenționată a unui glomotoc cu ochelari și cioc, opus lui Davila ca o satiră, să excite disprețul lui pînă la spațiu. Sosit cu siguranța izbînzii, Davila dete un asalt cochet și furios și părăsi sala îndată ce se convinse că marele factor activ și ferment intelectual al Societății avea să fie cel mai sus numit cu ochelari. . .

Dar Davila a scris o piesă întru totul frumoasă, *Vlaicu Vodă*, pe care o revistă populară, însetată după senzațional și ieftinătate de procedee, a declarat-o, fără dovadă, furată. Atunci noi am luat cu bucurie, apărarea întreagă a celui suspectat. Un lucru era sigur în ipoteza că *Vlaicu Vodă* nu putea să fie de Davila, imposibilitatea lui Odobescu de-a o fi scris. Altă minte, alte procedee, alt sistem de imaginație. Pentru că trebuia născocit încă un al treilea autor improbabil, acuzația fu părăsită tocmai atunci cînd amenința cu dovezile decisive.

Curios complex, omul asasinat. Mîna lui de fost comisar știu să organizeze Teatrul Național și să-l facă productiv. Dacă un director, printre cei de ieri de la Stănescu încoace, a însemnat ceva pentru teatru, apoi acela a fost Davila. Teatrul avea un stăpîn și scena un paznic intuitiv priceput și dîrz.

Ceea ce constituie caracteristica admirabilă a acestui om e însă facultatea prețioasă a reînnoirii, atît de absentă contimporanilor noștrii, istoviți la ne-timp, veștezi în plină floare, uscați în dezvoltare. Alexandru Davila a fost personificarea ideii că niciodată și nimic nu este prea tîrziu. Fiece zi venea la el cu o dorință nouă și cu o încordare nouă, și tinerețea lui curmată de un cuțit aruncat în creier e produsul întreg al acestei năzuințe permanente de a se reface nevătămat și nou.

P.S. Articolul de mai sus a fost să fie un necrolog. . . Alexandru Davila, mort cîteva ore, a trecut și peste moarte. . . Medicii l-au regăsit în viață. Păstrăm articolul așa cum a fost scris atunci cînd Davila. . . murise.

1915

GALA GALACTION

Bunul nostru camarad și prieten străvechi, poartă de cîteva zile o răspundere gravă. Academia Română a strecurat în paginile cărții sale de povestiri, din ramura-i de dafin cîteva frunze. Smirna imaginilor lui se va risipi de-aci înainte printre ramuri de nemuritoare. . .

Gazetele vor vroi să-i tipărească portretul, biografia. E un succes, o sărbătoare. Orișicum, antologiile cîte unui Dragomirescu, vor transforma viața lui de idealistă abnegare în material de școală și din pricina premiului academic scriitorul credinții și fanteziei va deveni un autor didactic și una din problemele viitoare ale programului școlar « la română ».

El va fi analizat și dovedit, din punctul de vedere al limbii, al sintaxii. Subt reveria pentru sineș, scara clasificării va fi așezată și prietenii lui vor afla despre Galaction în cîte feluri a fost, cum nimeni nu și-ar fi putut închipui că este. Vom auzi de « omul și opera », vom citi broșuri desigur și un șir de articole imens. Credințele pe care nu le-a putut avea în nicio împrejurare, îi vor fi precizate și el va primi, uimit, orice interpretări, de nevoie, căci de le-ar refuza poate să fie contestat și înlocuit pe treapta valorilor cu o personalitate literară mai culantă. . . Violent, el va fi alăturat adunării scriitorilor cu care n-are nicio asemănare. Virtuți care l-ar împiedeca să fie un artist îi vor

fi acordate — și el va trebui să le primească. Prețuitorii lucrurilor literare, cei ce stabilesc reputația unui scriitor, și-au format în simplicitatea mijloacelor lor intelectuale un calîp. În el trebuie să încapă oricine, ca să iasă cu toții la fel, ca niște bucăți de săpun.

Și el nu va putea să protesteze nici împotriva portretelor cu penița pe care un desinator sau un pictor i le va întocmi pentru o foaie, ca un omagiu — și după care i se va clădi pe-o piață din București sau T. Măgurele, monumentul, vreodată, hidos, de către un sculptor antreprenor de artă publică, nul și totuș « inspirat » la lectura *Bisericuții din Răzoare*. Un drum din București, poate Aleea Mitropoliei, va purta numele de str. Galaction, care va fi rostit strada Galàcțion.

În sfîrșit editorii se vor întrece să-i propuie fabricarea unui volum de proză, pentru data de 15 august, 9 septembrie, 1 ianuarie cu contract — și-i vor oferi suma de două-trei mii de lei. Îl vor scoate Bibliotecile « de popularizare ».

— Uite, ăsta e Galaction, vor spune băieții cu lînă la tîmple.

— Care, ăla grasu?

— Nu! celălalt, cu barbă.

E ora celebrității... Dedicațiile, scrisorile, cărțile poștale. O declarație din cînd în cînd a unei domnișoare bătrîne sau accentul naiv și sincer al unei tinereți care vrea să facă « fericit » pe scriitor. Și, poate că la urma urmelor, averea, care vine artistului întodeauna prea tîrziu, după ce un dezgust considerabil i-a super-idealizat simțirea. Invitațiile cu oribila rugăminte « să citiți din opera D-v ». Expoziția pe un scaun de salon a scriitorului, care trebuie să scînteieze la fiece pas verbal, ca o potcoavă. Comentariile. Admirațiile. Glasul soacrelor. Cochetăria măritișului. E frumos!

frumusețe antic orientală. De ce nu se rade? Mi-ar plăcea mai blond...

Totul ia acest ton suprapus de slăvire. De la consacrarea în Academie, într-o ședință prezidată chiar de rege, înregistrează cereri de abonament mai multe — și noi înșine avem senzații academice triste...

Apoi, concurenții, care cred că premiile au fost rău distribuite. Fiecare sigur că a fost nedreptățit. Grupul lor, adunat la cafenea, în discuție literară:

— Am recitit volumul premiat, cu indignare, academicienii sunt niște ramoliți. Nicio pagină cumsecade. E ceva, dar nu așa de mult. Uite, să-ți citesc o povestire de mine; ai să vezi limbă, comparații, imaginație și adevăr...» Și oricine dispune de mai mult « talent » decît Galaction.

Iată tot ce poate aduce gloria, după care rîvnește haita vanitoșilor, prea repezi ca să o caute, prea tîrzii ca să o înțeleagă.

În ce ne privește, obișnuiți ca nemulțumirile și ura să urmărească și în prieteni, pe cel care îndrăznește să se îndoaie de genialitatea unui arbitru cu autoritate, trebuie să recunoaștem domnului Delavrancea un merit în special calitativ. Ar fi fost normal, și în datină literară, ca Galaction să nu pătrundă în Academie ca un victorios, din pricina tovărășiei de la revista *Cronica*. Unul din noi n-a știut să aibă, într-adevăr pentru unele din piesele de pe vremuri ale domnului Delavrancea, atenția mistică datorită maeștrilor. Cine n-ar fi ținut-o minte? Domnul Delavrancea a putut să uite: ne înclinăm. Dar insistînd asupra surprinzătorului procedeu al domnului Delavrancea, observăm că nu facem în acelaș timp decît un adaos de apreciere asupra însușirilor de scriitor ale lui Galaction.

Calitatea, hotărîtă și decisivă în cariera unui scriitor, este la Galaction, înnainte de toate, voința

de-a fi scris — dat la vîrsta lui, numai o carte. Un autor poate să compuie multe: o singură carte este întodeauna cartea lui caracteristică și definitivă, atît cît poate fi ceva definitiv. A ști să renunți la fructele multe ca să le rezumezi în unul, e o artă de grădinar ca și de scriitor. Artistul distruge de două ori mai mult decît cutează să lase și se pare că meseria de scriitor trebuie sprijinită pe formula unui masacru de fiece clipă și amenințată de o îndoială permanentă. Construcția literară are un infinit de etaje. Mai multe fațade trebuiesc răsturnate și de cîteva ori cu o singură pîrghie surpat interiorul. Indulgent cu alții, scriitorului, bolnav de această umanitate, i se cere o cruzime atentă și neostenită față de sineș.

Întîrzierea domnului Galaction de a-și alcătui un volum ține de încetineala ritmului lăuntric al gîndirii sale întregi. El nu se varsă decît plin și pentru timpul pe care-l pune arta lui ca să creeze ne putem aduce aminte de nașterea lentă și amănunțită a organismelor, streine controlului și stăpînirii noastre. Ca să strîngă esența artistică, precum o simte el, Galaction întrebuințează toate uneltele naturii și pentru sîmbure și pentru formă, și pentru formă și pentru valoare.

Începem fără voie, să intrăm în Marele Magazin General al elogiilor. A-ți vorbi prietenul de bine poate să pară suspect... Să ne strecurăm pe lîngă el cu melancolie. Cine știe! Poate că pe fiecare din noi îl așteaptă Academia...

1915

II

Gala Galaction împlinește cincizeci de ani. Dacă un mare credincios ortodox nu propunea o masă de sărbătoare, pe care scriitorul a trebuit să o refuze și dacă Adrian Maniu nu pomenea de împlinirea sigură a vîrstei, unii din prietenii poetului nici nu băgau de seamă că de cinci ori cîte zece ani au putut să treacă atît de repede într-ascuns.

Nu trebuie să ne jeluim însă prea mult de scurgerea timpului sau de alunecarea prea rapidă a bărcilor noastre de-a lungul undelor lui de ocean luminos: părerea de rău a călătorului este numai că nu-și poate opri luntrea după voie, ca să contemple în adîncurile lui minunile, călătoare și ele. Insula dorită nu apare niciodată la timp și nu iese înnaintea pescuitorului de frumuseți depărtate, niciodată.

Galaction se găsește în epoca de viguroasă fecunditate. Cei cincizeci de ani ai lui sînt pentru el a doua tinerețe de douăzeci și cinci. Revărsarea lui artistică împiedicată de zidul din afară al Bisericii, e mai tumuloasă și mai sprintenă ca întodeauna. Lui Wagner, mizer pînă la patruzeci de ani, îi trebuia un prinț: Wagner și l-a găsit și era cît pe-aci să-și găsească și Galaction prințul lui, care, mai puțin statornic decît al Bavariei, și-a părăsit și coroana și stelele și poezia. Și era să-și găsească și un bancher, de la rîvna căruia artistică literatura s-a așteptat la mult mai mult și mai sintetic decît

a realizat. Dar adversarii scriitorilor sînt la noi savanți și Galaction a trebuit să aibă măcar savantul lui, cel puțin unul, care s-a priceput să-l « aranjeze », scriitorul disprețuind să se lupte în umbra intrigii și a calomniei cu muștele și cu gîngăniile de bucătărie. Într-adevăr, neamul nostru generos și inteligent știe să dea naștere unor individualități morale, în lumea culturală, mai prejos de orice excepțiune la năzuința că știința de carte rafinează sentimentele și le înavuțește. Fiecare din noi muncește din greu ca să trăiască dar fiecare din noi găsește găleata fîntînii din care vitele au dreptul să se adapte, spartă de mînile unui savant, lacom ca să bea el fîntîna întreagă, pînă la mocirlă.

Ne-a destăinuit amfitrionul că intenția lui, oferind un banchet scriitorului Galaction, nu era numaidecît să-l ospăteze și să-l îmbrace cu alaiuri, care întristează o simțire sfiioasă ca a scriitorului nostru. El urmărea mai mult, să înceapă de la masă o subscripție pentru traducerea *Vechiului Testament*, pentru care este nevoie de o subvenționare puternică și continuă, timp de cel puțin trei ani. Sorții cei buni ai literilor românești au făcut ca singurul transcriitor cu ponderă egală originalului, să fie Galaction, care dispune în mijloacele lui de esențele pînă la nuanțe și dincolo de ele, ale subtilului, amarului și suavului cu care au fost scrise Sfintele Scripturi. Universitatea poate spori de zece ori mai mult ca azi: Galaction nu se repetă. Dacă în timpul lui un artist este unic, unicitatea lui trebuie normal folosită timpului întreg al culturii românești: iată noțiunea care lipsește Statului și organizațiilor de cultură.

Dar sorții cei meschini ai culturii românești dispun cu totul într-altfel. Artistul e silit să se încurce și să se împovăreze în ițele sociale, pînă la desființare; și atunci cînd a crăpat subt povară, fără să fi putut da limbii lui întreaga și adevărata

lui sforțare, e felicitat de ipocrizia contimporanilor de prea puținul pe care l-a făcut.

Nouă ni s-ar părea că intențiile de la banchetul care n-a avut loc pot să fie puse în acțiune. Că traducerea Bibliei întregi trebuie făcută de singurul om în stare să-i dea echivalentul românesc, este o datorie față de limbă, față de rostul ideal al cărturarilor noștri, nu mai vorbim de industriași, de financiari și negustori, care pot fi îndemnați fără, credem, prea multă greutate, să colaboreze la o inițiativă literară de această importanță.

Ba, poate, că se va putea face mai mult: o editură care să subvenționeze efectiv scriitorii aleși pentru producția anuală a cîte unei cărți bune. După o socoteală elementară, lăsînd unei organizații editoriale făcută cu principii noi, chiar facultatea să cîștige pentru fondul ei general, cheltuielile de subvenționare integrală a scriitorilor se compensează în cel mai rău caz cu vînzarea cărților editate.

1929

III *

Prietenul nostru Galaction, Gala Galaction, preot după rînduiala lui Melchisedec și artist după a lui Dumnezeu, s-a văzut consacrat prozator într-un conclav, care cuprindea scriitori de calitatea domnilor Octavian Goga și Sadoveanu, două autorități literare libere, neîmpărecheate cu Universitatea sau Cursul secundar. După una din versiuni, poate cea exactă, povestitorul cu slova de aur a întrunit unanimitatea sufragiilor pentru un așa-numit premiu, pe care, după ce a fost desființat la elevi, au început să-l ia profesorii. Aceeaș versiune narează că după vot, adică după o hotărîre definitivă, a urmat un răzvot, adică a doua hotărîre definitivă, datorită intervenirii domnului Iorga, ca reprezintant al ordinei și disciplinii. Intrînd în munci, rectorul s-a supărat foarte, a ocărît și a propus pe domnul Rebreanu, pe care anul trecut, cînd nu putea să-i joace piesele de teatru — domnul Iorga e și un teatralist iar domnul Rebreanu încă nu devenise director de teatru — l-a refuzat cu aceeaș vehemență subt cuvîntul că în 1928 actualul director al Teatrului Național, era un trădător de patrie. Ce-avea de-a face căciula cu prefectura singur rectorul, care încă nu era rector, putea să știe. Facă Domnul ca peste un an la sorocul

---

* *Acest text a fost inclus în mod greșit în cuprinsul volumului* Scrieri *15.*

premiului, dacă Ministerul artelor nu va avea destulul simț de măsură să-l desființeze de cu iarnă, Galaction să fi fost scris o cronică dramatică favorabilă domnului Iorga, adică să-i fi dat un acont intelectual: scriitorul va fi premiat cu propunerea rectorului.

Domnul Iorga avu și această inelegantă. Înlăturînd pe Galaction de la expresia reală a premiului — o sumă de o sută mii de lei — se va fi simțit mulțumit. Un soldat asasina un om pe cîmp, odată, pentru o țigare, pe care o ținea la ureche — și un vînător ne-a afirmat odată, certat de noi că ucide natura, excitarea lui morbidă dinaintea ființelor în zbor și în mișcare. Dacă ne-am osteni să căutăm în literatura lui Freud sau a lui Krepelin, probabil că am găsi undeva, prin sîngiuri și bucățelele de ficat ale unui capitol, sămînța psihologiei domnului rector.

Desigur că nu ca să deplîngem satisfacția dublă a părintelui Galaction, poftit să șadă și poftit să se scoale, de la aceeaș masă în aceeaș zi, de către aceleași gazde, improvizăm rîndurile de față. Vrem să constatăm altceva, un fenomen de sălbăticie la unii din intelectualii noștrii, fenomen monstruos și bastard în ritmul sufletesc al poporului nostru, cu care chiar unii deputați ai aspirațiilor lui, înflăcărații lui apostoli, de cele mai multe ori cu de-a sila și fără să fie poporul întrebat, n-au comun moralmente nimic. Dacă te găsești cu roata ruptă într-un sat, unde baba văduva își mulge vaca, pe cînd scoți găleata cu apă din puț, ca să te adăpi, baba strigă la dumneata și te cheamă să-ți puie la gură oala cu lapte cald, pentru dumneata și pentru pomana morților ei. Seara, săteanul te oprește să mîi la el și-ți pune din toată sărăcia în ranița de turist un miez de mămăligă și o coaje de caș. Dărnicia lui ca și a semenilor lui din oraș este unanim recunoscută la români.

Furia literară şi otrava politică, străine românilor care de-a dreptul din brazdă şi de la vatră, e fără cruţare la betegii mai mari şi mai mici ai unui intelect, românesc în porniri şi vrăjmaş în rezultate. Pentru că ai scris zece poezii mai bunicele ca alţii nu ţi se refuză elogiul, pe care ai dreptul să scuipi, ca şi pe poeziile tale, dar ţi se ia pîinea de pe masă, din mînă şi dintre gingii şi dacă ai apucat să înghiţi un dumicat, eşti chinuit să-l verşi. Pentru că nu te-ai lovit la coarne cu coarnele mari ale unui călăreţ cultural cu schimbul, el se ţine după tine, te urmăreşte unde te hodineşti, ca să te înţepe să te scoli, îţi răstoarnă blidul dinaintea căruia ţi-ai aşezat animalul în genunchi ca să-l ospătezi. Te spune vecinilor că mănînci muşte că ai avut o mamă curvă şi un tată falsificator de bani, că practici moşitul ilicit şi raclajul. Se duce la prietenii tăi şi te mîzgăleşte. Dacă i-ar sta în mînă şi nu i-ar fi pînă la urmă teamă că-l dai cu capul de păreţi, ar intra în casa ta deghizat ca să-ţi prindă copiii şi să le scoată ochii cu briceagul.

De unde aţi moştenit, voi, oameni răi şi abjecţi, aşa excrement de suflet şi aşa puroi de sînge? De unde veniţi şi cine v-a fătat? Pe voi nu vă supără nicidecum existenţa pustiitoare a numărului respectabil de brute, care dau peste voi. Acelora le sărutaţi cauciucurile băligate de la automobil — dar nu vă lasă să trăiţi Gala Galaction!

1929

IV

Gala Galaction împlineşte vîrsta de optzeci de ani . . .

Nu ştiu dacă de prea multe ori cîte doi din contimporanii noştri pot să-ţi spuie că s-au cunoscut acum şaizeci de ani şi că prietenia le-a durat senină, credincioasă şi nestingherită, şaizeci de ani. Noi, Galaction şi mai jos iscălitul, aducem această simplă mărturie pentru noi, ca doi plugari vecini, întîlniţi primăvara pe brazdă şi aprinzîndu-şi unul de la celălalt luleaua. În luleaua sufletului nostru mai stă vie în mahorcă, o fărîmă de aur de jar.

Ne-am cunoscut în căminul lui, aşternut cu scoarţe şi cu perdelele atîrnate în ferestre, năframe de borangic. Săteanca teleormăneană, maică-sa, de-o incomparabilă, copleşitoare, gingaşă bunătate, îi zicea fiului ei cărturar, cu sfiiala respectului, Dumneata . . . Taică-su, cînd ne-am cunoscut, murise. Simpatiile lui literare se opriseră cu devotamentul unui cult, la fraţii Edmond şi Jules de Goncourt şi la Gheorghe Coşbuc, citat la orice răspîntie de dialog.

În casa din strada Semicercului (mai este? nu mai este?) ne întîlneam cîteva tinereţi începătoare, vreo şase băieţi simţind în ei ca o chemare nelămurită, dar încredinţaţi, fără pic de orgoliu, ci în smerenia cinstită a sensibilităţii, că nu-i va înşela chemarea. Se pare că, într-adevăr, n-a fost chemarea strîmbă. Ea nu i-a minţit mai mult

decît pe floarea de păpădie, răsărită prin urzici, la zăplaz.

Cei mai mulţi dintre ucenicii condeiului adunaţi în lungul pridvor al casei de prietenia literară, deocamdată naivă au pierit cîte unul, cel din urmă Nicu Cocea. Mai trăiesc doi dintre toţi, Galaction, la optzeci de ani, şi îngăimătorul acestor aduceri aminte, la sorocul unui an mai puţin.

O lacrimă, pe care nu aş vrea să o explic, mă împiedică să-mi duc bucuriile amintirii pînă la capăt, întrerupte de o trădare a creierului, ostenit de a fi fost prea mult muncit... Şaizeci de ani de osîrdie şi canon echivalează cu o epocă de zdruncin, abnegare şi jertfă de sine... Dar lacrima nu trebuie să biruie la stîlpnicii rămaşi de pază pe hotare, virtutea şi rîvna. Nu!

Ce înseamnează pentru scriptura graiului românesc prezenţa lui Galaction în secol, nu se cade să fie spus de prietenului lui, parţial, căci e stăpînit încă de o emoţie de acum şaizeci de ani, la citirea manuscrisului *Moara lui Călifar*.

După Alexandru Odobescu, care-şi supraveghea cu asprime mărginirile, ritmul, încrucişerile şi încovoiala frazei, denumite stil, Galaction e cel dîntîi artist, în timp, al verbului inefabil şi virginal.

1959

V

Voiam să-i însoţesc umbra cel puţin cu condeiul încă din ziua în care se desprinsese de el. L-am ridicat de cîteva ori din călimară, în deşert: parcă murise şi condeiul.

Se înfierbîntau pleoapele şi lacrima îmi şoptea: în pacea definitivă dă-i pace şi tu.

Lacrima avea optzeci de ani de viaţă şi şaizeci şi cinci de prietenie, răbdătoare la toate furtunile şi dezbinările încercate.

Porniserăm odată la drum vreo şase feciori, şase adoloescenţi. Unul cu fraţii Goncourt în ghiozdan, celălalt cu Jules Laforgue în buzunar...

Grigorescu s-a sinucis de tînăr, la Paris, Paşcanu a murit într-o catedră profesor universitar, Vasile Dumitrescu rebotezat de Galaction, Demetrius, şi-a închis ochii într-un aşternut de chirurgie. Şarenga s-a pierdut în negurile unei înserări, fără să mai poată ieşi din ea. N. D. Cocea şi-a lăsat mîinile pe piept într-un spital. Acum se stinse din constelaţia lirei şi Gala Galaction. Mai rămîne unul... Pe cîtă vreme, nu ştie nici el, nici iritarea de o prea lungă durată în posibile renaşteri succesive.

Rămîne să se spuie într-alte pagini, viitoare, ce a trăit, îndurat şi împlinit omul şi scriitorul, într-o viaţă frămîntată, cu bucurii puţine, pe care florile proaspătului mormînt nu le mai pot împlini.

1961

VASILE ALECSANDRI

Norocul favorizează pe morţi.

Alecsandri a fost întodeauna prea puţin citit. N-a iscat pasiune; n-a supărat pe nimeni şi nici fericiţi n-a prea făcut. Versul lui e liniştit fără adîncime, e clar fără lumină, inspiraţia lui e satisfăcută. E un poet pentru după-prînz şi pentru cititorul care ia la prînz şi un *liqueur* — unul singur. O bună parte din societatea cu dare de mînă se găseşte într-o permanentă sensaţie de după prînz şi un *liqueur*.

Alecsandri înfăţişează « buna dispoziţie » în poezie, şi căteodată pe cea mai excelentă. Monumentul lui ar trebui conceput cu o delicioasă havană de bronz în dreptul buzelor surîzătoare, fără motiv. Havana morală a poetului niciodată nu s-a stins şi nici zîmbetul cel fără de motiv.

Portretul lui e atît de corect — ca şi poezia, ca şi versurile în care poezia lui s-a strecurat.

«Latina gintă e regină
Între-ale lumii ginte mari
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari.»

Ce corect! şi ce plin de nişte cuvinte, la care noi nici nu ne gîndim. Alecsandri nu poate scri aşa ceva decît în redingotă, manşete, cu cravată nouă.

«Tu care eşti pierdută în neagra vecinicie
Stea dulce şi iubită a sufletului meu. . .»

În neagra vecinicie!. . . nu-i aşa că e fals pentru Alecsandri? El nu trebuia să scrie aşa, pentru că nu era nici trist şi nici zguduit cînd s-a gîndit la femeia iubită: el era după-prînz şi după *liqueur*, în cele mai bune dispoziţii de-a scrie cîteva versuri.

Totuş, Alecsandri e, ca să zicem, admirat peste puterile lui. De ce? E un poet norocos. Statul nu poate uita că el a fost şi ministru. E un poet Excelenţă. Apoi, mai ales el a lăsat şi o proprietate rurală, după moarte, pe care o celebrase cu entuziasm: era a lui, erau Mirceştii, nume frumos! Proprietatea, întreţinută de venerabila doamnă Alecsandri, văduva poetului, există şi azi. Nu-i casa dărăpînată a răposatului Creangă, nu-i odaia de hotel a lui Eminescu — e o proprietate de bună societate. Cadrul potrivit pentru o mare aniversară, la care toată lumea binecrescută poate să ia parte, fără să-şi strice jobenul în pragul de sus al uşii, fără să se mînjească de var. E comod chiar pentru glorie, să poată şedea în jilţurile sufrageriei.

O însuşire incontestabilă a poetului a fost că el a putut să fie de actualitate şi ocazional. În tema războiului din 1877, el a scris un rînd de bucăţi în versuri extrem de binevenite. Poet regal şi de Stat, el a ştiut să puie la contribuţie Momentul. Astăzi, el ar scri, dacă n-ar fi murit demult, o sumedenie de poezii fastuoase şi splendide, mai cu seamă că, după opinia unei rime oarecare, născută cu ultimele revărsări de presa cotidiană, scriitorii în viaţă au defectul de-a nu fi în actualitatea cea mai arzătoare. . .

Pentru nenumărate pricini, Vasile Alecsandri e, prin urmare, un mare poet. Lumea va continua

să-l sărbătorească fără a-l citi și va citi în schimb pe Eminescu. [. . .]

Altă voce, nu este așa? alt vocabular, altă stranie tărie, într-o idee pe care Alecsandri a cuprins-o în toate stihurile lui, calm și ceremonios.

1915

II

Literatura noastră se mai găsește, în ceea ce privește frecvența publică, în stadiul curselor de cai și din pricină că interpreții sentimentului de umanitate sînt, aproape exclusiv, tinerii din fragede vîrste, pripiți de o sevă exuberantă, cînd se vorbește de un poet, el este imediat înhămat la o problemă. Care e mai mare, Alecsandri sau Eminescu? Generațiile anuale sînt mînate de o însuflețire de recorduri.

Este adevărat că, redusă la acest element, literaturii îi lipsește, cum se constată pe altă diagonală a chestiunii adesea, o așa-numită critică și mai ales o sumedenie de critici, care au început să fie atît de necesari ca și suma poeților, obținută în șaizeci de ani de floricultură mentală. Pentru inventarul materialului literar, datorit unui mare număr de scriitori, apăruți în sălbătecia naturii, ca buruienile cu aromă, e nevoie într-adevăr de un serviciu de botanică inteligentă, căruia nu i se consacră încă profesorii.

Critica se produce după normele poeziei, în tablete, sonete și epigrame, documentate de inspirație și fantezie, măsurînd proporțiile și referindu-se la un raport, aproximativ.

Metoda, din punctul de vedere al agrementului și al variațiunii, nu lasă mult de dorit, căci seamănă cu excursiile și dă plăceri divizate, după un program circular, în momente și submultipli

de moment. Dar e o metodă fără memorie și stabilitate, în care secunda împiedică priveliștea veacului și a timpului: ghemul trece prin urechea acului în fragmente, și pe cînd sînt cusuți nasturii, se desface haina. Lucrul care se cheamă cultură și care justifică în ansamblu o activitate de la pană la pană și de la generație la generație, împletite împreună, pentru a prinde la un țărm definitiv vasul fantomal, se execută cel mai puțin și nu se mai face deloc.

Vasile Alecsandri, de care gazetele și publicațiile literare își aduc din cînd în cînd calendaristic aminte, ca să ceară unui colaborator un articol ca un acces și un fel de judecată în patru linii telegrafice, n-a ispitit cu personalitatea lui răgazul și onestitatea profesională a niciunuia din acei literați constructivi și organizatori, pe care îi oferă studiul universitar și catedra. În aprecieri provizorii și în instantanee mici de « Kodak », se cuprinde cînd un port cînd altul din trecutul literaturii.

Dar de acest grav inconvenient nu suferă numai literatura. Amatorismul e tot atît de bine reprezintat în științele legate cu pămîntul românesc, în cereale ca și în petrol, în geografie, în meteorologie și chiar în geologie, pentru care a fost creat un institut, cu desfășurarea infinit de lentă. Am putea afirma, fără intenții jignitoare, că regiunea științifică cea mai exploatată aparține medicinei și în special diviziunii ei principale, a nașterilor — și acest lucru, probabil grație torentului neîncetat de viață, care bîntuie de la sine și ne silește să ne ținem după spumele lui.

Ne găsim încă și desigur din cauza unui progres forțat, în starea sufletească a nerăbdării, sporită de plictisul în care se rezolvă acest sentiment. Un zigzag furtunos ne aruncă de la o preocupare la alta, hora vieții noastre a încăput într-un ritm

artificial, fiecare din noi face într-o săptămînă călătoria repetată de cincizeci și două de ori pe an a lui Cristofor Columb, pe un spațiu de un kilometru pătrat.

Remediul acestui patinaj, deghizat în zeci de costume diverse, ar fi venit de la studiul lui Diogen, neturburat în circuoferințele lui, la gura unui butoi răsturnat. În bibliotecă și în universitate inteligența românească și-ar fi putut găsi un tempo și o dimensiune constructivă, răpită de evenimentele precipitate în viața noilor ei generații. Ea nu s-a putut folosi măcar, ca la catolici, de liniștea mînăstirii, de grija împăraților și a papilor. Biblioteca a intrat în geamantan, cu oglinda, cu peria, cu papucii și cu săpunul de ras și ca la niciun popor în vîrsta lui de formație, politica a intrat lătrătoare și injurioasă în toate activitățile, știrbindu-le pe toate și devenind instrument de selecțiune în toate profesiile, meșteșugurile și artele — și în poezie.

Singura școală în care se mai poate refugia, într-un program forfotit ca un coș de raci, o preocupare, neîncetat asaltată de preocupările concurente, se poate să fi rămas liceul, unde provincia mai ales, numără profesori de merit, agitați însă de o autoritate sîcîitoare. În universitate începe numaidecît, la cele mai multe facultăți, amatorismul. Profesorii caută febril cu totul alceva decît mulțumirile, desigur măsurate în suprafață, ale catedrei și studenții sînt atrași în orba lor pasională. De cîte ori universitatea noastră creează tipul meditativ, indispensabil circulației culturale pe altitudini, acesta se declasează, ca un invalid. Studentul se refuză profesionalmente cu întreaga lui individualitate profesiunii în perspectivă, la exemplul profesorilor lui, absenți din stricta disciplină.

Mai este vreme pentru Alecsandri, un clasic al literaturii? Cine e mai mare, vrem să știm, la

ghişeu, Alecsandri sau Eminescu? . . . Dacă e mai mic nu interesează. Dacă e mai mare, de ce ar interesa mai mult? Nu e mai literar să lăsăm libelula să doarmă, învăluită în ciripitul luminii şi al ceţei alburii de la Mirceşti, pe mormîntul poetului liniştit?

Şi să vorbim de el, peste cincizeci de ani, cînd temperatura bolnavului nostru va fi scăzut . . .

1930

CONSTANTIN MILLE

Viaţa activă sporeşte avuţia certitudinii şi a îndoielii prin afirmaţie şi tăgadă şi în pulberea răscolită de luptă, adversarii se lovesc şi se ucid pe ghicite. Dar cînd azurul a cernut bobul mărunt al umbrei şi a strecurat colbul ridicat pînă la ceruri, rămîn în ciur cîteva scîntei şi un praf de lumini siderale.

Secunda morţii nu seamănă cu niciun timp al duratei şi iscarea ei schimbă sunetul pietrei care a zburat, a căzut şi s-a oprit. Ceea ce a fost existenţă, devine o viaţă şi ceea ce fusese viaţă se face pildă. Constantin Mille are acum un început şi un sfîrşit: între aceste două termene simetrice se pot însuma exponenţii cifrelor lui.

Deşi meşteşugul gazetăriei se învecineşte cu toate activităţile şi le însoţeşte pe toate, reprezentînd cu o nobilă resignare un moment între literatură şi gîndire şi un moment din circulaţia fiecărei opere şi acţiuni, Constantin Mille nu a fost un bărbat politic, niciun cugetător social, niciun scriitor şi nici măcar un gazetar în înţelesul lui Clemenceau, lui Harden sau al lui Rosetti (C. A.). El nu a strălucit cu o genialitate particulară în presă sau advocatură. El a fost mai mult decît atît şi a realizat incomparabil mai mult decît geniul agitat, clocotitor, provizoriu, instabil şi transfug. El a realizat un criteriu şi un nivel.

Este infinit mai uşor de mînuit o praştie sau o lance decît echilibrul unei balanţe. Constantin Mille este întemeietorul unei prese, care fiind în acelaş timp socialistă, burgheză şi naţionalistă, nu a fost nici burgheză apăsătoare, nici naţionalistă şovină. El a creat presa respectului de oameni, de libertăţi şi de dreptate; a creat o opinie publică şi o mentalitate. Acţiunea lui s-a tradus în viaţa publică printr-un spor progresiv de civilizaţie; ea trebuie categoric precizată acum cînd tendinţele unei părţi din presă năzuiesc la obscurantism.

Constantin Mille a fost un mare cetăţean; un cetăţean în sensul francez, helvetic şi american al acestui cuvînt degenerat.

Constantin Mille a fost un îndrumător.

1927

II

Pe cînd ziarul *Adevĕrul* îşi instalase biurourile în pasajul «Villacros», aveam vreo cincisprezece ani. Alexandru Beldiman, întemeietorul gazetei, o ceda lui Constantin Mille, un tînăr advocat socialist, încă fără nume în presă, cedîndu-i numai un titlu şi o lozincă: « Să te fereşti, române de cui strein în casă », dimpreună cu o reputaţie de foaie antidinastică şi oarecum republicană, nu fără o intenţie de naţionalism.

Cu timpul, ziarul şi-a lepădat dimpreună cu lozinca de pe manşetă şi obiceiul de primăvară: « Zece Mai, zi de doliu », o zi cînd numărul acestei sărbători naţionale apărea cu pagină cernită. Constantin Mille a înţeles romantismul protestării cotidiane şi tot ce era perimat în atitudinea de muşchetar a fondatorului, pe care-l văd şi acum la fereastra din strada Cosma, pe unde mă duceam la şcoală, frumos, trecut şi cu barbişonul epocii.

Moravurile vremii erau îndrăzneţe dar şi absurde şi se repercutau pînă şi în licee. Într-o seară, împins de gloata clientelelor de partid, am asistat la devastarea redacţiei *Adevĕrului*. Firma doborîtă era bătută cu ciomege şi se aruncau prin vitrinele sfărîmate, în pasaj, broşurile inofensive, *Scrisori către ţărani*. Cred că mi-a mai rămas şi azi pe undeva exemplarul cu care m-am dus acasă. Devastarea se petrecea neturburată în faţa Prefecturii de Poliţie . . .

Din pasajul «Villacros» («ori Màcca») Constantin Mille și-a mutat ziarul, din ce in ce mai căutat și mai citit, în palatul de mai tîrziu; era să spui: actual . . . Primele mașini rotative aduse în țară au fost ale lui Constantin Mille, ca și prima redacție civilizată. Redactorii, instalați confortabil, erau distribuiți în camere deosebite și, în palatul propriu, cu mai multe etaje, se putea respira un aer sănătos.

Adevĕrul și ziarul *Dimineața*, creația integrală a lui Mille ajungeau la un tiraj nemaiatins și la apogeu, devenind o universitate. Nu cred să se găsească în ultimele patru-cinci generații de intelectuali un singur student sau liber-profesionist, care să nu fie trecut cel puțin o dată-n viața lui pe la *Adevĕrul*. Oamenii aflau întodeauna acolo bună primire și, la nevoie, o consolare. Consolările erau de multe ori administrative: cine a cerut, la o mare trebuință, un concurs, fără să fi primit de la Mille un bon de cassă, cîteodată decisiv pentru toată viitoarea carieră?

Constantin Mille e ctitorul celui mai liber ziar cu putință și al unei școli de libertate, rămasă fără profeți. Ca organizator din nimic al unei vaste instituții de presă, unde au învățat să gîndească politic massele de cititori, Constantin Mille e unicul exemplar de claritate și energie în mișcarea intelectuală românească. La *Adevĕrul* apoi, nu s-a pomenit niciodată acel spirit de emfază, de falsă catedră și de căprărie obedientă, comun tuturor ziarelor noastre din timpuri. Dimpotrivă, o atmosferă de totală colegialitate domina forfota continuă a publicului atras de ospitalitatea intelectuală, a celei mai de sine stătătoare tribune.

Pedagogia marelui dascăl de civism și eleganță profesională s-a întemeiat pe discuția slobodă a tuturor problemelor politice și sociale și pe respectul cuvenit adversarului onest și leal. În istoria politică a țării, încă nescrisă, nici măcar începută, Constantin Mille și școala lui au meritul de a fi creat și dezvoltat opinia publică și românească vie, pe care evenimentele, terorismul și fanteziile extravagante n-au fost în stare a le înnăbuși. Să dăm Cezarului ce-i a Cezarului.

Dovadă, trecerea de care se bucură și astăzi *Adevĕrul* fostul ziar cel mai independent. A fi independent este a păstra o distanță egală față de toate pozițiile standardizate.

1947

H. SANIELEVICI

Iată o carte asupra căreia ne-am mira să nu se aștearnă cea mai onorantă tăcere. Ea se cheamă cu titlul doct și moderat: *Cercetări critice și filosofice*, și autorul lor, H. Sanielevici.

Va fi tăcere pentru că domnul Sanielevici e un « tip » incomod, gîndește și operează. Și domnul Sanielevici se prezintă ca o inteligență nouă. Dacă nu va fi tăcere, are să fie distanță. Pionii universitari îl cunosc și au priceput încă demult că între aprecierea lor și el, va fi întodeauna o diferență. cu neputință de încurcat în niscaiva fraze. Ei vor face cel mult ca poeții, admirînd brazii și neputîndu-se urca în crengile lor. *Ça pique* . . .

Pe învelitoarea cărții sale domnul Sanielevici a gravat un Archimed simbolic, preocupat să precizeze creștetele triunghiului, pe nisip. Autorul se găsește puțin în situația geometrului grec, cu trei legionari în spate . . . doctori în filosofie.

Asupra calității de moral a domnului Sanielevici nu ne-a trebuie decît o dovadă. În sala de conferințe a «Fundației Carol», domnul Sanielevici inaugura un cenaclu de filosofi-amatori cu o conferință de nivelul căreia ne-am face o idee citind în volumul apărut ultimul articol: *De la critica literară la biologia mamiferelor*. Ne găseam în publicul nespecialist, compus din vreo trei singure persoane. Conferențiarul aducea subt plafonul boltit pe mediocritatea locului, probleme noi

și o personalitate neprevăzută. A vorbit un ceas în fața unui auditor care lua note. Am examinat auditorul.

O șoaptă ne spune că toți chibzuitorii conferinței erau doctori cel puțin, ai universității lui Mirandola. Cam toți de vîrsta lui Crist, ei posedau, evident, mult mai multe adevăruri decît fiul lui Dumnezeu. Ți se strîngea inima gîndindu-te la volumul de erudiție și de supremă înțelepciune distribuit în cei vreo cincisprezece doctori și o domnișoară urîtă. Gestul lor frecvent, două degete pe frunte, deschise ca un cîrlig de rufe, făcut celebru de fotograful criticului Lovinescu, în prima lui pubertate, le dă o expresie ridiculă și solemnă.

Președintele acestui cenaclu era ochelarul domnului Rădulescu-Motru, apis literar. Un moment, și-a făcut apariția, cu o traistă roșie subsoară, răzimată pe fesă, alt învățat, Mihalache Dragomirescu, prevăzut subt gură cu o pensulă ton fecal și gen barbișon. Simțind că e vorba de *altceva*, puternicul critic se strecură în vîrful ghetelor cu elastic. afară. Discuția ce avea să urmeze putea să-i tenteze beregata.

Discuția, în sfîrșit . . . Ideile domnului Sanielevici fură criticate, combătute, trecute prin rafineria cerebrală a domnilor din față. Cineva cu fălcile late cuvîntă mult.

O singură obiecție: « colegii » domnului Sanielevici se războiau cu el în privința unor idei pe care nici nu le emisese, de o banalitate pură. Conferențiarul trecu pe lîngă intelectul atîtor doctori, ca o pasăre cu aripele mari prin fața unui rînd de stîlpi telegrafici. Nenorociții, n-au înțeles o iotă. Niciodată nu ni s-a părut mai stupidă filosofia, ca atunci, cînd atîția eminenți lingeau bolovanii ei.

Domnul Sanielevici e și un ins ciudat. În loc să caute succesul facil al carierii făcute și victorii de polemist, înzestrat cum este cu un tăiș de judecată

prompt și radical, și cu o pană plină de un minunat venin, el într-o bună zi, profesor de Stat și invitat prin urmare la o agreabilă existență de vegetal înfloritor în politică și roditor în finanță, nu făcu cel puțin pe naționalistul și plecă să reia studiile de-a capo și să învețe antropologia . . .

Pentru această ispravă, Universitatea, sîntem convinși, îl repudiază. Și e-n dreptul ei. Cine nu se învoiește cu un arivism ușure și se vădește vizitat de probleme, poate să stea deoparte, jucînd pe Spinoza într-un ungher de stradă, și pe savantul la el acasă. La Universitate nu se umblă cu mofturi. Acolo: una din două; ori te hotărăști să fii un bun idiot de Rădulescu, Dragomirescu, Lovinescu, ori n-ai de ce intra.

Oricum, știința, care profesată cum o înțelege domnul Sanielevici, e o artă superioară și o arcană, are în persoana scriitorului nostru un mare misionar . . .

1916

C. A. ROSETTI

În vreme ce două fracțiuni conservatoare se sforțau la « Dacia » să cîrpească fresca națională din care, prea mobile și prea puțin aderente cu fondul, sfărîmăturile lor au căzut de atîtea ori — pe o piață a Bulevardului, partidul liberal sărbătorea, în persoana lui Rosetti, puterea lui și solidaritatea lui istorică, cu sineș. Iar efortul celor două țărîni se arăta cu atît mai ridicul în acea duminică vastă de ceruri sincere, deschise peste orașul chemat să centreze toate spițele românești, încît peticele izolate nu izbutiseră să găsească măcar cimentul sau cel mai puțin un clei durabil șapte zile, pentru lipirea lor între ele . . . Impresia generală pe care o lasă ziua centenarului Rosetti se schițează ca o fîntînă abundentă și torențială, alături de care zac două urcioare sparte, cu apă turbure la fund.

La « Dacia » se discuta supremul punct de credință al unei acțiuni politice, refugiată din Ardeal în hale; ieftinirea trufelor, trebuincioase delicatei digestii a boiernașilor parveniți, cu cincisprezece bani de bucată. În Bulevard, așezat în jilț, omul de bronz al unei splendide generații, primea, ca o zeificare a muncii și a disciplinei, omagiile veacului sosit.

Rosetti nu e însă numai omul politic al unei grupări revoluționare, care a clădit o Românie — atunci cînd ar fi de ajuns să umble cu fantoma lui

de amintire şi de lumină în viaţa noastră superioară subt această singură simbolică formă. Rosetti atrage simpatia şi veneraţia minţilor şi sensibilităţilor celor mai diverse, ca un poet, pe care toată lumea îl citeşte şi din care fiecine înţelege un crîmpei. În ceasul cînd lumea românească, destul de adîncită în propria sa personalitate, încă necunoscută, se va ridica peste zile şi momente, şi, liberă de ucenicia datoriilor, se va contempla în haosul ei trecut — agitat de vîrteje şi urzit din preludii de zare — ca să-şi cheme părinţii la viaţa senină a unei istorii cristaline şi să-şi orînduiască genealogia culturală, atunci Rosetti va fi, printre cei dintîi, scos din marea lui nebuloză şi, construit din nou de mîinile unui artist genial, născut din ţărănime, va fi aşezat pe treapta ei în picioare.

Rosetti e figura pe care şi-o pot revendica, deopotrivă, şi bărbaţii de Stat şi oamenii contemplativi. În spiritul lui au încăput şi ordinea şi romantismul. Manifestările lui politice şi sociale au întodeauna şi puţină fantezie şi un punct de artă. Ideile lui, totuş clare, sînt decorative; o ghirlandă de roze trece de-a lungul vieţii lui prismatice şi sumbre. El e un om care nu poate să uite peizajul mistic, de origină, al omenirii. Capricios uneori, uneori straniu, neîncetat arzător, cel dintîi ziarist român a fost să aibă somptuozitatea şi valoarea unui întemeietor.

Scrisul lui are linia largă şi viziunea depărtată. Cît de frumos şi de puternic se vădeşte subt pana lui cuvîntul « Libertate », unul din cele mai trădătoare şi mai ingrate pentru scriitor, alunecător şi banalizat în cele mai multe pagini de literatură. De cîte ori îl scrie, Rosetti îi face cuvîntului faţă şi cadru. Examinaţi la alţii şi la moderni valoarea cuvintelor cardinale — şi veţi deosebi parcă şi o cantitate prozodică alta. Cuvintele, îndeobşte moarte, din pricina celui ce le sapă, ca pe nişte

morminte, suferă la Rosetti de o frăgezime pură — şi au solia lor naturală. Şi-n ele ideea e-ntodeauna profundă şi sinceră, în orice caz şi bărbătească. Filosofia îşi atribuie cu voioşie gîndiri de felul acesteia: « *Plîngerile ce s-au făcut contra israeliţilor nu înseamnă că religia să poată avea vreun loc în orice respingere li s-ar face de la drepturile politice în România* » — şi fraza, scrisă în 1856 aparţine unui scriitor de cea mai autentică aristocraţie.

Rosetti a murit în 1885, de curînd. Şi totuş, sau tocmai din această pricină, e puţin cunoscut. A fost un visător cu o reverie imensă şi un bărbat, ne spun bătrînii, obişnuiţi să armonizeze, frumos.

1916

TOMA FLORESCU

Domnului ministru Goga

Să vă povestesc cum l-am întîlnit pe Calea Victoriei pe Toma Florescu.

Toma Florescu? Da; gîndiți-vă puțin... l-ați ghicit. Exact... autorul unei epigrame care s-a recitat adeseori în București, vreo zece ani. Nu e prea mult într-o viață! Toma Florescu a scris, recunosc, mai puțin ca domnul Const. Bacalbașa, care publică pe zi cîte cinci articole de învățăminte și directive pentru toată suflarea politică a țării. Geniul lui Toma Florescu a fost puțin și l-a vărsat întreg într-o lingură de literatură. Nu era un artist, știți, un artist, nici poate că un maestru, știți, un maestru. Unde Caragiale făcea cozonaci, Toma Florescu a făcut tăiței.

Dar Toma Florescu era un confrate; plutea — satelit al unei himere — într-o atmosferă de rotative. Fuma în redacții, azvîrlea fumuri de țigare în crema bășicată a scuipătorilor de subt birouri, înjura pe paginator, trîntea ușa directorului, remarca idioția contimporanilor; era într-un cuvînt, un om de litere și un ziarist. Și pe buza inferioară purta cocarda vînătă a unui cancer precoce, care n-a mai izbucnit, ca o ventuză de viciu în perpetuă excitare.

E îngrozitor, domnule Ministru. L-am revăzut pe acest om care m-a recunoscut, în linia vitrinilor abundente, din fața Teatrului Național. În zece ani epigramistul s-a transformat fantastic. El dibuia pe frontiera ancestrală pe care omul a sărit-o în două picioare cu cîteva mii de veacuri înnaintea epocii de piatră. Ființa lui a trecut-o înnapoi, comutată în jigăniile sălbatice, în dobitoacele ce se vor fi sfîșiat pe atunci. O barbă de goril bătrîn îmbracă figura lui de lup improvizat. Cămașa lui a fost cîndva o cămașă, pe care acum o ascunde cu gulerul hainei fără pulpană, ridicat și ținut ca o mască rebelă pe o jumătate de cap. Încălțămintea lui Florescu a luat formele de gheare, ale vulturului căzut din ceruri printre găini, pe un plisc rupt în porumb.

E mult mai lesnicios de jucat decît de *scris* un nebun. Cuvîntul n-are scînteia și rapiditatea mișcării unui spirit dement mînat de neprevăzut; el nu se deschide la trecerea lînoasă a fantomelor cu liniștea sigură a nebuniei. Toma Florescu trăiește schematic într-o regiune de schițe, peste care mi-a afirmat cu gravitate că domnește.

— Ce faci? l-am întrebat cu o tristă ipocrizie?

— Sînt Rege...

De ce v-am scris de toate acestea, mă întreb mirat, domnule Ministru. Ce puteți face dumneavoastră pentru un alienat, dintr-un buget al artelor haotic și el ca toată Mărcuța? Căci scriitorii asociați nu fac bieții nimic.

Cine știe, poate că poetul...

1920

BEETHOVEN

Scoborînd cîteştrei de pe motocicletă, începuse crepusculul să-şi topească borangicul în heleşteiele nopţii şi muntele pe care ne aflam, părea ridicat în fundul unui mîl secular. Eram ca nişte fantastici exploratori ai unei albii de ocean intercontinental, conturele se urzeau cu întunericul crescînd şi formele noastre pierdute păreau ţesute într-un covor imens, cu chenare de stele şi ciucuri de argint. Ivirea lunii ne desluşi pe platoul din munte, ca pe nişte scafandri. Nichelul strălucea încovoiat la ghidon, spintecat la furci, rotund la ochii monstruoşi de con trunchiat ai lanternelor.

Hotărîţi să facem aci un popas pînă la ziuă, puserăm jos sacii strînşi în curele pe umeri, scoaserăm cufărul din chingile lui de pa *ataş*, şi în zece minute *interiorul* nostru de dormit era confortabil mobilat cu pături întinse. Pentru eventualele neplăceri ale nopţii purtam cu noi două revolvere automate: le spînzurarăm în brad. Făcuserăm toată iarna exerciţii de precizie în capetele unui stînjen de lemne, pentru mînuirea fără greş a puştilor noastre de buzunar şi siguri de noi, ne puteam odihni liniştiţi în durata călătoriei noastre, prin toate adăposturile provizorii, de piatră, de vegetaţie şi pămînt, pe care natura le-a predestinat fiarelor şi oamenilor liberi. Dumnezeu aşa a întocmit viaţa, ca să îţi aperi singur şi bucuria şi durerea, cu îndîrjire şi bravură, fără să te

mîhneşti dacă ora începută cu zîmbete şi cîntec se va isprăvi cu luptă şi sînge.

Cina fu servită caldă la o lampă de spirt solidificat şi băurăm în piscuri laptele vacii de baltă, adus de noi de la patru sute de kilometri, rece, într-un urcior de sticlă împresurat cu gol ştiinţific.

Dintr-un sac deosebit scoaserăm un aparat de radio cu trei lămpi, acumulatorul de patru volţi şi bateria anodică şi îndreptarăm lanterna electrică a motocicletei către postul nostru de radiofonie. Erau orele nouă şi treizeci seara şi toate staţiile de emisiune ale Europei funcţionau. Puserăm lămpile în suportul lor şi întinserăm antena între doi molifţi deasupra aparatelor. Ne slujeam de o antenă întocmită de noi: un disc de formă poligonală, lucrată ca un păinjeniş şi care primea emisiunile fie perpendiculare în pînza ei atîrnată ca oglinda, fie orizontal în margini, aşezată ca un tavan. Dintr-un metru de sîrmă, înfipt în iarbă cu o undrea, improvizarăm ceea ce în electricitate se cheamă linia pămîntului, elementul feminin, care împărechiază în toată biologia, fizica şi chimia, un element adiacent şi completiv. Curentul activ al văzduhului trebuie logodit cu electricitatea pasivă a planetei, pentru ca în hora şi în îmbrăţişarea lor să nască scînteia, mişcarea, sunetul şi lumina.

În cei doi poli, pozitiv şi negativ, ai bateriei de acumulatori legarăm două fire, care conduc două electricităţi la aparat. De pozitivul şi negativul bateriei uscate înlănţuirăm cu alte două fire placa lămpii detectoare. Din creştetele Carpaţilor daci ne închinarăm mentalmente încă o dată în memoria inventatorului american, a căruia lampă, proiectil delicat menit să dărîme barierele agresive ale statelor şi să asocieze în prietenie şi speranţă cumplitele sforţări omeneşti, întrece valoarea tutu-

ror monumentelor literare, zidite între ipoteză și deșertăciune.

— Gata?

— Gata!

Lanterna motocicletei fu stinsă și învîrtirăm încet un condensator, apoi pe al doilea. Un șuier lung, sporit treptat și apoi degradat pînă la sunetul unui contrabas. Un șuier paralel, încrucișa din al doilea condensator, șuierul redus. Punctul de întîlnire în ton amorțit al celor două stridențe descoperă stația emitentă, cu vibrațiile căreia se întîlnește un punct al antenei. O deplasare de un centimetru al pipăitului răzimat pe ceasornicul lămpii și apăru orchestra... Ne găseam la Viena! Cel puțin două sute de instrumente, conduse de cel puțin două sute de muzicanți. Scoatem casca de la urechi și adăogăm aparatului o pîlnie răsunătoare, care sporește cîntecul și reproduce orchestra integral.

Ascultam, culcați pe pături și mușchi. Cînta pădurea, muntele cînta. Vocea Celui din eternitate umbla printre brazi, ca odinioară pe munții Sinaiului și al Măslinilor. Era fantoma miraculoasă a cîntecului universal, un astru nevăzut de glasuri și ecouri. Cine a cutezat să spuie că rugăciunea omului nu merge pînă la Dumnezeu? *Eroica* lui Beethoven ne venea din Viena în Carpați și trecea mai departe și mai sus. O auzeau păsările, îngerii și continentele. O ascultau balena, șarpele african, girafa și hipopotamul, care poate că au în stare firească aparatul nostru, îngropat în preștiința muțeniei și tăcerii lor. O auzea Altair, o auzea Aldebaran.

De la stîni, lătratul catifelat al cîinilor lui Decebal, aducea imponderea lor în simfonia zeului surd și unanim.

1927

LÉO BACHELIN

Pămîntul de piatră al Elveției, asemănător cu al Iudeii, de unde micul popor confederat a luat Scripturile Sacre și gustul pasional de controversă și misticismul cerebral, încape, granitic și calcaros, într-un sac de călătorie. Elvețianul din jurul locurilor din Sud și Nord, din Tessin, din Basel, din Neuchâtel și din Vaud, cînd pleacă de acasă, dintre băile peizagiului și dintre templele închinate nevrozelor protestante, calvinești și zwinghiste, duce cu el întodeauna, în geamantan, pulberea de aur a minusculelor și grandioaselor lui întocmiri. El a dat naștere lui Jean-Jacques Rousseau, lui Théodore de Bèze, lui Agrippa d'Aubigné și în acelaș timp unui temperament de preciziuni, de acurateți și onestități literare, imitate în industria țării de posibilitatea, care nu-i o simplă întîmplare, de a fabrica fără alte materii prime decît cele sufletești, orologii pentru catedrale și apoi ceasornice de buzunar... El a adoptat pe Francezul Jean Calvin, pribeag în erezia lui și crucificat pe-o suferință fizică unică în arhivele patologiei, făcînd din aspra lui energie și din cugetarea lui sîngerîndă o aristrocrație politică și o întîietate. Fizicei, botanicei, mineralogiei și ciocolatei poporul elvețian le-a furnizat savanți, personalități și posibilități, neașteptate de la sărăcia locală. Biblioteci, infinit de multe, universități tot atît de numeroase ca și hotelurile, muzee, parcuri și un spirit democratic, imitate pretutindeni, dar care nu-și cunoaște orientările

și semnificările integrale decît în Republica lui Tell, toate aceste și încă multe altele, fac parte din geamantanul și din provizia morală a fiecărui elvețian, pedagog, alpinist, negutător sau convins călător.

Universul helvet restrîns în spațiu și infinit în speculații ne-a trimis cîndva, odată, nu știu cînd, foarte demult un ambasador al universităților și al silințelor de clasicism, grec și latin — și ebraic — pe domnul Léo Bachelin, care trăiește printre noi și care a publicat de curînd, din inițiativa elevilor săi, de la Școala Superioară de Comerț — spune dedicația — o carte de poezii: *Sous l'œil du Sphinx, poèmes du vrai et du rêve.*

Am întors cu duioșie și cu respect paginile volumului de versuri. Îl cunoaștem și îl salutăm pe domnul Bachelin, pe toate străzile capitalei, de aproape treizeci de ani, pe baston și subt pelerină, l-am văzut liniștit și singuratec cu barbișonul negru, îl vedem liniștit și solitar cu barbișonul alb. Civilizația helvetă de măsură, de distanță, de reflexiune și cuviință s-a îmbinat cu civilizația noastră de generozități și bucurii. Solemnitatea sufletului învățatului neușatelez se împacă și se armonizează cu horele și cu frămîntările românești. Cu ochii lui brumați către Alpi, el îmbătrînește la noi... Poeziile sale sînt toate închinate și mai ales unui prieten care nu mai este: *A mon ami défunt Emille Richart. A mon défunt ami Louis Duchosal.* Poetul merge și se oprește printre coroane artificiale, în haine și cu mănușile negre și în tot salonul literaturii e ceremonios, amical, discret și clasic.

Să salutăm încă o dată, pe străzile de hîrtie, cu sfială și urbanitate, pe un poet care știe să debuteze la șaizeci de ani trecuți, cînd cei mai mulți dintre noi și-au pierdut floarea din cheetoarea nasturului de la piept.

1927

G. TOPÎRCEANU

Autorul *Parodiilor originale* izbutește de multe ori să îngîne pe alții dar se supără foc dacă-l îngînă cineva pe el sau măcar îi citează numele fără o intonație respectuoasă. Desigur că nimănuia nu-i aparține talentul și flexibilitatea personajului său din intelect, de-a face și ca toată lumea, făcînd și ca el însuș. Între figurile din circul literar, pe care le imită pe toate, pe tobă, pe cal, cu burta la pămînt, în orchestră și sus pe frînghii, Topîrceanu are o figură a lui, maimuțărind pe lîngă oameni și scriitori, invizibilul atitudinilor interioare și sentimentale, considerate ca niște animale șchioape, cu coada prea lungă sau retezată. Pe dedesubtul sensațiilor proprii, el întinde capcana și nimic nu-i mai tragic decît aspectul unei hermine sufletești zbătîndu-se cu picioarele albe în măselele arsenalului de unelte, ale acestui fabricant de metale nichelate și de cîrji. Caricaturist verbal și scamator fără păreche, tendința sincer nestăpînită și subconștientă a dibaciului ironist, subtil poet, fraged iconar, și splendid provizoriu, cînd vrea să scînteieze, ca un bob de rouă momentan, prins într-un surîs de garoafă, este o volatilizare a tot ce atinge contactul inteligenței lui incandescente. Ca să se masacreze și pe sine în ceea ce are mai particular și mai definitiv, Topîrceanu a căutat și legile, ca niște hățuri, cu care orice om trist și amărît se poate cîrmi spiritual, cu aceeaș ușurință,

cu care și-ar înțepeni bicepsul sau ar sări din trăsură. Ba analistul pretinde că le-a și descoperit și că numai o chestiune de redactare și de tipărire a unui manual, mai împiedică încă vreo cîteva săptămîni, omenirea de a deveni în douăzeci și patru de ore plină de spontaneitate și de duh.

Topîrceanu e singurul bucureștean care s-a strămutat la Iași ca să se facă ieșan. Atras de personalitatea furtunos variată și copleșitor interesantă a domnului Ibrăileanu, mare schivnic al literelor românești, el și-a luat geamantanul, ghetele cu tocuri Louis XV, costumul de jocheu corectat, pălărioara cu marginile scurte, biciușca de trestie de mare cu noduri, s-a suit în tren și a dispărut de șaisprezece ani. Ceea ce-l agasează cumplit este că încă n-a parvenit să stropșească vorbele îndulcite în graiul moldovenesc. L-am găsit o dată la Iași locuind pe panta unei străzi necirculate, o cameră, spînzurată ca o colivie, de zid. Era o locuință de fantezie cu intrarea parcă pe fereastră și cu ieșirea pe coș. Dacă ședeai pe scaun aveai impresia că gravitezi spre răsărit și, în picioare, îți venea să te culci pe tavan. Într-un comanac de călugăr, cu căptușeala roșie, el creștea o veveriță sau o nevăstuică, nu-mi aduc aminte, care îl cunoștea. Îl cunoașteau și muștele și păianjenii și toate vietățile, afară de cele domestice, se lipeau de el, robite prin simpatie. Războiul l-a găsit în tovărășia unui pui de lup, un lup autentic, de care poetul a trebuit să se despartă, ducîndu-l într-o pădure. Să istorisească meșterul parodiilor nedumerirea sălbătăciunii, nehotărîrea lupului între codru și Iași, urletul deznădăjduit al fiarei intrînd în pădure și salutările pe care le trimitea poetului cu capul, și poate că și cu laba, puiul de lup. . .

1928

II

La moartea poetului, care și-a întrerupt o viață neisprăvită, Cocò n-a putut să fie prezent decît în duh și-n întristare abstractă. Ar fi voit să-și aibă sculele gata și să intre cu ele în convoiul înmormîntării, împărțindu-și biletele negre și cîntînd marșurile de trecere din lumină în țărînă pe flașnetă, orga celor săraci.

Flașneta și-a scos-o de la meșterul care drege lăutele, scripcile, naiurile și caterincile, după ce cîntărețul murise, neașteptat în stelele cerului și cuprins de aromele de mai ale pămîntului. Uimite de știrea venită prin greieri și brotăcei într-o seară argintie, cum că plicul de aur, purtător al unui suflet îndoit în patru, cu scrisul pe dinlăuntru, s-a pierdut, florile toate din cîmpie și grădini s-au ridicat pe fragedele tulpini să-l caute și găsindu-l pierit, l-au plîns cu cîte o lacrimă de rouă, pe care le-au lăsat-o și albinele de bunăvoie.

Cine l-a cunoscut pe Gheorghe Topîrceanu, cum l-a știut Cocò, în scînteia lui, ascunsă ca o mărgică din mijlocul unei cruci de fildeș purtată la gît și în care, pusă la ochi, apare Ierusalimul, a văzut imensa priveliște a visului delicat pogorît într-însul. Cît îi semăna visul închis cu idilica insulă a lui Bernardin de Saint-Pierre, unde au trăit, îmblînzind vîntul, talazele și ferocitățile, un copilandru nevinovat ca Paul și o fetișcană ruptă din rai, ca Virginia, se trădează pentru cititor din

scăpările din vedere ale poetului în stihurile lui. Inteligent ca puţini oameni ai condeiului şi manuscrisului, Topîrceanu din nobilă şi discretă ţinută nu şi-a împărtăşit sensibilitatea decît filtrată şi bătînd într-o nuanţă voită şi a dat amărăciunii şi deziluziei ironie şi sarcasm. Între cîteva cuvinte, neîndeajuns stăpînite de disciplina voinţei, transpare un oftat. Oftatul vine de departe, frînt în pana lui.

1937

OTILIA CAZIMIR

Povara, desigur, nu e primită uşor. Construind piramide în pustiu şi înnălţînd în gol catedrale, cu blocuri răpite din stîncă, omul cade, îngenuncheat de piatră dedesuptul pietrei şi strivit ca o ciupercă de sînge. Înnainte ca vîrful monumentului să fi ajuns la ceruri, pumnul sclavului s-a strîns înjurios către stele, şi poetul, trimis în exil, să numere robii, la muncă, pentru că îndrăznise în metropolă să-nfrunte pe împărat, l-a văzut murind şi l-a notat cu întristarea lui rece pe o tăblie.

Au tras în juguri, în număr cu vitele, prizonierii din războaie, cruţaţi de chinul crestării ochilor cu lama şi, din temelii la creştetul mormîntului regesc şi al turlei cu orele aurite pe un cadran întunecat, lespezile au fost cimentate cu carne. Azi, linia muchiilor evocă numai visul în numele căruia s-au sfărîmat în tăcere veacurile de oameni şi s-au încordat mînia, suferinţa şi nădejdea.

Sînt feluri de a sări peste tine şi feluri de a te mărgini în cuprinsul tău. Eroii ies din lume pe sus, prin azvîrlire în neanturile de deasupra sau intră adînc în lume pe dedesupt. Lîngă cuceritorul călare cu pavăza întinsă la suliţi, merge călugărul desculţ. Între aceste două personaje extreme se mistuie, viermuită de vicii şi ruptă din şira spinării şi tăvălită-n sudoare, toată omenirea.

Otilia Cazimir vine dintr-o grădină depărtată cu ghiocei trandafirii în traista de mătase şi după ființa ei, resemnată să rămîie ceea ce este, se ține un stol de fluturi care îi necăjesc surîsul. Ea cîntă încet ca să nu neliniştească iepurii şi albinele odihnite, în drumul către prisacă, pe spini. Prin silabele ei nu s-a strecurat niciodată glasul străin. În tot ce a şoptit şi povesteşte s-a slujit cu simplicitate de vocea ei, ca o cusătoare de borangicuri, de firul ghemului lor. Femeie, poeta a fost discretă, casnică şi gingaşă. Stihurile ei sînt împăturite ca o rufărie foarte curată, aromată cu sulfină, într-un dulap adînc de nuc. Poemele ei sînt camere proaspete într-o casă cu cerdac, cu icoane de argint, cu portrete domneşti, învălită în năframa de aur a soarelui alb de nămiezi. O poezie de Otilia Cazimir e o batistă, cu două picături de lămîiță; poeta o scoate dinlăuntrul mînuşii, în care podul palmei zvîcneşte ca o pasăre prinsă în liliac. Remedii pure pentru gemete adunate şi pentru schițe de dureri.

Domnişoara Otilia Cazimir se deosibeşte în totul de intelectuala dezgustată de sex şi evadată din feminitate într-un hibrid. Ea nu poate avea nimic nici din muierescul vulgar al acelui tip de odaliscă agresivă, care îşi pune plasticul pe literatură ca o ventuză cleioasă. Pasul calcă lin, din piatră-n piatră de diamant, şi drumul inspirației sale e un pîrîu necontenit, limpede, cu toate luminile deschise. Poeta acceptă povara. A rămîne om cînd exemplul te ispiteşte şi-ți aduce ştirbiri, e o frumusețe.

E-adevărat că făptura fizică şi intelectuală a poetei aparține unui tip, pe care educația gramofonului l-a suprimat. Domnişoara Otilia Cazimir e o cucoană care a avut la curte argați la găini şi spălătorese . . .

1929

II

Domnişoarei Otilia Cazimir

Bătu-te-ar norocul, că tare m-ai speriat, duducă! Auzeam că se apropie cineva în vîrful picioarelor, pe întuneric, dar nu ştiam că eşti dumneata. Am auzit cum s-a mutat un scaun lîngă colivie, că s-a suit cineva pe el. Ți-am auzit, atît era de mare tăcerea, şi respirația ca o şoaptă, dar nu-mi închipuiam că ar putea să fie şoapta dumitale. Numai cînd căutînd prin zăbrelele de sîrmă, m-ai îmboldit cu pana, numai atunci am priceput că erai dumneata şi m-am trezit abia după ce ai plecat şi s-a făcut ziuă, cu o pată de cerneală trandafirie pe fulgi. Credeam că m-ai rănit şi începusem să şi plîng în secret că mi s-a veştejit sîngele de iese în aripa stîngă spălăcit. M-ai încondeiat cu o floare, duducă, şi tare aş vrea să-ți sărut mînuşa de piele vie, dacă nu mi-ar fi frică să ți-o muşc. Ciocul meu nu a ştiut să pupe niciodată, şi de cîte ori m-am linguşit şi eu de cîte o persoană ca dumneata, şi m-am frecat cu penele mele cele moi, cum am văzut că fac priceputele mîțe, pe subt bărbie şi pe obraz, pînă la urechea înstelată cu un mărgăritar, ființa pe care gudurîndu-mă am voit să o răsfăț s-a ales cu o vînătaie. Zici că te-a mai ciupit, însă cu necaz, o dată, de mînă, un confrate, de pe o caterincă: cum să-ți mai las un zbenghi şi eu, eu care te iubesc pentru slovele dumitale — te rog să mă ierți, de vreo cincisprezece ani.

Dacă nu venea penița dumitale în colivie, cine știe cînd m-aș fi sculat de jos, din nisip și teci de semințe. Căzusem din bolta coliviei și nu mai aveam nici apă, nici floarea-soarelui, nici flașnetar. Cînd nu mai cîntă flașneta, așa sîntem papagalii făcuți, parcă toate se isprăvesc. Dar să nu crezi că era să-mi dau sufletul de tot fără să mă gîndesc o dată la dumneata: nu! Ba m-am tot gîndit, de cînd căzui bolnav, aproape în fiece zi, cu sfială, ca un vinovat. Odată și odată tot era să te pomenești cu noi, cum ți-am promis, la fereastră. Era și ceva aranjat în tăcere, că măcar mort să mă treacă un alai de frați cu moț pe la geamul dumitale, în giulgiul unei batiste. Bine că ți-ai adus aminte, duducă, de mine. De aceea n-am să-ți mai dau pace și m-oi ține cu cîrîitul meu după dumneata toată vremea.

Dar mă rog, eu, Cocò, dumitale, de ce atît de rar zgîndăre pana aia hîrtia asta? Crezi că-ți șade mai bine la pălărie decît la jurnal, mai ales că nici pălăria nu ți-o prea arăți? Ai spus o minciună, de care trebuie să te apuc nițel de scîrlionț: de unde știi că îmbătrînim? . . . Înțeleg să mai crezi că îmbătrînește Cocò, deși nici asta nu-i drept să-ți spui, adevărat, dar tinerețea matale cînd a fost mai ageră și mai îmbobocit cicălitoare ca acum? Să nu te audă pițigoiul că se supără foc. Din vremea lui Homer, bunicul flașnetarilor șchiopi și care făcea din gură ca toate uneltele și lighioanele, el a rămas tot sprinten și copilăros.

Mi se pare mie ori poate să fie adevărat, că ți-ai cam pierdut obișnuința să te uiți în suflet, duducă? Ai rămas cu gura căscată la ăi de trec prin zăbrele și îndărăt, cu mîinile în buzunar și fără să-ți turtească pălăria. Ia te uită la ea cum s-a înfricoșat de admirație că unul a vîrît un dovleac într-un clondir cu dopul cît degetul mic și că altul scoate dintr-un joben două duzini de porumbei,

cu care duduca se deprinsese să se joace în tinda bisericii. Te turbură grosolănia istețului și sunetul gol al obrăzniciei, și minciunile dumitale ți se par mici din punctul de vedere borhot.

Apăi, dacă țin bine minte, dumneata te cam tragi din boieri și din cucoane mari, domnișoară Otilia Cazimir. Nici nu se putea să-ți fie într-altfel slova atît de subțire și cerneala atît de aurie: sufletul matale e de dantelă, și unghia cu care apeși pe condei, ca să scrii, e cam de cristal. Te-a dăruit Dumnezeu cu o zestre pe care nu este voie să o disprețuiești, bagă bine de seamă. Dar stai într-o casă cu umbra veche și într-un oraș scufundat în chirilice și tencuieli. Turlele se uită numai îndărăt și oftează — și cimitirul nostru a ieșit dintre ziduri pe stradă, și crucile lui aplecate au ajuns pînă la gară. Geamantanele pleacă și sosesc, tăcute ca niște coșciuge de copii, naivitățile deziluziilor cu corpul mic. O sută de mii de țînțari la Copou închipuiesc reducerea pînă la punctul cu àripă, a sufletelor de acolo. O dată, am strigat în mînăstirea dumitale, ca un bărbat și am ascultat ecoul glasului meu: ca o mototolire de hîrtie, ca un bilet sfărîmat în frămîntarea unei mîini, care vrea să-l ascundă necitit . . .

Te roagă Cocò să te stropești pe ochi cu apă rece, duducă. Jumulește puful de umbră și păienjenișurile care ți-au venit pe nesimțite în odaie, ca un mucegai de mătase și s-au țesut încet — și aruncă tot colțul ăsta de praf la gunoi. Și fiindcă ești domnișoară gospodină, deretecă bine și cu de-amănuntul și trimite la magazie ale boarfe istorice, ca să nu-ți mai rămîie decît un scaun și o masă în mijlocul odăii spoite din nou. Și să te pui să lucrezi, domnișoară. Bijuteriile matale nu știe să le mai facă nimeni, cu piatra fragedă ca fraga și cu metalul cald. O firimitură de licărire în fiece zi, duducă. E de ajuns. Numai Dumnezeu

face mai mult și nici el n-are unde să-l așeze. Și cînd nu te vei ține de cuvînt, să muncești negreșit, măcar un ceas pe zi, pedepsește-te băiețește și aspru. Pentru că dumneata n-ai nicio iertare să duci într-o turlă fără vîrf o viață de gînganie mută, să visezi că îmbătrînești și să leșini pentru că poate, nu se știe, ai să mori. Te aștept la lucru, duducă, și la viață. Dă o dată cu pumnul în masă hotărît.

Și lasă-l pe Cocò să te îmbrățișeze cu delicatețe. Nu te teme, duducă Otilia Cazimir. Vorbește el ca omul, dar nu e om, e papagal.

1934

III

Jupîniță Cazimir,

Era să-ți zic Domniță, cum te-am văzut întotdeauna, fără să-mi aduc aminte să te fi și văzut vreodată.

Veneai în spirit, pe nevăzute, la papagalul Biletelor mele de pe caterincă, înconjurată de fluturi și călcînd printre zambile în pantofi de atlaz. Țineai în mînă un evantaliu de puf care-ți zbura ca o aripă pe umăr.

Lasă-mă să te zăresc mereu în grădina poeziei, în mantie de azur.

Nu-mi schimba icoanele din vitraliu, afirmîndu-te ajunsă la vîrsta de șaptezeci de ani. Nu-i adevărat! Mai citește-ți o dată foaia de botez scrisă pe piele, mi se pare, cu pecețile neamului dumitale de la Vodă Ștefan, biruitorul osmanliilor și al leahului din miazănoapte.

Îmi plăcea să te gîndesc Domniță, călugăriță în schitul columbelor albe.

Citeam odinioară, demult, diacon, din păcatele mele, în altarul unei vechi biserici mici, cu treptele înfundate în pămînt, pomelnicul scris pe o coaje de copac (de atunci cîteva sute de ani) numele fraged al unei domnițe, Pulheria, rămas alăturat, mai tîrziu, de numele dumitale. Era în biserica stravropollei grece, chemat la viață, liturgic, numele-i latin.

Pulcher-pulchra, frumos, frumoasă... Fosta domniță trebuie să fi fost într-adevăr tot atît de

frumoasă ca și sunetul numelui ei în clopoțeii cădelniții parfumului de tămîie . . .

Dar cît să te mai așteptăm, jupîniță?

Așteptăm de la tine (să-ți zic și așa o dată) o carte nouă a sufletului tău, scrisă cu un condei care ciugulește cuvintele de petalele proaspăt ieșite peste noapte la iveală, cu bobul de rouă, cu lacrima cerului pe ele.

Sărutu-ți pana, jupîniță Cazimir.

1964

MIHAI PĂȘCANU

Au și trecut patruzeci de zile peste mormîntul lui Mihai Pășcanu, adormit la vîrsta de la care alții încep să viețuiască. Un anunț i-a chemat prietenii la parastas, ca altădată un afiș la piesa lui de teatru. Profesorul de drept de la Universitate, purta murmurul poeziei în scoica reveriei lui.

Mihai Pășcanu a fost la optsprezece ani elevul în literatură al dascălului de un contingent cu el, Gala Galaction, discipol pe vremuri al fraților Goncourt și al unui scelerat, Arthur Schopenhauer, inelul intelectual al copilăriei ce-și lungește auzul către silabisiri încă împăinjenite. In casa viitorului egumen al Sfintelor Scripturi tîlmăcite, cu cerdac închis, așternută cu preșuri țărănești, îmbrăcată la geamuri cu năframe albe mari și încîlcită în liniști moi de mînăstire, Pășcanu citea tînărului magistru sonete și cîntece cu timbrul exotic.

Autoritatea magistrului, care voia să disciplineze temperamentul instabil și fugace al elevului său, era neobișnuit de riguroasă. Pedepsit adeseori să nu intre în camera lui, unde se afla o pace necunoscută și încă de atunci o consolare delicată, Pășcanu se ruga ceasuri întregi la fereastră să fie primit și își recita versurile noi, din grădină, în arșița meridională a lunilor de cuptor, însoțit de rostirea de surcele rupte a lăcustelor, strînse în harnașament ca niște cai medievali caricaturali cu

genunchii deasupra spinării și cu pîntecul pe copite.

Cînd versurile erau bune, poetului i se da voie să intre.

1928

N. N. BELDICEANU

N. N. Beldiceanu a dat cîteva foi de manuscris în versuri în 1916, primăvara. Le-am păstrat pentru a le publica odată și odată . . . Peste versurile creionate violet au trecut războiul și moartea tumultoasă a războiului — și, după război, trecu pe lîngă ele și moartea poetului care le-a improvizat. Le recitesc: tinerețea accentului e nouă. Ele leagănă un copil, pe « Nicoriță al tatei », copilul poetului, probabil: iată inima gătită pentru el, a tatălui, de atunci, proaspăt înviată cu bătaia ei, printre hîrtii, după ce a dormit doisprezece ani, în cutie.

De poetul Beldiceanu nu se vorbește. Viața, deviată de la simplicitatea inițială fără motiv, ni se construiește în sărituri scurte, în curbe pitite la pămînt, din mușuroi în mușuroi, descrescînd pînă la cel din urmă . . . Beldiceanu s-a smucit acestei fatalități și a încercat să adaoge àripile șoimului la àripa lăcustei. Și a căzut din cer.

1928

URMUZ

L-a chemat Demetrescu-Buzău era muzicant şi grefier la Curtea de Casaţie. Dintre marile terori inexplicabile care l-au prigonit pînă în ziua morţii, cînd o ultimă teroare i-a încovoiat un deget pe un trăgaci de revolver şi i-a comandat: trage! şi el a tras şi s-a isprăvit; groaza de a nu se auzi « la Casaţie » că scrie şi că scrie şi altceva decît considerente şi sentinţe, l-a urmărit cu o tenacitate extravagantă.

Am fost de două ori naşul lui literar; întîi cînd l-am publicat prima dată. O revistă de oameni cu principii, în majoritate politici, membri de carnaval în consilii şi consilieri tehnici de ordin burlesc în societăţi industriale, care au rezervat farsei politice, împletită cu farsa literară locuri, jetoane şi titluri, apărea pe atunci subt direcţia pribeagă a subsemnatului. Un nepot de şefi de partid se găsea în epoca de a se făta pe sineş, se suia pe unul şi pe altul ca să fie colaborat, inventa culcuşuri; cărţi şi reviste; aplicînd în mai mare reţeta lichelelor mai mici, de a fi trecute prin mlaştinile hîrtiei, pe spinări de bivoli puternici. Debarcate, dincolo de obscurităţi, lichelele repetă regulat acelaş act inofensiv, dar caracteristic; se caută adînc între fese sau în nas şi scot cu două degete, elegant, fiinţa procreată de insul lor; un vierme lung, melancolic şi moale, pe care ţi-l aruncă între coarne, ca un fir de fidea puturos. Publicat cu

greutate şi silit, Urmuz a fost adoptat şi făcut proprietatea privată a celor ce refuzau să-l intercaleze în sumar.

A doua oară, i-am fost naş . . . tot atunci. Ca să devie publicabil, un scriitor cu o stare civilă de Demetrescu-Buzău trebuie să capete, călugăreşte, un nume potrivit cu portul draperiei. Nu toată lumea se cheamă, de pildă, Pilat, după cum nu toate mîncările se numesc pilaf. Carnea de porc servită într-un local cu electricitate şi ascensor, cată să capete nume şi prestigiu şi o rimă sufletească de ambianţă. Demetrescu a refuzat într-o zi de patru ori să se numească Urmuz şi de patru ori a acceptat: a cincea oară l-am vîrît în cristelniţă frîngîndu-i genunchii. Se temea ca nu cumva Casaţia să-l găsească mai repede în Urmuz decît în propriul lui nume, despicat din Dumitru.

Este adevărat că Urmuz dorea tot atît de mult să fie publicat cît se şi înspăimînta de publicitate. În vreme ce ştia că se culege proza lui în tipografie, a trăit o săptămînă atroce. Se scula în toiul nopţii şi trimitea o scrisoare foarte urgentă ca să mă întrebe dacă virgula de după un *că* ar fi fost bine să fie trecută înnainte. L-am descoperit noaptea împrejurul casei, sfiios, neliniştit, timorat sau în transă de speranţe, dacă se găseşte sau nu un miez în proza lui, dacă nu cumva e vorba de o eroare; îndemnîndu-mă cînd să o public şi cînd să o distrug; cînd să o însoţesc de o notă elogioasă cînd să-l înjur. A corupt lucrătorii din atelier ca să-i schimbe fraze şi cuvinte, pe care a trebuit să le restabilesc, redactările anterioare fiind cu certitudine mai bune.

După tipărirea primei lui bucăţi s-a simţit bine. Mi-a surîs, mi-a strîns mîinile tare şi umbla să mă sărute. Mi-a dat o cutie de bomboane, pe care am primit-o şi a scos din butoniera lui o garoafă, pe care a trecut-o, parfumată cu scorţişoară, în buto-

niera mea. În zilele care au determinat sinuciderea lui într-un boschet de la Şosea, nu l-am mai văzut şi mi-este grea mîhnirea ireparabilă că n-am căutat să-l întîlnesc. Cred că optimismul meu ar fi înviat în haosul lui cerebral, candorile şi purităţile care începeau să moară.

. . . Medalionul meu ia proporţiile unui tablou călare în mărime naturală şi încă n-am avut loc să-i spui cititorului o părere motivată despre individualitatea cu totul înnafară de comunul individualităţilor literare, a scriitorului Urmuz. Rămîne timp . . .

Îi voi spune cititorului însă altceva: că prietenul cel mai de aproape al lui Urmuz a fost domnul Ciprian, relevat opiniei publice de piesa cu imense succese, îmbucurătoare şi pentru scriitori şi pentru actori, *Omul cu mîrţoaga*.

Am fost invitat de gentileţa domnului Ciprian să asist la spectacol, cu intenţia probabilă de-a pune elogiul meu sigur lîngă elogiul tuturor spectatorilor, pe o bucată de hîrtie tipărită.

Am stat la spectacol şi m-am surprins turburat. M-am zvîrcolit în mine, în vreme ce sala întreagă aplauda cu hohotul ei de rîs. M-am strîns şi m-am desfăcut ca să alung o impresie, zece impresii, o sută de impresii. Eram în faţa unei crime: făcuse crima Ciprian, sau comiteam crima eu? Într-o pauză, l-am văzut pe Urmuz, care murise, strecurîndu-se cu surîsul lui printre staluri, salutînd cucoanele deranjate şi venind la urechea mea şi şoptind:

— Nu e de Ciprian!

De zece ori l-am alungat, de zece ori a fugit şi s-a întors prin întunericul sălii pînă la urechea mea . . .

Nu am acuzat niciodată pe nimeni: rolul de acuzator e trist în faţa unui tribunal. Am evitat pe domnul Ciprian de teama să nu mă întrebe ce părere mi-am făcut de spectacol şi de ce nu am publicat-o. Ciprian se afla într-un moment dificil al

carierii de autor aplaudat: avea nevoie de succese şi o torturătoare trebuinţă de bani. L-am lăsat în pace.

Azi, Ciprian se poate spune că s-a înnavuţit. *Omul cu mîrţoaga* i-au clădit un noroc. În ce mă priveşte, citînd Urmuz în piesa lui Ciprian, nu mai pot risca să apar ca un întrerupător meschin al izbînzilor lui materiale. Pe de altă parte, domnul Ciprian poate primi ceea ce aş numi rezultatul nepriceperilor mele literare, cu seninătate.

Căci, iarăşi, nici nu pot minţi. A tăcea în cazul acesta este a consimţi. Într-o unică materie nu e permis să minţi: a zămislirii unde lucrează mîna sfîntă, de lumină, a necunoscutului. Chirică e al lui Urmuz, Mîrţoaga e a lui Urmuz, totul pare al lui Urmuz, afară de aporturile taciturne, înnodate, compacte şi grele, de origină scandinavă, care strică piesa şi par ale domnului Ciprian.

Urmuz

P. S. Coincidenţă curioasă, primesc din Cîmpina, în timpul culegerii prezentului articol în zeţărie, de la o persoană pe care nu o cunosc portretul « sintetic » al lui Urmuz, reprodus în clişeu. Coincidenţa este cu atît mai interesantă cu cît autorul portretului nu l-a ştiut pe Urmuz decît din literatură şi i-a extras expresia prin constrîngere şi concentrare intelectuală. Portretul e asemănător.

1928

HENRIK IBSEN

Cu toate că și-a pus mîinile pe piept și capul pe pămînt abia în zilele noastre, el se amestecă parcă de la început cu fabula miraculoasă a vieții. Împotriva cronicei care-l arată născut acum un veac și mort întrucîtva de curînd, însăș memoria precisă preferă să-l așeze în cele dintîi rînduri ale timpurilor necunoscute, laolaltă cu legiuitorii și profeții călări, ieșiți să-și usuce armăsarii la soare, din mările galbene și mediterane. Pe singura linie a unei atitudini intelectuale, crîncenă în divinitatea ei primitivă, Ibsen alunecă din veacul lui în civilizațiile nomade, din dosul zodiacului înflăcărat. E de o vîrstă cu piramidele naturale din Tibet și Alpi și cu catacombele din care izvorăște de sute de mii de ani poteca pe fir de argint a Oceanului, ce nici nu scade nici nu sporește.

În personagiile lui șoptește, ca-n scoicile de sidef din nămolurile granitice, vocea care a vorbit o singură dată, atunci cînd spiritul lui Dumnezeu se purta peste ape, între luciul negru și întuneric. Vasele de lut ale artistului polar evocă materialele dure din care a fost fasonat urciorul planetei pentru păstrarea vie a stelelor înflorite în ramurile ei. Norvegul e mai nou sau mai vechi decît Homer? Acelaș accent ca-n ecoul munților, ca-n vuietul talazelor, ca-n blestemele cîntate ale vîntului și ca-n Sfintele Scripturi. Geme cu nădejdea și se-ncruntă cu durerea, apăsat, covîrșit, izbucnit și biruitor.

Cine ar avea cheful critic și universitar să introducă ghețarul ibsenian în istoria literaturii, ar face cazna ridiculă a unui împărat nebun care a bătut marea cu nuiele ca să-i potolească furtuna și a unui dement mai modern care ar voi să tragă Pacificul în sticle.

1928

GEORGE RANETTI

Născut în epoca lui Caragiale și în subdiviziunea literară a lui Anton Bacalbașa, care a sleit genul umoristic al categoriei în cîteva numere din revista *Moș Teacă*, George Ranetti, fără să fi fost un european ca primul, niciun proletar socialist ca secundul, a purtat în vioiciunea lui spumantă, incontestabilă timp de zece ani, reminiscențe și obsesii de la cel dintîi și influența ștrengărismului călare pe băț al tiflei gasconale de la cel de al doilea. E adevărat că aceste două esențe au fost amplificate de el printr-o exploatare epigramică a calamburului scris.

Ostenelile lui Ranetti s-au rezolvat însă într-o temperatură literară, impusă dorinței lui de a-l servi, de către public care a făcut posibilă vulgaritatea, a popularizat sughițul și a situat izvorul spiritualității într-o suburbie artificială. Fără aceste împrejurări nu ar fi fost posibile producțiile prezidate de domnul Tănase, care a distrus tiparul țărănesc al duhului limbii și a dat gustului de profunzimi o întîrziere de cincizeci de ani.

Din Anton Bacalbașa a rămas o poezie: *La Rosmersholm e frig, e ceață*. Prezentul reține din Ranetti elasticități și culanțe în versificare vagabonde — și nu știm dacă în imensul material perforat, traforat și șlefuit în zeflemeaua cotidiană, s-a ivit de multe ori un accent activ, o mare neliniște sacră, o pasiune de mari împliniri. Îndărătnicia cu

care defunctul s-a inspirat ani de zile exclusiv din Don Paladu, din Ion Kalinderu și din doamna Smara e de natură să reveleze o stare sufletească și un individualism.

Confrații ne povestesc un lucru de necrezut la moartea confratelui Ranetti. Văduva lui ar fi rămas pe drumuri după douăzeci și cinci de ani de căsnicie împreună și de suferință de mamă adoptivă, lipsită și de dreptul de a se folosi de o pensie minusculă, acordată văduvelor de Sindicatul ziariștilor, din pricina absenței căsătoriei din starea ei civilă.

Camarazii rămași au îndatorirea să suplinească în parte unei scăpări din vedere a defunctului, contribuind pentru înzestrarea văduvei măcar cu un chioșc de ziare și tutun. Recomandăm Ministerului de Finanțe, unde Ranetti a avut prieteni cîțiva directori generali, propunerea noastră și *Biletele de Papagal* sînt la ordinul celor ce se vor însărcina cu o subscripție în folosul văduvei pentru înjghebarea unui prim capital, ca din sărăcia lui Cocò să aducă ofranda lor cea mai mare cu putință.

1928

ION DRAGOSLAV

A murit şi el şi a murit fără justificare. Cine l-a omorît? Boema lui nu-l putea ucide, nici bunăvoinţa lui, nici încrederea lui în Dumnezeu şi oameni. A fost bolnav trupul lui puţintel? a stat o boală în figura lui palidă de moşneag vremelnic, în luminile triste ale ochilor lui de copil octogenar? Bietul Dragoslav!

În literatura noastră, acest sătean în strai nemţesc, cu ghiozdan, şi în ghiozdan cu o scripcă mică sau cu o cobză mică, a fost, fiziceşte, un pribeag al soarelui şi un plugar fără plug. Om neînchipuit de cumsecade, cu el puteai sta de vorbă, oriunde te-ai fi găsit, pe asfalt sau pe parchet, ca în porumb şi ca pe brazdă, evocată permanent de toată fiinţa lui de simplicitate românească.

A fost un călugăr al bordeiului lui din Fălticeni sau un om căsătorit şi cu copii? Discret şi depărtat, el nu a vorbit niciodată de alte poveri ale lui decît cele literare.

— Bună ziua, tată Dragoslav, ce faci?

— Fusei pe la Fălticeni, tată.

— Să ne vedem sănătoşi, tată. Vrei să bem mîine un ciocan de rachiu?

— Plec la Fălticeni, tată.

— Ce-ai mai scris, tată Dragoslav?

— Ia de-ale mele, *dragă*, răspundea evaziv cu rostirea lui aproape franţuzească.

L-am cunoscut întîi acum vreo douăzeci şi şapte de ani, cînd îşi învăţa liceul la o lumînare, purtată în buzunar ca să nu i-o fure gazda. Avea în el o încredere onestă care-i şedea bine şi o rîvnă în munca lui de-a şti, nemăsurată.

1928

JEAN ZAHAREANU

Librăria românească are numeroase categorii de neguştori de cărţi şi cumpărători de manuscrise. Bătrînul Alcalay, care a lăsat o imensă avere, lipsită de posteritate profesională, a decedat în pace, cunoscînd trei litere din alfabet, necesare semnăturii pe factură. El îşi desena numele ca o figură, şi cînd un client îl întrerupea cu o întrebare, desenul reîncepea de unde pornise. Leon Alcalay conducea condeiul ca o stropitoare şi nu a citit niciodată nimic: cartea era o cutie de conserve închisă hermetic, care, dacă o desfăceai, se strica, şi el a preferat să o ţie intactă, pentru clientelă. După Alcalay se aşază în istoria recentă a librăriei editorul romanelor senzaţionale, furate din toate limbile şi distribuite în fascicole odioase şi editura cu tipografie, căreia îi urmează librăria bazar, cu o vitrină de cărţi şi una de papuci de tenis, alternînd cu fonografe şi piese de automobil. În sfîrşit, librăriile care cumpără cărţile în străinătate cu un preţ şi le dau cititorilor cu cinci. După aceştia păşeşte regimentul librarilor care vînd o carte, zece mii de plicuri şi un pistol cu capse de hîrtie. Librăria românească încă nu a produs un editor în stare să analizeze un manuscris şi să hotărască publicarea lui pentru o necesitate culturală.

Librăria la raft are însă pe *Jean*. Cine-i Jean nu mai întreabă nimeni. Uite-l aci alături, desinat cu peniţa lui Jean Steriadi, care ştie să dea cernelii

Jean Zahareanu

asemănările cele mai multe. De la plutonier pînă la general, toată armata cunoaşte pe Jean, din raionul lucrărilor militare. De la dentist pînă la chirurg şi internist, toţi medicii cunosc pe Jean, din raionul artei de-a scri mult şi de-a vindeca puţin. De la inginer pînă la societatea pe acţiuni care-l utilizează pentru petrol, beton, căi ferate şi pentru faţadă, toţi industriaşii cărturari şi bancherii, obişnuiţi să intre, e-adevărat, destul de rar în muzeul delicat al librăriei, îl cunosc pe Jean. În sfîrşit, cei care nu citesc aproape deloc sînt scriitorii: şi aceştia îl cunosc pe Jean. Întregul public de domni, de doamne şi de domnişoare vrea exclusiv pe Jean, în toate zilele anului, de la 1 ianuarie la 31 decembrie.

În mijlocul librăriei populată ca o gară, cu sute de oameni care pleacă şi cu sute de persoane care sosesc forfota şi necontenit, purtînd pentru călătoriile inteligenţii un bagaj de hîrtie, un sul sau un bolovan pătrat, Jean este interpelat ca un şef de tren, apucat de mîini, oprit în loc, şi viaţa lui constituie un permanent zigzag şi arabesc. Obişnuit să dea şapte răspunsuri deodată, şi domnului cu monoclu, şi profesorului ilustru surd de o ureche, şi buzelor roşii electrice, vopsite cu lac proaspăt, ale unei cucoane, Jean este nevoit să facă zilnic o sută cincizeci de kilometri pe loc şi ţi-l închipui neputînd să doarmă, în patul lui de odihnă binemeritată, după o alergătură de treizeci de ani, fără să fugă prin aşternut şi fără să vorbească-n somn.

Cineva ar voi să plece la drum cu o carte pipărată și atunci se apleacă, dacă e mai înnalt, sau se ridică în vîrful picioarelor, dacă e mai scurt— Jean e un librar de un metru și nouăzeci și opt centimetri — pentru o confidență, ca la farmacist, cînd îi trebuiește o cutie personală cu piele de cauciuc. Altul vrea o carte cu nume de de autor care se rostește greu și își îngroapă ignoranța în urechea primitoare a lui Jean.

Jean e egal cu librarul, după cum H_2O este egal cu apa; cine rostește numele vede personajul. În capul simpatic al acestui gentlemen care nu știe să se supere niciodată și care surîde întodeauna clientului, chiar atunci cînd o brățară neagră, pe braț, mărturisește cu simplicitate că și-a pierdut ce avusese el mai drag pe lume, tovarășa unei vieți întregi de bun și curat și cinstit gospodar, se găsesc reuniți Larousse, Littré și Mayer, autorii celor mai mari Lexiconuri.

Cocò îl cunoaște pe Jean de chiar vreo treizeci de ani. L-a văzut tînăr, harnic, bine dispus, gata să dea o lămurire, mai exactă ca un savant și mai documentată ca un academician; l-a urmărit tînăr și îl regăsește tot atît de tînăr și de vioi și azi, cînd scoate pentru el un bilet sentimental.

Învîrtind foile dintr-o carte, dinaintea teancurilor de volume multicolore: răsfoind o revistă, primind orientări, surprinzînd apropieri, cine poate refuza că creadă că în tumultul noțiunilor căpătate în contact nu numai cu cărțile, dar și cu librăria, și în librărie cu Jean Zahareanu, nu a învățat nimic de la Jean și că Jean nu e dascălul fără catedră și fără această însărcinare, al cîtorva din ideile lui?

Cocò scoate pentru Jean un bilet — dar biletul e o diplomă, e un pergament pentru acest profesor fără să știe al nostru al tuturora.

1928

II

Pe cînd pămîntul intra în zona termală a perseidelor, pe coasta de Azur a infinitului, unde se scaldă bunul Dumnezeu, înconjurat de marile mitologii, din librăria « Socec », din Calea Victoriei, a plecat să-și facă băile de neant, șeful secției franceze. . .

Vă amintiți de acel băiat fără vîrstă, care de treizeci de ani prezinta clientelei aceeaș figură juvenilă, o linie a surîsului fină și obsecvioasa întîmpinare a bibliotecarului crescut în sera florilor de cîmpie. Din acest lecuitor cu droguri literare, politicos și distant cum trebuie să fie negutătorul de hașiș intelectual, a rămas numai o amintire. O bună amintire, care va sluji de tradiție copiilor lui. Doi din ei, purtînd la mînecă, lîngă umăr, galonul negru al meritului suferinței, fraged și zvelt ca și camaradul lor de părinte, au și fost adoptați pe firmă. Nu trebuie să trecem cu vederea un act de bunătate și de omenească, inimoasă datorie, pe care credem să o atribuim științei de voință și de simpatie a coasociatului din firmă, domnului Schwartz. I-am zărit pe copiii lui Jean strecurîndu-se prin strîmtorile de cristal ale magazinului, unde silueta tatălui era căutată de sutele de cititori, care mai găsesc un timp într-o săptămînă pentru răsfoirea unei cărți. Și am ezitat să le strîngem mîna, ca să nu trebuiască să le aducem și noi aminte că tatăl lor a murit.

Personal, îi datoram lui Jean Zahareanu, ceea ce am datorat mult mai puţin cîte unui dascăl ignorant de curiozitatea sacră a copilăriei şi adolescenţei, sau cîte unui literat mai vîrstnic, mai darnic cu tutunul decît cu foiţa tipărită şi duşmănos în monopolul vastului secret pe care-l păstrează — primele noastre lecturi şi o bună parte din lecturile de pînă acum cîteva săptămîni.

Mai tînăr cu cîţiva ani, el devenise repede o autoritate, de vreme ce avea voie şi putea, la vîrsta lui, să umble cu lucrurile sfinte, cerute de mîinile vîrstei noastre. În contul deschis şi plătit anual după vînzarea grînelor, la firma Alcalay, pentru cărţile şi rechizita de şcoală, Jean intercala cu dibăcie dreptul deghizat al mărfurilor de literatură. Mulţumită lui Jean, funeştii noştri profesori ne-au prins citind cărţile, pe genunchi, în bancă, şi mulţumită lui ei ni le-au confiscat sau ni le-au rupt, şi tot mulţumită lui am putut întîlni întîile idei, care hotărăsc o viaţă şi croiesc o preferinţă. Dacă el nu o fi fost chiar primul cărturar, de la care am învăţat ceva, negreşit că figura lui, copleşită acum de întuneric, şi mascată cu pămînt, face parte din primul rînd al păpuşilor noastre de fildeş transparent. . .

Trebuie să ne îndoim că oamenii calificaţi de universităţi pentru carte, au realizat adeseori mai mult decît Zahareanu; că au putut să adune sentimentele clare ale unui public întreg laolaltă; dacă au determinat în casele lor sigilate şi în sălile lor de cursuri agresive pentru idee şi frumuseţe, atmosfera pe care o urzea băiatul Jean în cuprinsul dintre dulapurile lui de cărţi. Neguţătoria scrisă şi gîndită are, ca şi ingineria şi dreptul, mersul ei abstract şi ştiinţific, cu care se împleteşte, şi bietul om decedat la netimp, din pricina unei infirmităţi, tratată anapoda, poate ţine loc cinstit

de factor pozitiv cultural în cronica sinceră a mişcării intelectuale româneşti.

Un camarad de librărie ne povesteşte rîvna lui disciplinată de a servi pînă la istovire, simţind poate din familiarizarea cu spiritul cărţilor că se şi îndrepta spre patria lor, de dincolo de existenţă. În ultima zi de august, cînd părăsea librăria fără întoarcere, surîsul lui Jean pentru clienţi avusese o temperatură scelerată, de patruzeci de grade medicale.

Cimitirele pe dinaintea cărora trecem în fiecare zi, pe drumul nostru, erau în lumina zînţîiului de noiembrie, cînd am aflat cu întîrziere de moartea librarului nostru, înzăpezite în flori. Holde lungi de tufănici ruginite şi crizanteme galbene ca lămîia şi albe crescuseră peste noapte din trotuare, pentru o sărbătoare a doliului, care ştie intuitiv că universul morţilor e cu mult mai mare decît cartierul pe planetă a oamenilor în viaţă.

— L-aţi cunoscut, copii, pe Jean, care vă trimitea săptămînal acasă *Le chemin de Chizette*, *L'épatant?* S-a mutat pe undeva, pe aci. Joacă *yo-yo* cu două sfîrleze pe aţă. Să ne ducem să-l căutăm. . .

1932

ARHIBALD

Subt acest nume zgîriat pe calcar s-a ascuns pînă duminică Ghiță Rădulescu. Era să spunem domnul Ghiță Rădulescu. Căci neobișnuiți încă nicidecum cu moartea lui, ne aducem aminte numai silueta, redingota, cravata și surîsul boieresc al celui de pe Bulevard. În mustața lui cenușie de holtei cochet și de flăcău întîrziat Arhibald a conservat pînă în ultimile zile, abia întunecată, floarea unui fragil surîs inteligent. Ghiță Rădulescu a fost un adept al mustății, al unei mustăți integrale, îngrijită ca o păpușă și neinfluențată de instabilitățile modelor care împuținaseră părul și înmulțesc pantalonul.

Cine era Ghiță Rădulescu toată lumea n-are să știe și nici toți acei cărturari de-o slovă și de-o foaie, ale cărora burice de la degete se tocesc să insiste, servindu-se de resturile de creioane aruncat-n stradă, pe fereastra redacției, de Arhibalzii plictisiți. Cine aproapia lesne, dintre recenți și chiar dintre anteriori, personalitatea lui elegantă, hermetică, taciturnă și claustrată? După cum aristocrații vechi străbăteau lumea în lectici, Arhibald era precedat pretutindeni de un paravan. Zîmbetul lui întreținea distanța și ochii lui o încuiau. Și această perdea de discreții, în dosul căreia se pudra cu cea mai diafană lumină, luată pe puf, fetița unui suflet candid, se urzise într-o casă albă, în mijlocul unei curți de mahala, cu zorele, cu floarea-soarelui și indrișaim, ca un manuscris.

Arhibald a dat dintr-însul doi Arhibalzi: unul, cel exact, durează pînă-n ajunul războiului, autor al unei cărți un sfert uitată și trei sferturi necitită, *Note de om necăjit*, care nu lipsește din nicio bibliotecă a stilului și a reflecției geometrice — și al doilea vine după încheierea păcii cu amintirile lui sedimentare, de o culanță verbală generală, aglomerate într-o serie de volume groase cu titlul *Porcii*, un document. Războiul a schilodit confortabilul moral al acestui arțăgos abstract și spiritual. Arhibald a făcut războiul în București fără portofel și fără tabacheră, ca toți semenii lui rămași în Capitală, cucerită de un adversar pentru care meșteșugul intelectualității devenise anacronic și inutil. Arhibald a îndurat zile grele ca și alții, dar mai contrariat în boema lui de prinț civil decît ei, el a ținut minte și a plătit cu o furie de condei explicabilă.

Pentru că inteligența lui avea nevoie de o formulă care să comenteze, să scuze și să acuze, iată-l pe Ghiță Rădulescu transformat în antisemit. Nenorocirile lui și ale lumii nu se puteau trage decît de la evrei. Evreul românesc dăduse naștere nefericirilor românești. Arhibald uita că evreul nostru are aceleași stricăciuni și însușiri ca și noi și că asimilarea lui era împlinită. El își înfățișa o evreime organizată, concentrată, solidară, lucrînd după indicațiile unui papă negru al lor, la dărîmarea țării, de care negustoria lor nu ar fi avut nicio nevoie; un popor evreiesc și nu evrei izolați; o lume evreiască exclusiv alcătuită din miliardari, în care mizeria, durerea și deznădejdea erau necunoscute.

Era o interpretare intelectuală, căci inima lui Arhibald grăia deosebit. Din puținii lui prieteni, prietenii cei mai buni erau evrei, care știind că fac plăcere capriciilor lui de ursuz, erau și antisemiți. . . Pentru niciun creștin Ghiță Rădulescu

nu s-a obosit atît ca să-l ajute, ca pentru cîțiva evrei din apropierea lui. De altfel, el a ținut prestigiul neștirbit al năvarului de a fi ocrotitorul și sprijinul tuturor celor care așteptau, începînd cu un mare număr de nepoți și surori. Sărac lipit și diplomat abia, el a înzestrat cîteva familii și a dat mai multe bacalaureate și licențe, bombănind și surîzînd, pentru Răduleștii lui. Arhibald a fost un exemplar întreg al tipului de bravură, practicat, mai des în lumea muncitorilor manuali, care își jertfesc bucuriile pentru satisfacția de a le dărui unei familii rămase fără bătrîni.

1928

LEON TOLSTOI

Am primit ordinul telefonic să scriem despre Tolstoi un articol și, desigur, ordinul nu se adresa nici competinței noastre în literatura rusă, nici capacităților între a prepara, după cele douăsprezece principii critice, cu douăsprezece subprincipii și alte douăsprezece puncte de vedere cardinale, tartine didactice cu mîzgă dulce, extrasă din personalitatea unui scriitor. În tacîmul nostru și în vasele noastre de pămînt nu se găsesc ustensilele trebuincioase meșteșugului de a prezinta pe Tolstoi în aspic și la farfurie, clădit monumental sau debitat în sărmăluțe.

Cine a fost aproximativ Tolstoi, toată lumea care nu s-a născut după 1914 și a citit foile de catalog intercalate de librari în revistele ilustrate străine, știe mai mult sau mai puțin; căci eforturile editorilor s-au concentrat pînă la război în literatura rusă, prezintată ca o mare zacuscă artistică și ca un rezervoriu de împrospătări pentru toate literaturile occidentale. După trecerea fantomei, exploatată cu priceperi comerciale, literatura continentului s-a văzut că nu cîștigase nimic, și gurile rele, vorbind la urechea de piatră a cîte unui Goethe, Dante sau Rabelais, afirmau chiar că departe de a fi un astru nou nemaipomenit, literatura marelui imperiu ortodox trimitea Europei înnapoi sticliri reflectate.

Adevărată de tot sau falsă întrucîtva, această judecată nu se poate verifica decît de către puținii

muritori străini, care cunosc limba moscovită și care de pe urma stăruințelor încununate cu succes, se aleg cu o sensibilitate rusească. Atari sensibili-tăți se capătă și se mențin: nimic nu-i pare unui om care a fumat o țigare acră și amară mai ciudat ca lauda fumătorului, fericit că-și împute gura și viața de tutun. În neputință de a cunoaște rafinamentul grațiilor secrete, rezervate soțului legi-tim, trecătorul se mărginește la aprecierea grațiilor exterioare, și opinia lui, chiar greșită, nu greșește în genere excesiv. O distanță oarecare nu strică niciodată mai mult spectatorului decît obiectului admirat.

Un cunoscător de limbă rusă și de literatură rusă, trăiește de obicei în extazul geniului rus și citează sute și mii de nume rusești, celebre la Vladivostok și necunoscute ignoranțelor noastre, nume care reprezintă valori atît de uriașe, încît vechile reputații clasice și neoclasice dispar. Nițe-luș, trebuie să ne îndoim, ca de virtuțile miracu-loase ale unei ape de puț, a căreia întrebuințare în toate felurile, face inutilă orice medicină și vinde-că afecțiunile cele mai variate, înlesnind și măritișul.

Tolstoi, după avizul celor mai iluștri literați, este un foarte mare autor. Se citează cîteva cărți scrise de el, fără de pereche. Personalitatea lui acoperă un veac de om. Totul este exact. *Anna Karenina*, *Război și pace* sînt grandioase; perfect. Nu se poate spune același lucru, poate, despre o cărțulie a lui, *Qu'est-ce que l'Art?* scrisă în limba franceză și în care se trădează gîndirea lui artis-tică diagonală și sensibilitatea pomenită mai sus; dar acest pamflet nu face parte din bibliografia lui de trufandale. Închipuindu-ne sau recunoscînd că tot ce a scris Tolstoi și tot ce s-a publicat de el, antum sau postum, aparține seriei limitate a fenomenelor, nici această împrejurare, ne-am per-mite să notăm, nu ne privește.

Pentru schițarea celor mai mulți scriitori opera lor este de ajuns. Scriitorul comun, mai mult sau mai puțin talentat, e un meseriaș care nu s-a identificat cu suprema lui statornicire. El își pără-sește lucrul ca un tinichigiu care s-a fript cu ciocanul de aramă și ca pe un patron care-l plătește. Viața nu îi este angajtă în destinul literaturii lui, literatura lui nu are un interior, el nu simte o chemare în literatura lui, nu jertfește nimic, nu risipește nimic: păstrează și adună. Scriitorul de rînd este un paracliser al literaturii, care șterge icoanele și aprinde candelile din biserică, șuierînd printre dinți o arie de tango și scuipînd pe cîrpă, ca să lustruiască beteala. Subt emfaza poetică se ivește un porc, din proza diafană apare o brută. Specia scriitorului e de multe ori capabilă de acte de viață, de o vulgaritate totală și de zămisliri cumplite în domeniul abjectului pur. Albul hîrtiei, în lumina căreia el seamănă și recoltează, nu se strecoară în individul lui sufletesc nici după zece ani de alianță cu acest pergament. Sînt contradicții în sfera lui de activități morale, fioroase. El repro-duce sacra germinare și reeditează parfumele sfinte degenerate, profesional — cu plasticiditatea prosti-tuției, lucrul mistic al iubirii, negociat subt felinar.

La Tolstoi, scriitorul e secretarul unui profet, care dictează din întunericul mare povestirea zbu-ciumului și a furtunii, mai vaste decît apucă pana să scrie și mai nehotărîte.

În dezorientarea universală a timpului dinaintea războiului, de avuții sterpe și de leneș pesimism, cărțile lui Tolstoi au fost citite cu o însetare furibundă, mai puțin pentru ceea ce conțineau decît pentru ceea ce rămînea, permanent și sele-nar, pe dinafară. Europenii voiau să învețe de la Tolstoi (el vorbea din fundurile lumii, dintr-un sat, despărțit de continentul asfaltat și zidit, prin

mii de Bărăgane triste), simplicitatea pierdută şi naivitatea primitivă care se înfrăgezeau în cuvintele lui. «Leapădă superstiţia, scria Tolstoi, pune-te în starea în care se găseşte un copil sau un Descartes». El predica fecioria sufletului, întors la începuturi şi educarea din nou a noţiunilor, căpătate în tumult şi constrîngeri. Nu mai vreau să ştiu nimic şi vreau să mă deprind să ştiu. La vîrsta acestei judecăţi, oamenii cultivaţi, oamenii civilizaţi ştiuseră totul, învăţaseră şi pe ceilalţi să ştie totul şi Tolstoi le descoperea că a rămas o ştiinţă necunoscută, pentru căutarea căreia trebuie întîi să fie dată uitării ştiinţa cealaltă. El căuta în viaţă o continuare a credinţei, un acord între principii şi viaţă, o aplicare de fiece oră a lucrului gîndit o dată şi precizat, muncit exclusiv de problema perfecţiunii cugetului şi a existenţei.

Tolstoi nu şi-a găsit credinţa care să-l facă fericit şi să fericească lumea cu ea: rezultatul interesează destul de puţin. El nici nu trebuia să o găsească şi nimeni nu e dator să o găsească. În ce priveşte viaţa insului şi a societăţii chinul căutării prezintă o valoare morală mai certă decît fericirea găsită. Lumea nici nu are nevoie de această margine de odihnă, de un liman, de o perină prea moale, pe care să adoarmă un cap exagerat de împăcat cu sineş. A te cerceta zilnic, a te scruta, îţi dă o stare morală activă, de îndoieli, de atenţii şi de sfiieli intelectuale, care moderează instinctul şi iubirea de sine, anemiază lăcomia, suprimă orgoliul dictatorial, pustieşte prestigiul luxuriei şi al avuţiei şi face din omul sălbatec al civilizaţiei un stăpîn posibil şi un tovarăş. De la Pavel din Tars, de la Bossuet şi de la Pascal, auzul îngrăşat şi mut al categoriilor cultivate prin lista de cărţi şi de bucate, nu mai prinsese ecouri din ceea ce unchiaşul Tolstoi numeşte, ca un copil, infinit. Literatura lui a fost un material de săpătură, care

trebuia aruncat afară, din groapa începută ca un drum drept adînc.

Oamenii ridicaţi peste sine şi înnălţaţi la cer, au avut întodeauna o autoritate fascinantă, mai mare decît a dregătorilor şi domnilor, şi mai virginală, peste ştiinţă şi peste literaturi. Europa nu putea să conteste sinceritatea de haos a bătrînului singuratec şi în grădina ei pustie nu se mai rostiseră cuvintele interzise ipocriziei, demult. Cu sacul în spinare, desculţ şi rězimat în cîrjă, bunicul s-a culcat pe pămîntul tare, adormind întru Iisus Hristos şi Jean-Jaques Rousseau. . .

1928

PĂRINTELE ABRAMESCU

O invitație m-a chemat pentru duminica trecută la o liturghie cu « agapă frățească » pentru cinstirea preotului Nicolae Abramescu, care a împlinit cincizeci de ani de preoție. Mîhnit că o durere de familie a trebuit să fie mai aprigă decît amintirea și că m-a împiedicat să mă duc să fac metania cuvenită și să sărut mîna iconografică a frumosului meu părinte de carte, îi cer iertare că am lipsit și mă silesc să cuprind, dacă se poate, cu condeiul de piatră, pe placa de piatră, pe care mi le-a pus el în degete și pe genunchi și cu cuvintele pe care le-am învățat cele dintîi de la sfinția lui, o emoție îndoită, una de învățător și alta de ucenic.

Nu-mi pot aduce aminte, într-adevăr, fără o suavă duioșie, și pentru dascăl și pentru copil, de primul an al școlii din Piața Amzei. Părintele Abramescu era un diacon alb, zvelt și aproape imberb de vîrsta și acurateța nouă a unei domnișoare. O liniște de maturitate totuș permanentiza un surîs blajin pe figura lui, însemnată cu un reflex matinal necurmat, ca un porțelan cu o chiparoasă. Un singur dascăl am mai văzut frumos și blînd ca el în școala primară, pe Alexandru Odobescu.

Mi se pare că știam patru litere din alfabet, cînd am dat ochii întîia oară cu diaconul Abramescu. El mi le-a îndreptat și m-a învățat să fac și să zic încă vreo douăzeci. Eram nu mai puțin

de optzeci de băieți în clasa lui și printre noi cîțiva mai vîrstnici și decît profesorul, hotărîți să învețe să scrie cu primul prilej ivit, în acea epocă de prilejuri puține. Nicodată n-am auzit vocea monumentală fermecătoare a părintelui să se ridice peste tonul cîntecului sufletesc și într-o atmosferă de bunătate, ca într-o tîrlă de miei și într-un stol de hulubi, s-a petrecut repede abecedarul.

Nu se poate insista îndeajuns asupra necesității pedagogice ca dascălii mici și mari să fie bărbați frumoași, răbdători, senini și curați. Ani de zile mi-a rămas în coada ochiului, cu influența ei certă, mîneca albă todeauna proaspătă, la cotorul mîinii dascălului meu și personajul lui întreg a făcut parte decisivă multă vreme din mine și aș mărturisi că reminiscența lui succesivă se intercalează și azi, în imaginile de reconfort moral.

Primul profesor e a treia persoană pe care o cunoaște copilul numaidecît după părinți, în seria cumpănirilor și autorității. Atîrnă, cred, foarte mult impresia primului contact cu școala, pentru toată viața și de be, a: *ba;* be, o: *bo;* be, i: *bi* începe să fie legată simțirea viitorului om cu mustață.

Douăzeci și cinci de ani am salutat pe părintele Abramescu, fără să mă recunoască. Cînd Luchian și Artachino au zugrăvit biserica Brezoianu, storceam niște culori pentru ei, pe paletă. M-am prezintat primului meu dascăl după un nume literar, pe care îl datoram pe trei sferturi sfinței sale. Aceeaș tinerețe a întîmpinat după douăzeci și opt de ani pe ucenicul de litere și silabe, rămas într-o privință la abecedar.

Preotul Abramescu, în chemarea de presviter, a fost pentru enoriașii lui, un duhovnic civilizat și un Domn al Bisericii. E adevărat că autoritatea eclesiastică a respectat cu sfială, întodeauna, independența de episcop consimțit sufletește a părinte-

lui şi nu s-a amestecat, în raporturile lui cu publicul şi cu cerul, ireproşabile şi demne. Un loc pe care nu l-a rîvnit şi pe care putea să-l aibă de mai multe ori şi să-i împrumute prestigiul ce îi lipseşte, a fost locul de prelat, rîvnit cu sălbăticie de preoţii văduvi. Corect şi conştiincios, preotul a ştiut că prelatura e o sarcină greu de purtat.

Cinstite părinte, aş rîvni ca heruvicul meu, pe care nu l-ai aşteptat, să-ţi fie plăcut, ca Domnului pomelnicul ctitoricesc citit de glasul dumitale.

1928

II

Am mai pus pe hîrtie laude pentru numele lui, în ziua cînd fostul nostru cel dintîi dascăl a împlinit cincizeci de ani de vrednicie profesională. Sînt cîţiva ani de atunci. Ne-am întîlnit într-o duminică de soare, pe stradă. Şi-a scos pălăria, a făcut un compliment înnalt, pieziş, cu capul lui de demon energic, a zîmbit şi ne-am simţit fericiţi la strîngerea mîinii lui, o mînă întreagă de bărbat întreg. Şi sfioşi în acelaş timp: îl lăudaserăm cu literile învăţate de la el şi ne-am temut să nu ni le găsească schimonosite.

Părintele Abramescu avea o bună părere de cuvintele noastre, scrise cu literile lui. El zicea că vorbele noastre sînt cu « lipiciu » rostind şi niţel din *u*, ca la biserică şi la Academie, unde fu aplaudată vîrsta egipţiană a domnului Iacob Negruzzi. Şi trebuie că aveau cuvintele noastre lipici, dacă ne-a spus-o cel mai iubit în amintire dascăl al nostru. El nu a greşit niciodată, nici cu mintea, nici cu glasul, nici cu trupul, fără să fie vorba de greşeala lui Adam, căci Eva lui i-a plăcut mult, ca un om tare cu adevărat şi întocmai ca lui Adam, născut flăcău şi feciorelnic din pămînt.

Şcoala de copii, unde afla autorul că vorbirea toată se scria numai cu douăzeci şi patru de semne, se găsea în Piaţa Amzei, pe linia trotuarului neîntrerupt, paralel cu frontul pieţei, între cele două

uliți scurte, dintre Calea Victoriei și piață. Casa e intactă cu lungul ei etaj, culcat pe un șir de prăvălii. Ciocanul de lemn al unui tinichigiu ne-a turburat tabla înmulțirii, cantilena: « O dată una-i una, o dată două: două... Două-ori zece: douăzeci! », cu răzvrătiri de sonorități complicate, premergătoarele jazzului de tango actual. Sînt de atunci — șșșt! — patruzeci și patru de ani, și friandizele momentului erau dovleacul copt, cu mîzga dulce, mustopitele, corăbiolile fragile și incomparabilul bigi-bigi. Generații! voi vă delectați cu fondante.

Diaconul Abramescu era cum l-am descris. Silueta lui de domnișoară purta dulama călugărească, încheiată cu un singur nasture pe un șold; largă, iconografică și căzînd pe gheată pînă la vîrf. Mai estetici, preoții de mai tîrziu, tunzîndu-și pletele și reducîndu-și barba pînă la cioc, rasă ardelenește pe falcă și jurîmprejurul guriții, care permite sugerea în public a unei țigarete, introdusă elegant și umed ca o canulă de clistir, și-au strîmbat *reverenda*, îmbrăcată pe cap, adaptîndu-i pasmanteria decorativă a cioclului, încheiată la piept cu bumbi și zarzavaturi de ibrișin.

Blond și serafic, dascălul nostru purta titlul administrativ, de institutor, născocit la Minister într-o zi de inspirație mediocră pentru deosebirea hotărîtă de învățătorul rural. Era momentul ilustrului Borgovan, fotografiat de pe natură în Chicoșul Rostogan al lui Caragiale și predecesor în cursurile inferioare ale individualității lui evoluate, către organisme pedagogice gen Mihalache (Dragomirescu). Abecedarul a fost, cules cu degetele lui blînde, o herborizare în grădina cu mușețel, cu părăluțe, cu ghiocei, cu poala Maicii-Domnului și cu patlagini. De cîte ori cu copiii noștri, scoatem azi din carte și punem pe caiet o literă încîrligată, ni se trezește în scobitura

ei animată, privirea părintelui Abramescu — și litera licărește de boarea de sulf din scîrlionții pudrați cu aur ai neuitatului părinte.

Intrarea în viața copilului, venit de la joacă, a primului profesor, făcută cu pasul, cu legănarea fluidă, cu bunătatea și răbdarea diaconului de odinioară, s-a întipărit pentru todeauna și acum, cînd acest pas nu mai calcă și nu mai sună lîngă bastonul de abanos cu vîrful de fildeș, și nu mai este, urma lui e întreagă și nu se poate șterge nicidecum de pe chihlimbarul moale din timp.

Preotul Abramescu a fost bunul învățător, pe care l-au strigat din Vechiul Testament posedații ignoranți. Din august pînă-n crăciun, copiii din clasa lui, încă mirosind a lapte și zer, deslușeau textul cărților, fără silabisire, și puteau să scrie după dictat. În iunie 1888 s-a petrecut fenomenul care consacră pe dascăl, că patruzeci și cinci de copii din patruzeci și cinci, avură deopotrivă dreptul la premiul întîi și că premiul a fost împărțit în patruzeci și cinci de porții egale, de biscuiți, englezești, care au fost consumate în fostul « Bordei », de către patruzeci și cinci de băieți, așezați turcește împrejurul profesorului, în iarbă.

Confratele Barbu Lăzăreanu, cel mai informat dintr-o generație mai tînără și a căruia și vastă și microscopică docomentare, întinsă pînă la stupefacții, ar fi de un folos incalculabil universității, afirma de curînd că metoda personală de a-și instrui școlarii i-a meritat părintelui Abramescu simpatiile de curiozitate ale lui Alexandru Odobescu, urmate de vizită la școală. Într-adevăr, prozatorul, director al Școlii de Aplicație, a cercetat clasa noastră însoțit de ucenicii lui, ca să-l vadă pe dascăl la lucru. A fost o memorabilă ședință de demonstrații, în mijlocul unui parlament de viitori profesori de copii, ea a durat o zi întreagă, prezidată de Odobescu și s-a isprăvit cu daruri

dulci. împărţite micilor animale domesticite ale părintelui nostru.

Şi surîdeau doi oameni neînchipuit de frumoşi, în dreptul fiecărui copil, surîsul fără pereche al scriitorului oglindindu-se în surîsul cinstit al diaconului.

De cîteva zile, poate că, dacă a binevoit Dumnezeu, în Paradis, pe undeva, subt un cedru sau subt un cais, controversa didactică de acum patruzeci de ani, continuă într-o atmosferă de arome odihnitoare.

1932

SABIN DRĂGOI

Capricioasele salturi ale destinului se verifică încă o dată, în vreme ce autorităţile competinte se străduiesc să consacre valorile artificiale. Epoci întregi îşi aţintesc atenţiunea într-un singur punct, de unde este scris să se nască evenimentul. Locul îngrădit seamănă cu manejul roţii de apă, în care un cal ameţeşte trăgînd circular un jug fixat pe fus — şi academiile, ateneele, inspectoratele, direcţiile generale, universităţile, ministerele, municipiile şi critica oficială aşteaptă să crească zarzavatul anual, morcovii şi napii de zahăr.

Şi evenimentul se iveşte, împotriva regulilor fixate şi a dogmelor, aiurea, dintr-un tărîm depărtat, unde nu se învîrteşte nicio roată cu găleţi şi nimeni nu a semănat nimic, nici varză nici conopizi. Sute de milioane s-au cheltuit în jurul unei baghete care croieşte estetic aerul ambiant şi pentru domnii artistici, cu cravata zburată şi încălţaţi cu obiele albe deasupra ghetelor de lac; au fost trimise în streinătăţi rudele, subvenţionaţi protejaţii şi partizanii — şi din imensul efort a ieşit o mediocritate repetată în sute de exemplare.

Cineva, care alte dăţi se chema într-altfel şi acţiona pe terenuri deosebite, cineva care acum se numeşte Sabin Drăgoi, cineva de departe, de nicărieri, cineva din Banat, ivit fără autorizaţie şi căzut ca din cer, a scris, dacă se poate, pentru muzica europeană o primă operă românească,

egală dintr-o dată cu operile vii. Noutatea emoționantă a supărat. Cvietudinile organizate s-au simțit jignite. În marele întuneric, cine a îndrăznit să aprindă o lampă? Primăria timișoreană și prefectura, sesizate ca niște căpetenii artistice care rezumă în partea Torontalului toată poezia, toată literatura, toată drama și comedia, toată arhitectura, toată pictura și muzica, nu au voit să permită ca într-o regiune abilă în creșterea și exportul de porci, să se fi putut defini într-un document românesc un mare instinct muzical. Ba domnul primar, care întrunește într-o singură structură de elită, valoarea politică, talentul juridic, geniul edilitar și sensibilitățile artei, ar fi exclamat, auzind de *Năpasta* lui Sabin Drăgoi, că, slavă Domnului, muzica românească nu este lipsită de operete și că dacă vreți să aflați, domnia sa știe, na, una foarte plăcută: Samson și *Dănilă*.

Opoziția argumentată a forurilor administrative a mers atît de departe încît autorului i s-au făcut propunerile Operei maghiare din Cluj, de a cînta, ea, pe romînește, învățînd textul valah, lucrarea înlăturată de complexele personagii de Stat și comună bănățene. *Năpasta* domnului Drăgoi a fost schițată într-o zi, din instrument, în auzul direcției Operei române din București, care avea, se pare știința, despre neașteptata ivire bănățeană, de la defunctul maestru Kiriac. În cîteva minute vîntul nou care se ridica din partitura *Năpastei* a înghețat surîsurile de scepticism ale auditorului, și cei de față au recunoscut în munca de inspirație adîncă a domnului Drăgoi, accentul codrilor mari.

Iac-așa. Pe cînd o lume întreagă se sterilizează în cerșirea unui împrumut și în atitudini de stupiditate politică marmoree, ni se naște pentru consolări și pentru măgulirea încrederii neînfrînte în vigorile autentice ale poporului nostru, batjocorit

de incapacitatea concretă și sigură a stăpînilor lui, un mare meșter de muzică tare.

Am avut plăcerea să cunoaștem pe domnul care poartă numele de Sabin Drăgoi, simplicitatea lui leală, înfățișarea lui puternică, de zimbru cu obrazul palid și greu, și să strîngem bărbăteasca lui mînă masivă de bronz. În ochii lui umezi scăpărați de-o negreață de fier fulgerătoare, am identificat ceea ce nu se zărește decît în fundul apelor, în vîrful piscurilor înstelate și-n căutătura sigură a sălbăticiunilor răpitoare din văzduh.

1928

N.D. COCEA

Absența îndelungată a splendidului nostru porc-de-cîine și prieten ne obsedează, ca și cum l-am fi visat urît. Îl știam în Bucureștii, pe care îi iubea cu bună dreptate pentru că nu seamănă cu nici un alt oraș din Europa, murdar, puturos și simpatic. În mijlocul marelui bazar de frumuseți farmaceutice al Occidentului, călcînd pe cărarea de frizură a peizajului, bărbierit, săptămînal, deasupra căruia însuș cerul, cu oglinzi, pare fabricat, ca un borcan cu pomadă azurie, te gîndești sentimental și romantic, la gunoaiele din fața palatului regal și ai vrea să miroasă ca, la noi, în culoarea de Albastru. . .

Cocea nu mai e în București de cîteva luni, poate că de un an, poate că de mai mult: vremea, ca și viețile, ca și credințele, ca și tinerețile, parcurg iute, la noi, zigzagul lor în circuit de scînteie. Toți oamenii noștri par izvorîți în ațîțarea lor instantanee. stinsă rînduri-rînduri în negura mare, din coșul cu șuiere și stridențe al unui tren accelerat, mistuiți între două stații mici. Dar îl întîlneai voios și sprinten și bogat în vis, necontenit scăpărat și pierdut necontenit. Neliniștit și furnicat ca unda, în lumina căreia se fac și se desfac mii de miracole delicate și fragile pe secundă, sufletul absentului a reflectat de la punctul de foc alb, al celei mai depărtate stele, pînă la firul de iarbă, încovoiat subt greutatea fină a melcului

cornut, pe luciul de safir, toată frumusețea pămîntului din timpuri și anotimpuri. E greu de găsit de douăzeci de ani încoace intelect mai săgetător și inteligență mai sunătoare, ca o verigă cu sute de chei, decît a lui Nicu Cocea.

Și pentru că era imens de inteligent, el era lipsit de vanitate, de pizmă și de avariție artistică. Abjectul fenomen care umple cu mușița invidiei sufletele de rînd ale scribenților de literatură, îi era necunoscut. Nicu Cocea nu a luat în deșert niciodată numele unui artist și lancea lui incandescentă nu s-a lipit, ca să sfîrîie, pe fruntea unui om de talent. Variat și mobil, numai cine nu a voit nu a găsit la masa lui sufletească, așternută cu velință albă, paharul întăritor în ceasul de îndoială și de lepădare de sine: orologiul lui a sunat toate orele din lume și clopotul lui, medieval, din poartă, la trebuința trecătorului obosit, nu și-a știrbit vibrația niciodată.

Cineva ne povestește viața lui din Paris, de flăcău întîrziat, cu nopți cheltuite și cu lumina soarelui astupată de alcov. Ca un Arthur Rimbaud, fără să-și renege, poate, actele de culoare și viață, împlinite cu o frămîntare de om îndoit și de artist esențial, el pare că și-a sfîșiat manuscisele și le-a zvîrlit în foc. S-a întîmplat în firea lui acel eveniment al revelației că și geniul este în totul zadarnic; s-a iscat în sineș o îndoială catastrofală sau, mai artist și mai stăpîn în sarcasm pe viorile lui, decît puteam să credem, a voit să se pedepsească sfărîmîndu-le cu brutalitate? [. . .]

Pe Niculae Cocea, care știa meșteșugul levitațiunii și al stilului în polemică și defăimare, căzut odată cu Soldatul necunoscut în timpul războiului, și care scriind românește nu-și mărginea suculențele verbale la teritoriu și staul ci umplea conca vorbelor cu o mîzgă de univers, îl așteaptă și azi, ca și ieri, graiul și icoana, să le aducă subsuoară, din

Paris ori din Montmartre, cartea lui adevărată, cu moliciuni de catifea şi cu durităţi de sidef, cartea lui scrisă şi aruncată în mare, răsplămădită şi nouă.

Niculae Cocea, te-ai jurat şi jurămîntul se ţine...

1929

II

Întîrziat pe suprafaţă poate că prea mult, am trăit treptata scufundare a prietenilor mei în pămînt şi, obişnuit să-i strîng mîinile mereu, mă întreb cum au putut să treacă zece ani fără să-l mai văd pe Niculae Cocea. Ultima oară l-am văzut, cînd el n-a mai putut să mă vadă. Nu mai era el. Cocea fusese. Se isprăvise...

Îl caut acum prin sita şi pulberea cioburilor, din amintire. Înduraserăm împreună intemperiile vieţii ducînd în cîrcă poverile vremii. Apoi, timpul spart ne-a lăsat între lespezile lui un interval, o pauză lungă, o absenţă îndelungată. El era prin Bucureşti. Prietenul îi pribegea prin streinătăţi şi, în ţară, izbucneau răscoalele ţărăneşti din 1907.

Prin 1910, trei ani de la răscoale, Cocea începuse să scoată revista *Facla*, cu colaborarea din Viena şi a regretatului Const. Graur, a căruia rostire în scris, presărată cu ace, da paginilor finale, săptămînal, accentul epigramatic de ironie trebuincios.

Acasă Cocea era « instigator » în interior, iar prietenul instigator dinafară. Românii de peste graniţi treceau de instigatori şi suspecţi, pentru eludarea pricinii reale a focului aprins.

L-am găsit redacţia în cartierul ziarelor bătrîne instalată, cu cea mai ieftină chirie, într-o casă joasă, încă existentă, în care se practica idila cu

tarif, *similia similibus*, ca în marile redacţii din vecinătate. Refuzată, de toţi proprietarii, « odi›oasa » *Facla* s›ar fi mutat şi într›o magazie de scînduri.

În schimb, peste drum de redacţia « spurcată » funcţiona un mare depou de virtuţi, principii şi dogme, care›i adunau zilnic unui director›proprietar agramat, din cimitirul paginilor unei gazete de publicitate, cu şi fără portretul decedaţilor, socotite pe milimetri şi numărul de litere, virguli şi silabe.

Pe contrapagina copertei, ilustrată de Iser, a *Faclei*, relevat de revistă, articolul documentar, semnat Nicoară al Lumii, era scris de Cocea.

Rămîne mult de povestit despre o epocă de adînci frămîntări împrăştiate, cu participarea la ele a nucleului *Faclei*.

Aproape paralelă cu *Facla* săptămînală, Cocea înfiinţase o publicaţie literară lunară, *Viaţa socială*, cu colaborarea colegilor de tinereţe şi pană.

Nărăvit să zacă inert, condeiul îndeobşte gîngav şi banal se intercalează în publicitate cum poate, şi fără să stîrnească zvîcnirea emoţiei, condiţie princeps a presei şi a cărţii. Peniţa lui Cocea, incandescentă, scăpăra în fulgere la rînd. Uneori, el îşi aducea manuscrisul în ultimul moment al punerii hîrtiei în maşină şi, a doua zi, i se dăruia cititorului articolul cel mai tare.

În 1918, Cocea venea în uniformă de la front. A irupt în odaia mea şi ne›am îmbrăţişat. Trebuia să ne împăcăm după o polemică excesivă.

Ceea ce preţuiam la Cocea, mai presus de toate, era nobleţea unei înnalte sensibilităţi. Incapabil de înfumurare şi pizmă, ca să se arate pe el. Nepăsător de sine în efervescentul lui continuu entuziasm, n›a suferit de grava platitudine a vrăjmăşiei comune. Nu a pîrît niciodată, n›a intrigat, nu a

lovit pe furiş. Generos şi fierbinte, s›a dăruit şi prietenilor, şi tuturora, întreg.

Sărută, soare, în fiece zi mormîntul unui oştean al splendorilor tale.

1959

ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA

N-am putea spune cît admirabil conține hotărîrea unui deținut, care în semnul că protestează împotriva unei puteri mai apropiată decît va fi a lui, se lasă nebăut și nemîncat. Acest post sau această ajunare totală unora le pare, chemate din timpurile schivniciei la noi, sublime și altora ridicule și copilărești.

Desigur că nu te poți apleca să iei piatra de jos și să arunci cu ea într-un om, a căruia carne, stăpînită de o idee, poate să îndure foamea cu seninătate și suferința cu darul muceniciei. Sinceritatea în orice convingere, fie cît de străină și de adversă adaptărilor noastre la necesități, e averea morală a omenirei și constituie un rezultat al culturii, în accepția ei integrală.

Dobrogeanu-Gherea s-a văzut osîndit la opt ani recluziune, în calitate de comunist. Acum vreo treizeci de ani, cînd Ion Nădejde, decedat de curînd între membrii partidului liberal, încerca pe pereții clubului din strada Doamnei chibritul inocent al focului social-democratic și, latinist eminent, lîngă viitorul ministru Vasile Morțun și George Diamandy, el era concediat din învățămînt pentru credințele lui primejdioase, socialismul inspira acea spaimă cît și comunismul de azi.

Dobrogeanu-Gherea, inginer și fost director al Școlii de meserii, și-a ascultat osînda cu auzul desigur alterat. Nemaiputîndu-se răzvrăti împotriva timpului și autorităților care l-au izolat, el s-a răsculat împotrivă-și, grevist al răbdării de foame. Era, mi se pare, în a cincisprezecea zi de foame și în a zecea zi de sete. El trebuie să fi fost și mai slăbit și mai fantomal decît acum cîțiva ani, cînd ieșit din închisoare și întîlnindu-ne pe Calea Victoriei un unchiaș vremelnic, încovoiat și titubant, în figura căruia nu puteam recunoaște pe nimeni, el ne-a zis pe nume și ne-a spus, șoptind abia, cu o voce stinsă, ca zgomotul unei batiste ce cade din buzunar, și spre uimirea noastră că se cheamă... Dobrogeanu-Gherea.

Mîna lui se deslipea cu greutate de un baston și uitase să mai strîngă mîna ce i s-a întins cu compasiune confuză: « Am fost în greva foamei » ne-a explicat el, ca și cum ne-ar fi făcut să știm că se sculase din agonie. « Știu » i-am răspuns noi, care tocmai vizitasem pe un alt fost grevist, tovarăș cu el și a căruia figură căpătase un straniu surîs involuntar și a căruia respirație mirosea greu, ca primele vorbe ale lui Lazăr, cel sculat din morți. Cîteva cuvinte evazive, ca atunci cînd s-a isprăvit un eveniment dramatic și ireparabil pe vecie: între Dobrogeanu-Gherea și noi se găsea o deosebire de sensibilități și de penetrație, ca între peștele înnotător la suprafața apei și pasărea care se scoboară ca să ciupească unda și să bea. Mintea lui se găsea pe un cîntar și pe alt cîntar mintea noastră: nu știam să pricepem.

Azi, Dobrogeanu-Gherea, liber și judecat, a dispărut parcă, din timpul procesului, ar fi trecut granița, s-ar fi dus în Rusia sovietică și s-ar fi întors în țara lui, în București, să o comunizeze... Frumoasă naivitate a oamenilor care, trecuți de cincizeci de ani, mai cred în fenomenul avalanșelor sufletești și al transformărilor subite!

De astă dată, e greu de spus că osînditul va mai dura cîteva zile, chiar dacă își ravizează funcțiunile

de nutriție, reluînd biberonul, rămas în leagănul lui de prunc, pe cînd tatăl lui, criticul, socialistul și birtașul Dobrogeanu-Gherea, îi urmărea jocurile și picioarele trandafirii duse la gură, cu privirea lui nevinovată albastră, de părinte tînăr și de marxist idealist. « Sașa » trebuie să aibă aparența unui cadavru și măruntaiele stricate.

Numai dacă în grava lui abstinență, care nu adaugă nimic la veracitatea ideii și nu accelerează întru nimic mersul pe două cărări al timpului lent, Dobrogeanu-Gherea s-ar fi simțind într-adevăr victorios și fericit. Căci s-ar putea că, în momentul în care ar dori să bea un pahar cu apă cristalină și de astă dată ar refuza-o înghițitoarea, s-ar putea să-i vie gîndul parazitar, cu desăvîrșire dramatic, cum vin gîndurile tîrzii, că o credință se afirmă ca voința sălbatecă de a trăi și nicidecum cu pasiunea chinului și a morții. . .

1929

II

Am cunoscut pe Gherea, ca toți călătorii de cale ferată și cititorii, acum douăzeci de ani adulți — și, relativ, l-am cunoscut și personal. Foarte relativ, din pricina constelației socialiste în care strălucea și de care noi eram o puzderie de țărîna depărtată, și din pricina, de-așijderi sau mai ales, a rezervei și timidității personajului său adunate cu sfiielile și rezervele noastre.

Educat în singurătatea noțiunilor, lipsit de acele gesturi largi și declamatorii, care, mental, la unii din contimporanii lui și ai noștri intelectuali, se înfățișează ca niște complectări abstracte ale formei fiziologice, ca o coadă de pene, ca o creastă de fulgi, sau ca o labă cu foarfecă de rac, Gherea nu suporta nici retorica nici atitudinea umflată. Adeseori, suferea foarte greu chiar discuția contradictorie și se lăsa ușor învins; acest lucru dintr-o pricină suplimentară: absența scînteierii rapide.

Niculae Cocea era aproape un socialist, un camarad al dogmei viitoare, care deocamdată a fost și în trecut. El i se adresa lui Gherea, cu apelațiunea « Tov », care în societatea anterioară însemnează « Domnule », sau, pe italienește, «Illustre ».

— Tov. Gherea, îi spunea odată, optimistul nostru, licăritor ca o beteală, scriitor, tare ești învățat mata, dar cam fără *gust* . . .

Într-adevăr, ideea gustului încă nu intra teoretic în criteriul criticii din epocă, după cum organic

nu face prea multă parte nici azi din toate rezultatele literare. Simţind că fascia operei literare se răsuceşte şi cu firul nedefinit, care indică prezenţa în personalitatea artistului, a unor suferinţe de proporţie, de compoziţie şi de nuanţe, însă neîncetăţenite în vocabular, critica ambelor părţi ale baricadei, aristocratică şi populară, s-au războit, pe nimerite, pentru controverse fără substanţă, căutînd să determine situaţia cosmografică a unui astru secret, într-o regiune goală.

Tovarăşul Gherea s-a gîndit un moment la imputarea admirativă a tînărului socialist şi găsind *ceva* în sîmburele ei, ceva analog, de fapt, cu substanţa discuţiilor sterile ale criticii, a clipit de cîteva ori din ochii lui naivi şi cinstiţi şi s-a învoit că poate să fie adevărată.

Cititorii mai noi, dacă vor fi fiind numeroşi, ai lui Gherea, autorul unei cărţi de bază, cum se poate zice, *Neoiobăgia*, trecător dezactualizată de reforma agrară, dar iarăş actuală peste vreo treizeci de ani, îl găsesc pe Gherea în bibliotecă. Noi l-am întîlnit pentru întîia oară într-un restaurant, în restaurantul gării din Ploieşti. Dacă cititorul nu se ospătează suficient la masa ideală a criticului literar, un prînz, în schimb în birtul gării din Ploieşti, era echivalent cu un regal. În toată România veche se mînca bine în două singure locuri şi în două gări, la Ploieşti şi Iaşi; bine, gospodăreşte bine.

Între artă şi bucătărie, ca şi între monarhie şi bucătărie, a fost întodeauna ceva mai mult decît nişte simple aderenţe şi todeauna unui roman mai mult sau mai puţin bine macerat şi bine scăzut, însuş Balzac şi însuş unchiul Rabelais şi chiar tata Goethe, i-a preferat o friptură la cuptor şi o cupă de vin original. Bucătarul stă biruitor de multe ori alături de împărat şi de poet şi masa facilitează nu numai relaţiile internaţionale şi dintre clase, dar şi colegialitatea artiştilor. Hrana cu zeamă de lămîie şi cu igienice borşuri filtrate într-un cilindru de cristal farmaceutic, e pentru bolnavii şi scriitorii fără rînză.

Pe cînd îşi scria cărţile lui la tejghea, Gherea mirosea subtil parfumul divers al bucătăriei lui, întrutotul suculentă şi pură în materiile prime. Opt ani, ne-a spus criticul o dată, nu m-am sculat de pe scaunul tejghelei — şi aceşti opt ani corespund cu opera lui literară. Între două trenuri, între cîte o sută, două, de călători îmbucînd un pateu şi un pahar şi plescăind în fugă, năvălit de guri, Gherea, ca un vameş al Infernului, pe o tejghea ca o catedră, lua fiecăruia, pe colţul manuscrisului, care orînduia ideile şi dezvolta un punct de vedere, gologanul de trecere în munte şi către baltă.

Probitatea intelectuală a lui Dobrogeanu-Gherea ca şi probitatea lui de bărbat, poate sluji de mare pildă fiecăruia din contimporani. Înnafară de unghiul artistic al ideilor, care se deschide şi se închide, ca limbile unui ornic, după soare, acest discursiv al principiilor şi emiţător de dogme, era omeneşte cel mai bun şi mai milos dintre prelaţii gîndirii unei epoci. Dreapta lui a dat întodeauna şi inima lui, stîngă, a îmbălsămat în căldura ei multe şi fără de număr dureri. Nimeni nu a trecut pe dinaintea ei şi n-a căpătat fie mîngăiere fie bucurie.

Gherea nu a fost profesor, nici ministru, nici deputat, nici scriitor industrial, ca noi, care trăim din cerneală şi intelect şi, succesiv, din douăzeci de culori de cerneală şi din douăzeci de credinţe. El a realizat insul social îndoit, care serveşte ideile mai bine şi nu-şi dumică merindea din personalitatea lui artistică, muncitor pentru pîine şi contemplator pentru intelect.

1930

C. ŞABAN FĂGEŢEL

Duminica trecută a fost marcată cu un semn împlinirea unei epoci de douăzeci şi cinci de ani. Creatorul acestei epoci a voit să puie semnul pe firmă şi să-l închine revistei literare *Ramuri*. Modestia lui, dusă pînă la un ultim anonimat, se înţelege; semnul trebuie pus însă şi oprit pe Şaban, numele civil al domnului Făgeţel. În evul romantismului naţionalist, derivat în diminutive, cînd însuşi domnul Adolphe de Herz se chema în vechii lui exametri ca un firicel de iarbă, domnul Şaban şi-a conchis un pseudonim literar de la fag. Niciodată, nici chiar în timpurile de fervenţă botanică şi erborizare n-au trecut la oamenii masculini şi la scriitori atîtea atribute vegetale, ca în vremea unui travaliu numit de altfel sămănătorism.

Efortul ramurilor de fag şi de făgeţel a fost însă cu mult mai însemnat în rezultate decît urmările unei literaturi pornită dintr-o idee fixă şi definitiv oprită, ca o foarfecă, în ştofa ei. În copac s-a mişcat într-o zi, odată cu vîntul, o maşină şi cînd s-a ridicat sau a căzut decorul, a rămas o tipografie. Apoi, s-a ivit un palat. El stă în picioare, cu o atitudine de bazilică, la Craiova. L-am văzut duminica trecută, drept, împietrit în văzduh.

Monumentul e de-acum ridicat. El reprezintă pentru onoarea inteligenţei şi a stăruinţei româneşti împărecherea virtuţilor capitale şi asocierea lor cu o jertfă constantă. În piramida clădită atom cu atom, fragilitatea fizică a domnului Şaban, puţintel la carne, nervos şi iluminat, ca un fluture arămiu, apare ca semnătura în transparenţă a unui fenomen al naturii într-un chihlimbar îngheţat. Totul e Şaban în toate pietrele, la toate etajele, în toate caturile acestei construcţii, ridicată de hărnicia unei scîntei din nimic. Căci la început totul a purces din mai puţin decît atomul citat, din găoacea de aer a unei intenţii. Biserica din *Ramuri* nu e nici moştenită nici cumpărată; ea este frămîntată întreagă între două degete, ca o firimitură de pîine, din miez.

Am însoţit la Craiova un grup de scriitori, care s-au sculat de cu noaptea, înfruntînd informaţiile calomnioase ale buletinului meteorologic, din porunca datoriei de-a înconjura bunăvoinţa şi meritul domnului Făgeţel şi ziua lui de douăzeci şi cinci de ani, cu o ghirlandă literară. Au pornit din Bucureşti: un advocat, gata întodeauna să-şi părăsească un proces remunerator pentru a sprijini cu inima şi cu delicatul lui talent, construit din filigrane şi surîsuri, meritul şi nevoile unui scriitor; camarad cu cel din urmă şi generos. Domnul Cezar Petrescu, taciturn, bosumflat şi bonom, al căruia ochi mic se mai micşorase, ca o lampă cu petrol, la masa de peste noapte, de sfîntul Pamfil, a unui prieten. Domnul Gib Mihăescu, somnoros şi simpatic, încă nedumerit între Drăgăşani şi ortodoxie. Domnul Condiescu fostul aghiotant colonel al prinţului, autorul *Conului Enake*, distins, protocolar şi atent, care cu o voce din Vatican citează amintiri de togă şi spadă. Domnul Ion Minulescu, călător cu o pălărie pariziană şi cu o căciulă de oaie, şi-a trezit Sfinxul cu deşteptătorul şi i-a dat drumul pe calea ferată, învelit într-o pătură verde; el va recita în sala rece, o vastă magazie: *Voilà pourquoi j'aimais Rosine*, cîntînd din coate şi jucînd din şold.

Iată literați și profesori craioveni. Domnul Ion Dongorozi cu ochii de catifea în povestirea unei văduve, iubită de tată și de fiu și căsătorită cu tatăl. Domnul Ștefan Bălcești, în uniformă proaspătă de căpitan, scînteietor și ager, ca un vînător de capre, va citi o poezie. Domnul Păunescu-Ulmu, muncit de-o cizelură nouă, caută cu dalta în lectura lui, pe dedesubtul nopții, un material încă neîmpietrit. Poetul N. Milcu, zvelt și elegant pune la ceasornicul ochiului o sticlă rotundă și citește o poezie cu șarpe. Domnișoara în albastru ultramarin va citi cu o voce discretă, de răsfoire, versuri din cîntece suspinate.

În biblioteca palatului Șaban, notabilități în grupuri; o lume surprinzător de interesată la realizările domnului Șaban, solidară din toate profesiunile cu el. Banca, Învățămîntul, Biserica, Armata, Magistratura, Statul prin localnicii lui și Proprietatea au ținut să ciocnească un pahar cu ziditorul celor douăzeci și cinci de ani de cultură frumoasă. Și amestecată cu oaspeții, cu literatura, ochiul satisfăcut urmărește gospodăria și sănătatea căsniciei. Energia calmă a doamnei Șaban, tovarășa lui grațioasă, pune să circule metodic și inteligent invazia bufetului în saloane și domnișoara, fiica lor, distribuie gingășiile candide care fac bunurile din tăvi mai gustoase. În sfîrșit, domnul Șaban dăruiește participanților cartea cea mai frumoasă ce s-a tipărit cu tipar românesc: numărul sărbătoresc al revistei *Ramuri*, de grosimea Sfintelor Scripturi.

De la masa familiei și din casa celor douăzeci și cinci de ani lipsește un om. . . Figura lui strîmbă, cu barbă, apare ca o suvenire defunctă, în cîteva unghere. Un egoism steril și o infatuare de sine obositoare l-au descompus în casa și în sufletul bărbaților care au clădit-o. A fost aci pe vremuri, a făcut inimile să tresară, focurile să se aprindă. Flacăra lui era o văpaie, avînturile lui erau fenomenul unui acces de crîncenă megalomanie. El avea o sută de prieteni închinați lui, afară din obișnuință. I-a dezgustat, i-a ofensat, i-a pierdut.

Mai bine. . .

1929

II

Cînd i se aduce la pat un plic cernit bolnavul tresare. . . Murim încet, dar murim pe rînd.

Mi s-a deschis ieri, între perină și cot, ultima scrisoare a lui Făgețel. Ea nu mai purta semnătura lui. . . Era mesajul veciei al familiei din Craiova. Cu toată interdicția medicală de a « lucra » — și a lucra în cazul acesta este a mînji alba hîrtie și a face meserie de inteligență stricată — nu mă pot resemna să rămîi mut în fața cimitirului Sineasca.

Am norocul că nu-mi lipsesc secretarii, cărora să-mi încredințez părerile de rău printr-un dicteu. Fiica mea Mitzura și fratele ei Baruțu, de o bucată de vreme colaboratorii mei, s-au apropiat cu caietul, ca să culeagă subt pomul ce se desfrunzește în filele lui, cîteva foi pentru mormîntul lui Șaban.

Durata peste mijlocia vieții face pe scriitor, obligat să publice periodicul necrolog, cioclul camarazilor lui. Știam că Făgețel suferă de mai mulți ani de o penibilă infirmitate chirurgicală, nevindecată, dar insul lui minuscul și uscat, cu o vitalitate nervoasă acerbă, obișnuit să iasă victorios din toate confruntările cu destinul, care n-au fost nici puține nici mici, nu lasă să se creadă că poate fi biruit. Fizicul lui făgăduia, strîngîndu-se progresiv în sineș, o transmutare în minereu și chihlimbar cu un fluture la mijloc diafan în transparență: sufletul lui darnic și bun.

Făgețel a fost un om bun, unul din puținii buni cu adevărat, pe care i-am cunoscut, mai buni de calitate decît de bunătate.

L-am aflat pe Făgețel, întîi adversar, un adversar leal, ce iarăș e rar. El era subt un stindard: eu nu aveam niciunul, oștean de unul singur, haiducesc, numai că flinta mea era încărcată cu argint și prafuri de aur: rănile acestui material nu sînt otrăvitoare. Steagurile, tobele și proclamațiile indiscrete mi-au displăcut: problemă de măsură.

Ne-am împrietenit în mijlocul unei lupte la baionetă cu condeiul. Ne-am strîns mîinile. Făgețel era un caracter. Independent de apărarea pe care o purtam fiecare în fortăreața lui, ne-am salutat întodeauna peste metereze. El a stat de-a dreapta lui Iorga, cu Tomescu; Iorga n-a fost niciun Făgețel niciun Tomescu, tovarășul defunct și el, al celui ce-și închise ochii la Craiova. Dimpreună cu frumoasa lui Doamnă și soție, care ținea însuflețirea gospodăriei, Făgețel îmi evocă orașul oltenesc, șezătorile literare oltenești, Broștenii și Turcenii Caboteștilor, amurgurile violete de pe Jii, speranța ca Doljul să ajungă un focar intelectual românesc, îndreptățit de valorile native locale. Lichidarea consecutivă a încercărilor de expansiune în sus au pustiit neîntrerupt ținutul întors o dată la cîte zece ani cu douăzeci de ani îndărăt, la starea de provincie amorfă. Toate elanurile s-au petrecut pe o schemă artificială și după interesele cîte unui politic. Mecena de ocazie, căruia îi lipseau un portofoliu și un bastion. Capitalurile înghesuite consimțeau să renunțe o secundă la dobînzi, reviste, ziare, poeți, prozatori, critici, ca niște felibri. Ambițiile fiind satisfăcute, Oltul bancar se retrăgea spre București, lăsînd potmol și luntrile înnămolite. Luntrașii se risipeau întristați sau rămîneau, unii din ei să vi-

seze într-un colț din parcul Bibescu, ivirea unui nou paralelism.

Singurul credincios al Craiovei rămăsese Șaban Făgețel. A plecat și Făgețel.

1947

H. ST. STREITMAN

Înainte de toate e cel mai tînăr dintre oamenii cunoscuți. La toate vîrstele, domnul Streitman e acelaș. Suferă todeauna de cîte ceva, evident, însă nu mai mult decît îi șade întodeauna bine: un mic bobò în părțile stomacului, care trece de cîte ori revine. Și cum bolile acestea sînt, ca firmele mari, în legătură cu streinătatea, negreșit că maladia confratelui nostru nu se poate trata cu buruienile locale și cere imperios cel puțin o dată pe an o deplasare în Europa depărtată. Să-l auziți pe domnul Streitman cînd zice, de pildă: Vichy, o localitate unde rezidă un medic pe care îndată ce-l vede se face mai sănătos: gura și vocea dumisale iau o expresie de moliciune caldă și parcă ar spune: ajunge, nu mă mai săruta; te mai las o singură dată...

Să ne ierte medalionul, cunoaștem pe domnul Streitman de vreo — am zice — treizeci și cinci de ani. Purta ochelari, ca și acum, însă cu pläseaua neagră, de care flutura o panglică de moar purtată în epoca ei, în armonie cu lavaliera bufantă. Dacă azi toată lumea scrie și face gazetărie, pe atunci singur domnul Streitman se îndeletnicea cu aceste două glume. El era gazetarul atitrat, știut de cetățeni. Și surîdea de pe atunci: surîsul acela numai al ochilor, venit pe figură ca o incrustare de sidef pe fildeș. Afară de pălărie, domnul Streitman nu a schimbat nimic din figura domniei

sale. Niciodată nu s-a ras ca un actor și nici nu și-a lăsat una din acele podoabe, cioc, barbișon, cotlete, favorite sau barbă, pe care oamenii munciți de fotografia lor, reprodusă pe zinc, le adoptă și le intercalează succesiv. E o dovadă de stabilitate: pe domnul Streitman, știi todeauna unde-l găsești, pe cînd statuile politice se plimbă de dimineața pînă seara, plictisite în sufletul lor gol, și nu le găsești niciodată nici pe soclul unei reputații nici în ungherul ce le-a fost destinat. Invariabil fix și tînăr definitiv, secretul acestei îndoite atitudini coincidente, îl deține, credem, pentru domnul Streitman, familia. Puțini oameni în București pot să aibă pentru familia lor cultul acestui intelectual cu aliajul cel mai pur, și majoritatea lor nu recoltează în gospodărie, la domiciliu, decît căscături și oftări. Pentru domnul Streitman interiorul are fascinarea totală, pe care ar trebui să o aibă pentru orice intelectual. Casa lui e un gineceu, e o biserică, o bibliotecă, o sală de muzică, laolaltă cu copiii, cu amintirile, cu pisicile și cu cîinii. În puține căsnicii dintre cele mai bogate, nepoftitul ca și invitatul, poate să aibă senzația de plenitudine morală ca în casa confratelui nostru.

Opera literară a domnului Streitman nu este romanul în cinci sute de pagini, descrierea neobosită și călătoria timp de patru posturi prin spațiile unui subiect. Sintetic, spiritul acestui scriitor știe și cît artificiu încape într-o literatură și naivitatea de a se fanatiza pentru ea. Momentele sale literare sînt mărunte și purtate în buzunarul de la jiletcă, printre cheile de la arhivă, ca niște păpuși: ființe diafane cu baza de plumb. Dacă le scoate și le înșiră la rînd într-o carte, este ca să le vadă sărind, culcîndu-le subt degete și lăsîndu-le să se scoale. Dintr-un glonț, îmbrăcat în celuloid, domnul Streitman face o epigramă și o păpușă miniaturală, care seamănă cu oamenii leit — și

de multe ori o idee cu linia mare încape într-un maimuțoi zîmbitor. Și pipăitul autorului e politicos și discret, cum îi este toată individualitatea socială; așa că personajele sale nu sînt niciodată perfect asigurate, dacă mîna lui le sugrumă lent sau le face un masaj pentru gîlci. Un moment se simt mai rău și un moment parcă se simt mai bine.

Pamfletul domnului Streitman nu e niciodată direct și biciul său, ca să cadă, nu are nevoie de un spațiu pentru o învîrtitură mare. O scînteie electrică în vîrful unui ac este de ajuns ca să usture convenabil. Însă el nu are nici acea imprecizune de vid, care iese din lipsa valorii și constituie fondul cîtorva țuguiați ai expresiei, îndrăgostiți de falsa finețã. Actul intelectual la domnul Streitman e todeauna integral și de fecundare completă. Căci sînt scriitori care cînd au scris: *albastru*, li se pare că au zis cu mult mai mult și le vine sfîrșeală; și cînd zic: *este*, cred că e nevoie să îngroașe cuvîntul cu o literă afară din text. Adeseori un scriitor pune punct înainte de vreme și mai adaogă trei puncte, în care te silești să cauți o idee. Punctele indică locul unde autorul alunecă și cade cu nasul în zero.

În literatura politică domnul Streitman are o oglindă portativă, pe care o potrivește la soare pe ochiul vinovat și-l face să clipească și să lăcrimeze — dar nu l-a prins pînă acum nimeni cu fulgerele luminii ascunse în mijlocul pălmii. Și cînd a crezut cineva că a pus mîna pe el, s-a înșelat; căci, strecurîndu-și oglinda în buzunar, înnapoi, autorul surîde și surîsul rămîne biruitor.

Punem și noi trei puncte la sfîrșit. . .

1929

II

O zicală din redacțiile pariziene spunea că presa duce la tot ce vrei, cu condiția să o părăsești la timpul condiției. Mulți oameni politici, ajunși dintre gazetari, au continuat să stea în presă și după ce s-au despărțit de guvern. Jean Jaurés, marele orator, era profesor, deputat și ziarist în acelaș timp, și mai ales ziarist, și a fost asasinat, se poate zice, în redacție. Zicala ar trebui să ia o formă mai adevărată. E greu pînă te spurci, că nu te mai scoate din călimară nimic.

Dar un gazetar care să rămîie gazetar pînă la șaptezeci și cinci de ani și care să fie numai gazetar, și la șapte zeci și cinci de ani să scrie ca la treizeci, și să fie sprinten, proaspăt și nou, afară de George Clemenceau, nu s-a mai văzut decît unul: H. Streitman al nostru.

De necrezut, acest cel mai tînăr dintre tineri, împlinește la 16 februarie exact șaptezeci și cinci de ani. Jubileul nu numai al lui, e al presei întregi și al penei românești laureate. Ziaristul din condeiul domnului Streitman, e un scriitor de mare clasă literară și un gînditor de infinite nuanțe și subtilități, dublat de un văz politic clar, solicitat adeseori de conducătorii Statului în dilemă. Și, pe lîngă strălucitele lui însușiri de scăpărătoare inteligență și de talent catifelat, domnul Streitman, unul și din marii ebraiști ai culturii judaice, e un domn, un gentlemen, un camarad cavaleresc, un prieten în cea mai curată accepție a cuvîntului.

Între biblioteca lui, pe care și-a vîndut-o și a refăcut-o de mai multe ori, după timpuri și după mijloacele trădătoare — și între orgă și pian, însuflețite de talentul tovarășei sale de o viață, acest înțelept, trecut încă demult dincolo de bine și de rău, duce o căsnicie exemplară, de soț, de părinte și de bunic.

Între bunici, domnul Streitman e un adolescent.

1945

CEZAR PETRESCU

Ne permitem o confidență: nu putem citi tot ce ne vine tipărit și tot ce cumpărăm. Datoria noastră actuală de căpetenie este să citim manuscrise, fie cît de rău caligrafiate și scrise cît de prost. Însă cît este nevoie să ne ținem, cum se spune, în curent, ceea ce nu ne sosește cu poșta plătim ca orice cititor, în librărie. Încă o dată însă, însă nu citim înnainte de o inspecție asigurătoare. Timpul stricat cu o lectură mai proastă ca odihna e preferabil să fie plimbat sau dormit, căci ne găsim în deficit de somn. Pe cît te alină o carte bună, pe atît te supără o carte proastă — și cînd ai experimentat puterea de optimism și de renașteri pe care o carte bună ți-o aduce, cu cele necunoscute trebuie să fii prudent.

Pentru că nu există un criteriu mecanic al cărții bune, fiecare din noi își întocmește un criteriu personal, în care răspund rădăcinile sensibilităților lui. Un public pentru o singură carte și o carte pentru un public întreg, afară de abecedar nu se pomenește. Autorii și cititorii se grupează pe similitudini și preferințe căci în toate epocile au trăit laolaltă autorii sarbezi cu poeții sintetici, și paralel elitele substanțiale cu elitele inferioare.

Inspectorul prealabil al cărților noastre ni l-am ales în persoana unei cucoane bătrîne, din familia noastră și criteriul de primă soluție gustul acestei persoane, invariabil, precis și probat. În mijlociu

ne vin cam vreo zece cărți pe săptămînă. Întodeauna, sîmbăta, Cucoana Mare le ia acasă și sîmbăta viitoare ne dă un raport rapid. Limbajul doamnei e concis . . . Imposibil de citit! . . . Cum scrie ăsta ar putea să scrie toată lumea . . . Palid și fără personalitate . . . Clăfătește . . . Da proști mai sînt confrații dumitale cînd pretind că măgarul ăsta are talent! . . . Poți să faci focul cu ea . . . M-a interesat . . .

Cartea care o interesează pe Cucoana Mare, e dată deoparte pentru a fi bine citită. Cucoana Mare niciodată nu s-a înșelat. Cîte un confrate care a publicat o carte extraordinară, ne întreabă: ai citit volumul meu? ce impresie ți-a făcut? Ne aducem aminte opinia Cucoanei Mari: detestabilă. Dar nu cutezăm să cităm pe Cucoana Mare. Ea nu are autoritate decît în academia noastră restrînsă cu doi copii, o mîță și un cîine: cînd va făta pisica o să fie mai mulți. Încă nu am citit-o, mințim atunci, strînși cu ușa. Doi ani nu ne-au fost de ajuns.

Cucoana Mare ia și cîte o carte, pe care o punem deoparte singuri, automatic; cărțile autorilor preferați. Nu vrei să mi-o împrumuți pentru cîteva zile? Am răsfoit-o și... m-a interesat. Cînd o carte interesează pe Cucoana Mare la răsfoire, este întodeauna, adică foarte din cînd în cînd, ori de cîte ori acest rar eveniment se întîmplă, o carte bună. Văduvă de treizeci și cinci de ani și singuratecă, persoana noastră cititoare și-a ascuțit la maximum intelectul prin meditarea necontenită a mobilului cultural și degetul cel mic de la piciorul ei știe mai mult și înțelege mai bine decît un critic profesional.

Bucuriile Cucoanei Mari n-au mai tresărit demult. Ieri a venit la noi și ne-a întrebat: — Spune-mi ceva: cine e Cezar Petrescu? — Ai citit cartea lui! . . . — N-am mai putut-o lăsa din mînă,

răspunse Cucoana Mare. — Zău, e așa de bună? am întrebat noi. — Bună? ar fi prea puțin. E una din cele cinci, șase cărți care mi-au plăcut mai mult. — Ce spui, frate? e-așa de bună? Sînt încîntat. N-ai idee cîtă plăcere mi-ai făcut. Păi, dă-mi-o repede să o citesc și eu. — Cu o condiție, ne-a răspuns Cucoana Mare: pînă citești volumul întîi să-mi dai și volumul al doilea să-l citesc.

Era vorba de opera voluminoasă a domnului Cezar Petrescu, *Întunecare*, cea mai vastă scriere, apărută în două volume deodată, de la război încoace și care ruinează toate prejudecățile de sobrietate, de muncă strînsă și de exprimare lapidară a literatului avar cu metalele și obișnuit la temperatura lentă și ridicată a cristalizării. Domnul Cezar Petrescu dă din pămîntul lui cu o abundență, cu o grăsime, cu o luxurie de Canaan. El scrie mai repede decît îi numără literele tipograful ca să le culeagă și pînă ce tiparul i-a isprăvit o carte, în zețărie începe compoziția volumului următor. Dar la acest fericit scriitor tumultul și rapiditatea tumultului, izvorul și avalanșa se iscă din materialele esențiale, pe care artistul obișnuit le adună încet, ca un botanist și ca un pescuitor de melci, comparați la lumină. În anul de față mai multe case de editură sînt ocupate cu nunta mare a unei expansiuni în fertilitate din partea domnului Cezar Petrescu, fără precedent.

Cucoana Mare întreabă: — Îl cunoști? E tînăr, e sănătos? M-aș teme să nu-l ostenească prea mult atîta trudă. — Fii pe pace, Coană Mare; e și tînăr și voinic și sănătos; are bună poftă de mîncare, e voios, crede în steaua lui și face parte din cei care înving.

— Să-l ajute Dumnezeu, că mult scrie frumos, îi urează Cucoana Mare, luînd volumul al doilea din *Întunecare* cu o grijă superstițioasă și trecîndu-și-l în ghiozdan. Scrie te rog că eu nu m-am înșelat niciodată. Nici cînd dumneata, ții minte? mi-ai citit primele dumitale prostii . . .

1929

ION GORUN

Viața individual izolată a scriitorilor noștri, care trăiesc fără cîrd și, colectiv, se manifestă ca șoimii, zburînd fiecare la înnălțimea și în spirala lui, face ca, atunci cînd unul din ei a căzut, să-ți aduci mai repede aminte un punct de plutire decît o fizionomie. Din întîmplare, pe Ion Gorun l-am cunoscut, l-am cunoscut cu sensul minor al acestui cuvînt. Am putea să spunem dinaintea unei statui a scriitorului, că avea barba mai mică sau mai creață, ochiul mai licăritor, figura mai aristocratică, zîmbetul mai pur și o ținută de domn mai pronunțată. Cît îi era de caldă strîngerea mînii am ezita să ne aducem aminte, la temperatura bronzului și pietrei. Înnainte de război, mîna lui circula printre oameni și trecători: mai tîrziu, ea rămînea acasă în cărți și manuscrise și pe condeie. Ion Gorun a fost un intelectual discret și cu contimporanii lui și cu sineș. Harul trist al lui Beethoven, simțitor la rezonanțele interioare, da graiului o tăcere de șoaptă și conștiinței poetului, cu silabele încremenite, o sfială de material etern.

Ion Gorun nu a fost fenomenal la șaisprezece ani, apelpisit la optsprezece și ratat la treizeci și nu a imprimat vieții lui acel ritm de muscă-n haos, care grăbește existența inutilă a țîrîitorilor de literatură, sustrași de o influență greșită și de o catastrofă a bibliotecii de buzunar, tehnicei agricole, industriale și profesiunilor libere, satisfăcute

de rezultatele de fiecare zi. Ion Gorun, egal cu sineș, în toate momentele unei durate, consacrată unei singure preocupări și activități, e o pildă a efortului consecutiv în literatura noastră, populată de improvizați, de pribegi și de nemulțumiți. Indiferent de ceea ce se poate chema talent și de prezența căruia în opera literară nimeni nu poate fi tras la răspundere decît de universitarii imbecili, literatura e o disciplină și un drum de urmat, în orice bordei te-ai fi născut pe marginile lui. Pui talpa-n praf și pornești: drumurile n-au niciun sfîrșit . . .

În țările de veche cultură, scriitorul e acest drumeț, care nu se mai oprește niciodată, orice-ar duce-n traista lui din băț. Genialitatea lui personală sau din vecinătăți îl privește puțin: el merge la pas, ajutat de un elementar optimism. Viața lui e plină și sentimentul că nu călătorește goală cîntă. Nu putem cere scurtei secunde a miraculoasei noastre călătorii prin lumină, mai mult decît i-a cerut albina, care umple celula, tot așa după cum noi — plural fără intenții de merit sau specializare — adăugăm silabelor și cuvintelor de ceară o picătură de aromă.

A fost Ion Gorun mare de tot sau mare numai pe din două sau mai puțin, meșteșugul acesta, de-a despica firul de păr în patru, aparține unor dobitoace mai nule sau mai cifrate în valoarea de viață a faptului literar. El a fost un cărturar, un om de litere în totalul înțeles al cuvîntului, a fost ceea ce ar dori fiecare din noi să fie, ca să nu piardă nicio clipă a cadranului destinului precizat. Ca și Ion Slavici, care, mai bătrîn ca el, la șaptezeci și cinci de ani lucra necurmat, zece ore întregi în fiecare zi, Ion Gorun și-a desfăcut mînile pentru todeauna de pană, la masa lui de lucru, căutînd o idee și un cuvînt.

Pentru cristalizarea cîtorva noțiuni tardive, opera literară e chemată să se rostească din timp

în timp, dar pentru edificarea conştiinţelor viaţa unui scriitor este mai importantă. Scrii cum se întîmplă dar trăieşti cum îţi alegi şi în această alegere, de cele mai multe ori tragică şi consimţită în suferinţele ei, stă etica intelectuală şi trebuie apreciată capacitatea de ardenţă, de credinţă şi de civism planetar a scriitorului, drumeţul din furtuni.

Cînd va începe seria biografică a vieţilor româneşti, menită să dea pilda răbdării şi a speranţei, viitorilor recruţi sociali ai timpului românesc, dintre cele douăzeci — treizeci de vieţi consacrate bunului nostru obştesc va face parte negreşit viaţa masivă a lui Ion Gorun.

1929

HORIA MANIU

Acum vreo două săptămîni, ziarele publicau o informaţie, după care Horia Maniu trebuia să fie numit într-un post nou, care cerea capacităţile bine fixate ale unui om cu totul nou. Acest om putea să fie într-adevăr Horia Maniu şi cunoscătorii lui au avut sentimentul că de astă dată răspunderile funcţiunii se angrenau cu puterile de iniţiativă ale unui şef bine ales.

Horia Maniu a murit însă înnainte de a-şi fi luat în primire odaia de lucru şi cînd facem însemnare de rapida lui trecere prin existenţă, el a şi fost înmormîntat la picioarele biuroului unde se umpluse cu cerneală proaspătă călimara lui de cristal.

Moartea acestui tînăr jigneşte încă o dată speranţele de însănătoşire ale bolnavului, care zace în mijlocul nostru, paralitic de zece ani. Fatalităţile concertate împiedică şi atunci cînd alte obstacole au fost doborîte, cu lespezi de morminte, pe chemaţii noştri de èlită, trîntiţi cu fruntea de un epitaf. Un fenomen ocult determină pe oamenii susceptibili de-a deveni oamenii noştri mari, să cadă, să fie înlăturaţi, robiţi blidului cu linte sau răstigniţi între amintiri şi năzuinţe.

Dacă întreaga şi cotidiana porcărie a concurenţilor şi a parveniţilor, asociaţi, nu a putut să-i împingă pasul victorios înnapoi, o piatră aruncată din întunericul timpului în întunericul lui, l-a

sfărîmat în urna lui de lut, însufleţită de jurîm-prejur cu dansuri şi fugi de cerbi . . .

Horia Maniu a fost un al patrulea frate dintr-o familie dată la lumină de un părinte mare învăţat şi care a pus în privelişte pe Rodica Maniu, pictoriţa de siluete lungi şi pe poetul Adrian, ale cărui stihuri se mişcă libere şi dezlănţuite ca nişte frunze, scoborîte din pomii mari cu ramurile în văzduhurile de sus. Încă foarte tînăr şi păşind cu sfială printre cărţi, ca pe nişte valuri, dar sigur de cîteva idei cu bază prismatică, la care inteligenţa lui discretă de anahoret a colaborat cu studiul şi cu documentul, Horia Maniu a publicat la revista noastră *Cronica*, printre scriitorii cei mai noi ai momentului de atunci. El a făcut continuu impresia unui frumos material de puternică rezistenţă, încă inexprimat în obiectele uzuale, rezervat unei construcţii totale. Cînd s-a coborît cu stînca lui şi s-a apropiat de noi, a fulgerat de undeva, coherenţa rocelor a pierit, ca un suflet al steiului dur, transfigurat subit în cenuşă. De unde vin aceste răspunsuri la nişte întrebări care nu s-au pus?

Ne aducem aminte cu un sentiment de suavitate privirea îngerească a băiatului şi surîsul lui de-o infinită tristeţe, care însoţea silabele lui, supravegheate cu o strictă măsură. În omul acesta pierdut la netimp din conţinutul vremii, mijeau cu flacăra lor măruntă o mie de scrupule la fiecare idee, ca o mie de candeli adiate şi cuvintele lui i se depărtau de buze ca nişte succesive saluturi trimise, fără să ştie, frumoasei şi nesimţitoarei vieţi . . .

Dacă orele sînt ca nişte fecioare care parcurg în şir unele în spatele celorlalte, timpul, cu frunţile plecate, să le sfătuim să calce lin, sovonite negru şi în selenară tăcere, pe mormîntul lui . . .

1929

A. A. BARDESCU

Moartea confratelui nostru Bardescu, directorul ziarului *Îndreptarea* e încă una din faptele urîte cu care inconştientul animal al naturii ne constrînge să ne obişnuim. Un centaur idiot îşi pune în flori copitele groase şi dărîmă rozele impalpabile şi delicaţii bujori. Un vînt prost aruncă de pereţi vitrourile şi le doboară şi în acelaş timp înjunghie în cîmp sînul proaspăt al fetei bălane, care paşte oile creţe şi o ucide. Toate imaginile candide şi pure, îngrămădite ca nişte mustrări, nu sînt în stare să blesteme îndeajuns brutala voinţă oarbă, care a răstignit în fundul pămîntului, tinereţea de înger a celui mai blajin şi mai catifelat dintre camarazi.

O suferinţă demnă de marile canalii ale istoriei şi ale prezentului l-a copleşit pe bietul prieten, de timpuriu, făcîndu-i creierul să putrezească treptat. El care n-a urît pe nimeni şi a iubit pe toată lumea, şi a iertat-o cu o superioară înţelegere de distanţă, a trebuit să piară de moartea inchizitorilor sociali şi politici.

Este foarte greu de stăpînit revolta goală şi fără scop valid, stîrnită în noi de moartea lui Bardescu. Şi el nu e cel dîntîi care dispare dintre tinerii buni, în ultimele săptămîni. O rugină inexplicabilă a rupt în scurtă vreme vîrfurile albe, ale băncilor unei generaţii, pornită biruitoare către

Soare Răsare, cu binecuvîntarea speranţelor liniştite. Suliţi fără spic, stele desluminate.

Buchetele nu mai ajung, lacrimele nu mai ajung, suspinele nu mai ajung . . .

1929

ZAMFIR ARBORE

Bătrînul răzeş care poartă acest nume, ca o piatră săpată, a trecut de optzeci de ani. Figura lui de mandarin s-a modelat din materialul pontifcelor de catedrale cu socluri şi rabini în relief. În grădina păzită de turla unui plop, ridicată-n ceruri, boierul Arbore îşi găseşte toate mîngîierile şi însufleţirile, ca un Immanuel Kant, care n-a ieşit din Königsberg niciodată, şi ca un papă prizonier benevol.

Cu amintirile, cu cărţile, cu degetele lui aristocratice de ivoriu, cu nobila-i înfăţişare de rar exemplar omenesc, între pisici cu coada de vulpe, între cîini şi plante, acest poet, acest monah se mărgineşte cu lumina şi cu Dumnezeu. La vîrsta ghebei şi amărăciunii, urmaşul Hatmanului, ager şi zvelt şi optimist, se scoală ca un tînăr şi aleargă să aducă, din casă în grădină, documentul pe care l-a comentat, cu o sprintenă ascuţime de intelect. Aducerile lui aminte, ca şi fiinţa lui, sînt fragede şi curate şi toate cuvintele lui au o zare argintie mai mare decît chiar a cuvîntului scris şi căutat între stele. După douăzeci de ani, de cînd avea númai şaizeci, Zamfir Arbore e identic cu sine, cum fusese identic cu sine, întraltfel cu alţi douăzeci de ani înnapoi. În toate timpurile linia dreaptă are o singură căutătură.

Boierul moldovean, nici nu s-ar crede, e unul din părinţii revoluţiei ruseşti şi din ctitorii împă-

rației republicane actuale, care a izbutit în formă bolșevică.

Nimic nu-l jignește pe acest apostol al unui timp realizat cu sprijinul unei mari generații împotriva generației insăș care l-a pregătit, ca socialiștii înguști. Una din fiicele lui, în vreme ce fiica lui, domnișoara Nina, îi toarnă ceaiul în ceașcă, Ecaterina, e profesoară la Facultatea de medicină a Universității din Moscova. Cu domnișoara doctor Ecaterina Arbore, rămasă după război în Rusia, la bolșevici, s-a petrecut în casa cu plopul din poartă, din București, un eveniment, care a încercat inima tatălui, cumplit. Venind să-și viziteze inopinat, fata înstreinată, părinții, doamna Arbore, de bucurie sau de uimire, a paralizat. Apoi a murit pentru că fata i-a fost expulzată din țara ei, de către un guvern românesc. Lui Zamfir Arbore îi mai murise și un fecior, harnicul inginer Arbore, într-un accident de muncă. De cîțiva ani bătrînul și-a găsit un refugiu în studiul astronomiei, știința cea mai precisă și mai pură, și cea mai îndepărtată de idealismul de salariat al naturii, al omului de pămînt.

Nu-l mai văzusem de șase ani pe acest blînd și foarte inteligent singuratic, pe care l-am iubit și l-am dorit fără motiv analizat, dintr-o pornire continuă a moleculei morale. L-am găsit în acelaș loc, subt acelaș umbrar de vie, pe aceeaș bancă de lemn: parcă trecuse numai un ceas. Țineam de mînă doi copii și am intrat lătrați de cîini. Plopul mai crescuse de cîteva palme, iedera îmbrobodise casa de tot. Domnișoara Nina Arbore, din acelaș cap de masă, unde o lăsasem acum cîțiva ani, ne-a împărțit cu linguroiul, în străchini de sticlă, dulceață. Ochii ei verzi reflectau privirea de palid smarald a răzeșului anarhist.

O veste duioasă și tristă, ca vocea din urmă a clopotelor duminicale. Zamfir Arbore își face, la

optzeci și unu de ani, aproape ca Tolstoi, sacul de călătorie. El pleacă pentru todeauna — pentru todeauna — la Praga. Din generația lui mai trăiesc în Europa, cutreierată de visul revoluționar de acum vreo șaizeci de ani, cîțiva camarazi, străini de timp, străini de oameni, străini de lucruri și de sensibilitatea orelor de acum. Între ei se găsește și « Babușka » Revoluției ruse, care adunînd într-un turneu de conferințe prin America, o sumă neînchipuit de mare, a înființat la Praga un azil — pentru ea și pentru camarazii ei din veacul trecut ... Ei vor sta de vorbă seara, pe rusește, și vor constata documentar cum degenerează viața și năzuințele, ca niște pasări, care și-au pierdut àripile și penele și au rămas numai cu unghiile și ciocul.

Plopul nu se mai vedea, urzit în umbra luminii. Copiii au ieșit din casa lui Zamfir Arbore cu doi snopi de flori pe brațe, binecuvîntați de surîsul candid al vechiului revoluționar. Și ca să nu se împiedece copiii de pietrele porții, noi le-am purtat jucăriile, cu care plecaseră de-acasă și două cercuri de lemn.

Despre cercuri, Pascal a zis acum trei sute de ani, că miezul lor este pretutindeni și marginea nicăiri ...

1929

II

Patriarhul generaţiilor intelectuale actuale, a murit tocmai în ceasul cînd începeam să-l credem etern, ca pe o divinitate, asiatică, de porcelan sau chihlimbar. Ce va fi fost el în viaţa ideilor, a revoltelor şi a năzuinţelor sociale, se va spune încet, încet: cariera lui de polemist a început în anarhia lui Elisée Reclus, o concepţie diametral opusă comunismului şi care permite promovarea pînă la tabù a individului pur.

Noi am cunoscut un alt Zamfir Arbore, în redacţiile dinaintea războiului şi după război, în soarele unei bolţi de viţă din grădina lui, între lumini şi cîini, între vrăbiile lui Thomas d'Aquin, şi în gospodăreasca supraveghere a Ninei Arbore, fiica lui, artista atît de personală a unei picturi care sugerează domnia valului de nisip şi a undei de lut asupra naturii.

Noi am cunoscut un Zamfir Arbore bun, cum zice frumos românul, ca o bucată de pîine, şi ceea ce ne-a impresionat la el a fost mai ales excepţionala lui facultate de a rămîne camarad, vioi, şi tineresc şi lipsit de morga tinerilor şi de infatuarea bătrînilor, cald la suflet, proaspăt la minte — nedezminţit — şi tolerant ca un mare gînditor, angajat pe poteca zeilor şi a marilor profeţi.

Rămîne în păretele sufletului nostru icoana unui Zamfir Arbore curată şi dulce, şi pe masa din mijloc un mănunchi de muşeţel viu de la el, şi care nu se poate veşteji.

1933

MIHAIL SĂULESCU

Poetul Mihai Săulescu, înfricoşat de « instrucţie » la o cazarmă şi refugiat pe front, fără să se fi putut sluji de puşcă mai bine decît de bastonul lui civil, a murit fără utilitate pentru patrie, la Predeal. El ar fi cinstit-o mai cu folos în versurile încă nescrise. Societatea Scriitorilor a însemnat locul aproximativ, unde bietul visător adolescent a căzut, cu o statuie. O prizmă de calcar, tăiată cu sobrietate şi lipsită de farafastîcul statuar, poartă-n creştet, ca o căciulă de bronz, încleştarea masivă a unui simbol. N-am putea spune ce intenţie grafică a înfierbîntat braţele modelatorului, frămîntînd într-o copaie de piatră, personajul tragic şi dur, care sugrumă steiul şi scutură bronzul dedesubtul cerului gol. Am văzut statuia numai din faţă. Dar putem spune altceva, că realizează ideea, oricare ar fi fost, magistral şi grandios. Ea se datoreşte sculptorului Han, acela care ne-a porcăit acum cîţiva ani, pentru că nu pricepuse boabă dintr-un articol al nostru, ca un vizitiu. E al doilea lucru admirabil, pe care-l cunoaştem realizat de acest animal. Din primul n-am putut obţine o reproducere, pe care am dorit-o fervent. Poate că din monumentul Săulescu să căpătăm o reducere pentru raftul nostru de cărţi.

Nu putem insista îndeajuns asupra acestei splendide întrupări, atroce şi vie, din materialul nesimţitor: şi dacă nu am cunoaşte mojicia puternicului autor al minunatului monument, l-am felicita fără înconjur şi cu brutalitate. Credem că bronzul lui Han e unic în toate epocile şi în toată lumea: ticălos artist, parşiv şi genial.

Întîi, am refuzat să-l asimilăm, pe urmă ne displăcu şi în cele din urmă ne-a captivat. Încă o dovadă că e vorba de o adevărată operă de artă.

Un singur defect şi un defect nenorocit. Soclul nu trebuia să poarte medalionul poetului; sculptorului nu trebuia să i se ceară să puie dedesubtul unei răzvrătiri glorioase, parcă a pămîntului întreg, şi a muntelui, şi care bate cu frumuseţea lui Bucegii, fotografia metalică a poetului. Numele acestuia pe soclu, ar fi fost de ajuns. Poate că artistul va putea să influenţeze autorităţile să renunţe la medalion, căci monumentul îi aparţine tot atît lui cît şi lui Săulescu şi poate că şi mai mult altcuiva, bunului gust.

Punctul de aşezare nu se putea să fie mai bine ales: între vînturi şi orizonturi. Este foarte probabil că şi l-a fixat însuş artistul, de vreme ce toată natura acestei răscruci de precipicii se acordă atît de profund cu fiinţa muncilor lui. Şi, desigur, vor dispărea din preajma monumentului şi îngrădirea de mesteacăn şi florile şi jerbele, pentru ca piscul lui Han să rămîie singuratec şi pleşuv, între piscurile dimprejur.

Inaugurarea, prezidată de rege, care a dezvelit statuia, s-a petrecut pe un frig vioi şi într-o atmosferă de baionete. Un colonel, pe care îl strîngea cizma de lac foarte îngrozitor, a evoluat dinaintea tinerilor vînători de munte, cu trefla cetinei la pălărie, purtînd un fulg alb în chipiu. [. . .] Autorul lui *Conu Enake*, colonelul Condiescu, în civil, dă lui vodă informaţii, explicaţii şi relatează. Politicosului colonel trebuie să-i ardă o ureche. Dincoace de drum, în preajma tribunei, unde s-a sfinţit apa, îl înjură mocăneşte un confrate, care a

sosit gătit de mare gală, tocmai din Bucureşti, cu socoteala că toată lumea îl va arăta regelui, aclamîndu-l cu inscripţia verbală: Aceasta e Corneliu Moldovanu. Desigur că îi zvîcneşte şi un discurs în buzunar. Majoritatea confraţilor au sosit cu cîte un discurs în sîn şi cu dorinţa ca timpanul majestăţii sale să ia contact cu vocea şi cu talentul oratoric respectiv. Dar toate discursurile au rămas necitite, şi al confratelui Ion Minulescu, care cumulează funcţia de premiat naţional cu aceea de port-parolă literară a ministerelor, subt toate guvernele fără poeţi, reangajat în calitate de tambur major estet.

În apropierea regelui, acest confrate îşi compune o mască de devotament disperat, îşi leapădă pardesiul şi pălăria ca şi cum ar veni în pas gimnastic tocmai din Făgăraş, înnainte de a cădea mort pentru coroană. Joacă din spinarea covîrşită, din braţele legănate şi din figura aiurită de închinare, personajul teatralei paiaţe.

La discursul măsurat şi grav al confratelui Rebreanu, răspunde scurt, concentrat şi frumos milităreşte, glasul de comandă al generalului Ionescu, care primeşte bronzul pentru vînători. Deşi protocolul nu prevedea decît al treilea discurs, facultativ, al regelui, majestăţii sale i s-a acordat pedeapsa a două alte discursuri intercalare. Un domn profesor de gimnastică s-a poftit pe neaşteptate să-şi vocalizeze elocinţa, într-o postură caricaturală, greu de explicat, în vreme ce talpa prinţului Niculaie începea să-şi caute un derivativ, frămîntînd cu nervozitate o pietricică. Şi n-a putut pierde prilejul nici domnul Costăchescu de-a tronitrua un discurs, revendicîndu-şi fericirea sublimă, pe care încă nimeni nu i-o cunoscuse, de a proteja poezia, şi meritul de a citi versuri pe nerăsuflate. Dacă Săulescu ar fi fost în viaţă şi i-ar fi cerut sprijinul să-şi tipărească stihurile, am fi avut de pizmuit o a doua mare fericire.

Discursul regelui carbonizează însă setea de discursuri a zecilor de autori, agitaţi de neastîmpăr. Regele e departe, dincolo, pe dealul dimpotrivă, lîngă monument: cuvintele sale ne ajung în monosilabe, clocotite de vîntul care treieră Carpaţii.

Dar cine-i arătarea cu joben şi papuci albi, în redingotă, care escaladează muntele din valea Timişului încoace, cu o chelie cu rotocolul flocos? Cine face pe ţăranii din vale să rîdă şi să-l arate cu degetul, zmucindu-se din pămînturi, ca să ajungă înnainte de a se fi sfîrşit totul de tot? E un strigoi în haine negre vechi, ieşit dintr-o groapă, ca să vie să-şi citească discursul? A căzut din tren? Stă pe dedesubt, pe undeva? Stranie arătare! E domnul Cincinat Pavelescu, care gîfîie şi se opreşte. Venea în goană din Braşov cu automobilul şi maşina i-a fost capturată de poliţia militară, între drumuri, jos între pîraie. Nici el nu putea să sufere să nu fie văzut de rege, maestru şifonat şi amărît ca un clovn. La un pas mai lung, s-a petrecut însă ceva în insul maestrului, a troznit ceva, s-a scrîntit ceva; maestrul s-a împiedicat, a stat o clipă-n loc, şi-a pipăit, palid, abdomenul.

1930

ÎN MEMORIA LUI DOSTOIEVSKI

De vreme ce asupra furtunosului scriitor rus domnul Serge Persky a publicat o carte de proporțiile și importanța descriptivă a volumului *La vie et l'œuvre de Dostoievski*, este derizorie orice încercare a unui literator străin de țara și de limba acestor doi autori, de-a născoci motivele unui articol, cu amplitudine documentate în studiul apărut la Paris (Payot, 1924). Cînd se vorbește de oxigen se cercetează literatura lui și nu se adaugă nimic și mai puțin se imaginează.

Fiul al unui chirurg militar, Dostoievski s-a născut la 21 octombrie 1821, în apartamentul unui spital din Moscova, ocupat de funcțiunea de medic a tatălui. O viață care începe în atmosfera unui spital și lîncezește în umbra lui pînă la adolescență, are un început nefericit. Salariul de sărăcie al medicului, îngreuiat de o familie numeroasă, temperamentul violent al tatălui și firea maladivă a viitorului scriitor se înscenează pentru un spectacol dramatic. La șaptesprezece ani murindu-i muma, o femeie cu oarecare literatură, tînărul Fedor e internat într-o școală echivalentă cu Politehnica, unde regimul de mizerie materială, complicat cu mizeria morală, aplica severitatea unei discipline menită să sfărîme pe individ, în forma curentă a pedepsei corporale. « La regimentul nobilimii — scrie un martor care își primea educația la institutul militarizat, de inginerie — pentru o

simplă greșală în exerciții, școlarii erau bătuți cu biciul pînă ce, pe jumătate morți, erau scoși din manej pe cearșaf ».

La optsprezece ani îi moare tatăl, iar la douăzeci și doi de ani Dostoievski, isprăvindu-și studiile, ia gradul de ofițer inginer la Petrograd. După un an, el demisionează, motivînd că « serviciul îl scîrbește ca și cartofii ». El pierde la jocul de cărți, care îl pasionează și face tot ce poate ca să n-aibă niciodată o singură rublă în buzunar. Doistoievski are douăzeci și trei de ani și plin de datorii cere intervenția diplomatică a fratelui său Mihail pe lîngă rudele din Moscova, ca să poată fi păcălite să-i trimită cinci sute de ruble. Lucrează la un roman pe care îl modifică de zeci de ori, hărțuit între nădejde și îndoială pînă în 1845 cînd apare prima lui carte *Bieții oameni*, cu un zgomot care întrece toate succesele visate.

Èlita rusească avea ca și elitele occidentale cercurile ei literare, cu totul ignorate și pînă azi în România, unde domină clubul politic. Prințul Odoievsky roagă pe scriitor să-l onoreze cu o vizită și contele Sollogub își zmulge părul de ciudă că prințul i-a luat-o înnainte. Vanitatea firească a scriitorului devine nesuferită și Turgheniev i-o ațîță și i-o exasperează. În 1846, scriitorul are douăzeci și cinci de ani: el cere bani fratelui, care îi trimite. Al doilea succes vine cu povestirea *Nopțile albe*. Următoarele două lucrări literare, *Dublul* și *Gazda*, sînt egale cu două falimente succesive, din care scriitorul scapă începînd să publice romanul *Netocika Nezvanova*, rămas neisprăvit. Starea lui bolnăvicioasă se agravează progresiv, în tovărășia unui suflet chinuit de spaimă și descurajare.

În 1849 e arestat și ținut opt luni la regimul celular: fără să cam știe de ce, poate din pricină că sensibilitatea lui și mila lui creștină se mișcaseră la speranța că țăranii ruși, robii Imperiului,

puteau să fie emancipați. El fusese arestat dimpreună cu membrii unui cerc aproape politic, la denunțul unui agent. Comisia de anchetă trimite afacerea la o comisie de judecată, prezidată de un general, generalul Perovsky, care, din lipsă de dovezi, voia să achite pe toți acuzații. Neputîndu-se admite o achitare, o altă instanță îi osîndi la moarte. În momentul execuției, cînd trebuia să se dea comanda « Foc! » țarul le-a schimbat osînda la moarte cu patru ani de muncă silnică, urmați de încorporarea în trupele siberiene. Să citām textual, din actul de acuzare al scriitorului: « A hrănit planuri criminale, a răspîndit o scrisoare a literatului Belinsky, plină de expresii lipsite de respectul față de biserica ortodoxă și de înaltele autorități; a răspîndit scrieri revoluționare, tipărite cu o mică mașină litografică . . . etc. »

Pînă la Tobolsk, Dostoievski, care avea o criză pe zi a cunoscutei lui maladii, a fost transportat în sanie. Pe un frig de patruzeci de grade și cu lanțuri la picioare, de la Tobolsk a făcut drumul pe jos pînă la punctul destinat, laolaltă cu bandiții și asasinii, trecînd prin toate închisorile infecte ale orașelor străbătute de convoi și alegîndu-se din viermuiala promiscuității cu o bubare veninoasă a obrajilor și a gurii. Cei patru ani de muncă silnică au intrat în *Amintirile din Casa morților*. În martie 1855 Dostoievski părăsește pușcăria, înrolat în al șaptelea batalion siberian cu reședința în Semipalatinsk. Misticismul lui s-a cristalizat și el crede că a meritat osînda, din bunăvoința lui Dumnezeu de a-l pune în situația să afle « esențialul ».

În 1857 se căsătorește la Kusneț. În 1859 serviciul militar e terminat: scriitorul are treizeci și opt de ani și a mai scris două povestiri proaste: *Visul unchiului meu* și *Satul Stepancikovo*. Starea sănătății lui e gravă: epilepsia este manifestă și diagnosticată exact. El cere împăratului Alexandru al II-lea

dreptul de a se întoarce acasă: « Sînt însurat și soția mea are un copil căruia trebuie să-i port de grijă ». În 1860 scriitorul se poate stabili la Petrograd, supravegheat de poliție, pînă la finele vieții. În 1861 el înființează *Vremia*, revistă lunară și traiește perioada de mari reforme sociale: liberarea robilor, libertatea graiului, a scrisului și a gîndirii. Revista a durat doi ani, condusă de fostul condamnat și de fratele lui, Mihail, atingînd cifra de cinci mii de abonați — și publică un nou roman.

Anul 1862 e cîștigat în călătorii de sănătate. Dostoievski vizitează Parisul, Londra, Colònia, Düsseldorful, Mainzul, Baselul, Geneva, Lucerna, Turinul, Genua, Livorno, Florența. Revista dispare din pricina unui articol divers interpretat în 1863, cînd scriitorul face o a doua călătorie de trei luni în Europa, cîștigînd unsprezece mii de franci la Paris, la ruletă. Rezultat, un roman: *Jucătorul*.

În 1863 activitatea i se divide între apariția neregulată a unei noi publicații *Epoca* și întreita moarte, a soției lui ftizice, a fratelui său asociat și a prietenului și colaboratorului celui mai bun Grigorief. Noua revistă dispare, autorul ei e plin de datorii. Creditorii vor să-l aresteze și el fuge în 1865 în străinătate, unde rămîne cinci luni și în această epocă atroce a existenței lui, el izbutește să scrie, printr-o sforțare fenomenală romanul lui de căpetenie: *Crimă și pedeapsă*, și zămislește pe Raskolnikof. În 1867 se căsătorește cu stenografa lui, Anna Grigorievna. E o soție care îl iubește, o bună gospodină și o femeie practică. Mulțumită ei se plătesc din datoriile lui și ale fratelui decedat. O serie de povestiri remarcabile: *O istorie urîtă, Krokodil, Dulcea, Inimă slabă, Micul viteaz*.

Din 1866 pînă în 1871 soții trăiesc în străinătate, Dostoievski sacrificînd ultimele lăscăi vechii lui patimi de jucător. Opere: *Idiotul* (1868), *Vecinicul*

bărbat (1869) *Posedații* (1870). Şi... doi copii. Apoi, o povestire: *Memoriile unui subsol.*

În 1871 soții Dostoievski se întorc la Petrograd, unde începe o epocă bună pentru scriitor. 1875: *Adolescentul.* Prim-redactor al ziarului *Cetățeanul.* Redactor al revistei lunare *Jurnalul unui scriitor.* 1880: *Frații Karamazov.* Apogeu.

28 ianuarie 1881: moartea lui Dostoievski — orele 8,30 seara.

Un mușuroi cît pumnul se ivise în capătul grădinii și în mușuroi a călcat copita leneșă a bivoliței trecătoare. Şi au ieșit, ca o lavă neagră, din mușuroi, ca o spumă de păcură agitată, rîuri de miliarde de furnici. Şi purtîndu-și fiecare firul ei de substanță, au pornit pe două drumuri paralele și s-au mutat, furnicile, dincolo de grădină, în ceruri...

Așa s-ar înfățișa, într-un fel, viața torențială a tragicului rus.

1931

BRATZU

Domnului Eustațiu Măciucescu

A murit, nu ne putem închipui de ce, Brațu, știi, Brațu, ăla cu barbă, cu ochii asirieni și cu un rafinament al zîmbetului îngeresc și abia desprins, candid și naiv de muma lui, o floare. Cum, nu-ți aduci aminte de el, de douăzeci de ani, de cînd l-ai cunoscut și l-ai văzut, întorcînd foile mari, cînd ale unei partituri de orgă și tăind pe dedesubt cînd paginile reeditate ale unei cărți de buzunar? De douăzeci de ani de cînd te abordează surîzînd ca un seraf și legănîndu-și capul ca un sultan.

Ei da! a murit și nu știu ce i-a lipsit lui Brațu, ca să fie, înnafară de canapeaua din vitrina cafenelei, un mare bărbat de Stat, un mare orator politic sau un mare diplomat. Cînd era foarte bogat Brațu, al cărui nume adevărat s-a scris în generație boierește, cu *tz*, a purtat plastronul, reversul, haina neagră, gulerul, cu atitudinea genealogică a miniștrilor imperiului britanic. Lord și maharadjà în redingotă, pasul pantofului de lac al acestui domn extraselect, se scobora din trăsură, dinaintea marilor hoteluri din străinătate, cu o lene ancestrală de vechi stăpînitor. Eu l-am văzut în strada Berzei, cu picioarele goale, prin 1913, căutînd un singur papuc. Pe la orele douăsprezece din zi el mai dormea, după o noapte de lectură.

I-a lipsit ceva, desigur, acestui om, cel mai inteligent din cincizeci de mii din București. O gravi-

tate mofturoasă. Şi avu ceva şi în plus decît oa-menii cu situaţie şi cu conforturi variate. Braţu avea preştiinţa consecinţei şi intuiţia finalului adevărat; ceea ce l-a ferit de bombastic şi declamatoriu şi l-a făcut să prefere reticenţele mute şi ferîcirea colectivă pînă la cafeaua turcească subţire, dulce, cu un pic de rom.

Dacă ar fi avut vanitatea măcar cît chelnerul care l-a servit cu prăjituri şi i-a dat pe credit, Braţu ar fi putut să facă o singură dată, o singură tiradă, pe patul morţii, şi să spuie cu mai multe temeiuri, ceea ce a crezut Neron despre sineş, în momentul trecerii în sepultură.

1931

GEORGE ENESCU

Maestrul Enescu, cum i se zice verbal şi în scris domnului George Enescu, împlineşte vîrsta de cincizeci de ani şi presa îl sărbătoreşte. Dacă melancolia, aparentă pe fruntea cu lauri de hîrtie de ziar a marelui nostru lăutar, se va simţi mîngîiată pe închinăciunea greierilor negri ai rotativei mîzgălici, atunci să iasă în dansul tipsiilor şi să-i treacă pe dinainte jucînd, toate literile mari şi minuscule, ale tiparului, dreptele, cursivele, aldinele, monumentalele şi groteştile din toate alfabetele, goticele, romanele, chirilicele, arabele, ebraicele, ca un drum de furnici între Bărăgan şi Eternitate... Vocalele să cînte şi consunantele să urmeze, pînă la elzevir. Şi să vie un vînt mare de foi in-cvarto, in-octavo, pergamentele, velinele, japonul, şi un vifor de pene, ca o lume de ciori albe împărăteşti, amestecată cu ciocurile avîntate din călimări în soare.

Iată, poate, cortegiul de văzduh care întîmpină ziua de naştere a pruncului, ales pentru răsunet. Cînd a împlinit o viaţă mai lungă, Ibsen, noi eram copii şi se pare că ţineam minte alaiul Scandinaviei, care a defilat o zi întreagă prin faţa balconului ilustrului unchiaş cu trîmbiţe, simbole şi trofee literare.

Firul de aţă de mătase, George Enescu şi l-a purtat deosebit de urzeala generaţiei, din care şi

l-a scos afară. Precocitățile speciale ale muzicii fac dintr-un copil de patru ani un magistru și-l ridică în furia vieții, de crud. Pe deasupra albiilor legănate cu piciorul gol al torcătoarei pe prispă, ele au pregătit meșterului vioarei, un loc argintiu în constelația prinților de sînge și de blazon. Duioșia corzilor și-a făcut întodeauna mai repede loc și mai de-a dreptul către inima învăluită în purpură și hermină, decît geamătul scrîșnit al condeiului singuratec — și pe cînd încovoietorii noștri de cuvinte să găseau încă în potcovărie și ucenicie, înfierbîntînd de zeci de ori fierul puternic și prost ca să-l silească la o strîmbătură apropiată de copita fantomei dintre uragane, George Enescu era o celebritate, avea tacîm la masa Cinei celei de taină și se odihnea, răcorit, de tînăr, ca un Nagus, în fața mării, într-un ritm de àripi și evantalii.

Harul auzului melodic nu-i dăruit orișicui, ca să fie scrutată vioara și lauda să se însoțească din harpă sau clavecin. Natura toată și zeii toți au putut abia să dea naștere unui singur Pan, care a colindat mii de ani, căutîndu-și părechea, inexistentă nici în munte nici în șes. Și blestemat să îmbătrînească flăcău, pentru că nu poate iubi nici de tot ca omul nici de tot ca țapul, stă nehotărît și șovăielnic între două firi. Ce poate spune greaua noastră nepricepere, pentru care cîntecul are consistența fragilă și nedeterminată! a unui al patrulea sau al cincilea ecou? Cana noastră de lut poros nu s-ar putea ridica mai sus decît o lasă fragilitatea urechii, printre steaguri și vîrfuri de lănci, ca să închine un strop de aur rece, în gloria celui mai consacrat.

Voi povesti pentru a doua oară în cincisprezece ani un eveniment, pe care îl știm din gura de paralitic a pictorului Luchian. După ce a murit,

toată lumea care i-a scuipat nouă ani în paharul cu apă și în petecul de lumină, al camerei lui de slăbănog, și-a dat aproape seama că acest zugrav de flori a dezechilibrat gloria devastatoare, de divinitate secetoasă a pictorului Grigorescu, unicul și clasicul de pîn-atunci, tot pe atît de nevinovat de tărăboiul exclusivismului care l-a escortat, ca și Luchian de viața mută a florilor lui. Afară de cîțiva prețuitori numărați, în timpul neînchipuitei lui existențe, șapte părți din nouă, abstractă, Luchian era un simplu caz medical, supus unui tratament fără rezultate și nu ivise nici ca un început de caz artistic măcar.

Într-o seară, cînd se făcuse noapte, cineva intra în odaia bolnavului, la permanență deschisă și separată de apartamentul familiei printr-un vestibul. Fără să bată, fără să vorbească, încercînd numai cu pipăitul mîinii și al picioarelor să se orienteze, străinul s-a comportat ca un strigoi. El scoate de subt pelerină o vioară. Și începe să cînte. Și două ore, trei ore — am uitat — vioara își rosti sufletul ei subtil și suferind într-un repertoriru ascultat din pat cu lacrimi. Luchian nu avea nevoie de introduceri și comentarii ca să înțeleagă că Dumnezeu, autorul tufănicilor imitate și răsădite în expresia lor difuză de pensula lui, i-a trimis un înger, ales printre îngerii geniali, ca să-i ție, o seară, de urît.

Vizitatorul necunoscut, din noapte, era George Enescu . . . Desfăcut de convenții și de lumea în care bîiguia la lumina zilei, lăutarul venise să se lămurească la căpătîiul zugravului. În culoarea unei secunde s-au întîlnit cu vîrful pensulei și arcușul, ca în preistoria astronomică, două comete.

Episodul nu conține nimic din obișnuita banalitate a schimbului de complimente. Totul s-a petrecut ca și cum nici nu s-ar fi petrecut și poate că relatarea publică a ceasului cel mai frumos pro-

babil, pe care l-a trăit artistul, în odaia vînătă de întuneric a suavului paralitic, ofensează discreția domnului George Enescu.

Fapta muzicantului nu aparține nici cabotinismului nici oamenilor ca noi . . .

1931

JOHANN WOLFGANG GOETHE

Scurtă fișă biografică

Cîteva evenimente parcurg și influențează viața « geniului universal ». Calificativul aparține francezilor.

La Lipsca, poetul învață dreptul. La Strassburg își capătă diploma. După magie și alchimie, paralel cu studiul legilor, isprăvește un curs de anatomie. La Frankfurt, locul de naștere, se instalează advocat. Dacă ar fi trăit toată viața în provincia lui, nu s-ar fi ales de el nimic, afirmă poetul. Cu *Liedurile* delicate pe care le-a scris și cu o dragoste înflăcărată, ivită în epocă, toate astea laolaltă fac un eveniment teritorial.

Un alt eveniment, repetat mai tîrziu în viața lui Wagner: prietenia afectivă a unui suveran. Ducele de Weimar cheamă la curte pe Goethe, și-l atașază, îl face consilier intim și îi încredințează gospodăria ducatului. Zece ani încheiați Weimarul are pe cel mai bun intendent în persoana poetului celui mai mare: valoarea artistică nu exclude capacitatea practică. În massa evenimentului intră pasiunea lui crîncenă și stăruitoare pentru Charlotte Stein, mamă a cîtorva copii, femeie mai vîrstnică decît poetul însă frumoasă. Ea nu a consimțit să farmece de aproape personalitatea lui și să i-o covîrșească, decît după o luptă cu sine și cu el de cîțiva ani.

Eveniment intelectual: Italia, Goethe o străbate pînă-n vîrf și-n colțurile Siciliei doi ani întregi.

Concepțiile lui renasc într-o patrie de sud. Liniștea liniei lui ultime, sedimentul senin al stelelor pe fundul sufletesc, corectitudinea fină și glacială care intră cu materiale noi în personalitatea poetului, îi vin din clasicismul mediteran.

În 1789, Goethe trăiește marea revoluție franceză, cu dezgust și ironie. În 1806 francezii ocupă Weimarul. Goethe cunoaște pe Napoleon și-i recunoaște geniul, afirmînd că ura națională nu trebuie să se ridice pînă la intelect.

A fost prieten, camarad și frate cu Schiller, care a murit înaintea lui și a căruia individualitate i-a slujit de propulsor și regulator artistic.

Wolfgang Goethe a trăit optzeci și trei de ani, de la 28 august 1749 pînă la 22 martie 1832. Probabil că Inefabilul și Subtilul Arhitect, Demonul și Divinul, a ținut ca poetul să-și închidă ochii numai după ce a isprăvit deplin pe *Faust*, care-i una din oglinzile Lui cu douăsprezece fețe.

Flacăra lui Goethe nordicul, al umbrei, al ceței al goticului inspirat de la posomoriții molifți, arzătoare cu intensitate, a fost o arșiță și un abur mare de foc. Ca într-o vitrină, jumătate luminată din Infern și jumătate îndulcită de inocența blajinului azur, în văpaia lui a licărit și a jucat viața și din pietre. Pentru poet nimic nu stă pe loc. Un vînt, un talaz, răscolesc interiorul și suprafața și pun în vîrtej natura stabilă amestecată cu natura mobilă. Cînd se oprește și văzduhul, colindă parfumele . . .

Adorația lui pentru grație, tinerețe și femeie are instinctul pruncului, impetuozitatea zimbrului și sfiala monastică dinaintea icoanei Prea-Curatei. Sănătos și puternic, Goethe nu și-a permis niciodată să ia în derîdere sau cu amărăciunea impertinenței amanta și muma. Pentru el femeia este cel mai lung nenufar al misterului, care binevoiește să-l înflorească pe lumina apei. Și nu și-a permis

nici păcatul tăgadei, simțindu-se de o ființă cu acela pe care delicata noastră ignoranță îngenuncheată l-a chemat în șoaptă cu numele de Dumnezeu.

La toate epocile, adică în toate zilele, Goethe a iubit: nevoie extatică și nu exclusiv de posesiune, ca să se multiplice și să audă noi voci de viori și de rugăciuni. În manuscrisele lui reapar figurile continuu transformate care l-au impresionat mai adînc. Aci e Charlotte Buff, logodnica unui bărbat mai fericit decît poetul, cu întîia ei candoare. Dincolo e Frederica Brion, fata unui preot luteran, sau Minna Herzlieb, fiica unui librar. Toate femeile pe care le-a iubit poetul, capătă un nume și îl păstrează, ca buruienile aflate, în munte, de o prințesă sau de un învățat. La șaptezeci și patru de ani, văduv după decesul soției sale, născută Vulpius, cu care s-a căsătorit la cincizeci și opt de ani, Goethe e îndrăgostit ca un efeb, de Ulrica Levezow, care poate să-i fie strănepoată . . .

Opera literară e vastă, a ciudatului nepot al lui Wotan, și ea intră, ca și personajul autorului, în mitologia germanică, al căreia ultim vlăstar pare să fie însuș Faustus. Cititorul neinformat este surprins cînd aude că Goethe a fost și un om de știință, un fizician, un fiziolog, un botanist. El a pus în știință ce s-a numit « Compoziția organică la vegetale » și a descoperit în anatomie osul numit intermaxilar — dar își caracterizează literatura: fragmente dintr-o spovedanie mare.

Publicul rămîne cînd la *Faust*, cînd la *Liedurile* și baladele poetului. *Clavigo*, *Goetz von Berlichingen* și *Egmont* rețin admirația spectatorului. După părăsirea postului de semiguvernator al ducatului, Goethe a rămas directorul teatrului din Weimar pînă în seara introducerii pe scenă, din voința Ducelui, a unui personaj dramatic neașteptat: un cîine. Cînd *Scrisorile din Italia*, cînd *Elegiile ro-*

mane sau *Wilhelm Meister* atrag genuflexia publică.

Dacă ți s-ar porunci să alegi din imensa bibliografie a poetului o singură lucrare, singura lui cea mai bună lucrare, poate că te-ai codi. Care-o fi la Goethe, ea? Să fie *Hermann și Dorothea*? Să fie *Werther*? — Poți să ști?

1932

PANAIT MACRI

Literatura are poziții în șes și în munte, dacă literatură trebuie să însemneze povestirea invențiunilor, în versuri și proză, cu scopul unui amuzament al curiozității sau al contemplării. Literatura conține mai mult căci toate cunoștiințele cu o tendință de concret sau de abstract sînt obsedate de culoarea narativă și de sinteza prin imagini. Este literatură și corespondența descriptivă, cu referințe, care precedează expediția unui flacon de unsoare revulzivă. Complicația individuală actuală, pînă la marile confuzii și iluzii, provocată de o continuă și intensă informație universală, dă literatură la fiecare optime de notă a claviaturii intelectuale.

În toate felurile, noi vorbim azi altă limbă decît a lui Panait Macri și vorbim sute de limbi ale aceluiaș, cu aceleași radicale. Mai îndrăzneț și mai sfiios simultan, intelectul reflectează în lama lui, subțiată aproape de transparență și inexistență, mitologiile încurcate ale vechimilor cu ale unor speranțe de fosforescență. Vrem o mulțime de lucruri neîmpăcate cu fabula, preferăm liniei motivului și motivului pretextul, pentru cea mai interesantă anemiere și neurastenizare a strigoiului cerebral.

N-aș putea spune că această atitudine sublimă poate să dea tiparului altceva decît discuții, care puteau să fie conduse și isprăvite fără sprijinul lui,

într-un hol sau cafenea: literatura se resimte de stările gazoase împrumutate fizicei artistice și de la o bucată de vreme s-a putut obține fumul fără foc, contestat de înțelepciune.

Complicația nu e întodeauna efectul direct al despicăturii la infinit a ramurilor de ceață. Morbiditatea filosofică, în absența unui crez artistic mărginit, a dat o epidemie, de care suferă și valoarea și nulitatea, mai mult din imitație cu sinceritate, adevărații bolnavi fiind discreți și oprindu-se să parvie la formă de operă. Literatura se găsește în plină criză de rafinament indigest, sensurile se împrumută unele altora, florile desfăcute de arome, își trec parfumele pe rînd, și natura miroase deodată a hîrtie și cerneală, ceea ce nu mai e artistic și nu mai e măcar literar.

O reacțiune irezistibilă și brutală are loc după atîta alimentație cu pește și vegetale preparate cu tot mai multă miere artificială. Se apropie gustul analog al acelui moment sufletesc, remarcat de Octav Mirbeau care citind psihologiile lui Paul Bourget, simțea nevoia să strige *merde!* să mănînce *merde* și să se tăvălească în *merde*.

Ce departe ne găsim de *L'Ombre s'étend sur la montagne*, de mediocritatea onestă a lui Eduard Rod întreg, un autor înlăturat. Și *Le blé qui lève* a lui René Bazin, plat academician, dar povestitor, ce cusur are?

Elveția toată citește, probabil și azi, cea mai insipidă revistă cu putință, *La Semaine littéraire*. Ah! Doamne, ce dor te apucă de o literatură necomplicată. Ce sete de apă de puț, după atîta oranjadă și limonadă.

Panait Macri a ocupat cu bordeiul lui, îngropat în lipan, în poala Maicii-Domnului și în sulfină, un punct în poziție de șes. A povestit cum s-a priceput, negîndindu-se la ziua de mîine a tuturor artelor, nesupărat de viermele autocriticei și nescîrbit de sine niciodată și urmărind cu înflăcărare și voie bună firul povestirii lui pentru toată lumea. Oare toată lumea nu are dreptul să fie pentru un scriitor, mare sau mic, un criteriu? Bietul, a scris ce i-a venit, cum i-a venit, și i-a venit mereu, pînă ce s-a dezgustat și el odată, nu-mi închipui de ce și cum, și nu a mai scris.

L-am cunoscut nițel acum vreo treizeci de ani pe bunul confrate. El nu pomenea de literatura lui, fiind un om cu bun-simț neștirbit, și nu-și aducea aminte că fusese o celebritate și poate că nici nu știuse că era. În cei din urmă ani, căpătase parcă o însărcinare ca să fie plătit la ziarul *Universul*, și parcă mai voise să reînceapă un meșteșug, multă vreme nemai practicat.

Să nu ne ascundem: Panait Macri pe de o parte și Anton Pann pe de alta ne-au animat copilăria, de dinaintea autorilor recomandați. Dacă s-ar putea să ne întoarcem la nivelul acelei stupide și adorabile simplicități, am fi mulțumiți. Ne-am căznit. Și o să ne căznim.

În orice caz, Panait Macri a făcut cărți și cititori, și aceste două isprăvi sînt isprăvi de autor de literatură. *Le rest on s'en fou*. . .

1932

PETRE CIORĂNEANU

Toată generația lor șovăie cînd oamenii cad cîte unul, ca stîlpii aceluiaș gard. Mai vîrstnici sau mai tineri, într-un fel și oamenii și bulumacii figurează într-o împrejmuire.

De cîțiva ani, Petre Ciorăneanu fusese împuținat de ramura lui, retezată de un fierăstrău, care curmase și ființa lui Hajdeu în două. Băiatul nefericitului confrate, un flăcău frumos și ager la minte, aflase drumul dezgustului vremelnic, fără să se destăinuiască unui părinte, care l-ar fi înțeles ca un camarad și i-ar fi documentat controversa. Pregătindu-se pentru examenul de inginer, fiul lui Petre s-a îmbolnăvit de dragoste, la vîrsta cînd entuziasmul crede, iubește și se suprimă cu intensități egale.

Din ziua dispariției copilului și a sensului unei vieți, Ciorăneanu s-a purtat în aer ca o fantomă a ceea ce fusese pîn-atunci, și un scrum de piatră se așternu pe chipul lui distant, de sceptic, și sticla monoclului adaose culorii de humă și pergament a obrazului fin o licărire de halucinare. Pentru mine, el a murit și a fost înmormîntat odată cu fiul lui. Toți cîți l-au cunoscut mai mult decît pe trotuarul cu o bară de metal din fața cafenelei știu că viața, cu toate nivelurile ei, îi ajunsese lui Petre Ciorăneanu indiferentă, și din fizicul lui gotic, ca o inițială ștearsă de manuscris medieval, ardea numai țigarea, ca o anluminură.

Moralul lui fusese turburat pe o întindere mai vastă decît simțirea tatălui obișnuit în fața cadavrului material. El nu a priceput consimțirea lucidă a dispariției, căreia trebuia să i se opuie puterea unei educații aprovizionată cu idei juste și cu optimism, și mai ales a suferit de rezerva în care s-a fortificat în armura rece, agresivă, a morții, copilul lui de toate orele și prietenul lui mai tînăr de toate secundele, fără să i se împărtășească. Pentru devotamentul sacru al unui părinte, înlăturarea de la rezoluțiile mari ale copilului, ofensa privește și sufletul și intelectul, sîngerate și trădate fără părere de rău.

Petre Ciorăneanu a murit singur în toată lumea prezentă și viitoare, și dacă figura lui, întîlnită pe Calea Victoriei, semăna cu masca mată a poetului Henri de Régnier, plecarea lui dintre locuitorii pămîntului, vătămați prin sensibilitate și alungați de aspecte, aduce aminte fuga de noapte a lui Tolstoi, absent din sine și martor solitar în univers. El a murit între călimară și pană, ducîndu-și pînă la întreruperea fără voie rîndul început al articolului cotidian. Gazetar eminent, el a știut să fie exclusiv gazetar, fără să provoace beneficiile alături de profesiune, obținute din urletul principiilor puse să latre și prin abilitatea dozajului într-o injurie sau într-un elogiu. El n-a luat bani pentru laudă și insultă. Cînd a făcut una sau alta, cu o ironie stilizată și slujindu-se de cuvintele încovoiate cu eleganță, sinceritatea singură și cu prețul excesiv al sacrificiului, l-a mînat. Zarafii numesc asemenea ținută a ziaristului naivitate...

Ciorăneanu scotea înaintea războiului ziarul cel mai bine făcut și profesionalmente mai corect, din cîte au apărut la București în franțuzește, *La Politique*, și pînă acum cîteva ore, era directorul ziarului *Dreptatea*, care în fiece coloană purta

colaborarea în orientarea şi în linia ideilor, a semitonului şi a nuanţei. Drept vorbind, Petre Ciorăneanu aproape nu a murit: el a scăpat.

1932.

POHL ANTICARUL

Unde vor fi înmormîntate moaştele de schivnic, cu pardesiul lung cenuşiu al bătrînului Pohl, decanul şi rabinul anticarilor din Bucureşti? El şi-a sfîrşit cariera într-o prăvălie cît o cutie de tutun, din spatele statuii lui Mihai.

Pohl ştia tot ce-i trebuie unui profesor universitar, adeseori informat la enciclopedia lui. Mîna lui fină şi fragilă intra numaidecît în activitatea gesticulării, adecuat cu lămuririle cerute, degetul gros i se compunea cu arătătorul într-un inel şi, semănînd iconografic cu apostolul Petru, Pohl părea că blagosloveşte, închizînd şi o jumătate de ochi şi surîzînd.

Fusese prieten cu toată ierarhia veche şi un obişnuit al Sinodului călugăresc. Mitropoliţii Iosif Gheorghian şi Naniescu îl primeau între icoane la Mitropolie şi la Sfîntul Antim, scepticul arhiereu Calistrat îi furnizase ediţiile princeps ale lui Voltaire, vlădica Valeriu care trecea de o sută de ani, îl aştepta dis-de-dimineaţă cu dulceaţă şi cafea.

Bătrînul Pohl admitea şi pe Isus Hristos, de vreme ce Fiul Tatălui Ceresc îi da prilejul unei aderenţe neîncetate cu ceea ce-i plăcuse, mai mult şi decît negoţul de cărţi vechi, cu teologia. A vorbi despre Dumnezeu era pentru Pohl o pasiune şi nimic nu i se părea mai actual şi mai palpitant, cînd barba i se rărea şi părul îi căzuse şi de la ceafă, ca Fiinţa mai presus de închipuire.

Bătrînul a văzut că clienţii lui de marcă l-au părăsit unul cîte unul, atunci cînd au fost constrînşi să opteze între bibliotecă şi viaţa de apoi. El mai umbla subsuoară cu o ediţie chirilică voluminoasă, legată în piele de viţel, căutînd să explice cu degetul, cu zîmbetul şi cu un ochi închis valoarea cărţilor fără cumpărător. . . Între strada Brezoianu şi Universitate căpătau loc vitrinile neaşteptate ale sălilor de cinematograf. Armăsarii din Piaţa Teatrului, înhămaţi la birjile muscalilor splendide, dispăruseră, ca într-un decor artificial şi începea să intre în Calea Victoriei torentul circulaţiei automobile. Ce mai căuta Pohl într-o lume fără episcopi, fără călugări şi fără clienţi?

Dulapurile cu cărţi de pe cheul gîrlei şi Bulevard fuseseră desfiinţate de către un Primar estet şi organizator, cum se găsesc în toate epocile edilitare. Anticarii fură grupaţi într-o cotineaţă de zid, clădită ca o insulă de tencuială, în mijlocul unei răspîntii de şapte străzi, a căreia vastitate se văzu împiedicată într-un muşuroi. De la Pake Protopopescu, care fusese un mare cărturar, edilii se simţeau turburaţi de prezenţa cărţilor în unghe-rele zidurilor vechi şi voiau să « civilizeze » cu oricîte jertfe oraşul.

Domnule Pohl, de ce ai murit? Ce mulţumit ar fi iarăş ochiul dumitale să vadă jucînd în colţurile oraşului pe suavul arlechin al copertelor pestriţe. Au ieşit iarăş cărţile pe stradă, domnule Pohl! Nu se mai caută tirajele de la mînăstirea Neamţului deocamdată, dar le vine rîndul şi lor. Uite, colea, un anticar improvizat, un intelectual tînăr cu ochelarii daţi după urechi.

E librar şi cal. Ziua vinde la zid şi seara trage căruţa cu două roţi. Îmi pare tare rău, domnule Pohl, că ai murit. . .

1933

II

Mă simt de două ori obligat să-i fac anticarului Pohl un necrolog: din veche simpatie şi mai ales pentru că l-am mai înmormîntat odată de viu, anul trecut.

Curios vieţuitor, acest adunător de cărţi şi de timpuri. El a fost îngropat în total nu de două, ci de trei ori: întîia dată prin 1922 — şi a mai trăit două termene. Să fie adevărat de tot adevărat, că astăzi a murit? S-ar putea să ne pomenim peste cincisprezece ani că Pohl moare pentru a patra oară şi că se desminte şi decesul de azi.

În orice caz această reiterare în moarte nu se poate să nu aibă o tîlcuire ocultă, venită de cine ştie de unde şi cum, din marfa vechimii profesionale, din duhul cărţii, din dulapuri, pe unda mlădie a unui prezent devenit suvenir. *Dimineaţa* îmi pune dinainte fotografia lui. E Pohl în persoană: Pohl fotogenic. El apare în transparenţă cu ticul lui sufletesc, bătut dintr-un ochi strîns în colţul de la tîmplă, pentru teologie. Nici că se putea într-altfel la un tip de asemănare al Sfîntului Petru iconografic.

Mai rămîne din generaţia portretului un singur reprezentant al marelui arhiereu şi al marelui anticar. Domnul Carol pe care dumneavoastră nu-l cunoaşteţi, directorul unui depou de cheres-tea din periferie. La optzeci şi cinci de ani cîţi are şi pe care-i poartă curaţi, elastici şi bine periaţi,

domnul Carol, un ebraist și un talmudic, a venit cu discreție la mine și între patru ochi mi-a mărturisit un secret adînc al conștiinței sale. Mi-a afirmat că a descoperit în Vechiul Testament pe Hristos și că s-a hotărît să-l divulge în adunările baptiste, ca invitat special pentru demonstrații.

Cînd însă se destăinuia domnul Carol, mă gîndeam la Pohl: citiți-i numele cum vreți; la Pohl, care așadară a murit. Există și o figură de anticar, fără nicio îndoială: singur Pohl a fost înzestrat să o aibă. El semăna și cu cărțile, nu numai cu apostolul Petru, cărțile trecuseră în el și el trecuse în cărți, cum trece prin foaia de hîrtie pagina ilustrată de un heruvim xilografic, lăsat cu àripile întinse peste un potir. Cît corp mai putea să aibă Pohl în costumul lui atîrnat în aer, cînd îi rămăsese acel cap evoluat, care te face să crezi într-un om viitor desprins de sine, de la guler în sus și levitînd cu pălăria trasă pe urechi între Lună și Venus? Mi se pare că n-am uitat-o: pălăria lui Pohl era un demi-joben simili-ecleziastic, între predicator și rabin.

Și trebuie să fi avut și el de-a face cu Isus Hristos, în lecturile lui cu litera strîmbă ebraică. Era turburat în anticele lui certitudini și nimic nu-i plăcea mai mult, după cărțile Bibliei, decît lungile vizite la arhiereii ortodocși. Cunoscuse pe Melchisedec, un învățat despre care nu s-a vorbit. L-am găsit adeseori în cerdacul dărîmat al bisericii de lîngă Poștă, de vorbă cu arhiereul Calistrat, un popă distrat la liturghie, îmbrăcat în șiac.

— Îmi place popa ăsta, nu-ți faci idee, zicea Pohl.

Într-adevăr, originile tăcerilor inteligente ale bătrînului Vlădică, păreau să fie adînci și țineau de îndoială.

— Ce-mi place la el, e că te ascultă, zicea Pohl. Și ai văzut cum ascultă? Ca un lup zbîrlit.

Prea Sfințitul Calistrat era zbîrlit pe dinăuntru. Se băteau în sufletul lui cap în cap cîteva capete din Apocalips cu osul tare și simbolic cornut. Acum, cînd îl văd pe Pohl, văd și ochii speriați de imponderabil al Vlădichii.

Odihnească-i Domnul pe amîndoi, în Ierusalimul de sus, unde, desigur, bătrînul cumpărător de buchii vechi se va fi întîlnit la apariția ziarului, cu fostul lui anticar.

— Ți-aduci aminte, Prea Sfințite, i-a spus alaltăieri Pohl? Îți lăsam cărțile cu patruzeci la sută mai ieftin și asta numai pentru dumneata fiindcă te iubeam și fiindcă aveam și eu niște îndoieli ca dumneata. . .

1934

M. SEVASTOS

N-aş vrea să pară întîrzierea mea suspectă, cînd unul cîte unul, confraţii de literatură relevă cei opt ani ai domnului M. Sevastos, petrecuţi la foaia literară care şi-a pus o fărîmă de încredere în picătura mea de cerneală săptămînală. Prietenul vechi şi bun, Galaction, cu cotul căruia din sutană silabisesc alături de inima mea, pe colţul mesei literare, ritmul şi măsura cuvintelor dintre două puncte de text, a scris şi el o pagină, şi nu mai e de aşteptat. Nu o să fie afectat domnul Sevastos că manuscrisul meu trece la tiparul domniei sale: un om trebuie să suporte şi supărarea.

Opt ani nu fac un jubileu în istorie, dar compun un eveniment în durata unei publicaţii româneşti, rezimată pe singurele-i puteri. Dacă ne gîndim la fenomenul stăruitor de dispariţie al tuturor publicaţiilor cu periodicitatea deasă şi precisă, scoase cînd de un ziar cu tiraj cînd de o grupare de colegi, nu e nevoie de alte date pentru a înţelege că *Adevărul literar* se citeşte şi se vinde, nici din pricina hîrtiei nici dintr-a literii, ci pur şi simplu din pricina domnului Sevastos.

Acest camarad, care la Iaşi lucra cu domnii Stere, Ibrăileanu, Sadoveanu, Topîrceanu, Demostene şi cîţiva alţi confraţi Botezi la *Viaţa românească*, şi alterna versul ghimpat cu măceşii prozei, nu s-ar fi ştiut că poate renunţa la pana cea mai lungă a păunului, purtată de poeţi cînd în

coadă şi cînd pe vîrful nasului, în echilibru, şi că va da ziarelor o colaborare ordonată, o redacţie organizată şi o conduită trasată geometric.

Îl cunosc pe domnul Sevastos de douăzeci de ani. Îmi plăcea sănătatea ochiului cinstit, portretul lui deosebit de frumos şi distanţa politeţei, pe care o moştenea parcă de la o ascendenţă de mare boierie. În traficul circulaţiei dintre cărţi şi oameni, bunacreştere şi ţinuta sînt puţin cunoscute. Din născare sau din subtilitate, nuanţa ar trebui să facă parte din raporturi, strecurată pînă în prietenie şi chiar mai departe. Confratele care te bate pe burtă şi te mojiceşte, este curent: există genuri de frăţie colegială, compuse. Cunoscut cîteodată în ceea ce se cheamă intimitatea lui, literatul e departe de a fi dacă nu un domn, dar măcar un chelner rezervat...

Sînt oameni care-ţi dau cu « mă » şi-ţi zic cum te cheamă, în chiar momentul cînd ţi s-a umezit pipăitul de sudoarea mîinii lor. Ai senzaţia de oroare că le-ai băgat degetele în stomac sau că ţi-au prezintat să le strîngi la suflet ficatul. Şi acestor rîndaşi de la bucătăriea spitalului ţi-ar veni şi dumitale greu să le pui vorbele la o formă civilă: le răspunzi numaidecît cu « tu », şi dacă-i întrebi de sănătatea părinţilor alegi ecuaţia « ce face tattu? », ca să nu te laşi biruit.

Domnul Sevastos este dintre acei camarazi căruia i te adresezi cu « domnule », de douăzeci de ani şi care îţi răspund pînă la sfîrşitul zilelor cu « dumneata ». Francezul nu uitilizează fără sens, pe « *vous* » nici în dragostea de idilă şi de apartament. Discret, atent şi făcînd abstracţie naturală de persoana lui, domnul Sevastos a ştiut să-şi facă un prestigiu şi să şi-l menţie fără efort şi silă, în mijlocul colegialităţilor diverse.

Adevărul literar poate fi cenzurat, criticat şi, evident, înjurat: regularitatea şi plenitudinea lui,

repetate de cinzeci și două de ori pe an, sînt într-adevăr, supărătoare, dar nu poate să nu fie citit. Sobrietatea lui face autoritate și aranjamentul textului, încolonarea lui, litera, pauza, titlul, gravura, distribuirea materiei atestă un gust, pe care l-au încercat zadarnic alte foi. Primejdia unui ziar literar fiind pe de o parte trivialul și pe de alta ermetismul, care amîndouă omoară, greutatea consistă în alegerea unei mijlocii constante, între selectarea exagerată și între cititorul cultivat, care oricum s-ar pune problema, are dreptul să te urmeze sau să se lepede de dumneata.

Domnul Sevastos are totuș un defect: se duce la vînătoare. El și domnul Sadoveanu pretind că și vînează, trăgînd cu pușca într-o pasăre care străbate cerul. E cu neputință. Nu se poate ca eleganța morală și politețea sensitivului Sevastos să nu-i strige cucului, cu pușca ridicată, înnainte de-a trage în sufletul lui:

— Dă-te la o parte!

1933

N. MILCU

Toamna pentru poet nu e todeauna sala de concert cu văzduhul, în care plînge vioara și murmură vîntul a orgă. Toamna e uneori o scandență a unei vieți și frîngerea nădejdilor dintr-o dată, ca un snop de cînepă uscată.

A murit bietul Milcu. Fără să ne fi fost un prieten, din pricina eterodoxiei vîrstelor, poetul ne era ceea ce exprimă numai în românește nuanța, foarte drag. Și cu atît credem că a fost mai delicat sentimentul cu cît el nici nu l-a bănuit.

Profesor, sau încă student — nu știm dacă moartea l-a găsit cu toate certificatele ștampilate și iscălite — Milcu făcea parte, cu o bucată de generație în urmă, din acei intelectuali craioveni tineri, care, șovăind între catedră și gazetărie, aduceau în colegiu un temperament evaziv și în literatură o enervare didactică și un clasicism de univeristate, fragmentar exprimat între cele două edituri ale Banatului oltenesc, *Ramuri* și *Scrisul românesc*, Milcu era cel mai liber, cel mai înnaintat și mai puțin împăinjenit în nehotărîri dintre toți camarazii lui, cărora, regretînd în Craiova Bucureștii, li se făcea la București urît și dor de geniul craiovean. De suferința acestuia este atins, izolat în abnegațiuni intimidate, și scriitorul Tomescu, un literat cu clarități de expresie și ovale de idei, de mare stil.

O delicateţă aproape androgină, o distanţă distinsă, o discreţie de comerţ rafinată, o căutătură profund onestă deosibeau pe tînărul domnişor de cele mai multe personagii ale literilor, bombastice şi infatuate. Ştia el că stă printre noi mai puţin decît colegii lui de dată şi călimară? Simţea el că zi de zi puntea dintre goluri se subţia îngustată sub pasul lui uşure, care îndrăznea să calce abia, ca o balerină pe un fir de aţă? Ne aducem aminte tristeţea zîmbetului şi ceaţa în care începeau motivele versurilor lui, sfîrşite într-o nebuloză. Ceva din cîntecele bolnavilor transpărea prin accentul paginii lui.

Cu toate că sărac, după cîte ştim, Milcu era departe de a fi un boem dezorganizat. La fineţea inspiraţiei se adăoga dandismul înfăţişării. Cravata lui era todeauna proaspătă, ca şi cămaşa, costumul căutat şi curat, detaliul artistocratic al ţinutei era cultivat — lucruri, dacă vreţi, fără mare importanţă dar care precizează educaţia, extracţia, categoria şi personalitatea. Poate să nu placă omul civilizat, care îţi dă o mînă îngrijită şi un spectacol al fizicului, rînduit, măsurat şi decent? Milcu nu era dintre « artiştii » care-şi pun temperamentele în mucegaiul subsuorii, în absenţa batistei şi în grăsimile cu mătreaţă ale unui guler bătînd în contraculoare.

Iată că tinereţea lui a căzut într-un mormînt, iată veşteda frăgemize a copilăriei lui dulci sufleteşti. O viaţă care nici nu începuse, o lumină care nici nu pornise. Nici ţipet, nici zgomot. Frunza lui s-a scuturat de tot, amestecată cu primele frunze galbene ale toamnei.

1933

PENTRU MORŢI

Pomenirea lui Emil Gîrleanu, fostul ofiţer de marină, care ca şi Pierre Loti, Claude Farrère şi Jean Bart, s-a trezit într-o seară de reverie pe bord, cu spuma talazelor în călimară, ne aduce aminte o seamă de scriitori încă de ieri şi încă de azi, trecuţi, ca şi el, dincolo de viaţă. Ei au fost contimporani cu noi, mai vîrstnici sau mai tineri şi prieteni sau, cum ne măgulim deşertăciunea, adversari, dacă este măcar adevărată existenţa unei adversităţi reale între cărturarii peticelor de manuscris, bolnavi deopotrivă de aceeaş suferinţă şi de aceleaşi nădejdi, ne-a mai rămas din toată fiinţa lor terestră şi solară numai umbra de zinc şi sunetul imaterial şi ciudat al vocii, absorbit aproape şi el în vasta tăcere.

Dintr-un timp, în planul fotografic al amintirii, portretele încep să semene între ele şi să se confunde, ca o povestire a ultimei asemănări dintre oameni, după ce, filtrate prin ţărînă, chipurile au dispărut, ca un al doilea suflet, de carne. Gîrleanu purta mustaţa lui neagră, încovoiată cu scîrlionţi, şi poetul Anghel, care a ucenicit între florile unei grădini din preajma vechii Mitropolii cu zăbrele împădurite, ne mai prezintă o frunte intelectualizată romantic, împachetată în vine şi noduri şi un barbişon. Iată-l pe Iosif, o figură fără vîrstă, cu pielea roşcovană şi copleşită de o invincibilă tristeţe. Pe lîngă Cişmigiu pălăria respectuoasă

saluta silueta abstractă a lui Gheorghe Coşbuc, scufundat în studiul limbilor vedice şi al astronomiei. Ultima oară, pe Ilarie Chendi l-am văzut pe Bulevard, încurcat în romanul unei umbrele, pe care i-ar fi ascuns-o cineva... Dar capul cel mai frumos dintre cele cîteva generaţii întîlnite pe marginile războiului aparţinea unuia din monumentalii Hodoşi, lui Ion Gorun, un literat prob şi un enciclopedist.

Ei încă din viaţă nu mai semănau cu ceea ce fusese fiecare, orientaţi către dezlegarea unanimă prin rîndurile portretelor succesive. Acum, cînd ne gîndim la ei, colaborarea pămîntului răzbeşte timpul cu emanaţia lui corozivă şi-i reduce în jocul de sticliri al vieţii continuat la un contras. Băţul lui Hamlet, scormonind cimitirul suvenirii, loveşte în cranii uniforme, cutiile goale ale unei foste substanţe.

Cei mai mulţi au murit de tineri, dintre scriitori. Trecerea de la sapă la pană ne-a fost cincizeci de ani funestă. Tatăl încă nu ştia să iscălească de tot, şi fiul înainta sărind pînă la Paul Verlaine, Claudel şi Gide, şi pe la treizeci de ani se arăta decapitat, vizibil numai pînă la guler, de un fenomen care n-ar trebui să se mai repete cu genialităţi de optsprezece ani şi cu decavări de douăzeci şi cinci. Rezistenţa şi biruinţa colectivă pe poziţie, e un fenomen abia recent, al unei generaţii aflate în jurul unei cifre de cincizeci de ani, vîrstă acordată mai înainte în literatura franceză numitului *jeune débutant*. Sadoveanu, Rebreanu, Stere, Iorga, în activitate permanentă ştiinţifică şi literară, şi refuzînd gloria pensionării pentru limită de vîrstă, fac parte din întîile generaţii izbutite compact.

Au trecut poeţii, prietenii şi adversarii dar ei au lăsat ceva mai durabil şi mai puţin coruptibil decît un portret, cîteva cărţi, în care se găsesc însufleţite oseminte. Flacăra lor se face uneori mai palidă, uneori mai alburie sau mai albastră, descreşte şi sporeşte: în rugurile cerului bat rîndurile slobode ale apelor, ale uscatului şi ale pustietăţii. Este o legătură de consecinţă între scriitorii aceleiaş limbi, ori fiecare din ei trebuie să parcurgă circul văzduhului ca o aţă de păianjen scurtă, de sine stătătoare şi pieritoare, în călătorie? Un timp nu este explicat printr-altul, şi un artist nu datoreşte nimic artistului precedent, fie el oricare? Alămurile cuvîntului, frecate din sîmbătă în sîmbătă, n-au ajuns la licăririle cristalului şi la evocarea unei similitudini de aur, fără această repeţire, şi ele păstrează în oglindirile lor interioare căutătura atentă a tuturor lucrătorilor de suprafeţe line, rezolvată în luciul indefinit...

1934

ALEXANDRU ODOBESCU

Pe Alexandru Odobescu l-am cunoscut. . . Puține figuri mi-au rămas în amintire neșterse; din vina mea, desigur, dar și din vina figurii. Nici aparatul fotografic, care-i un ochi mecanic și îndatorat prin urmare să fie exact și fidel, nu simpatizează cu figurile nule. Pune alături, un album de foști potentați ai secundei și o colecție cartonată din arhiva poliției, diferența, acoperind urmele originii, contrastează. Din glodul timpului oamenii ies valvîrtej.

Poate că nu e nici asta o ispravă, să te naști cu o figură: pergamentul putrezește, exact după legile mușamalei. Dar *figura* se agață de pensula lui Da Vinci și de creionul de oțel al lui Dürer— și rămîne. E și asta ceva, să rămîie ceva. Nu e mult, dar e aproape totul: esențialul este și el destul de mic și de insignifiant.

Alexandru Odobescu a fost unul din cele mai frumoase lucruri, pe care le-am văzut, fără să excludem sufletele, edificiile și peizajele. În epoca lui erau mulți bărbați frumoși pentru că datina poporului românesc voiește ca ființele care se iubesc în cuptorul ei, după voia fatalității și a lui Dumnezeu, să fie frumoase într-adevăr. Frumusețea e un belșug românesc, n-ai ce-i face, și toate muncile urîților sterpi ca să o degradeze sînt neputincioase. . .

În toată frumusețea românească, frumusețea lui Alexandru Odobescu, român în întindere și adîncime, pe toate dimensiunile lui neaoș român, era excepțională, aleasă de noroc pentru figura unui domnitor.

Atît cît poate vorbi un adjectiv, nu am înțelege noțiunea « nobleței », dacă nu vedeam pe Alexandru Odobescu. . . E greu să desinezi fără hîrtie transparentă ceea ce ai voi să spui: certitudinile și criteriile sînt de ordinul inexpresiei. Ai crede că și roșul de Veneția sau albastrul de Prusia sînt cifre abstracte și că paleta nici în această serie de luminozități precise nu dă mai mult decît o aproximație de sens roșu sau albastru. Cînd înșir într-un text cuvintele mele, mă gîndesc fără să vreau la Alexandru Odobescu — și mă gîndesc la el de patruzeci și șase de ani. Nimic nu s-a intercalat din experiență pe figura lui, ca să o deplaseze sau să sporească noțiunea: prozatorul Snagovului era un model de criteriu.

Fabula e aproape curentă și începe anecdotic la imperfect.

Aveam opt ani, de vreme ce eram în clasa a doua a unei școli de copii. Diaconul Abramescu, tînărul meu blond institutor, cu sprîncenile verticale, cu părul și barba frizate mărunt, mă învățase abecedarul: el mi-a rămas ca un alt criteriu nerevizuit, și după ce l-am cunoscut din nou ani îndelungați, pînă la moarte. A intrat în clasa noastră subțire, fin și zvelt în reverendă, conducînd un alai de dascăli ai școlii pe bărbatul cel mai frumos și mai distins din toată amintirea mea iconografică.

Director al Școalei de Aplicație a institutorilor, Odobescu vizita clasele primare, însoțit de studenți. Aceștia erau obligați să facă probe pedagogice dinaintea maestrului. Ni se prezinta sistemul metric și decimal, în aparatele lui cele mai

lesne de manipulat. Vîrsta noastră dominată de ocaua mare și de ocaua mică, de cotul cu cinci rupi, de stînjen și de poștă, era trebuință să fie introdusă în metoda unitară și simplificatoare a greutății și a măsurii. Nimeni nu înțelegea « chi-lul », metrul și litrul confundat cu litra, iar între grame și dramuri, trebuia să lichideze controversa un cîntar. Circula în comerțul cu cobilița un subaltern elegant însă capricios, balanța, o tirizie pe lanțuri, echilibrată de o greutate mobilă, con-dusă oltenește pe crestăturile unei pîrghii. Era încă în floare răbojul, dacă am apucat și mala-coful. . .

Odobescu ocupa catedra, supraveghind un cîn-tar cu două funduri aurii, de-o parte și de alta a unui ac perpendicular pe pîrghia mutată de la « palanță » dedesubtul talgerilor de cumpănire. Aparatul venise din Franța, autoarea sistemului acum generalizat și care se inspirase în privința metrului de la meridian, divizat în fragmente. Odobescu, curat în toată persoana lui ca licăritul unei oglinzi, ținea la cîntarul demonstrativ, ca la o bicicletă. Cu bastista lui mare, de olandă albă, care-i sta la piept, ca un *jabot*, el scutura din cînd în cînd, un crîmpei invizibil de praf de pe luciul portocaliu al tiriziilor de alamă.

Pentru ca demonstrația să fie reținută de copii, cîntarul funcționa cu o singură marfă. Un zahăr admirabil, de trestie de culoarea și de grăuntele interior al marmurei albe, ni se înfățișa într-un borcan de cristal. Copilul cîntărea roșindu-se la față și prezidat de zîmbetul de mare feciorie al lui Alexandru Odobescu — și după ce izbutea cumpănirea dintre zahăr și « pietre », el era răs-plătit cu un zar de zahăr. . .

Primind din mîna lui, o mînă cum n-am mai văzut mai frumoasă decît la episcopul Gherasim Safirin, ale căruia degete lungi ivorii, cu unghii

ca migdalele înguste, serveau binecuvîntarea suav iconografic, bucata de zahăr, ca o anaforă pură, Odobescu m-a prins de un deşti, care voia să scape.

— Cum îți zice? m-a întrebat Odobescu.

— Teodorescu, i-am răspuns.

— Cum așa, Teodorescu?. . .

M-am gîndit du sfiială:

— Teodorescu N. Ion.

— Așa îți zice la școală. Dar cum îți zice mama acasă?

M-am codit. Dar așa îmi zicea:

— Iancu. . .

— Iancule, mai ține o bucată de zahăr. . . Odo-bescu îmi dete două bucăți.

De ce mi-a dat el două, în loc de una?. . . Ca să nu uit nici pînă azi că intuițiile lui Alexandru Odobescu m-au identificat?. . .

1934

II

Intr-al o sută douăzeci și cinci-lea an de la nașterea lui, îmi aduc aminte, din copilărie, de Alexandru Odobescu la cei șaptezeci și nouă ai mei. Am uitat în schimb, unde și cînd și în ce ce formă a mai apărut nu prea de mult, ceva din amintirea de față. Capriciile paradoxalei memorii, aş fi citit mi se pare, pe undeva, că păstrează mai tinere împrejurările îmbătrînite și pe cele recente le învechesc. La șapte ani în clasa noastră, întîia, a școalei primare Petrache Poenaru, am văzut intrînd un domn frumos, în redingotă. Nu mai văzusem o frunte înnaltă și luminoasă ca a lui. După *ocaua mare*, după cotul de opt *rupi* și *grefi*, se introducea și la noi așa-numitul sistem metric decimal. Un cîntar nou licărea așezat pe catedră lîngă o mare pungă de zahăr « cubic ». Însoțitorii cîntăreau iar domnul cel frumos, cu surîsul de floare, te lua de mînă cu prietenie, te mîngîia pe cap, pe breton, și-ți da o bucată dulce. Era Odobescu în persoană — director al Școalei Normale de Institutori.

Crescusem și începeam să fiu un fel de om și să mă spurc la pană și cerneală. Trecînd pe dinaintea casei lui din Calea Victoriei, vecină cu a generalului Manu, prieten cu Caragiale, m-a turburat zăbranicul negru atîrnat în balcon... Odobescu murise... O aventură amoroasă lichida pe bărbatul cel mai frumos, și mai înzestrat din

București. Ființa senzuală, oacheșă și neastîmpărată, care pusese capăt unei vieți în plin elan, era nevasta unui profesor de geografie resemnat, amorurile repetate ale persoanei fiind de preferință didactice și culturale.

Mi-aduc aminte de mîinile fine, cu degetele de puf și petale, pe care le trecea ușor ca un mir pe obrajii noștri mîngîiați, din clasă, Odobescu, de făptura lui meticulos și curat îngrijită, de glasul lui muzical, de gulerul cămășii proaspăt, de cravata, de colțul batistei imaculate, aparent în reversul hainei negre, de mustața lui puțin roșcovană, de politețea lui. N-a zis niciunuia *tu* și *mă*, chemat la catedră. Toți eram dragă, dumneata, te rog și dacă vrei, rostiți cu zîmbetul florilor de leandru.

Iată, nu pot încondeia numele lui Odobescu fără să mă scol din scaun.

L-am iubit cînd era și-l iubesc cînd nu mai este.

E tot ce ne rămîne după pierderea unui ales dintre aleși. Acest puțin să fie prea puțin? Un fulg.

1959

PAUL ZARIFOPOL

Tristul folos al scrisului pentru morții pe care i-ai cunoscut este că ei pot fi tratați ca o materie primă, obiectiv și la rece. Cît e viu omul se poate defini mai greu, și gînditorul instabil, cu secrete și surprize neașteptat răscolite în rezervele celui mai ciudat corp care-i intelectul, se descoperă brusc într-o zăcăminte necercetată. Adeseori via, care produce vin, ascunde de subt rădăcină petrol. Că există concordanță între substraturi și flora evidentă, o afirmă tovărășia dintre geolog și botanist: anume lichen nu crește la fața pămîntului fără o justificare de epoci petrecute în adîncimile nestrăbătute. Și nici blond sau oacheș nu e cine vrea. Lanțurile fine ale unui sistem nervos planetar păstrează solidaritățile neanalizate dintre miez și aspect.

Nu-l mai văd pe Paul Zarifopol, cînd caut să-mi aduc aminte de el, decît în cadrul ușii redacției, intrînd politicos și distant, cu buzele greu deslipite de sfiiala lui. Acest om care își măsura cuvintele scrise cu centimetru și strecura în ele substanțele unui fel de nuanță cu pipeta, se ferea să nu-i scape o vorbă mai mult decît ar fi trebuit regulilor lui arbitrare și să nu se simtă încurcat într-un păienjeniș.

Îi văd capul, frontal proeminent ca muchia toporului din profil. Natura il destinase unei medalii de Papă, care și-a greșit cariera și tihna.

În toate icoanele catolice, în care sfinții rași vorbesc cu porumbieii și în desenul cu apă tare, cîntă un diacon și se uită din gravură un Zarifopol cu gulerul de dantelă. Gura lui strînsă și fără buze vorbea ca și mintea lui exclusiv pe dinlăuntru și chiar ochii lui erau întorși către o contemplație interioară, ca statuile aflate în picioare și nevăzute pe capătul unui stîlp de piatră mural. Și însăș culoarea acestui trapist al literaturii se apropia de tonul bisericii, calcaros și afumat de iarba-mare a nopților trăite pe soclu, în frig indiferent și în arșiță indiferentă.

Mi se pare că Paul Zarifopol și-a făcut debutul la o revistă, pe care o scotea subsemnatul înnaintea războiului, *Cronica*. În plăcuse atitudinea neafirmativă, pe semne, a revistei și antidogmatismul ei l-a hotărît să scrie românește, după ce publicase din Germania, unde a trăit în cărți vreo douăzeci de ani, mi se pare, în nemțește și parcă în englezește. Articolul lui s-a cam chemat « Barùch Spinoza » și era echilibrat exact și ocolit de o linie de centură trasată arhitectural. Zarifopol îmi scria din Sinaia, unde sta pe un munte, iarna și vara, întocmai ca frații lui de calcar de catedrală — și-i răspundeam. Scrisorile lui au intrat în arhiva dezordonată a podului meu, căreia încă n-am avut prilejul să-i dau foc. Obișnuitele manuscrise preferă constant publicității tipărite, o risipire pură în văzduh.

Cred că nu l-am cunoscut în carne și oase decît după ce îl cunoștea toată lumea și într-un fel și altul și după ce fiecare confrate satisfăcut îl descoperise direct și integral, ceea ce se întîmplă de cinci ori anual și cu autorii străini. Un harnic confrate a descoperit la vîrsta de cincizeci de ani trecuți chiar pe Seneca într-o ediție, mi se pare, chiar românească și maturul entuziast, convins că nimeni nu l-a apreciat cum se cuvine pînă la el,

era nițeluș în situația melancolică a unui amant îndrăgostit de o fotografie în cimitir. Și cînd l-am cunoscut, cum se cunosc oamenii, atingîndu-și podul palmelor și strîngîndu-se de degete, Zarifopol mi-a adus numaidecît o imputare, că aș fi determinat pieirea lui sufletească, îmbărbătîndu-l să nu se oprească la Barùch. Tensiunea imputării o apreciam din proprie experiență: ținusem de rău, fără nicio ipocrizie, pe N. D. Cocea, că a dat publicității, în absența autorului, versurile încredințate unei păstrări confidențiale, laolaltă cu alte boarfe. Dar în materia viciului scriitorul seamănă cu propagandistul și prostituata care își fac un agrement pasional din deboșarea și convertirea inocenței naive la voluptatea și stricăciunea lor politică, religioasă și senzuală, amestecîndu-se și în inconștiențele cele mai brave și mai curate puțină glandă și oleacă de țap, mai mult sau mai puțin, după un fanatism transpus din carne și strîmbat în psih.

Paul Zarifopol nu a fost lăsat de sinceritățile lui complicate să fie un afirmativ și nici criticul lui nu a fost un critic. Judaic în fașa spectacolului și a creației, ca să nu le tăgăduiască și să dea inteligenței muncite pe texte la lumina întunericului, el le-a discutat cu intenția că le interpretează, ceea ce părea să denote o rafinare a curajului prin negrul-animal al cerebralității; că de foarte cerebral și monstruos de cerebral, Zarifopol a fost un foarte cerebral, poate că unicul exemplar din epoca lui, dus pînă la înnalta frigiditate, care s-ar putea cifra în Fahrenheit cu absurdul cub al lui zero de temperatură joasă. S-ar preciza mai mult atitudinea lui neutrală în ecranul vieții, luîndu-i de scurt preferințele pentru timpurile revolute și operele încheiate, nu numai încheiate, dar și depărtate. E aproape un stil să scrutezi numerele desfăcute de cantități și lumea desfăcută

de timp, mai cu seamă de timpul sensibil, contemporan. Mintea lui Zarifopol plutea în văzduhul tihnei și era cu neputință să o debarci în aerul respirabil sau otrăvit, prezent mirosului nostru rapid. Să-și fi ascuns criticul schemelor în sine o nesiguranță de gust și o confuzie a orientării, mascate de paravanele zării în spații și timp? Se prea poate și este aproape probabil.

Temerea de confruntările judecății cu o realitate concretă îl făcea să-și exprime opiniunile asupra fluențelor în curs, numai în mic comitet și în cel mai mic comitet a patru ochi, făgăduindu-și sieș, pentru o dată incertă, o Rusalie a paralelismului actual, pe care nu o putea înscrie în calendarul lui; căci Rusaliile implică Paștile și Paștile implică un Crăciun — și pruncul personalității se naște o singură dată și într-un singur fel. Nu e nimeni vinovat de aptitudini și inaptitudini. Scos din fire de cîteva insistențe colegiale, care mărturiseau prin înțelesuri ce anume coardă a lipsit viorii lui suspinate, o dată Paul Zarifopol s-a hotărît să fie din epoca lui și să-și calce vioara. Rezultatele, rămase în bună parte în manuscris, au fost de așa natură încît aceiași colegi care l-au scos din trecut, l-au îndemnat să-și reintegreze numaidecît miocenul.

Trebuie să lăsăm această mărturie că Paul Zarifopol a fost în blazonul și în armele lui un prototip aristocratic, simțit mai mult din strania și individuala lui existență, decît dintr-o plastică pe care n-a avut nici timp nici atelier ca să o realizeze. Caz de mare actor, pe care trebuie să-l fi văzut trăit și care a pierit din univers odată cu geniul lui, anulat ca un parfum.

1934

CINCINAT

Da, a murit și Cincinat, Cincinat Pavelescu, poet virgilian și epigramatic, în tot păienjenișul din care s-a muncit o viață întreagă să scape, ca să mai trăiască măcar un an fără obligații și datorii. A murit procuror de Curte de Apel, la Brașov. Cincinat epigramist și procuror, asemenea hibriditate nu se petrece în istoria literară de două ori.

Cincinat a făcut parte cu cravată și baston dintr-un grup de cinci scriitori care s-au fotografiat todeauna împreună și care parcă toți au murit. Ei au colindat înnainte de război Ardealul și Bucovina, au citit, au declamat și s-au cam oprit odată cu războiul, cînd au dispărut marii proprietari, marile averi, marile exporturi și banchetele artă culinară pentru artă culinară. Mesele boierești invitau pe Cincinat și verva lui petroniană condimenta petrecerea pînă la ziuă. Dar boierii erau boieri chiar cu un poet, care fusese în prima lui tinerețe bogat. Ei nu se uitau la pardesiul subțire al poetului, cînd chelnerul aducea în camera separată a ospățului blănile de samur — și pe cînd boierii se duceau acasă în caretă, cîntărețul pleca pe ploaie și ger fără galoși, pe jos și fără adresă.

Neavînd sînge plebeu și știindu-se pe la spatele decorului înrudit cu bogătașii care-i plăteau icrele negre, stridiile și sticla de „*Moët et Chandon*" și refuzau să-i strecoare un pol valută aur în buzunar, Cincinat nu s-a putut revolta niciodată, dar sugrumat de mizerie și îngrozit de generozitatea boierească, și-a adus aminte de o diplomă de licență în Drept dintr-un geamantan și a cerut ca toată lumea post, în luptă de atunci cu toți prezidenții și consilierii, care nu știau să facă epigrame. Mutările bruște dintr-un capăt al țării în celălalt și audiențele lui ministeriale de protestare au mers paralel cu cariera. Viața lui Cincinat a fost o contradicție permanentă și o grijă de zi și noapte, pe care exuberanța și optimismul lui le acopereau destul de greu. În confidență se ivea lacrima și oftatul.

După război, pentru că Cincinat nu a fost niciodată un singuratec, îndestulat și fortificat în singurătatea lui, s-a simțit însingurat și a rămas într-adevăr singur, singur cu ai lui, care pieriseră, și singur de epocă, la o vîrstă cînd nu se mai putea hotărî și regăsi. Acest clar și bucolic talent a cunoscut prea devreme succesul și satisfacțiile lui minore, și lipsit de o mare suferință în tinerețea lui, el a fost lipsit și de facultatea ascetică de a reîntineri consecutiv în cîte o nouă lumină a cerului străbătut și confruntat cu sine la timp.

Putem nota însă, apăsat pentru moravurile actuale că Cincinat Pavelescu a fost un bun și generos camarad.

1934

DIMITRIE CANTEMIR

Era şi greu să te fi chemat Cantemir şi să fi fost om de rînd.

Un destin al numelui, ca şi al formelor, aparent derizoriu hotărăşte excepţia şi orientează starea sufletească. Problemă de simetrie şi corespondenţă, este greu să primeşti însărcinările ascezei şi să-i serveşti răspunderile cu un nume minor — şi nebotezat din nou şi cam toţi oamenii care au durat o flacără într-o candelă de obicei nescăpărată, au avut un nume fără circulaţie vulgară. De multe ori cifrul reprezintă exemplare unice, după o instinctivă gramatică a scării de valori şi a clarităţii.

De altfel numele confratelui de acum vreo două sute cincizeci de ani era frumos.

Un dascăl de istorie, un foarte distins profesor, care nu intra niciodată în clasă, acum patruzeci de ani (nu mai puţin!) fără o impecabilă cravată plastron, perfect acordată cu o jachetă de stil, povestea, socotindu-se mai apropiat de Cantemir decît şcolarii lui, că Domnul cărturar fusese şi un bărbat frumos. Între cucoane, de la generaţia bunicii trec în generaţia nepoatei, aproape vii emoţiile, şi memoria frumuseţii rămîne cea mai bine conservată. Profesorul era un moldovean şi este probabil că şi eleganţa lui avea cu patruzeci de ani îndărăt o vîrstă de două sute de ani.

La ceremonia din Constanţa, unde au fost aduse moaştele lui Cantemir, a participat multă

intelectualitate politică şi profesională, care dacă nu auzea chiar pentru întîia oară rostindu-se numele ctitorului literar, se găsea niţeluş intimidată de absenţa unei informaţii, rămasă în voia fragilităţii unei aduceri aminte didactice. Norocul este că azi lucrul e mai uşor decît pe vremurile lui Cantemir. Ca să poţi afla cîte ceva, nu trebuie să înveţi negreşit latineşte şi să citeşti în limbile sfinte. Norocul e cotidian şi costă numai trei lei de cap. Niciodată n-au servit ziarele mai mult ca în ziua sosirii vaporului cu pulberea lui Cantemir şi niciun pasager n-a ieşit din camera lui de hotel pînă ce n-a luat cunoştinţe istorice utile.

La orele nouă şi un sfert toată lumea bine, ştia despre ce putea să vie vorba, aşteptînd pe un trotuar în faţa mării şi nimeni nu nimereşte mai instinctiv nuanţa, ca omul în panică şi în strîmtorare, săgetat într-un dialog. S-a spus la Constanţa între patru ochi şi în auzul indiscret al gazetarilor, care trăgeau şi ei cu urechea în vederea prozei, că Dimitrie Cantemir a fost un mare filosof. . . ceea ce era precis exact. S-a apus că el a văzut compact, cu două sute de ani mai-nnainte de răscolirea evenimentelor şi cel dintîi, o lume românească distinctă în Europa şi o cultură românească. Cine ştia ceva cu douăzeci şi patru de ore mai înnainte?

Dimitrie Cantemir nu evoca pentru mulţi mai mult decît firma unei şcoale secundare din Bucureşti. Fusese şi la jubileul de şaptezeci şi cinci de ani ai liceului « Lazăr », un asistent invitat de lumea politică şi a cărui suvenire oscila, pentru construirea mentală a unei ascendenţe, între Lazăr cel înviat din morţi în piaţa lui Taica Lazăr din Sfînta Vineri. Picătura, bulinul, linguriţa şi dramul pot să fie şi submultiplii ordinei culturale.

Cineva ar mai fi spus, dregîndu-şi nasturii de la jiletcă, ceva original şi despre simţul politic şi

elasticitățile dibacilor lui Vodă Cantemir, surprinse în conduita lui diplomatică. Nu se putea nimereală mai bună și mai demonstrativă. Plenipotențiarul comunist al Uniunii Republicelor Sovietice, care se găsea convenabil costumat în mijlocul unei foarte agreabile societăți burgheze și care pusese pe racla lui Cantemir o frumoasă coroană de trandafiri, se gîndea poate la domnul Litvinov, ale căruia onctuozități, slujite de un mecanism intelectual din cel mai rafinat oțel cromat au luat surîzînd și legănîndu-se todeauna cu o rezervă, direcția inițiativelor Ligii de la Geneva.

Nicolae Machiavelli a murit în 1527, Monsieur de Voltaire în 1778 și Wolfgang Goethe în 1832. Cantemir și-a pus mîinile pe piept abia sau deja în 1723. Clasic și modern în acelaș timp prin cunoștințele și vivacitatea unanimă a unei inteligențe care aparține mai mult veacului petrecut de noi decît fostelor veacuri, personalitatea lui complicată ne ajunge, dacă nu ne și întrece. El nu e cîtuș de puțin străin lucrului numit mentalitate, al evului prezent. Îl revendică pe el trei culturi, româneasca, rusa, și turca, dar îl mai revendică dimensiunile și capacitățile intelectuale actuale, inspirate de la cei două sute de ani de neant și de cenușă ai lui Cantemir Vodă și în care s-au făcut descoperirile și invențiunile justificative ale îndrăznelilor contimporane cu noi.

Rămîne de lucrat un « Dimitrie Cantemir » pentru cititorii de azi, un Cantemir adevărat însă și bine visat și scris foarte frumos.

Absența acestei cărți din biblioteca noastră este ca un fel de mare rușine. Urgența nevoii cine se obligă să o satisfacă?

1935

H. BARBUSSE

Împrumutînd tuturor ipotezelor o tinerețe generos exaltată, tumulturi sufletești vaste și de nimic zăgăzuite și sînge fără socoteală, elita rusească veche, de aristocrație a materiei și a reveriei, absolutistă și revoluționară, a frămîntat oamenii, ideile și continentul interior al unui imperiu fantastic, pînă dincolo de realitățile civilizațiilor obișnuite. Am trăit în Elveția amestecat cu viața de mari tensiuni a unui tineret preocupat exclusiv de fantome, pentru care diploma de inginer, de medic și de fizician, chiar de teolog, nu comporta o semnificare de plasament și un salariu de odihnă sau de huzur. El ieșea deopotrivă din tot ce avea poporul rusesc mai băștinaș, mai cuprins și mai legat în tradiții, cît și din autohtonii recenți și paralel cu activitatea Marelui Duce, care condensa într-un colier de mărgăritare dăruit într-o noapte dansatoarei, bugetul unei provincii. El accentua tenace acțiunea unui ucenic de Kropotkin, Bakunin, frecventat de nepoții Marelui Duce. Facilitatea trecerii unei fete de general imperial în ipoteza destinată să sfarîme ordinea în vederea altei orînduiri, nu avea nimic din conversiunea politică a unui Jaurès, sau a unui Henri Barbusse, burghezi solicitați la o lume nouă de inteligență. Acolo era vorba de un fel de a fi particular, de o natură fără precedent, de un resort sufletesc absent la toate celelalte popoare și nu de o adaptare;

ceea ce era ușor de văzut la o simplă convorbire a europeanului cu un rus. Totul, și crima și devoțiunea, se petrecea hieratic și fără meschinării. Pila a fost necunoscută în instrumentele rusești, care procedau exclusiv cu tîrnăcopul, cu stînca masivă și cu dinamita. Rasputin călca dintr-o dată din țărina mujicului în palatul împăratului, și mai făcea un singur pas pînă în împărăția lui Dumnezeu.

După 1905, anul pribeagului preot Gapon, visul părea înfrînt, dar energiile continuau în echivalențe. Tehnicienii ruși studiau scoborîrea în lună cu ajutorul unui proiectil ca în satul Bondy de lîngă Paris și toți savanții în bluză roșie și cu barba bălană căutau piatra filozofală pretutindeni, unde ar fi putut să fie găsită sau presupusă în sfera ocultismului sau în celebrul cuptor al lui Moissan, silit să capete facultăți monstruoase de fabricare a diamantelor cît oul găinii. Voltajul era de nestăpînit și incomensurabil.

Izbînda ordinei noi a venit cu aceeaș impulsiune radicală și pe neașteptate, într-un moment cînd, captate de război puterile sufletului rusesc erau îndrumate într-un sens european. Lenin citea neturburat în mansarda lui la Zürich, rece metalic la minte. Numai rușii puteau să fie în stare să puie piciorul instantaneu de pe fronturi pe haos. Și nu cunosc din slăbiciunile curente și gingașe ale europenilor nici sentimentul prudenței.

Henri Barbusse, care a murit în mijlocul prietenilor lui comuniști din spitalul Kremlinului, adăpost între ziduri medievale al elitei noi, s-a silit să se adapteze cu mintea, cu talentul de artist și de scriitor, fără o febră obținută artificial, prin decantările judecății. De la ciorapul de lînă francez la starea de mortificare a interesului individual, se poate merge atras de un pitoresc și dezgustat de monotonia rentabilității automate, caz cu caz. În

Rusia se prepară azi, într-un peizaj de sticlă și beton, omul cerebral, fără aderențe, dezvelit de umbră și debarasat de esențe, stofe inuzabile, materiale cugetate și drumuri fără țărînă. Să nu ne înșelăm; pentru experimentele de laborator se cere înnainte de toate să fii rus.

Acum cînd acest om istovit, din seria Panait Istrate, a murit pentru toată lumea și pentru toate sistemele de ordine socială și cînd societatea lui viitoare se confundă cu viața viitoare, rămîne mai sigur și mai demonstrativ pe urma lui o literatură adînc chinuită, în care pîlpîie întunéricul și focul, adunate într-un mare talent incontestabil. Și a rămas noțiunea, într-un exemplar omenesc ofensat de oameni și de viață, la toți cei scăpați vii din război, că o conștiință slobodă și dreaptă nu este cu putință niciodată.

1935

UN ARTIST NECUNOSCUT

Cuvîntului i s-a dat această putere, cînd nimic nu-i mai poate aduce de dincolo de ceruri, să scoale morții din pămînt.

Îmi trece pe dinainte, fără să-l fi chemat și fără să știu, pianistul Dimitriu. L-am prohodit la moarte, într-un manuscris. Cîți ani să fie de atunci? Nu l-am mai văzut pînă astă-seară și nu știu ce s-a mai întîmplat cu el. Nu l-am mai întîlnit, nici ascultînd pianul, nici întorcînd în tăcerea lumii o foaie de carte. Din ce infern se întoarce el azi, legănat pe un baston, cu cravata lui neagră desfăcută ca o batistă în golul jiletcii.? Parcă și vocea i-o aud astă-seară, atît a venit de aproape de mine. Și-a scos pălăria mare negustorească și văd capul lui, gros și frumos. Îi văd ochii cu albastru de mărgică ascunși, surîsul inefabil, ca o scrisoare de mărturisire, strecurată dintr-un plic. Omul ăsta greoiul, care nu se voia deosebit de un mezelar, se plimba prin viață liniștit, după ce-și lăsa halatul în cui și, se închidea ca un adevărat om cumsecade, mulțumit de ziua lui puțintică.

— Ce mai faci, domnule Dimitriu?

— Slavă Domnului, și mulțumim dumitale.

La Dimitriu totul era întodeauna bine, și la bine și la rău — nu l-am auzit plîngîndu-se. Trece și asta, ofta el nițeluș, mîhnit numaidecît că a putut să se arate covîrșit și slab. « Asta » era o nedreptate, o neplăcere pe care i-o făcea colegialitatea: necerînd niciodată nimic, oamenii voiau să ia de la el și ceea ce apucase să aibă. Presa nu știa de el și admiratori nu recrutase cîntîndu-le la fericire și beție — și se simțea împăcat. Însă îndată ce mîinile acestui gospodar treceau pe claviatura unui clavir, muzicanții alunecau într-o nestăpînită reverie numaidecît, ascultătorii se schimbau la față, ochii luceau de fulgere, febrilitatea inspirației și încremenirea extazului participau la un fel de abolire a vieții și la un fel de reînjghebare din nou a ei, care se petreceau între patru pereții unei case de cartier popular. Era o retrăire vie a gravurii cunoscute, în care Marele Surd stînd la pian, ascultătorii lui se chinuiau dematerializați, pe lîngă pereți.

Mîinile omului masiv și voluminos contrastau cu fizicul, violent. Mîinile lui Dimitriu erau àripile lui de seraf. Trecuse în ele Beethoven în miraculoasa lui întregime. Am auzit, evident, fără nicio altă competință, decît a tresăririi și vijeliei morale, cîntată de mulți mari muzicanți Evanghelia acestui Homer al sunetului convertit la semnificare. O auzim pe toate lungimile de undă și azi, realizată de fanaticii ei mai noi. Ce folos! Dimitriu, care nu a lăsat după el decît o amintire sterilă, mînioasă și caducă în urechea cîtorva prieteni, da muzicii meșterului preferat de pasiunea lui, graiul rămas adormit în toate instrumentele căznite să-l reproducă.

La început era Beethoven — și pe urmă tot Beethoven a fost, pînă la sfîrșit... Dimitriu se ruga de trei ori pe zi cu rugăciunile lui, lui Dumnezeu, la pian. Dimineața el întîmpina soarele încă nedeslușit prin auroră din întuneric, cu o utrenie beethoveniană, și pleca la lucru întinerit. La masa de prînz, întîiul fel era sufletesc. Seara, vecernia era a lui Beethoven. Dumnezeiescul

nostru mocofan, dintr-o mahala sucită a Bucureș-tilor, era apostol închinat pe viață și pe moarte al necuprinsului nou Mîntuitor, Lucifer în odăjdii de nimburi. El nu și-ar fi jignit clavirul cu cîntece și romanțe, și vocile profetului personal căpătaseră aproape consistență tangibilă în odaia lui, încuiată ca un paraclis și în mijlocul căreia, instrumentul de abanos, purta, triunghiular, pe trei picioare monumentale ca niște socluri, altarul și dolmenul unicului sfînt al căminului, spoit cu var. Camera căpătase în treizeci de ani de rugi necontenite o șlefuire și o deprindere a rezonanței, o sensibilitate umană și aproape divină a lucrurilor dintr-însa, macerate în ambianță.

Particularitate curioasă, ca să fie « bine de tot », Dimitriu avea nevoie de prezența unui copil, și vizitatorii lui, primiți să-l asculte, și pe care artistul ținea să-i îndatoreze printr-o execuție deo-sebită, aveau grijă să-i aducă, pe lîngă o sticlă de vin ales, un băiețaș. El așeza copilul pe un scaun lîngă pianul lui. îl mîngîia cu aceleași mîini cu care trebuia să ungă moaștele maestrului cu miro-deniile mirului impalpabil, își ridica mînecile puțin, și spunea: « Acum putem începe, cu voia lui Dumnezeu. . . »

Am povestit cîndva, un epizod, care cred că nu a fost băgat în seamă, căci a și fost povestit demult, mi se pare că într-un ziar.

În vremea ocupației, din marele război, era o chestiune de prestigiu, să se facă dovada în Bucu-rești, că țara nu era numai o cîmpie de grîu bogat și o regiune de petrol. Pianistul Dimitriu îmbă-trînit în cîteva luni, trăia în strîmtoare și dezamă-gire. Nu se produsese în public decît o singură dată, în tinerețe, în străinătate, plimbat de un prieten al lui, care voia să-i arate Europa. Suc-cesul l-a înspăimîntat. Publicul l-a ridicat de la pian pe brațe, într-un delir de entuziasm, și

gras cum era încă de atunci și timid cum a rămas toată viața, vicarul lui Beethoven pe pămînt a suferit purtat pe mii de spinări, și în fizicul și în șovăiala lui, de acest eveniment plăcut orișicui afară de el. Cu primul tren a fugit la București, și nu s-a mai dat în spectacol pînă la epoca răz-boiului.

Cîțiva prieteni l-au determinat să demonstreze germanilor, care n-aveau un interpret de statura lui decît în persoana lui Kreisler, pe vioară, ce știe să facă un român din Beethoven la pian. Concertul, ocupat la toate numerele exclusiv de Beethoven și de Dimitriu, avea loc în fosta sală « Liedertafel ». Atras de un program neașteptat, publicul era compus mai mult de jumătate din soldați și ofițeri germani, care plătiseră ca și românii biletul la casă. Niciodată mînile lui Dimitriu n-au grăit mai adînc și mai adevărat, și cînd a văzut armata ocupantului aplaudînd în picioare, cu o halucinare admirativă împietrită pe fizionomii, publicul ro-mânesc a încercat sentimentul biruinții.

Dar lîngă scenă, răzimat de rampă meditativ, se frămînta o caricatură de soldat, un om mic de-o șchioapă, de vreo patruzeci și cinci de ani, chel, cu barba roșie și cu ochelari mari de miop, agățați de urechi. Înnălțimea lui derizorie, și împrejurarea că atitudinea lui socială nu simpatiza cu războiul patriei germane, făcuseră din el o slugă la cai, și prăpădit cum era de corvezi, soldatul adusese în uniforma lui de pitic un pronunțat miros de grajd. În civil grăjdarul era un savant profesor uni-versitar. . .

Într-o pauză de ovații, soldatul roșcovan nu mai avea destule palme ca să bată, destulă voce ca să strige *hoch*, și voia să dea dovezi de admirație mai concrete. Dispăru cîteva minute și se întoarse cu un buchet, pe care îl ținu ascuns la spate un moment. Apoi, pe la coada scenei suindu-se pe o

scară se apropie de Dimitriu, şi dîndu-i buchetul îi sărută şi mîna cu o comică reverenţă.

Buchetul fusese improvizat la repezeală în curtea teatrului, din cîteva anemice fire de buruieni, încolţite printre blocurile de bazalt.

1936

TONEGARU

Unui nefericit confrate, Tonegaru, ofiţer de bord şi advocat maritim, lovit de grea năpastă, i se face în presa cotidiană un portret amplificat de bandit, compus din tot ce a oferit reportajului, căzut asupra unui subiect, mai crud şi mai monstruos romanul poliţist.

Dacă morţii nu pot fi vorbiţi de rău, omul din temniţă nu poate să fie pălmuit de mîna înmînuşată a gazetarului liber şi care încă n-a fost prins de prietenul lui cel mai bun ascuns în dulapul familiei unde obişnuieşte să cineze.

Înnainte de-a fi fost sfărîmat de ceea ce se cheamă în limbajul artificial din cetate viaţă, Tonegaru era un începător de talent, care şi-a uitat însă, într-o zi, pentru asemenea viaţă, condeiul de scriitor în foile unui dosar.

1937

N. DAVIDESCU

E interesant pentru amatorul de timbre uzate, cazul poetului N. Davidescu, care a servit de mai multe ori şi cu diverse destinaţii şi todeauna s-a dezlipit. Ce i-a lipsit acestui doi centimetri de om, transpus pe doi centimetri de hîrtie constituie tragedia permanentă a vieţii unor semeni, buni de toate, apţi pentru numeroase trebuinţe şi veşnic vacanţi. O moleculă de clei în papul lui, un gluten vag, un foarte imprecis şi nedeterminabil amănunt în conştiinţa nativă, dar care-i esenţial. Acelaş praf de nimic, aflat de pildă în cerneala altuia i-o face indelebilă, pe cînd unuia iese îndată ce dă de lumină.

Domnul N. Davidescu a scris şi copiat enorm în viaţa lui de profesionist literar şi politic al condeiului, pentru toate tezele şi după toate mo-delele — dar parcă ar fi scris cu apă. Nu rămîne şi nu se cunoaşte. În fiecare timp a fost damnat să ia de la început kilometrul de hîrtie. De fapt el a scris cu scuipatul lui amestecat în lacrămile lui incolore.

Îl cunosc, ca pe un amabil coleg de pălărie, de vreo treizeci şi cinci de ani, şi dîndu-mi seama de amărăciunile lui secrete, a căror otravă ucigă-toare nu parvine pînă la condei, şi rămasă în celulă să i-o devasteze, îi îngălbeneşte fizionimia, vînătă de aşteptare şi crispată de dorinţi, am încer-cat să-i fiu, fără să ştie, util. Cînd mi s-a oferit

o situaţie în presă şi am fost întrebat de cola-boratori, i-am intercalat adesea numele lui de redactor într-o listă, de pe care l-am văzut a doua zi şters. Ştiam că mă puteam bizui pe facilitatea lui de-a dilua punctul în spaţiul hîrtiei pe cîte o pagină întreagă de ziar, şi asemenea dexterităţi de leucoree, vătămătoare în literatură, sînt gazetelor, înnecate de proză, necesare.

Altădată mi s-a reproşat: « De ce l-ai recoman-dat? Nu-mi place! » E curios, domnul Davidescu n-a plăcut şi nu place şi pentru motive insezisabile de persoană. Sînt oameni cu mai multă mătreaţă pe umeri, cu ţinuta mai dezordonată, cu batista mai boţită, mai puţin spălaţi şi cu unghiile mai murdare, gura le miroase mai urît cînd îţi vorbesc lîngă nas, forţînd intimitatea pe scaunul unui biurou dar plac, sau orişicum, nu displac pînă la subita şi inexplicabila îndîrjire a refuzului, ivită tocmai atunci cînd domnul Davidescu ţine să-ţi devie mai apropiat şi mai simpatic. Ai impresia că se descalţă să-ţi întindă mîna piciorului, înnă-duşită.

Din timp în timp, l-am întîlnit cîte un moment, într-un vestibul, pe culuar, la un teatru, la un editor. Vedeam că-i mai căzuse un dinte, că ţigaretul se anina tot mai mult pe gingie. L-am văzut figura din ce în ce mai adunată, ca un ciorap, gura zbîrcită, pielea căzută, ochiul mort. L-am auzit limba alunecîndu-i pe lîngă cuvinte. L-am văzut de cinci ori mai bătrîn decît îi este vîrsta, diminuat şi mocnit în greul sclavaj al personalităţii, ros pînă la limfă de succesul altora, de cancerul moral.

Şi-l întrebam, fireşte, todeauna, cum îl voi mai întreba dacă-l întîlnesc, şi mîine: «Ce mai faci? » — automatic. Şi el răspundea, cu silabe aproape tuşite, mereu cu o notă mai jos, ca un bolnav, cum se răspunde: « Bine, mulţumesc ».

Bietul Davidescu nu era niciodată bine.

El încearcă acum, una din ultimele lui dramatice amărăciuni. Vrea să-i placă domnului Iorga și rîvnește să-i placă într-o împrejurare favorabilă recompensei. Domnul Iorga caută cu sete aderenți. Dar nu-i place nici domnului Iorga! Se pare că e un fel de-a fi lichea și un fel de-a te oferi care dezgustă pe toată lumea.

1937

VASILE PÂRVAN

Vasile Pârvan a murit de zece ani și nu doar că fantoma lui așteaptă un omagiu cu cădelnițí sunătoare la împlinirea unui soroc. Istoricul *Geticei* a fost prea protivnic osanalelor în viață, ca să le suporte după ce și-a lepădat și dramul de materie de libelulă a ființei lui efemere. El n-a avut carne ca să-l îmbete, mădular ca să-l răsfețe, gură ca să apuce, înghițitoare, namilă, poftă. Animalul lui, puțin la trup, n-a fost mai mare decît o vioară, învelită cu o pînză cernită. Nu și-a băgat meritele în seamă și aproape nici nu și le-a știut și s-a sfiit de geniul lui, ca de un lucru străin ce nu trebuia păstrat prea mult și care trebuia restituit. N-a zis niciodată « Eu », nu s-a jăluit că se jertfește, și nu s-a lăudat că împlinește, nu și-a făcut un spectacol din suferința lui adevărată. La ușa de basilică a timpului nu și-a arătat buba din subsuoară, ca să capete pomană grasă, n-a dat cu cîrja cînd i s-a umplut strachina și tigva. A fost un înger în argint, n-a fost un bivol cu toba mare-n spinare, bătută cu coada.

Boaba de smirnă a lui Pârvan s-a sleit în mireasma-i proaspătă și curată, atunci cînd fumul de paie și băligar duhnea în învățămînt, în politică și în literatură.

Un moment înnaintea lui Vasile Pârvan, neașteptat și detestat la ivirea lui pînă la moarte, studiul istoriei, lipsit de un constructor, părea să

fie un dulap de documente, răzlețe, animate de sfoara și undreaua care le-au strîns într-o scoarță cu numele arhivarului tipărit pe copertă. Această muncă grea și migălită s-a deosebit de catagrafie, registre pe rubrici și de statistici, numai prin aceea că adunînd petice glorioase, cifre și nume dintr-o vreme adîncă, frumusețea lor da și buricelor care le atingeau, linse cu limba, un luciu frecat de pergament. Degetul se făcea chirilic, fiindcă pipăise și unghia sfinte moaște. Era de ajuns ca strîngătorul de rămășițe domnești să fi fost nițel țîcnit, că ostentația omului care fuge pe un butoi sau care parcurge sîrma pe velociped, devenea domnească și ea, cerînd parte din domnie. Meseria istoriei neputînd să fie controlată ca mineralogia sau ca medicina, în legătură de cauză și efect și în fața trecutului emoția fiind copleșitoare, istoricul abuziv putea să se propuie martor al veacurilor, să-și facă o carieră personală desfrînată și să terorizeze viața oamenilor și timpurile, pe măsura și viteza digestiei. Prestidigitația, ipocrizia, lipsa de cuviință și a sentimentului îndoielii puteau să dea istoricului, odată cu prestigiul haosului, autoritatea hienei și confortul păduchelui de lemn.

Pârvan a disprețuit împrejurările, posibilitățile, apuntamentele practice. El n-a fost un culegător și un cîrpaci savant — ci de-a dreptul un creator care a trecut dincolo de dosare și dulap. Materialele nu și le-a făcut mărfuri, lăsînd altora să transforme harurile pe care nu sînt apți a le pricepe, să negocieze, ca preoții venali, necutremurați de misterul preoției, veniturile mirului, maslului și euharistiei.

Aristocrația tînărului învățat și filosof, întristat contemplativ și mistic în toată făptura lui, ca un monah dintre primitivi, aliat în personalitatea lui cu Sf. Ioan al Apocalipsei și cu arhidiaconul Ștefan, rămîne o mare danie făcută cărturăriei, o

pildă de educație adevărată, fără farsori, fățarnici și mincinoși.

Din lutul, din piatra și din cenușa vetrei românilor de altădată, el a scos ca un compozitor sosit din marile tăceri și întunecimi, o muzică nouă. Vasile Pârvan nu a trăit pentru sine o singură secundă, nu s-a fermecat, nu s-a gîdilat, nu s-a întins, nu s-a lins, n-a făcut în cultură nici broaște, nici rîme, nici gîndaci, nici gunoi.

1937

II

La 25 iunie sînt de la moartea profesorului de istorie douăzeci de ani, decedat la o vîrstă de-abia trecută de patruzeci.

Îl văd și acum fără să-l fi cunoscut față către față, ascetic, uscățiv, îmbrăcat în negru sever, cu o haină pe el încheiată sus, ca o manta flotantă de peregrin și misionar. Tip de pastor de congregație calvină, acoperit cu o pălărie mare, asortată cu costumul și cu sufletul lui adînc, și trist. Trist de o eternă și indicibilă melancolie.

A fost unul din tinerii noștrii învățați, care au suferit cel mai mult, atît din pricina sănătății șubrede, cît și de ura capricioasă a mai marilor din Universitate. O dată, la curs a leșinat, pătimind între bolile lui felurite, ca și Jean Calvin, de o boală a sfîrșelii, netămăduită.

Studenții i-o cunoașteau și l-au lăsat să se ridice singur din criza ce-l prăvălise peste catedră. Trezit după cîteva minute, tînărul dascăl și-a continuat lecția, spunîndu-le mîhnit și umilit, auditorilor lui, care-l iubeau ca pe niciunul din profesori: « Biata făptură omenească! ».

Pârvan începe în Universitate seria profesorilor lepădați de orgolii și ostili înfumurării de sine; adevărat camarad, coleg și frate al ucenicilor lui. Niciun patos, nicio stridență în vorbirea lui, frumos moldovenească și în caracteristica lui intelectuală. Erudit și poet în acelaș timp, personalitatea lui plutitoare aparținea mai mult decît pămîntului cerurilor depărtate situate într-o zodie prin care trec siluetele umbrite ale ideilor în reverie și familiarizată cu ele ca un copil care visează gingaș.

Getica lui Pârvan duce rădăcina românească mult mai departe decît istoria învățată pînă la ea și-i deslușește pulsațiile și aderențele într-un spațiu de timp, dincolo de hotarul unde începea vechiul și putredul întuneric. În singurătatea lui de călugăr, rămas întodeauna student și neispitit de răsfățările în care se gîdilă și se masturbează vanitățile oamenilor « mari », bohăiți de bunuri și lacomi de onoruri, Vasile Pârvan scria și o *Dacică* al căreia manuscris fragmentar ar aduce aminte notele lui Blaise Pascal, curmate și ele de o moarte timpurie și adunate postum în cartea *Pensées*. Jansenistul proiectase o apologie a creștinismului. Pârvan voia să scrie apologia spiței românești.

În strădania de autodepășire, oricît de însemnate ar fi realizările științifice sau literare, disputate de gloria stearpă sau de posteritate, interesează mai cu seamă această strădanie însăș, care dă noblețe unei vieți și servește rîvna și jertfa, așteptate de la fiece cărturar, pentru împuternicirea morală a generațiilor succesive, izolate în vremelnicia lor și raportate sufletește la predecesori.

Vasile Pârvan a fost un profesor nou dar și unul dintre noii români, încă nu prea numeroși în disciplinele universitare și care pun mai presus de interesele pipăite cu laba, niște datorii cuprinse cu sensibilitatea.

1947

ALEXANDRU SAHIA

Tinerețea intelectuală începe să dureze puțin. Cîțiva scriitori de vîrste apropiate au dispărut la scurte intervale, de la Gib Mihăescu la Anton Holban și la Sahia, după numele părintesc Stănescu. Cel din urmă nu împlinea treizeci de ani și ce a rămas din el e un mormînt în sudul județului, la Mînăstirea, acoperit acum cîteva zile.

Ca și alții din generația lui, Alexandru Sahia a colaborat sau poate și-a făcut debutul literar la *Bilete de Papagal*, seria cotidiană. Copil sfios, cu o pînză de tristețe așternută prea devreme pe ochi, îl întîlnesc în suvenire aducînd un manuscris de liceean la prima noastră redacție dintr-o tipografie. Vom căuta în colecție să dăm de contribuția lui, destul de rară, ca să-i prezintăm cititorului o imagine a scrisului acestui băiat isprăvit, care a fost în mijlocul colegilor de anii lui, un bun, corect și inimos camarad.

Între douăzeci și treizeci de ani, s-a manifestat și la el, ca la majoritatea tinerilor cu o intuiție, acea stare sufletească de nedeslușire și haos frămîntat pe care o cunoaștem subt numele de criză, cînd au loc conversiunile, devotamentele, eroismele și cele mai multe sinucideri... E timpul sincerităților primejdioase și al jertfelor dezinteresate, pubertatea fecioarei chemată de acțiune. Un Ioan Evanghelistul și un Werther sînt constant prezenți în emoția fragilă a fiecărui tînăr cărturar, așteptînd vocația, dragostea sau pieirea.

Odinioară, în catedrala Notre Dame din Paris am asistat la tunderea în monarhism a cinci doctori în medicină, a doua zi după diploma definitivă. Niciunul din ei nu era mai bătrîn de douăzeci și trei de ani și fiecare se înfățișa în frumusețea tinereții lui prea curate ca un sfînt din epoca marelui creștinism. Tinerii medici călugări se consacrau leprozeriilor din colonii, adică unei morți hidoase care pe unii îi chinuiește o viață și pe alții îi ucide în cîteva luni. Tărîmul conștiinței e cel mai delicat și cine se aventurează să calce prin tăcerile lui, trebuie să se spele în aghiazma astrală de orice țărînă și de orice gunoi. [. . .]

1937

CAMIL PETRESCU

După războiul precedent, pe care l-a făcut pe front, ofițer, poetul crezuse că-și poate găsi un astîmpăr în învățămînt. A fost un timp profesor, mi se pare de limba latină, la Timișoara. Acolo era în legătură cu un foarte brav bănățean părintele Imbroane. De cîte ori da preotul prin București, venea să mi se plîngă în toate chipurile împotriva lui Camil Petrescu: că stă ascuns, că citește, că meditează, că e sucit, complicat și că e un om imposibil, pentru că nu vroia să fie. . . « liberal ». Defunctul părinte era șeful partidului liberal din Banat și își făcuse un ideal, să-l convertească pe tînărul dascăl latinist la binefacerile unei situații cu zgardă. Știindu-mă prieten cu el m-a rugat să intervin și mi se pare chiar că am intervenit: « Fă-te odată, dragă, liberal, ca să scap și eu de Imbroane ». Camil Petrescu putea să fie cel puțin o dată ministru și să nu-l mai găsim pe lîngă noi, și cel puțin vre un director general, vre un consilier important, cochetînd ca un berbant frumos între funcțiuni mari, subvenții și nițică literatură.. Așa era pe vremea de atunci. O fărîmă de panaș, adăoga ceva distins la portretul administrativ și didactic.

Cu toate că foarte inteligent, preotul bănățean nu putea să înțeleagă un băiat, care de-abia ivit în viața organizată cu statute, nu voia să fie nimic, nici măcar deputat. El vroia să rămîie numai

Camil Petrescu și nimic mai mult. Dar nici mai puțin. . .

Ce era acest Camil Petrescu, ca să aibă dreptul să fie năzuros, cine putea să știe pe vremuri, cînd el era atît de tînăr — mai cu seamă în Banat? Spiritul critic al omului vrea să știe mai mult decît îi dă drumul inteligența personală. Nici azi nu se dumiresc prea bine confrații, ce este la urma urmei Camil Petrescu. Cînd îl cred poet, el e romancier; cînd au stabilit că e romancier, el e autor de teatru. De-abia s-au învățat cu el autor, că e matematician. Cînd încep să se deprindă cu această fază, Camil Petrescu se mărturisește filosof. . . În toate cazurile, el refuză să afirme că e scriitor și totuș e scriitor. . . Eu aș prefera să-l știu atît: scriitor. Este el mai mult decît scriitor? este el mai puțin?. . . Ceea ce-i sigur, este o mare individualitate.

Pentru un intelectual de rînd, atîta aglomerație de aparențe contrarii, ar fi un material de simptome complect pentru stabilirea unui diagnostic de dilettantism. Camil Petrescu a excelat însă în toate capitolele spiritului enciclopedist. E poet, cu adevărat poet; e prozator, cu adevărat prozator: (în proză, a emis și o teorie, că un scriitor nu trebuie să fie artist ci grefier.)

E autor de teatru adevărat. E și critic incisiv. Ca matematician n-aș putea să-i măsor nici valuta aritmetică iar ca filosof nici atît: filosofia îmi face o detestabilă oroare. În toate diametralele opuse, Camil Petrescu are talent, ceea ce m-ar înclina să cred că se bucură de haruri excepționale. Într-o vreme l-au pasionat boxul și mingea lovită cu bocancul; chiar și strategia militară, dar ca o recreație. . .

Autorul *Mioarei* poate fi asemuit cu o boare de mireasmă, care trece prin toate apartamentele inte-

lectului, din odaie în odaie, egal, nemodificat și insezisabil.

În schimbul de idei și de calificative, și în sentimente există cuvîntul: neînțeles. Cărturarul vrea cu orice preț să înțeleagă și nu admite locuri neînțelese decît în dauna lor, nu într-a lui.

Înțelesul e o strecurătoare, pe care cărturarul o pune în dreptul fluviului de creație, ca să se poată bucura de imaginile care vin pe apă neturburat.

Aci, ca să zic așa, *e o neînțelegere* . . . Tot ce trăiește este neînțeles. Nu e de vină nici analistul că nu pricepe, în sensul gros al cuvîntului, nici, de pildă, opera de artă. Așa sînt făcute lucrurile, mințile, sufletele: să nu se acopere unele pe altele, decît parțial. Oamenii sînt ca niște discuri, care alunecă și se perindă unele în dreptul altora, lăsînd întodeauna o margine dezvelită. Pe marginea aceea se strecoară toate misterele, de la om la om, de la gînd la gînd, de la viață la viață și de la viață la moarte . . . Cărturarul se deprinde foarte greu și foarte tîrziu cu situația că nimeni nu înțelege absolut nimic, satisfăcut cu atît, că înțelege măcar acest *ciudat și admirabil fenomen* . . .

Camil Petrescu e unul din . . . *tinerii*, cu care mă cunosc de treizeci și trei de ani și cu care n-am izbutit să mă cert niciodată, cu toate că am încercat. Vream să-l văd cum îi stă necăjit, cît se poate supăra și pînă unde. El aștepta serios și grav, gata de o replică abruptă — și surîdea odată brusc . . . Surîsul lui fraged îi copilărește pe neașteptate toată figura, și în ochii lui albaștri, tresare ca o mărgică un punct azuriu de inocență. Supărarea s-a isprăvit . . .

Era să ne certăm amîndoi, tocmai acum, miercurea trecută, cu prilejul avanpremierei de azi. El voia să mă aibă naș, dar fiind mîndru, adică și sfiios și orgolios, mă cerea indirect, printr-un terț. Pe de altă parte, îmi plăcea și mie să-i fiu naș, dar

mă prefăceam că mă codesc . . . Nici nu vă închipuiți ce lesne se împacă doi cîntăreți, care se uită strîmb *unul la altul, dar care în secret, unul pentru altul au slăbiciune*.

Sînt sigur că nu v-ați așteptat la o prezintare critică și la un dictat. *Mioara* o să o vedeți . . . Publicul a mai văzut și altă piesă de teatru a lui Camil Petrescu, asigurîndu-i un succes considerabil. Autorul consimțise la concesii, care nu par să fie chiar în natura calității lui, dar fără de care poate că piesa n-ar fi ținut afișul atît de mult cît l-a ținut.

Cei care nu-l cunosc îndeajuns pe Camil Petrescu, și cine poate fi, dintre scriitori, îndeajuns de cunoscut? — ar putea să creadă că, în definitiv, un scriitor este ceea ce afirmă cuvîntul, care-i califică activitatea . . . Nu prea e așa. Din grosul scriitorilor se deosibește, ici, colea, cîte unul, cîte un exemplar unic, și din această unicitate a cîtorva (în cazul cînd nu cumva e fiecare în parte unic) se alege un fel de elită . . . un fel de aristocrație . . . Poetul nostru de azi face parte din această clasificare și are dreptul să fie și întortocheat, și capricios, și excesiv.

Camil Petrescu, pe care unii din noi îl iubim cu această dragoste policromă și confuză, reprezintă în paralelismul epocii un nivel; el nu e un om (niciun om nu e numai om): el e o linie (frîntă uneori) dar o linie tangentă pe om și pe viață.

1943

II

Era prin marele prim război mondial, în care intraserăm în 1916 și noi: plural convențional, căci *noi* era de fapt *alții*, domnii. Le umbla prin cap catechismul filosofilor cu pinteni că războaiele regenerează popoarele, dîndu-și seama că pe al nostru l-au degenerat. Părăsind balurile grămadă dansînd și convinși cu naivitatea prostiei că războiul era un vals în continuare, erau și purtătorii de steaguri înseilate la croitoresele cucoanelor din « elită », mai pricepute la fuste și combinezoane, cerînd în pantofi de lac și frac, sus și tare, războiul. Neastîmpărul orgoliului sec și al vanității sterpe era nepotolit. Poetul St. O. Iosif îndemna *La arme* « să cucerim ce-avem de cucerit » și compozitorul Castaldi de la cafeneaua « Terasa », îi punea îngînările pe note. Surpriza Turtucaiei, cu armata întreagă înnecată în Dunăre într-un dezastru fără precedent, se încheia comod cu acuzarea generalilor strategi care, nu-i vorbă, comandau operațiile militare și distrugerea inamicului la telefon, din tripouri. Mii de familii începuseră să cerșească.

La București se fabricau « marii europeni » și partidele boierești devenite subit revoluționare lipeau pe ferestrele palatului bilete « de închiriat ». Linsă cu delicii pînă în ajun, deodată savoarea regală nu le-a mai plăcut la locul ales.

Dăm aci numai o schiță vagă a tabloului de funingini în care îmi apăruse silueta lui Camil Petrescu, întors acasă în uniformă de front.

— A sunat un domn ofițer, țipă Marița pe coridor.

Un coridor lung de douăzeci și cinci de metri măsurați, mă despărțeau de ușă. Dau fuga și-mi cade în brațe Camil, necunoscut mie pînă atunci, tăvălit în luptele de pe Dunărea bulgară. Ținea brațul sus cu o falangă frîntă de glonț și cîrpită la infirmerie într-un bandaj de sînge uscat.

Copilandru frumos și cărturar deștept, el mi-a povestit viața învălmășită în bătaia tunului și a mitralierei. Mulți soldați de-ai noștri mobilizați, nu mai văzuseră pușcă și trăgeau la ordin, în spațiu, orbește, cu degetul mare de la picior, desculț, pe cocoș.

Ne-am sărutat de buna cunoștință. Apartamentul meu din fostul bulevard Elisabeta, era și redacția revistei *Cronica*, săptămînală, ilustrată de Șirato, cu colaborarea diletantului Paul Zarifopol, stabilit la Sinaia, ginerele mi se pare, al lui Gherea și sosit de la studii, din Germania, unde scria la o publicație, apreciată în Reich.

Între timpurile destul de zăpăcite, ale momentului, Camil avea o catedră de limbă latină, la Timișoara, împrietenit cu diaconul Imbroane, însărcinatul partidului liberal, lipsit de aderenți în Banat, să recruteze membri pentru brătieniști.

Constrîns în dilemă, Camil vine în Capitală și mă întreabă ce poate să facă. Dragă, îi răspund, întreabă-ți conștiința. Conștiința tăcea. Atunci taci și dumneata și nu te mai face libăruș.

Cunoscînd stima ce ne-o purtam reciproc, Camil și subsemnatul, părintele Imbroane aleargă într-un suflet la București, cu fantezia stranie să-l determin pe Camil să devie « național » . . . Păi, dacă

nu vrea? Are sumedenii de avantaje, răspunde și mi le enumeră pe cinci degetele lui.

Pesemne că detestă avantajele liberale, răspund. La insistențele repetate ale agentului politic în sutană, se adăugau numaidecît insinuările neces sare. Are multe slăbiciuni, îl pîrăște clericul. Nu poate trăi fără valet după el. — Ei și! îl întreb: nu-i băiat bun? — Foarte bun băiat! răspunde . . . Nu știe latinește? — Ba al dracului de bine . . . Păi, atunci ce mai vrei? — Aș vrea să fie național liberal! I se deschide o mare carieră.

Despre talentul și personalitatea profesorului de latină, habar n-avea defunctul Imbroane, gîdilat totuș de o muscă literară pe la Vîrșeț.

Îmi pare rău că l-am sîcîit și eu uneori, din pricina unei devoțiuni ca un cult pentru Stendhal și influențat peste măsură de *Rouge et Noir*-ul romancierului francez.

Că în vocația literilor și gîndirii, stăpînea o expresie și o fibră de incontestabil logaritm, a demonstrat-o singur, Camil, de ajuns.

Camil Petrescu a fost — am un suspin la acest perfect compus — și un subtil orator și polemist — ba încă ceva, destul de rar — vai! — un carac- ter, un om de cuvînt, un om de ispravă, de inimă, și un mare prieten și coleg! — Un Om. Mi se pare că e tot ce poate fi mai dificil pe lumea asta de oameni.

1965

COȘBUC

În mahalaua de lîngă Cișmigiu, unde a locuit și a închis ochii poetul, s-a slujit deunăzi parastasul lui. Cînd nu-și mai aduc oamenii de semenii lor mai mari aminte, îi pomenește preotul, dinaintea unui altar dintr-o biserică goală.

Am stat o parte din viață prin preajma cartie- rului Sf. Constantin. Mă întîlneam adeseori la răspîntiile liceului « Lazăr » cu Coșbuc, pe care nu am avut prilejul să-l cunosc într-altfel, lipsin- du-mi pe lîngă alte coincidențe cu el și obiceiul de a importuna contimporanii cerîndu-le autorizația să mă zgîiesc la ei admirativ.

Poetul nu mai consimțea de voia lui să trăiască în lumea meseriei și căuta o mîngîiere la chinul că trebuia totuș să dureze, de la bibliotecă și de la studiul cerului, deschis văzului tuturora și neîn- țeles. Se știe, probabil, de către toată lumea că Gheorghe Coșbuc, literat, era un erudit care știa și cîteva limbi de altădată, și că scormonea în matematici și stele cu o pricepere de savant. Fusese, pe vremuri, pe la biserica unde s-a slujit paras- tasul, un fel de schit, o chinovie intelectuală, a cîtorva învățați și scriitori ardeleni, strînși pe acolo, ca o familie cu melancoliile puse în comun, între care Hodoșii, defuncți ori risipiți, și unul din ei Ion Gorun, un bărbat falnic, talentat, dintr-o spiță de cărturari, toți frumoși, de bună carte lati-

nească, și crescuți înnalți, într›adevăr ca niște goruni.

De la un timp, din Gheorghe Coșbuc rămăsese o schemă palidă și fugară. Îl zăream ascuns în pălăria lui mare, trasă pe frunte. Își pierduse băiatul, un flăcău. Lovitura fatalității n›a cruțat nici pe tată nici pe poet. Fără voie, tîrît spre su›fletul lui de o turburare instinctivă, l›am salutat o dată, făcîndu›i loc pe o margine de bulevard, și ochii lui s›au uitat la mine speriați. L›aș fi sărutat mîinile. De atunci, de cîte ori m›am încrucișat cu el, m›am descoperit cu închinăciune. Un om se alătura în treacăt de neîmpăcata lui suferință, și oamenii se răriseră din viața lui de tot.

Mi›a comunicat un participant cum a fost paras›tasul. Mi›e rușine să spui. Afară de doamna văduvă Coșbuc, se mai găseau de față șase persoane . . . Cum nu aveau să›și dovedească fidelitatea festivă față de niscaiva autorități, declamatorii atitudinilor și costumații prezențelor înghesuite, au lipsit. Ni›meni nu s›a simțit dator cu nicio nuanță de omenie față de tovarășa de o viață a poetului, atît de citat cînd e vorba de o căpătuire pe spinarea unui scri›itor și în virtutea unui simulacru de sentiment, purtat între cocarde. Coșbuc a fost timp de treizeci de ani codexul de buzunar al tuturor paiațelor politice, al bunei›credințe deficitare, al demagogiilor smălțate cu locuri comune literare.

Consolarea numai a tiparului și a gazetarilor, singurii care nu au uitat pe urzitorul *Firelor de tort* și crainicul inspirat al strigătului *Noi vrem pămînt*, nu era de ajuns inimii decepționate a tristei doamne din strana dreaptă a bisericii goale. Oa›menii n›au venit să›i arate că dragostea și recunoș›tința națională, streine din fosta viață a poetului își amintesc măcar de țărîna lui. N›a fost niciun părtaș la răscolirea ei după liturghie, nici Acade›mia, nici Universitatea, nicio . . . niciun . . . ni›meni, nimeni. Șase oameni răzleți, văduva și popa . . . Atît. Bucură›te țară!

1943

II

Sîntem în plină zodie a poetului Coşbuc, căzut acum un veac pe neaşteptate din cerul românesc.

El s-a ivit în firmamentul naţional ca un bolid peste scăpărările lui Vasile Alecsandri şi flăcările lui Eminescu. Literatura românească s-ar fi putut opri aci, dar destinele noastre literare au refuzat să rămîie încremenite în aceste două bariere.

Cercurile literare din Bucureşti nu l-au primit în ele cu prea multă prietenie. Era o epocă a unui parnasianism franţuzesc exclusivist şi dominat, într-un exces de pauză, de poetul Alexandru Macedonski.

Coşbuc aducea în capitală un poet nou şi o poezie nouă. Dar, se înţelege, că poeţii pînă la el, învechiţi şi cam gălăgioşi, şi-au pus repede mîna la gură şi au tăcut. Nu se putea într-altfel, concurenţa literară fiind slabă în mediocritatea ei.

Îmi pare rău, foarte rău, că deşi aproape vecin de casă cu Coşbuc, nu l-am cunoscut măcar ca pe un vecin. Neştiuţi unul altuia, ne întîlneam zilnic pe bulevardul dintre noi, citind de multe ori umăr lîngă umăr la un chioşc de ziare afişele mari de gazetă. Răspîntia chioşcului era încrucişarea bulevardului cu strada Schitul Măgureanu, la colţul liceului « Lazăr ».

Ştiind cine era vecinul meu de afiş, îl salutam probabil cu o vioiciune remarcată şi niţeluş cam uimită. Coşbuc se întreba, probabil, cine îl

saluta cu atît respect, uneori dîndu-i din mîna chioşcarului ziarele pe care învăţasem că le preferă. De multe ori îmi venea să-l iau în braţe şi să-l duc o bucată de drum pe sus. Mi se părea că acest om avea meritul special să fie purtat de mine.

Ca poet exprimat l-am cunoscut în casa lui Gala Galaction şi în cărţile acestui prieten vechi. Cu mai variate, mai complexe şi mai adînci sensibilităţi pentru artă, într-adevăr artă, Galaction profesa un adevărat cult al lui Coşbuc, pe atunci ignorat dincoace de academia liceului « Sfîntul Sava ». Neuitatul profesor de limba latină, Caloianu, se închina la un singur poet, la Coşbuc, amîndoi cumulînd în personalitatea lor atît poezie cît şi felurite ştiinţe.

Locuinţa lui Coşbuc conserva într-unul din unghere un adevărat observator astronomic, la care poetul studia bolta cerească cu de-amănuntul. Îi zăream pe fereastră planşeta de matematician şi geometru în care-şi nota observaţiile ascunse din timpul nopţii . . . Vedeţi că nu e vorba de oareşcare insignifiant amator de versuri şi proză, căci dincolo, într-altă odaie erau îngrămădite capodoperele literaturii indiene. Ştie lumea ce e *Zenda-Vesta*? Biblia indiană, Zenda-Vesta, copiată în sumedenii de foi de hîrtie, fusese studiată în limba originală timp de tot atîtea zile şi nopţi, pe masa consacrată publicaţiilor continuie în aceeaş limbă, primite din streinătăţi.

Între marii poeţi de felurite limbi, trebuie definitiv aşezată poezia lui Coşbuc, o mare poezie nestudiată încă şi am constatat că absentă din bibliotecile măcar ale scriitorilor.

În limba noastră românească G. Coşbuc a creat o limbă nouă: aviz facultăţilor de filologie; căci într-adevăr noul nostru mare poet ne aduce în graiul scris o lume nouă odată cu o limbă nouă.

O tristă inferioritate a noastră — s-o spunem drept și pe față — fusese pînă mai deunăzi uitarea lesnicioasă a marilor noastre valori. Ele nu se repetă, nici nu stagnează. Se înlănțuiesc și se vor înlănțui la nesfîrșit: ardeleanul G. Coșbuc e o verigă de aur.

1966

AL. PHILIPPIDE

Nu știu Cocò, de ce-mi vine numele poetului Philippide în condei, cel puțin fără să mă fi gîndit la el, așa, de la sine și nepotrivit cu nimic. Voiam să fac niște însemnări cu de totul altă natură și m-am pomenit scriind pe pagină sus Al. Philippide, ca în spiritism. Mă gîndesc că fantoma lui astrală, tocmai trece pe lîngă mine. Sugestie misterioasă, venită pe nesimțite ca un bătrîn neașteptat, în ciorapi de lînă.

Fie binevenit, dacă a venit, și haide, Cocò, să desinăm o pagină pentru poetul Philippide, ce-o ieși să iasă, o floare ori un arabesc. Nu înțeleg de ce n-am creionat însemnările astea de acum douăzeci de ani și ce am așteptat ca să-i scoatem așa de tîrziu un bilet cu ciocul tău. Pesemne că o discreție involuntară te face să vorbești mai mult de lucruri decît de oameni și mai mult de anonimi decît de oamenii cărora primește condeiul să le zică pe nume. De altfel se petrece și aci absența din corespondența prin scrisori: le scri celor de care vrei să te scapi și pe cei mai apropiați în vre un fel de tine îi păstrezi conservați în tăcere, în paraclisul din fundul casei, cu o candelă aprinsă.

Ți-aduci aminte de cînd îl cunoaștem noi pe Philippide? De pe cînd era soldat și pleca din Iași tuns cazon, la piele. Pe urmă, a tot umblat cîțiva ani prin Europa, cam peste tot locul, sprinten și neastîmpărat, iute și zvîcnind a nerăbdare ca un

pui de armăsar. Prin scrisul lui se ivea cîteodată un interval de vedeai pînă-n depărtări, ca prin despicarea unui masiv de copaci, dați la o parte o secundă de sulița vîntului, cărarea albastră din cer.

Nu știu, mă trădează memoria sau este așa. Mi se pare că poetul Philippide, și omul și scriitorul era pentru noi, Cocò, pilda întreagă a omului de contrast, care pînă la un timp e unul și de atunci încoace altul, în cumpănire: atît cît l-am cunoscut, la fruntaria lui de contact cu viața, trăită laolaltă. El a mers o bucată de timp mult încoa, o mare bucată de timp, și ca un om care și-ar fi uitat inelul acasă și din superstiție nu se mai poate depărta fără să și-l simtă în deget și se întoarce, să și-l caute și să și-l găsească, dacă nu cumva s-ar fi pierdut, a făcut o pauză, la o răscruce de drumuri, și a luat-o îndărăt.

Lui Philippide îi stă deopotrivă de bine să călătorească și spre vest și spre răsărit, dar o dată mi-a părut că e în costum albastru și apoi îmbrăcat mohorît. Gura lui amară și marea văpaie statornicită în ochii lui duri nu le-am mai văzut de la portretul cu cravată și halat al lui Baudelaire. Pe acest poet francez l-a trecut în românește cu o dibăcie de meșteșug, care indică identitatea, izbutind să împlinească suculențele și ideile din original cu un accent în plus. Volubilitatea și dialectica scăpărată a poetului nostru a făcut loc tăcerii lui de azi, gînditoare, întreruptă de un surîs de copil frumos.

Parcă de la o vreme, lui Philippide i-ar părea rău că e artistul pe care-l cunoaștem și căuta să se răzbune prin derogare, de ermetismul lui, cu o culanță nouă și cu analiza critică, pe înțelesul cititorului mijlociu, a mijloacelor acceptate în arcană. Sfînta Sfintelor meșteșugurilor dintre lumină și obscuritate, dintre cantități și măsuri. O tendință

către popular și explicit, pare să atragă excesiv intelectul ascetic al acestui schivnic de bibliotecă.

Nu-i păcat, dragă Cocò. Philippide va fi ajuns să se realizeze acolo unde nu se poate afirma ușor un singur scriitor în doi scriitori distincți.

1943

UN POET: C. IGNĂTESCU

Pe vremuri, impresarii, care în muzică sînt corespondentul din pictură a inițiatorilor de « galerii », negustori de tablouri și tot atît de buni animatori ai viitorilor mari artiști, cu tinerețea ofilită în mansardă, străbăteau orașele franceze și Italia, halele, piețile, cartierele, cu urechea ciulită.

Ei știau să exploateze cîntăreții luați în întreprindere, dar să și discearnă în tumultul bulevardelor vocile care trebuiau puse în valoare prin disciplină. Cel mai bun bariton francez al unui moment de operă fusese vînzător de portocale la Bordeaux, prins pe stradă, instruit ca un cal de curse, luat de la căruță, și lansat.

Criticii literare îi lipsește curiozitatea descoperirii, resemnată la o aprobare de ultimă oră a unui scriitor impus de o circulație îndelungată. Lipsă de curaj? Teama că o posteritate oarecare nu ratifică un aviz răspicat? Frică de ridicul într-o ambianță de modă a unui model diformat și de surogate? Cîteodată fetelor le place să calce în patru picioare și adoptă încălțămintea, cu talpa de un lat de palmă, propusă de către un higienist misogin.

În literatura de manieră s-a ivit de-o bucată de timp, de vre un an și jumătate, un poet, ocolit cu toată băgarea de seamă de comentariile literare trezite întrucîtva, acum în urmă, în cazul altui poet de talent, Vania Gherghinescu, de-abia într-un necrolog, la decesul revistei sale, *Claviaturi:* simptome de anemiere a interesului literar, degenerat.

Poetul necunoscut n-are cine știe ce nume sonor: îl cheamă Ignătescu. El a scos de curînd un volum *Isvoade*, rău prezintat pentru bibliotecă și vitrină, cu o economie explicabilă cînd un autor fără editor se tipărește singur, mai mult o broșură decît o carte, dar plină pînă-n marginile paginii și pînă-n cusutură de un material îndesat, din care o casă de editură ar fi scos în librărie o carte de cîteva ori mai voluminoasă.

Originile poetului Ignătescu nefiind cafeneaua nici generația calibrului curent, el a putut să pară și criticii, deocamdată, suspect. Dacă am auzit bine, domnul Ignătescu vine dintr-o lume unde simt și gîndesc mulți fără să exprime și căreia îi sînt aproape interzise în filosofia literară manifestările de artă și talentul. El a fost de meserie poștaș, ceva ca un șef oficiant sau inspector.

În scrisul lui se vede însă un meșteșug de lungă meserie ascunsă, ceea ce presupune abnegație și stăpînire de sine severă. L-am și cunoscut, bărbierit ca toată lumea, fără zbenghi estetic, fără scîrlionți, fără acel cap fotogenic care compensează cu o poză interesantă substanța; sfiios, rezervat, un burghez cu cîțiva ani peste vreo treizeci și cinci, el pretinde că are cincizeci și patru, după un certificat de naștere evident mincinos. Meritul descoperirii acestui poet nou nu revine unui critic literar, ci dimpotrivă *Săptămînii C.F.R.* domnului Maxim, care-și permite să ducă în spinare, printre șine, de la un vagon la altul, mai mult ca toate revistele cu ifos subtil, o sumedenie de poeți și prozatori, unii făcuți, alții pe cale de a se preciza.

Cu pseodonimul Jap, poetul s-a afirmat în publicația muncitorilor ceferiști, printr-o serie de cronici rimate, în care se putea bănui mai mult decît o facilitate abilă și iriza o fină transparență. Întîm-

pinarea cuvenită din partea cititorilor i-a determinat șovăielile să se împuțineze, contribuind ca poetul să-și cîștige încrederea în pana lui, căreia i s-ar putea aduce imputarea, poate favorabilă, că e prea îmbelșugată. Evoluția îi e rapidă, și probabil că experiența publicității o va deprinde, după ce se lasă dusă de o fantezie todeauna discretă, să se întoarcă și să taie din pagina scrisă aproape jumătate. Tînărul debutant are de unde risipi.

Versul e mînat gospodărește, rima e todeauna excelentă, „*ce bijou qui ne vaut qu'un sou*". Culoarea locală și trecutul, prins pe la spate cu mîinile la ochi intră în toată poezia lui, visată parcă într-un conac de arendășie, între pădure și livadă. Ceva La Fontaine, ceva Zamacoïs, ceva Creangă, ceva Topîrceanu, ceva Sadoveanu plutește în inspirația lui, dar și mult Ignătescu: de la vecini, mai atîrnă pe gard cîte o tidvă. Confratele trebuie să se silească să iasă din horă, ca să rămîie jucător de unul singur. Călușarul din mijloc are și vioară, și săritură, și chiot.

Peste încă vreo doi, trei ani, și după ce va scri și o piesă de teatru în atmosfera plasticelor sale imagini chirilice, pe care i-o doresc neîntîrziată, despre domnul C. Ignătescu se va vorbi și scri, mai ales, mai mult.

1943

PANAIT MUȘOIU

A fost să-nchidă ochii și acest om ciudat, pe care moartea se părea că-l uitase. El făcea parte încă de multă vreme din regnul materialelor inuzabile ale naturii, păstrîndu-și o tinerețe metalică și pietrificată. Higieniștii și amatorii de longevități științifice vor putea să studieze în omul care a dormit toată viața fără foc și care se scălda în apele aproape înghețate, o nouă, a mia și a suta formulă de împăcare a rezistenței cu timpul.

Vizitat de agenții Siguranței de cîteva ori pe lună, acest cărturar al școlii celei mai bune și care învățase singur să citească și să scrie, tîlmăcind din limbile străine cărțile reputate primejdioase pentru tihna socială, trăia cu ușile deschise, ca să-și poată primi la orice oră din noapte vizitatorii în pat. Își trăgea pătura peste cap și-i lăsa să caute și să ia din percheziții tot ce le plăcea, cu condiția să nu i se stingherească, așezate în zeci de rafturi pînă-n tavan, colecțiile lui, *Revista ideii* și edițiile numeroaselor lui cărți și broșuri, imprimate continuu timp de cincizeci de ani cel puțin.

Originalul pustnic, todeauna cu barba, cu părul curat pieptănate, cu cămașa proaspătă (spălată și călcată de el), cu lavaliera de mătase înnodată peste haina de catifea cu dungi în relief, tăiată drept, uneori cu o garoafă roșie în colțul buzunarului batistei albe, locuia în ulițe cu nume pitorești asortate, strada Iepurilor, strada Turture-

lelor, fundătura Pipăilă... Cînd pleca de-acasă, el își lăsa cheia în broască: poate că venea în lipsa lui vre un camarad, urmărit sau nu, care putea să tragă un pui de somn: ori îi venea o inspirație nouă Siguranței și mai avea nevoie de o percheziție. Mușoiu nu a fost niciodată un clandestin și un conspirativ. Onoarea îl obliga să lucreze la lumina zilei, scriind și publicînd cu o conștiință sigură de sine și liniștită.

Problema, pe care nu o putea înțelege poliția, e o problemă, greu înțeleasă și azi, nu numai de organele represive, dar de către confrații de presă: cum poate un om să aibă o concepție riscată, a lui, personală, neplătită, și cum i s-ar putea consacra ei fără să i se cunoască un venit de slujbă, cînd e așa de lesne cu o fărîmă de cotor de condei să te și procopsești? Panait Mușoiu trăia ca păsările cerului, răbdînd cînd n-avea ce duce la gură, vînzînd cîteva din cărțile lui, autor și colportor în acelaș timp, economisind polul și leul pentru păstrarea unei independențe integrale și pure. Pe cînd plicurile se vindeau cincizeci de bani mia, el era singurul scriitor din Europa care utiliza pe cele primite, și benzile vechi întoarse pe dos.

Un perfect echilibru și o neîntreruptă egalitate cu sine caracteriza pe acest înțelept calm, nesupărat de nimic și rectilin. O parte din existență și-a dus-o alături de cel mai bun camarad al lui, doctorul Panait Zosîn, într-o colaborare strînsă de vreo zece ani laborioși, supranumiți pe vremuri « doi Panaiți ». Amîndoi s-au străduit să dea, cu mijloace reduse la minimum, publicului cititor maximum de confort tehnic al lecturii, o literă clară, o cerneală sinceră, o paginație agreabilă, cu textul împins, bineînțeles, pînă la marginile hîrtiei, extrem de economisită. Mușoiu avea printre prietenii lui cîte un tipograf, mic patron al unui tighel cu un regal, în cîte o periferie neștiută, unde-și transporta manuscrisul, făcea corectura, lega pachetele cu broșuri și le depozita în odaia lui tăiată de rafturi pline paralele. Sîrguința, onestitatea, rezerva, noblețea și sărăcia lui de bunăvoie, monahală, alături de o fire cu entuziasmul candid, îngeresc, îi creaseră un prestigiu chiar în lumea sceptică a polițiștilor, deprinși cu fățărniciile ideologice care, servesc costume și măști atîtor impostori și demagogi ai hîrtiei tipărite. [...]

Cineva ar putea să creadă că originile omului de mare caracter care s-a isprăvit frumos, vin dintr-o burghezie înfumurată. Ele au fost mai mult decît modeste. Mușoiu a fost fiul unui sergent de stradă, mi se pare că de pe la Bîrlad. Superioritatea lui incontestabilă asupra multor muritori iluștri, este că și-a trăit viața cum a voit el.

1944

V. DEMETRIUS

Aş fi voit să-i fac poetului Demetrius o comemorare mai demult şi nu m-am înlesnit. De la trecerea lui din viaţă într-o lume în care nu a prea crezut, îl mai pomeneşte doar numele fiicei lui, ca un ecou gingaş, rămas pentru ochi în maşina de tipar.

Vorbesc de el şi de bunătatea lui cu copiii. Le povesteam aseară în legătură cu norocul, care s-a ţinut după mine întodeauna, că n-am izbutit încă pînă la vîrsta mea să rămîn nicio zi nemîncat.

Odată totuş m-am aflat într-un oraş din străinătate fără nicio lăscaie în buzunar. Reţeta mea de viaţă era să nu mă arăt sărac, să nu fiu dator şi să mă port riguros de curat îmbrăcat. Ştiam că între streini, în codul cărora figurează şi delictul lipsei de domiciliu, trebuie să treci drept om cu stare. Creditul meu moral era real, şi în cercul în care trăiam, încolţit de greutăţi, mă bucuram chiar de reputaţia unui tînăr avar, ceea ce venea bine în opinia micei burghezii locale.

Mai aveam o reţetă pentru lipsă şi caz de boală: mă culcam şi trăgeam un somn, care uneori m-a scutit de cheltuiala unui prînz — şi mă sculam sănătos. Învăţasem medicina de la animale.

Nu cîştigasem două zile nimic şi a treia zi se anunţa proastă. M-a sculat la ora mesei o aprigă foame. Poşta era lîngă mine şi aveam, între abonaţi, o cutie a mea. M-am dus la poştă să-mi iau,

dacă era, corespondenţa. Uitîndu-mă prin zăbrele am văzut un mandat poştal din România. Îmi trimitea poetul Demetrius suma de cinci lei.

O masă destul de bogată, costîndu-mă, dimpreună cu o « pişoletă » de vin, cincizeci de bani, m-am descurcat satisfăcător şi am fumat şi o havană adevărată de douăzeci de bani.

Demetrius era, la Bucureşti, funcţionar plătit slab la o firmă de librărie, şi agonisea mai puţin decît mine pe continent.

1945

D. TOMESCU

E o epocă de moarte. După un război de aproape şase ani, viaţa s-a deprins cu gustul morţii şi oamenii, învăţaţi să cadă cu miile şi cu milioa- nele, grămadă, cad cîte unul şi pe rînd, zi de zi. Scrisorile sînt înnapoiate cu inscripţie « Decedat », şi telefonul răspunde că prietenul viu, cu care ai stat de vorbă aseară şi care aştepta un răspuns, e pe catafalc sau brusc paralizat. Ţi-a rămas de la el portretul, obsedant: literă stranie a unei limbi nedefinite. Aşa că în fiece dimineaţă te-ai obişnuit să te întrebi, şovăind să ridici receptorul, cine a mai fost furat peste noapte, de întuneric. Şi umbli lin şi încet, cu băgare de seamă. Îţi faci pasul mic şi pitit. Să nu cumva să-l împiedici în sîrma cu ghimpi, care împăinjeneşte ţărîna: vegetaţia Dia- volului şi buruiana destinului încîlcit.

Dumitru Tomescu, de la Craiova, criticul literar al unei pleiade olteneşti sămănătoriste, un moment semnificativ, şi-a pus mîinile pe piept, acum cîteva ore, într-un spital de peste munţi. Prietenul lui cel mai concret, Făgeţel, de la *Ramuri*, îmi comu- nicase cu cîteva zile mai devreme că fostul lui tovarăş de bine şi de rău şi de mai puţin bine decît de rău, zăcea greu, bolnav şi nehrănit . . . Boala lui de piept cerea o alimentare, pe care timpurile nu mai pot să o procure nici oamenilor nevoiaşi sănătoşi. Pe cînd volumul concetăţenilor cu ifosul bine plasat năzuieşte către sferă, zăcătoare şi bur- duf, semenii discreţi, rezervaţi şi cu măsură, ca Tomescu, se ofilesc pe picioare şi se usucă în aşternut.

Colegul de pană şi călimară, totuş păstra în averea lui abstractă devotamentul presupus al cîtorva patricieni ai banului politic, spirijiniţi de el să parvie şi să dureze şi destul de înstăriţi ca să-i scutească de inaniţie şi de salteaua de paie a carităţilor municipale. Unde sînt aceşti miliardari absenţi de la căpătîiul celui ofticat între ambiţiile lor trufaşe, interpretate pentru prostirea citito- rului de ziare alegător? În lunile de suferinţă nu a binevoit să se arate niciunul. Dacă pe talerul de înmormîntare moneta lor s-o fi amestecat din în- tîmplare cu gologanii adunaţi din sînge ai priete- nilor săraci, această tardivă contribuţie funerară nu-i scapă de o răspundere, care cînd e lichidată cu violenţa toamnei anului 1944 îi impresionează ca o calamitate nemeritată.

Condeiul lui Tomescu nu a cruţat sticlirea zor- zoanei şi neantul din interiorul mărgelelor goale de băşici poleite. A existat o asemenea vîrstă în literatura noastră, de reacţiune legitimă, însă mi- noră, împotriva unei platitudini masive, a unei proze fabricată la Iaşi, Bucureşti şi aiurea, « pentru ţărani », autorii unei poezii, adeseori superioară literaturii zise cultă şi capabili să simţească mai repede accentele înnalte ale inspiraţiei, liberă de academii şi de clasicisme, propuse de cîte un belfer ţeapăn la minte şi de sensibilităţi cu manual şi regulament. O literatură de « pentru ».

Lupta, dacă aşa se numesc împotrivirile la un talaz inedit, lupta şcoalei lui Tomescu pornea din cele mai bune intenţii, de fapt aceleaşi care mînau furtuna în teritoriile limbii, a unei noi expresii româneşti. Dar punctului de vedere i-au lipsit valorile de calorie, destinate să cristalizeze şi să facă dintr-un punct o stea de orient, defect îm-

părţit de altfel pe din două cu potenţele slabe, hibride şi deocamdată şubrede, mai tîrziu biruitoare. Un vînt cu gunoi de bălegar da piept în paginile revistelor vremii cu un suflu de petice şi crîmpeie de afiş, iscat în cafenea. Şi unii şi alţii din combatanţii vîrtejului premergător ploilor germinative, au fost egal de mediocri sau egal de nuli.

M-am întîlnit cu Tomescu de multe ori, făcînd acelaş drum spre casă, în Bucureşti, unde ne înţepam cu suliţi de distanţă dar strîngîndu-ne mîinile cu o înţelegere aproape reală. Şi el simţea ceva mai mult decît dogmatiza, şi eu mă încredinţam din ce în ce mai mult că aveam de respectat o mare sinceritate, valuta universală şi în eroare. Ne-am întîlnit la Craiova, ne-am întîlnit la Cluj. Acolo, Tomescu scotea o gazetă pentru exponentul oratoric al unui guvern care plătea hîrtia şi tipografiia cu ţîrîita, silindu-l pe nefericitul director, să fie lunea în capitală, ca să poată pleca vinerea înnapoi, pentru plăţile de sîmbătă, cu buzunarul gol şi expus ameninţărilor din redacţie şi tipografie. Enorma oboseală a bătutului apei în piua politică, a redus vitalitatea cărturarului la jumătate.

Îl văd şi acum strecurîndu-se prin el însuş fără niciun orgoliu, nici al ideii nici al persoanei lui, anonimă. Îl văd zîmbind cu un înţeles acoperit, datorit şi greutăţii lui de a fi limbut. Îi văd ochii strînşi, de mare miop, canonit să descifreze un text vîrît lîngă frunte. Pipăitul pălmii îşi aminteşte şi de o insuficienţă a strîngerii lui de mînă — ori n-avea un deget ori avea un deget bont şi îndoit de gros. La Cluj, nimerisem în zile de turburări — tineretul din două taberi universitare se bătea dinaintea lui Matei Corvinul, în piaţa catedralei, în restaurante, în berării . . . Se devastase o imprimerie — litere de bronz şi organe de maşini zăceau într-un noroi întins. « Priveşte sălbătecie! » îmi arăta Tomescu, plimbîndu-ne prin Cluj. Bastonul lui era un băţ gros de cioban, cu măciucă.

În lagărul din Tg. Jiu, mă învecinam cu Craiova. Nici Tomescu, nici Şaban Făgeţel nu m-au dat uitării. Ei au avut un gînd amical şi pentru prizonier şi pentru familia lui stingheră de-acasă. Nu e locul de mulţumit acelora din prietenii lor din Gorj, care i-au purtat de grijă: în ultimă analiză, eram cu toţii olteni şi, în literatură, precupeţi . . . Dar o carte groasă a Olteniei, apărută în cursul internării, cuprindea un articol, pe care mi-l ceruse Tomescu, redactorul ei. De vreme ce imaginile locale din manuscris trebuiau inevitabil să evoce figura lui craioveană, în urzeala textului încăpuse şi ea. Tomescu m-a rugat, cu o insistenţă, explicabilă temperamental, să-l elimin riguros, după ce cu ferocitate se ştersese pe corecturi, de pretutindeni.

Oricum, s-a pierdut un scriitor cu adîncimi. Ceea ce-i mult mai rar, a pierit un om. Mai mult, un om de caracter, şi prob şi leal camarad şi adversar.

Marţi, 5 iunie 1945.

BENJAMIN FONDANE

A fost odată, ca în poveste, un debutant îndrăzneţ de critică literară, B. Fundoianu, şi mai încoace un poet, Benjamin Fondane, strămutat din Bucureşti la Paris, şi devenit francez. N-aş putea să afirm în cifre la sută cît a putut să elimine el din sine şi cît a fost în stare să cîştige el din sensibilitatea cu totul particulară a spiritului patriei de adopţie, ca să însemne ceva în marea ei literatură.

Am citit o singură bucată semnată Fondane, publicată recent în primul număr al revistei, *France-Roumanie*, redactat de nume franţuzeşti şi româneşti, cu titlul, dacă-l citez exact, *Complainte de l'Emigré*, titlu aproape echivalent, cum am zice noi, şi poate că şi cum am scri, la urma urmei, «Jălania Pribeagului», încercare, vreau să precizez, izbutită, de a strămuta o simţire naţională în spaţiul limbii franceze, socotind şi pe Moréas, poetul cel mai identificat cu graiul dintre Mediterana şi Canal, titlul poeziei lui Fondane e un argument şi o mărturisire . . . Cred cu putinţă că scriitorul, foarte rafinat şi care suferea în taină dar vizibil de tremurul echipajului sufletesc, plutind pe suprafeţe inegal agitate, să se fi simţit în raport cu pămîntul continuu căutat pentru a-şi planta, pe viaţă, arborele lui, din ramurile căruia să poată contempla static universul, ca o corabie în călătorie prin faţa aspectelor, turburate de nostalgii

contradictorii, în pantă şi orizontale, ale continentului înconjurat.

E punctul de tragedie al omului dezrădăcinat, şi Fundoianu îşi pierduse rădăcina de două ori, fiind, din nefericire pentru complexiunea lui sufletească inoportunistă, necomercială şi de o demnitate dureroasă, evreu. [. . .]

Pentru a renunţa la o limbă, rămasă cu suferinţa ei în tine, adoptînd o altă limbă, învăţată întîi în carte şi experimentată apoi la izvoarele naţionale, nu e imposibil. Îţi dărîmi casa de-acasă şi ţi-o reconstruieşti într-altă parte, cu o parte din vechile materiale, ajustate. Dar cuibul rîndunelelor, spart, rămîne în reminiscenţă, cu cîinele bătăturii, cu mîţa vetrei, cu salcîmul de peste cerdac: toate astea nu se mai refac şi nici încăperile rezidite nu mai sînt aceleaşi, de vreme ce nici tu nu mai eşti acelaş, încorporat într-un alt echilibru. Şi totul e complicat cu cea mai complicată inaderenţă, limba franceză.

Am avut şi eu de luptat — îmi permit o confidenţă, concludentă în specie — cu trebuinţa de a mă fixa în interiorul acestei limbi de heruvimi. Plecasem din ţară ca să nu mă mai întorc, şi ani de zile am rămas nehotărît între limba mea şi o limbă care nu putea să fie nicidecum a mea. Dacă m-aş fi lăsat îmbătat de elogiile primite pentru felul cum mi se asocia condeiul cu limba, poate că aş fi fost azi un scriitor cotat artificial la bursa literară din Paris. Dar era prea mult angrenată în reverie conştiinţa. Mi se părea că pe de o parte jèfui şi pe de alta reneg — şi m-am întors acasă, unde mă aşteptau tot atîta dragoste cît şi necaz.

N-aş putea să cred că Benjamin Fondane, pe care l-am cunoscut mult, a putut să se simtă împăcat. Moartea lui a fost fioroasă, asasinat într-o carceră cu gaze.

Îmi vine să cred că în momentul morţii prin asfixie şi-a adus aminte şi de mine, fiind una din

înverşunatele lui preferinţe literare. În timpurile de crîncenă adversitate împotriva iritantului meu condei, pornită din Academie şi universităţi şi patronată de toate marile competinţe ale clipelor fugace, el, Fundoianu, a militat, fără să ne fi văzut la faţă, cu tenacitate şi exagerat, pentru accep-tarea unui poet nou în lirica unui anotimp propice leşinării şi regimului anemic de floare de tei cu zaharină. Diabetul artistic literar şi tuberculoza àripilor trebuiau să constituie, dictatorial, ultima şi definitiva formulă a expresiei scrise româneşti.

Nu le-am numărat, dar aş putea să jur că patru-zeci de articole, cu care şi-a compromis poziţia literară, au fost semnate de nefericitul B. Fundo-ianu.

Îmi demonstra şi mie, care după ce i-am strîns mîinile îl ascultam ca un adversar, dar ca un adversar surîzător, ceea ce nu puteam în ruptul capului să admit, de voie bună, că versurile mele echivalau cu o descălecare. Cînd i se părea că nu-l iau de-ajuns în serios, Fundoianu devenea agresiv, în stare să-şi ia la bătaie scriitorul pe care-l iubea mai mult, şi cred că ceea ce l-a oprit să-mi ţie piept cu bastonul, refuzînd epitetele lui de ini-moasă şi de avîntată admiraţie pînă la absurd, n-a fost atît dragostea lui, totuş incomparabilă, cît aspectul meu fizic, pe atunci atletic. Poetul asa-sinat cu aburi de otravă avea mai mult pantalon şi sacou decît carne pe el.

O imensă părere de rău, pentru că uneori n-am fost destul de atent cu suava lui grijă de mine, mă crispează şi-mi dă o durere de nelecuit.

Dacă m-aş lăsa dus de pană, în nevoia de a mă scăpa de o remuşcare obsedantă, aş scri, pentru sufletul acestui tînăr de har excepţional, o carte întreagă . . .

1945

CRISTIAN SÎRBU

Acum cîţiva ani am primit pe neaşteptate, vizita unui grup de tineri poeţi, adunaţi din toate pro-fesiile într-o bisericuţă literară de cartier. Fără să trebuiască să fie ştiuţi dincolo de mahalaua lor, adeseori se ivesc în periferia, cunoscută Centrului mai mult prin isprăvile rubricii cotidiene de fapte diverse decît prin merite, spontan ivite, cu caracter artistic, abilităţi remarcabile, muzicale şi de teatru. Am indicat odinioară talentul cu totul straniu al unui gardian din penitenciarul Văcăreşti, trans-format, seara, după încetarea serviciului de tem-nicer, în creolă spaniolă . . . În aer liber, pe o platformă improvizată la cîrciuma răspîntiei Man-dravela, din Şoseaua Olteniţei, balerina masculină, cu graţii delicate, slujea de atracţie gratuită şi de invitaţie la grătar şi vin, şi sute de oameni de prinprejur aplaudau, ferindu-se de automobile şi claxon, pe talentatul actor de adevărată rasă.

Ce a devenit, nu ştiu, nici cum l-a chemat. A dispărut şi din spectacol şi din penitenciar. De cîţiva ani încoace dispariţiile subite fac parte dintr-altă artă, profesată şi fără personalitate, a războiului.

Altădată, un profesor secundar din acelaş cartier al periferiilor Şerban-Vodă, şi care iarăş nu ştiu ce a devenit, domnul Spiru Sprînceană, un cărturar substanţial, înjghebase un Ateneu, strîngînd cu iniţiativa lui pe cei cîţiva intelectuali ai locului şi

mai multe doamne și domnișoare, într-un cerc muzical, instrumente și voci. O dată pe an, veneau și la schitul meu și cîntau colinde, iar aproape săptămînal, într-o școală, uneori mai înlăuntrul orașului, se produceau cu un program complex și studiat. În corul acestor artiști de vocație, se distingeau glasuri care ar fi făcut onoare teatrelor cîntate cu tămbălău, din capitală, umplute cu personaje de conservator, fără talent.

O muzică de gură trece pe la gard: un copil. O vioară trezește, pe înnoptate, o curte cu doi salcîmi și un sentiment. Talente, talente care se ignoră, talente de cea mai bună calitate, neîncercate de înfumurările de mediocritate, citadine, declarative și manifeste printr-o impertinență nejustificată de un exponent.

Grupul de poeți, la care mă întorc, are o veche activitate tipărită în broșuri, pe măsura mijloacelor de colaborare ale membrilor, funcționari și meșteșugari săraci. Unii din ei trăiesc frumoasa utopie a încrederii în sine, aflată în vacanța unei împrejurări încă neîntîlnite.

Domnul Cristian Sîrbu, care își face azi, cu numărul de față al revistei, intrarea în literatura patronată de țeluri necunoscute, e un talent autentic și sigur. Apariția lui între scriitorii primiți de opinia literară, poate că-i va folosi să se dezvăluie și să se arate întreg. El capătă, cred, în locul îndoielilor unei modestii în vîrstă de vreo patruzeci de ani, o certitudine utilă.

Domnul Cristian Sîrbu e cizmar.

1946

POMPILIU

Pompiliu Constantinescu a fost furat pe neașteptate noaptea, deunăzi, tînăr și-n plină voinicie. Brusc, ceasornicul inimii i s-a oprit în somn, pe cînd altele, mai vechi, continuă să bată. E un făcut, că împotriva nedreptăților noastre, nici durata oamenilor inegali să nu fie egală.

De la om la om, l-am cunoscut prea puțin. Nicio împrejurare nu ne-am aglomerat într-o redacție și nu ne-am pus cot la cot la o masă de lucru. L-am întîlnit, din cînd în cînd, și de la întîia strîngere de mînă, cu ochii în ochii lui de majolică, am simțit că dau mîna cu un om cinstit. Impresia s-a menținut și a sporit, documentată de articolele lui de critică literară, duse pe o linie dreaptă, poate că nițel prea albă, dar onestă. Un caracter se prezintă, într-adevăr, ca o coardă de vioară, întinsă; pe altul trebuie să-l descurci și să-l deznozi, ca o jurubiță încîlcită prin sinuozități de intenții și duplicități.

Poziția criticii implică o atitudine de responsabilitate și franchețe, situație delicată pentru un profesor, cumpănit între interese și amabilități contrarii și tentat de oportunisme. Ea derivă pe tangenta evazivă.

Odată, ca să amintim un incident, nu prea onorabil pentru obrazul specialității, criticii au stagnat într-un impas penibil în disputa dintre poezia și proza lui Tudor Arghezi cu trustul

Nicolae Iorga, stăpînul absolutist al Universităţii, Academiei, Literaturii şi al tuturor instituţiilor în contiguitate cu catedra.

În critică, proporţionalitatea dintre om şi scriitor e mai obligatorie decît în scriptura artistică, unde licheaua se distribuie şi se pierde în imagini şi prozodie. Talentul necesar nu e chiar prima şi indiscutabila cerinţă; e nevoie mai ales de ţinută, de om. Pompiliu Constantinescu a fost întîi un asemenea om.

Mi-este peste măsură de greu să mă fac cioclu lui şi să duc un mormînt pe poteca unei coloane de ziar. Nu mă lasă cugetul, nu mă lasă spinarea.

După spusele unui prieten comun, care m-a chemat la îngropăciunea de duminică, unde n-am fost în stare să fiu, « Pompiliu s-a pregătit de ani de zile să-mi facă o vizită la gospodărie şi s-a sfiit . . . » A fost caracteristica lui, sfiala. Copilandru şi la faţă, rumen ca o păpuşe de porceelan, şi gingaş la suflet şi retractil ca mimoza, proaspăt ca o virginală petală de roză, Pompiliu Constantinescu, rebarbativ la cea mai favorabilă ambianţă, a ocupat locul cel mai curat, străin de complicaţii şi complicităţi, sincer ca fluturele într-un petic de lumină.

O reticenţă uşor de înţeles m-ar împiedeca să mă refer la o carte întreagă scrisă de el asupra celor socotite de el izbutiri ale mele. În ceasul morţii şi după ce benedictinul comentator a pierit, sînt cu îndurare mîngîiat să mă gîndesc că, fără să fi ştiut şi fără să ne vedem unul pe altul, am stat alături, în spirit şi inefabil, multe nopţi, de vorbă împreună, o parte din viaţa lui, atît de iute trecută, eu cu slovele mele, el cu scrutările lui . . .

Mi-a zburat o pasăre, pe care nu o să o mai găsesc în ramurile mele niciodată.

1946

II*

Iubiţi, aş zice, colegi, din pricina colegialităţii, la toate vîrstele, în dragostea tuturora, pentru Pompiliu Constantinescu, care dacă nu mai trăieşte pe pămînt e tînăr şi viu în inimile celor ce l-au preţuit.

Aş fi dorit mult să fiu nu numai cu gîndul între foştii lui ucenici, adunaţi întru însufleţita lor amintire. Dar la anii mei şi la nesănătatea mea mă mulţumesc fără mulţumire să vă trimit o lacrimă scrisă şi celui ce-a fost, dar pentru noi încă este, un mesaj. Nu cred că umbra lui cu lumina lui nu-şi face loc azi printre prietenii lui. Îl simt de departe că a venit să vă mîngîie şi mai de departe.

Pompiliu Constantinescu nu a fost numai un profesor — ceea ce constituie o nobleţe în raporturile îndrumătorilor cu ascultătorii: era un om într-aripat, îndrăgostit de misiunea lui, entuziast în chemarea lui, un caracter de mare corectitudine profesională, un frate inimos, un prieten emoţionat în tot ce a trăit şi a lucrat.

---

* *Textul scrisorii pe care Tudor Arghezi a trimis-o liceului « Aurel Vlaicu » cu ocazia festivităţii organizate pentru comemorarea criticului Pompiliu Constantinescu de la a cărui moarte s-au împlinit cincisprezece ani.*

M-am întîlnit cu el ultima oară în dreptul Mării, pe o potecă de flori, zvelt, frumos, zvîcnind ca un izvor, inima lui blîndă şi mintea lui ageră fiindu-i pravila vieţii şi activităţii. N-aş fi putut crede, prinzîndu-i mîinile curate şi cinstite că, pe neaşteptate, Pompiliu Constantinescu avea pă-mînteşte să dispară. I-aş fi dat încă o sută de ani de viaţă.

Critica literară, întortocheată, angajată în zig-zaguri şi meandre era la ivirea lui aproape o învo-ială de bîlci între autorii acceptaţi şi criticii curenţi.

Franc, leal, întreg, unitar şi vertical, nu ştia să şerpuiască pentru oportunismele calculate.

El a fost o mare conştiinţă clară a scrisului românesc răpită la netimp de fatalităţile vrăjmaşe.

9 iunie 1961.

CONSTANTIN GRAUR

Acum şase ani a închis ochii unul din cei mai buni camarazi cu putinţă, camarad în sensul că, de la el la fiecare coleg şi subaltern de redacţie, el s-a purtat aşa, nu ca un şef, nu ca un director, şi a fost aşa: camarad. Prieten cu toate vîrstele mai tinere, săritor, generos, Constantin Graur cred că n-a putut să aibă niciun adversar afară de cei de idee, şi a lăsat după el, mutîndu-se într-o lume scutită de manuscrise şi rotative, de partide politice şi de conflicte ridicule, dramatice şi mes-chine, mai mult decît o amintire; acea prezenţă diafană şi încă animatoare, după dispariţia fizică a oamenilor princeps care îi continuă în posterităţi.

Gradaţiile inteligenţei şi ale culturii cărturăreşti dau în apogeul lor un tip de spiritualitate, degajat de contingenţe şi mai presus de dogme, pe inte-lectual: o modulaţie între înţelepciune şi facultatea de a fi artist. E forma stilului celui mai ductil rafinament în gîndirea critică, mătăsos ironică, de un scepticism aristocratic egal de supărătoare pentru orice fel de teze şi dogme, scrutînd certi-tudinile brutale cu o subtilitate situată la o egală distanţă faţă de toate — ceea ce permite o atitudine de independenţă în viaţă şi în literatură. Constantin Graur e definiţia intelectualului adevărat. I s-ar putea opune în discernămînt un singur analist cunoscut prin activitatea lui, mai puţină şi mai limitată, Paul Zarifopol, însă cu un spor în plus

asupra acestui alt intelectual; o claritate care la Graur lasă să se vadă, odată cu fructul și rădăcina, de obicei ascunsă ca într-un peizaj de cristal limpede în toate dimensiunile lui.

Înnainte de a-i fi strîns întîiaș dată mîna, francă și cinstită, a marelui gazetar, la școala căruia s-au definit sumedenii de ciraci din mai multe generații, am făcut cunoștință cu pana lui, înmuiată în lumină — la revista *Facla*, termenul unei foste prese mocnite și începutul unei înflăcărări a cernelei și a hîrtiei, cu văpaia din ce în ce mai înnaltă. Nivelul presei cotidiene s-a confundat cu ridicarea nivelului literar și, de la Graur încoace, condeiul ziaristului a fost în acelaș timp al prozatorului și al poetului, fără nicio discriminare, atelierul scriitorului alăturîndu-se redacției, despărțit de forfota intensă a știrilor, informațiilor și a faptului senzațional, cu o perdea transparentă.

După o absență de mai mulți ani, veneam din Elveția, unde am trăit partea de formație a tinereței mature, în ambianța unei democrații, ideal de liberă, la care m-am spurcat definitiv și iremediabil, între Rousseau și Wilhelm Tell și în mijlocul a trei milioane de urmași ai lor, deopotrivă de liberi, oameni cu căutătura dreaptă, leală și cu capul sus, — a doua patrie, primitoare și curată, a sentimentului de sine. În persoana lui Graur care venea dintr-altă ambianță, muzicală dar împărătească, de la Viena, am cunoscut la București un reprezintant al aceleiaș libere democrații, neconstrînsă de nici o ipoteză, și luptătoare.

Graur n-a variat, ca îndeobște majoritatea oamenilor suspecți de intelectualitate, niciodată și cu atît mai puțin atunci cînd, ajuns la comanda todeauna primejdioasă a opiniei publice, de pe o catedră încercată, conducea două ziare de opinie opozantă și de vast răsunet, *Adevĕrul* și *Dimineața*.

Absența lui Constantin Graur rămasă ca o dîră de gol, au cel puțin melancolica mîngîiere, cei ce mai durează încă, să o releve și să aducă memoriei unui întemeietor și ctitor, în ziarul, renăscut din dezastre multiplicate, elogiul recules al conștiinței și al modestiei.

1946

PROFESORUL RAINER

Am dinaintea tabletei de azi un volum, primit de la doamna doctor Maria Trancu-Rainer, în amintirea profesorului Francisc Rainer, decedat acum doi ani.

Cînd porţi un condei nu poţi mulţumi pe simplă carte de vizită pentru rîndul, tremurat cam cu acelaş condei, pe întîia pagină a cărţii, de mîna care i-a strîns-o, în ceasul definitivei despărţiri, pe a marelui învăţat. Sentimentul se cade să ia forma unei pagini de tipar, care să adaoge, fără competinţă, o fărîmă de prinos la omagiile *post-mortem*, din cuprinsul frumosului volum.

Răsfoirea lui dinaintea cititorului supleneşte cu mai mult folos aprecierile de ignoranţă ştiinţifică ale unui comentator fără voie şi care ar fi preferat poate, să păstreze pentru panoul plastic al valorilor româneşti, numai conturul în acuarelă punctată cu aur al unei umbre, copiată după complecta personalitate de la Institutul de antropologie. Dar şi aci se interpune pauza definitivă, ca în tot universul, a singurătăţilor izolate, din care încolo şi încotro începe de-abia ascunsă de oameni, spiritualitatea omului adevărat.

Profesorul Rainer nu a prea circulat ca moneda curentă omenească trecută prin toate mîinile, maculată şi tocită, comparată zilnic cu dimensiunile intelectului marfă. Depăşindu-se continuu şi mereu întrecîndu-se pe sine, el se găsea încă mai înnainte de a se fi măsurat cu semenii, cu camarazii şi cu colegii, la o înnălţime neajunsă cu mîna şi atinsă numai cu schela de unde în arhitectură pornesc turlele ascuţite ale catedralelor, care nu mai privesc în jos, căutînd numai deasupra, o stea potrivită cu vîrfurile de piatră.

L-am întîlnit de foarte puţine ori într-o viaţă, la cîte o răspîntie de galerii din nu mai ştiu ce institut, sfiios pe dinafară, concentrat într-o rezervă ermetică, închis ca o vioară într-o cutie încuiată. Trebuia să afli cheia care descuie, să încerci mai multe, să desfaci şi să pui degetul pe coardă. Fericitul care putea să-şi strecoare pipăitul pînă la arcuş (eu cred că acest fericit nu s-a întîlnit niciodată de-a dreptul cu sufletul lui Rainer: am avut o dovadă în persoana unora din ucenicii lui cei mai buni) dădea de un tezaur de vaste, cereşti armonii.

Savantul sta de vorbă cu personajele de obicei nevizitate dincoace de Paradis şi de Infern, cu oamenii în carne şi oase defuncţi, cu poeţii Eladei, a căror limbă îi era familiară, cu Goethe, cu Beethoven, şi cu cei asemenea lor . . . Ce mai putea el să afle de la oamenii fără dimensiunile misterului în compoziţia lor, şi cum n-ar fi rămas de dînşii strein?

În ce priveşte munca lui de învăţat, în laborator, cine a egalat-o? Intrat în Institut de cu noapte, el ieşea din cripta lui de anahoret pe întuneric, probabil tot mai întristat că tainele lui Dumnezeu, în care credea ca un creştin torturat, nu se lasă desfăcute de sigilii.

Dacă numărăm colecţiile realizate de Rainer, numai craniile, pe care le-a examinat din punctele de vedere variate ale preocupărilor lui filozofice, aplicate la viaţă, sînt peste şase mii cinci sute în Institut.

Academia Română, pe temeiul unui legat, a întreprins publicarea manuscriselor marelui Profesor, marelui Om și marelui Artist.

1946

PROFESORUL NEDIOGLU

Ascultam aseară dulcea voce a cîntărețului Folescu, cea mai dulce din cîte am auzit. Rareori vocea cîntată a putut să aibă o catifelare mai stranie și mai adîncă. E șoapta, făcută glas, din scripturile credinței și ale speranței, turburate de melancolii; e plînsetul zilelor ce trec și te rănesc; e un adio de despărțire către noapte. Timpul o ia încolo, pe întuneric și sufletul încoace.

Ascultasem steaua de peste mormînt. Cîți ani, cîți nori și cocori, cîtă frunză s-au risipit, de cînd a murit murmurul acestei rugăciuni de frămîntare, care a fost geamătul melodic al lui Folescu?

Mii de ani, zvonul cîntăreților s-a spulberat, în clipa chiar în care tremura. Mii de ani, accentul și tonul s-au pierdut. Ai năzui să auzi profeții și oratorii; pe Pavel, pe Demostene, pe Cicero, pe Bossuet, strigătul dacilor în apărare și atac. Din toate elanurile nu a rămas nimic! Vibrația elocvenței e defunctă. Afară doar, dacă nu cumva, după presupunerile științelor noi, corurile antice nu ne învăluiesc încă, fără să simțim. Imperceptibile auzului terestru ele plutesc în eternitate și haos, cu pipăitul pe clape al lui Beethoven și Bach și cu Predica de pe Munte . . .

Imnul și sunetul și-au descoperit în cele din urmă un tipar. Discul de ebonit, mai rezistent ca pergamentul scriitorului, păstrează pentru totdeauna glasul, vioara, clavecinul și harpa. Din

semnele şi punctele lui înviau aseară emoţiei mele, suspinul dulce al lui Folescu.

> *« Priponit de-o garofiţă*
> *Paşte calul lui Gheorghiţă*
> *Garofiţa s-a uscat . . . »*

N-am înţeles de ce şi cum, de la stihurile lui Folescu gîndul s-a dus tocmai departe, la profesorul Nedioglu . . . Marele dascăl de limbă românească e directorul pensionat al liceului « Şincai ». Poate că o analogie, între pierderile de odinioară şi ingratitudinile meseriei de educator. Din admirabilul apostolat al profesorilor nu rămîne iarăş nimic: din cînd în cînd o statuie şi-atît.

Pe creştetul pieziş a măgurii de aer şi cer imens, deschis în fruntea căii Şerban-Vodă, e adevărat că, sobru şi aspru — şi vast, se ridică monumentul uriaşelor energii ale lui Nedioglu. E adevărat că din şcoala lui el a făcut o universitate. Acolo s-a învăţat bunul simţ, dragostea de patrie şi limbă, noţiunea echilibrului şi a măsurii. E adevărat că marele profesor a fost şi un mare gospodar, un om de ordine severă şi de caracter, drept, corect, bun şi tolerant la trebuinţă, ireproşabil şi demn camarad ascultat de profesori şi şcolari. E adevărat că auditorul claselor superioare, ale liceului, a petrecut numeroase ore de bucurii delicate în faţa catedrei inspiratului cărturar. Lecţiile de limbă, de discernere şi de disciplină intelectuală ale profesorului Nedioglu au fost unice în epoca lui, e adevărat.

Dar o furtună de brutale suferinţe, de care au parte, mai cu seamă, aleşii Domnului şi răstigniţii vieţii, l-a copleşit. Azi, foştii lui ucenici se întîlnesc pe cîte o uliţă tăcută cu un om trist şi decepţionat. Salutul lor spune mai mult decît un omagiu şi o închinăciune la dascălul copilăriei şi adolescenţei lor. O lacrimă nestăpînită le mijeşte în sufletul, tumult, aglomerat de ecouri, ca o grotă de stalactite. Ei îl aşteaptă să se întoarcă . . .

Mă opresc uneori în dreptul aleii din grădină, a intrării din latura şcoalei, pardosită curat. Zaplazul de iederă înnaltă, plantată de directorul Nedioglu îşi freamătă velinţa de frunze, spînzurată de văzduh. Totul e cum a fost lăsat din mîinile lui. Numai directorul e absent. El e absent de pretutindeni . . . Unde-l va găsi acest bilet al meu, încredinţat adierilor dintre iederi? Dar în cancelaria liceului mai arde, aprinsă de el, candela de toată ziua şi noaptea? Zidită în părete, ea păstra în văpaie amintirea camarazilor din învăţămînt, căzuţi în primul mare război, pentru ţară.

Profesorul Gheorghe Nedioglu a scris cărţi limpezi pentru şcoala lui. Aş dori ca slovele de faţă, dacă nu îndrăznesc prea mult, să-i ademenească inima pustiită către o nouă menire.

Magistrul, care şi-a răscumpărat amar personalitatea şi a plătit datoriile omului de conştiinţă cu o dobîndă exagerată, mai are o datorie de îndeplinit: o resurecţie de consolare. El trebuia să scrie şi pentru noi, cei de-o vîrstă morală cu el.

1946

IOSIF NĂDEJDE

La o scăpărare de secundă îmi răsare brusc din întuneric figura în trei colțuri a fostului, aș putea spune, camarad. Și nu vreau să opresc să cadă, odată cu frunzele toamnei, peste mormîntul lui, o foaie de hîrtie. Poate că nu o să mai am acest prilej, pe care mi-l dă conferința comemorativă de duminica trecută . . .

Colaboram cu acest mare om de ispravă la revista săptămînală *Facla*, acea de la care a început, să mă ierte predecesorii, o presă românească propriu-zis revoluționară, dar o presă, unde ideile se împărechiau cu simțul estetic și cu grija de stil: revista prietenului N. D. Cocea, paralelă cu cealaltă revistă lunară, *Viața socială*. Porniserăm la bătaie o seamă de băieți.

Sînt vreo treizeci și șase de ani de atunci. Deschideți volumele colecției la orice pagină: ea se citește, spun cititorii, cu acelaș interes și azi, atît de puțin îmbătrînesc împrejurările care nu se schimbă. Puneți alte nume pe fețele defuncților și vedeți-l retrăind în siluetele mai moderne. Cu o singură deosebire . . .

Numai o simplă coincidență de nume face ca Iosif Nădejde să evoce pe Ion Nădejde, profesorul latinist și șeful partidului « roșu » din copilăria mea. Socialiști amîndoi, la două epoci. Iosif n-a fost niciodată Ion, nici înrudit cu el într-

altfel decît printr-o concepție, părăsită de către cel dintîi în folosul omonimului de mai tîrziu.

Țăran în toată făptura lui fizică și morală și stăpîn fără pripeală pe impresiile și concluziile lui, Iosif Nădejde întîrzia, și din temperament și din voință, să dea reticenței, firească la el, expresia unui răspuns. Îi rămăsese nevoia unei pauze, între solicitare și hotărîre, manifestată la plugari cu scărpinatul din fundul căciulei. În preferințe moderat, și chibzuit în polemică, pana lui nu poate fi acuzată că a supărat vreodată pe cineva. Adversarul era pentru el un prieten aflat în greșală de sinceritate și tratat cu măsura riguroasă și cu o permanentă rezervă. Dar necheltuite în gesturi, convingerile lui erau întemeiate și definitive.

Se înțelege că fostul camarad de la *Facla* și de la *Adevĕrul* nu era numai un om foarte bun, gata de orice dragoste dezinteresată, dar și un blajin liniștit. El nu s-a certat niciodată cu un semiton mai sus de graiul lui blînd, n-a tras o palmă, n-a trîntit un scaun. A primit, a suportat, a răbdat, prin toate vocațiile unui temperament împăciuitor în formă și întristat în fond.

Cum s-a făcut ziarist politic n-am înțeles, probabil că prin derogare. Natura îl destina unei catedre de profesor meticulos și cinstit, profund cinstit, sau unui loc de bibliotecar, dacă nu rolului de preot și duhovnic. Pentru tainele sufletului, împărtășite într-un ungher de redacție, nu se putea găsi o inimă mai subtil înțelegătoare decît a cuviosului Iosif.

El trece acum pe dinaintea mea cu surîsul lui melancolic și îi surîd, văzîndu-l cum se uită la mine cu ochii lui de mongol, depărtați către tîmple, deasupra umerilor obrajilor proeminenți ca o icoană primitivă, spoită cu pensula pe un părete de mînăstire.

— Ce mai faci, domnule Nădejde?...
— Binișor... Dar dumneata? Ai adus ceva? I-am adus manuscrisul de față...

1946

PAUL ADAM

În Franța, o vastă literatură de război și de « *maquis* » a scos la lumină poeți și prozatori, apăruți și repetați în tot felul de ediții, de la formatul cît palma, în cîteva pagini, pînă la volumul antologiei. În vremea rezistenței, acțiunea ilegală, manifestată, afară de Jugoslavia, mai viu și mai puternic decît într-alte țări cotropite, cu o mișcare mai mult sau mai puțin clandestină sau mai mult abstractă, a consistat dintr-o mașină de mînă, un «boston » așezată sub nasul ocupantului, într-un beci, într-un pod, într-un colț de apartament.

Francezii erau obișnuiți de multă vreme cu tiparul ilegal și revoluționari ca geograful Elisée Reclus, Zo d'Axa, Madame Séverine, Jean Grave, și alții, printre care figuraseră și români ca Zamfir Arbore și Georges Diamandy (autorul *Chemării codrului*), din prima fază anarhistă, a socialismului de mai tîrziu, nu conteneau să scoată foi și broșuri în mansardele Parisului, vizitate de polițiști (*les flics*) și trădate de *mouchards*. Almanahul *Du Père Peinard* (« Moș salahor », cum ar veni, oarecum pe românește) a rămas modelul genului de propagandă cu biciul.

O rîvnă generoasă în sacrificiul vieții, cea mai eroică și mai adevărată ofrandă momentelor de concesii ambiante și mai presus de orice imortalizarea, impune în fiece pagină, în fiecare rînd. Sînt accente pe care, pentru puterea și prestigiul

lor, te-ai simți stingherit să le asculți tolănit pe un fotoliu de intelectual trîndav și ai da să citești fascicolele acelea subțirele și să le auzi, ca la biserică, în picioare. Valoarea literaturii acesteia vine din depăratarea de sine. Într-unele ceasuri din orologiul timpului singură vibrația trebuie percepută indiferent de ritmul și silueta ei.

La București, oficialitatea franceză tipărea o revistă *Écrits de France*, ca să ție în curent publicul românesc cu evoluția literaturii din epoca absenței Franței din România, revistă continuată cu *Pages françaises*. Într-amîndouă numele noi se încrucișau, în oscilații și pe meridianul personal cu Valéry, cu Gide, Claudel, Cocteau . . .

E de adus însă o imputare sentimentală inițiativelor de editură. Nu se mai întîlnește pe nicio pagină venită din lumea franceză numele lui Paul Adam, autor al unei opere, pe cît de puternică pe atît de recunoscută, și de uitată, egală cu a celor mai caracteristici stiliști. Clorul timpului a lăsat-o intactă. Artistul atîtor bijuterii de oțel nu a scris-o cu tibișir și cărbune. Energica lui proză, viguroasă și simplă, e ruptă cu ciocanul și gravată cu acul. Nu e de aflat cîți francezi mai citesc pe Paul Adam și au putut auzi de acest aristocrat al geniului celui mai frumos de pe glob, ci de întrebat oamenii de gust din patria tuturor revoluțiilor de intelect cum de nu-și mai aduc aminte de scrieri ca *Le Serpent Noir* sau *Les Trusts*.

Paul Adam reprezintă chiar în avuțiile literaturii franceze mai mult ca o seamă de reputații stabilite și pana lui sterilizează cîteva succesiuni de poeți și povestitori. Dacă permite critica literară, critica sau super și metacritica, o clasificare neuzitată, ar trebui proclamat că Paul Adam, ca și Rémy de Gourmont, e un scriitor . . . sintetist.

1946

ION LUCA

Am citit, cred, toate lucrările domnului Luca. Vreo șase, șapte, nu mai știu. Pentru că n-am trecut de faza lecturii și nu mi-a ajuns nici curiozitatea literară, în ceea ce privește pe noii candidați ai dafinului nostru literar, la gloriosul scepticism. Aș cuteza chiar să afirm că interesul mă poartă de preferință către debutanți și scriitori tineri ceilalți fiind prea repede și prea uniform ajunși niște farmaciști de provincie, monotoni, și care repetă rețeta, standardizată la un singur medicament universal. La febră, la cord, la stomac, la gangrenă, la dureri de cap și de picioare, literatura se ia la întrecere, burghezită și neîncoronată de probleme personale, cu o pilulă bună de toate și de nimic, care ocupă de patruzeci de ani pagina de publicitate din gazete, pentru descurajați și creduli. Mă simt obligat să urmăresc gradația periodică a personalității artistice prin continuile generații, fără să mă dezarmeze nici similitudinile, nici copiile, nici emfaza goală.

Domnul Ion Luca lucrează exclusiv pentru teatru. De ce exclusiv, asta-l privește. Dar privește și spiritul critic, care trebuie să vadă aci un fel de a fi determinat, și acest lucru are însemnătatea lui. Nici studiile sale, două doctorate *magna cum laudae*, nici clasicismul sever, nici cariera de preot, căreia i se consacrase la început, nu concordau cu

scena şi cu meşteşugul de spectacol. E prin urmare vorba de o determinare ineluctabilă şi adîncă, de un instinct, şi cazul trebuie cercetat cu seriozitate. Datele de originalitate a formaţiei spirituale, demne să reţie atenţia, sînt de ajuns. Le-am aflat mai tîrziu, după ce l-am citit pe domnul Luca, şi am datoria să privesc stăruinţa şi prezenţa acestui scriitor ca un caz. Teatrul trebuie văzut: nu m-am învrednicit să-l văd. Iar fiindcă ştiu să citesc, m-am obişnuit oarecum să şi văd.

În ce consistă cazul domnului Ion Luca? Să vedeţi. Scrierile sale pentru scenă cunosc cele două consecinţe demonstrative, cînd se produc paralel, ale ivirii unei personalităţi exacte: succesul şi insuccesul, rînd pe rînd şi alternativ. Nu şi insuccesul de public — asta e încă altceva — ci de cronică dramatică. Această specialitate, pe care o poate profesa orişicine, de vreme ce mă vîr într-însa cam în silă, şi eu, după ce am abandonat-o net, acum vreo douăzeci şi cinci de ani, e în mare parte monopolizată, ca şi însuş teatrul. Cînd găseşti în presă o părere distonantă în raport cu o părere unică, distribuită majorităţii cronicarilor, ca dintr-o centrală regizată, eşti mulţumit şi acolo de prezenţa unei judecăţi în răspăr cu normativul intereselor apărate solidar. Cronica de teatru e ocupată de cîteva nume, care ocupă intermitent şi afişul, iar principiul „laudă-mă ca să te laud" trece din culise în redacţii şi invers, pentru cele mai riscate inepţii.

Lucidităţile de scriitor ale domnului Ion Luca sînt frămîntate. Se observă în textul lui că pana nu scrie de-a joaca, de-a licheaua şi de-a succesul facil. Condeiul trădează o vocaţie de suferinţă. Inegal adeseori, adeseori revelator, tragicul lui frumos ţine de conştiinţă, de o atitudine categoric situată în faţa universului, închis în lacăte grele. Nu pot fi tratate dimensiunile acestui scriitor cu centimetrul şi cu ochelarul. Ele vin de-a sine în cuadrant şi teodolit.

Pînă la totala înflorire a daliilor sale, care făgăduiesc teatrului românesc o mare exuberanţă, ar trebui, pentru onoarea epocii, ca la cazul domnului Luca să corespundă simetric tihna utilă a unei fertilităţi, ce se anunţă valoroasă: cine trăieşte are timpul să vadă că nu vorbesc numai ca să mă aflu în treabă. Sînt informat şi contrariat să fiu indiscret, cum că autorul trăieşte neînchipuit de greu.

Prezenţa în literatura dramatică a domnului Ion Luca turbură crocodilii confortabil instalaţi.

1946

EUSTAȚIU MĂCIUCESCU

În ploaia toamnei triste prelungită peste decembrie, un clopot sună din turlele mînăstirii de peste drum a sfîrșit de viață. Lumina crizantemelor cărămizii încă nu s-a stins în lanul cu flori întîrziate, și celelalte crizanteme, albe, cu învolburarea penelor aristocratică, stau ca niște porumbei ghemuiți pe tulpină cu ciocul scufundat în gușe și fulgi.

Și cum sună clopotele îmi aduc aminte de Eustațiu Măciucescu, un cărturar discret, dintre marii cărturari necunoscuți, tăcut, ascuns, într-o obscuritate, care le vine bine, cu bijuteriile închise în cutii căptușite de catifea.

De ce nu am însemnat niciodată anii trecuți cu frunzele, cu vîntul, cu ceața, cu ploaia, peste mormîntul lui? Nu știu. Probabil ca să prelungesc taina în care s-au complăcut gingășiile lui de inteligență și soliditatea lui de caracter. E omul care n-a vorbit de două ori în două feluri deosebite asupra unui și aceluiaș subiect, și care n-a avut decît două credințe, contradictorii intercalate una într-alta: una în priveliște și cealaltă între patru ochi.

Dar cine a fost Eustațiu Măciucescu, de care Societatea Scriitorilor Români nu-și mai amintește? El a murit tot așa de discret și de ascuns, după cum a trăit. Într-o dimineață, fiul său, inginerul l-a găsit stînd pe marginea patului. Murise trăgîndu-și ciorapii.

A fost Măciucescu un scriitor? Nu, Măciucescu a fost însă organizatorul Societății Scriitorilor și pavăza ei de toate zilele și de toate intemperiile. Prieten de aproape cu întemeietorii, poet și prozator, al Societății, acum vreo patruzeci de ani, ani de zile Societatea a stat închisă în biuroul lui, într-un sertar: lista membrilor, registrul de cotizații gol, ștampila uscată, statutele și toată arhiva. Marele război și consecințele lui au găsit-o în sertar, de unde n-ar mai fi ieșit niciodată fără stăruința lui Măciucescu, care, migălind, cerînd și punînd și din buzunarul lui, destul de mic dar întodeauna deschis, a izbutit să-i facă Societății Scriitorilor un local, un local spațios, prezintabil și civilizat. Ființa ei de azi, Societatea pretinde că reprezintă un prestigiu, se datorește lui Eustațiu Măciucescu.

S-ar cere totuș chiar ingratitudinii o fracțiune de memorie. Măciucescu nici n-ar dobîndi, nici n-ar pierde nimic, dacă un basorelief al efigiei lui ar întîmpina cu surîsul lui frumos, ca altădată viu și nevestejit de timp și întodeauna colegial și proaspăt, în sala de lectură, sosirea membrilor, adunați să se încălzească la soba socială . . .

Dar Societatea ar avea mult de cîștigat.

1946

I. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Pozițiile din viață sînt tot atît de justificate cît și cele din fața morții.

O epocă întreagă am contestat valoarea personalității literare a celui ce a fost Brătescu-Voinești. El e autorul sărăcăcios al cîtorva bucăți de proză, decolorate în sute de reeditări școlare. Toată opera lui, impusă de criticul Ibrăileanu — autorul mai multor reputații, e de cuprinsul unei broșuri. Brătescu-Voinești era un sentimental convențional, lacrima lui de cerneală a fost semuită, sensibilitatea lui tremura de un spasm premeditat, la limita simțămintelor cu îndoiala și ambiguitatea.

Întorcîndu-mă acasă dintr-o lungă pribegie de tinerețe l-am găsit glorios, între mica burghezie din Tîrgoviște și clubul partidului, din care făcea parte în calitate de as cultural. Era partidul, riscat prin autoritatea șefului respectiv, într-o sentință de dicționar, citată în Parlament pe latinește *Primum vivere . . .*, indicînd desinteresul ironic față de sensul literaturii în activitatea națională, consacrată de preferință marilor venituri și redevențe. Asupra persoanei lui, aleasă de sufragiile unui mic comitet, s-au vărsat pentru a se simți achitată conștiința odată pentru todeauna și filantropic, o seamă de faceri de bine, refuzate scriitorilor, socotiți la scont și rescont paraziți sociali. La o imputare că oamenii de specialitate politică nu contribuiesc la ținerea în viață a celor denunțați că se

consacră strădaniilor lui Eminescu, fiind incapabili de o treabă cu tarabă, ei puteau să răspundă: Păi, noi ne-am făcut datoria. Avem pe Brătescu-Voinești.

Convins că el reprezintă în scriptura românească incolorul, amestecușul și căldicelul și toate acele aptitudini nici prea-prea, nici foarte-foarte, vecine cu nicidecum care în mișcarea ideilor și a însuflețirilor întodeauna derivate sau înăbușite, au împiedicat caracteristicile și au dat constant vremurile îndărăt, aveam obligația să-l prezint pe nefericitul defunct drept ceea ce era un factor de amorțire prin monotonie, cumințenie, obediență și subalternare căutată. Puteam să mă gîndesc și la omul din scriitor: scăpasem din vedere. Mă gîndesc la el cu părere de rău, de-abia după ce și-a încrucișat mîinile pe piept.

În urma unei tablete de astă-vară *Zvîrluga*, într-o seară mi-a sunat telefonul. Voce necunoscută. Voia să mă documenteze pe larg asupra vieții extraordinare a peștelui șarpe, trimițîndu-mi o carte franțuzească. La întrebarea insistentă: Cine vorbește? vocea răspunse după mai multe pauze și codeli: « E omul pe care l-ai batjocorit și amărît o viață întreagă ».

Nu-mi aminteam să fi batjocorit pe cineva vreodată. Aveam impresia că fusesem întodeauna numai obiectiv, dar cum nu e mai puțin exactă afirmația lui Buffon, că *Le Style c'est l'homme même*, decît realitatea *Le style c'est plutôt l'objet dont ont parle*, stilul adecuat subiectului putea să dea naștere și la confuzii din partea cititorului parțial. Am răspuns; « Am uitat. Vă rog precizați » — și am auzit: « Brătescu-Voinești, arestat la domiciliu ».

Un om în lanțuri nu mai e un adversar. L-am rugat să-mi ierte sinceritățile exagerate și l-am asigurat că-l compătimesc. Și am mai semnat după aceea o tabletă, prin luna iulie, care l-a

emoţionat, căci iarăş mi-a telefonat, şi de atunci telefonul a tăcut. Suferinţa, matca supremelor înţelepciuni, trecea cu viscole peste el. Brătescu-Voineşti a murit, Dumnezeu să-l ierte. Moartea l-a amnistiat.

1946

II

Telefonul permite orişicui să-ţi intre în casă şi în ureche anonim şi dîndu-şi pe faţă din toate identităţile lui, singură vocea, să rămîie brav numai o fracţiune. Eu primesc în cămin toate vizitele din întuneric ca şi din lumină, obişnuit din grădină cu tot felul de vieţuitoare, fie că zboară, fie că sar sau se tîrăsc, fără să le întreb cum le cheamă şi cine le-a trimis. Toate-mi plac şi cucuvaia şi toate au aflat că se simt ferite de primejdii în petecul meu de pămînt.

După publicarea tabletei despre scriitorul Brătescu-Voineşti, decedat deunăzi, am fost mustrat de un glas antipatic şi nu lipsit de spiralele formei, că i-aş fi bătut cu pietre mormîntul. Imaginea mi-roase a literatură şi părea să fie a unui scriitor, dar a unui scriitor care nu prea ştie să citească.

În Brătescu-Voineşti s-au cuprins, după clasificarea curentă, două potenţe: un scriitor şi un om.

Omul a închis ochii, scriitorul nu a murit. Acestuia îi doresc imortalitatea, nu a unui academician de fotoliu, ci a lui Homer, deşi *Prepeliţa*, citată de interlocutorul meu de telefon ca opera lui de rezistenţă, nu egalează exact *Iliada*. În momentul morţii a început posteritatea scriitorului. Tableta mea s-a adresat o secundă posterităţii incipiente, reproducînd pur şi simplu, condensate, opiniile scrise şi semnate timp de vreo patruzeci de ani.

Nu cer decît să greşesc, dar e o greşală de sincer ritate şi pe care puteam cu aceeaş sinceritate să o retractez într-un elogiu, dacă scriitorul provocat de opoziţiile mele, ar fi putut să răspundă cu sonorităţile unei cărţi adînci. Brătescu-Voineşti mi-a cunoscut opiniile literare. L-au făcut să sufere, e drept: scriitorul se iubea pe sine.

La omul din el acuma isprăvit, am făcut în articolul meu o singură aluzie şi aceea sentimentală: să nu mi se escamoteze atitudinea într-o confuzie tendenţioasă ori oarbă. Pot acum să insist— în treacăt, bineînţeles. Omul m-a urît cu înverşunare, pentru că dominat de autor nu putea să se despartă de el. Îmi aduc aminte de mesagiul pe care mi l-a trimis Brătescu-Voineşti de la o şedinţă bucuroasă din Academie, acum aproape nouă ani, cînd zăceam de un an subt morfină şi scopolamină şi cînd ziarele dăduseră ştirea ultimelor mele ore de agonie: « L-a bătut Dumnezeu! » Mă bătea Cel de Sus, aliatul lui, că-i contestasem valoarea literară.

Dar pe acest om, de care nu pomenisem în tabletă, l-am mîngîiat în arestul etajului al cincilea al Prefecturii, dimpreună cu alţi deţinuţi, cu un articol de gazetă, în răspăr. N-am dat cu pietre-n el: mi se atribuie o murdărie care cade asupra celui ce mi-o hotărăşte. Omul din Brătescu-Voineşti avea şi alte cuvinte că ştie că m-au încercat durerile lui, de vreme ce, dînd literatura deoparte, astă-vară, după patruzeci de ani de viaţă laolaltă fără să ne cunoaştem, a venit la mine, la urechea mea, la inima mea, omul lui către omul meu şi mi s-a spovedit.

La acelaş telefon la care m-a anchetat un admirator al lui, mai Brătescu-Voineşti decît Brătescu-Voineşti.

1946

ARTUR ENĂŞESCU

Făcusem, odinioară Cuiva, de la Fundaţii — e mult de atunci, de-abia lua fiinţă întîia Fundaţie din ultimele patru — o propunere, care nu i s-a părut Cuiva, cum aveam dreptul să mă aştept, imbecilă. Mi s-a cerut un memoriu: l-am înnaintat. Un eveniment, care n-a fost în sine măcar un eveniment, dar din care au curs consecinţe de mare eveniment, a dat peste cap totul.

Pe ici-colea, mai făceam cîte o vagă aluzie la propunerea învechită. Nu am găsit urechi destul de plecate la un suspin auzit, de timpanele mai detectoare, din tineretul cărturar.

N-aş fi putut să dau în cifre numărul pe an al deşeului nerecuperat de ţară, rămas din şcoală şi literatură. El nu e imens dar e important şi mai ales valoros. În grădina mea vin din cînd în cînd unele păsări, aş putea crede exotice, aduse de o furtună cardinală sau împinse de instinctul migraţiunii: se odihnesc de un zbor lung pe cîte o ramură de pom. Au venit unele negre, cu àripile de dedesubt cărămizii, ca nişte arhiepiscopi căptuşiţi cu catifea. Unele galbene, vinete, roşii în întregime. Ca să nu le stingheresc tihna mă pitulam, examinîndu-le cu luneta în amănunţitele lor frumuseţi şi splendori. Le-aş fi găzduit în odaie. Le-aş fi purtat de grijă, pînă şi-ar fi luat zborul din nou către climatul căutat. Între noi şi ele nu e înţelegere şi pasările au dreptul să-l repudieze pe om.

Dar nu veneau numai zburătoare. Mai des decît mi-aş fi putut închipui că e normal, poposeau la mine şi zburătorii fără aripi, studenţi, poeţi, artişti, pribegi şi refuzaţi de viaţa organizată pentru cîtimele asemănătoare.

Inadaptabili, ei nu puteau să ia nici locul ce li s-ar fi cuvenit, nici împuterniciţii de situaţiile înalte să-i înţeleagă şi să-i recruteze la o activitate în concordanţă cu aptitudinile lor, uneori remarcabile şi intodeauna utile. În vreme ce alţii, infinit mai puţin înzestraţi, monopolizau avuţiile sociale, ei trebuiau să se resemneze şi să dispară.

Îmi aduc aminte, umbra tragică a lui Artur Enăşescu. Mă gîndeam şi la el în propunerea făcută.

Era vorba ca la Fundaţii să se alipească o mînăstire, Căldăruşanii sau Cernica. Mai apropiată, la Cernica Miron Cristea instalase o tipografie. Dacă n-a fost încă vîndută, stă şi rugineşte, ca şi atelierele lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, disputate de către moştenitorii din două căsătorii.

Mînăstirea, fără să fie clintită din rosturile ei, putea să fie împrospătată cu călugări cultivaţi, însărcinaţi, subt privegherea Fundaţiilor, să dea ospitalitate cît de îndelungată şi fără alte condiţii eliminatorii decît năravurile de impertinenţă, intelectualilor în răspăr cu epoca lor, tinerilor intimidaţi de haos, caracterelor rebele, care puse într-o ambianţă favorabilă sînt cele mai docile. O librărie cu sală de lectură şi de discuţii pentru studiu şi adîncurile liniştite, s-ar fi putut fără greutate întocmi, iar un buget special tot atît de uşor. Problema consistă în conştiinţa sentimentului de necesitate, pivotul unei atari întreprinderi.

Pensionarii mînăstirii n-aveau după proiect nicio constrîngere în sensul că trebuie să se călugărească. Ei ar fi lucrat în toată gospodăria, destul de întinsă a mînăstirii, variind intelectul cu munca manuală, care odihneşte spiritul şi-l disciplinează. O parte din întreţinerea lor, poate că şi toată, ar fi fost cîştigată de pensionari. Le-aş fi dat şi îndatorirea să scrie o carte, o broşură, un studiu, un eseu pe an.

Unor tineri le lipseşte curajul, temperamentul, norocul. Acest lucru iraţional e o realitate: unii n-au niciodată noroc, ori îl au în răstimpuri şi nu ştiu să-l aştepte, unora le vine mult prea tîrziu. N-au alţii caracter, n-au o ţinută, n-au o credinţă ori sînt vicioşi. O familie depravată şi o şcoală fără camaraderia catedrei se adaogă la un detestabil cinism personal uneori, bun de orice ispravă. De pildă, un caz care ofensează pudoarea virginală a poeziei, fără scuza tineri poeţi; da, poeţi. Ei îşi povestesc aventura cu un haz maladiv, cu orgoliul. Bănuind că o bătrînă infirmă îşi păstrează bijuteriile în piciorul de lemn, i l-au furat . . .

Pentru toate calibrele dezordinei morale şi ale degenerării o formulă sigură, de echilibru, întemeiază, purifică, este educativă şi înviorătoare.

Artur Enăşescu într-un mediu de incitare calmă ar fi dat literaturii lucruri de calitate. Măcar epoca lui nu l-ar fi avut pe conştiinţă. Indiferenţa colectivă aliată cu morbiditatea lui personală, l-au ucis.

Am răsfoit cu tragere de inimă şi cu o lacrimă de miloasă omenie, volumul *Revolta zeului* apărut în editura « Boema » şi prezintat pe un plan pieziş, care-mi place mult, de doamna sau domnişoara Ştefania Stîncă, un nume indicator, de talent. Îi mulţumesc că mi l-a trimis.

1947

ADOLPHE DE HERZ

Mă uit la turlele Văcăreştilor, unde gem, vinovaţi şi nevinovaţi, vreo trei mii de oameni şi iată trecîndu-mi pe dinainte o seamă de camarazi. Am trăit cu ei la închisoare. De treizeci de ani încoace, penitenciarul, care altădată făcea să tremure carnea pe cetăţenii notabili, reprezintă un criteriu de selecţiune. Rînd pe rînd, au intrat în temniţă foştii guvernanţi şi au ieşit din ea guvernele următoare. Sistemul roţii care se întoarce.

Un camarad proeminent: Adolphe de Herz. Autorul lui *Mărgeluş*, al atîtor alte comedii intrate în repertoriu şi nu ştiu de ce lăsate după succese de public entuziaste, în cartoane, şi al piesei *Sorana*, a fost cel mai caracterizat prin vocaţie om de teatru. *Sorana* are o istorioară. M-am ocupat de ea la vreme, fiind unul din punctele de polemică urîtă cu defunctul Brătescu-Voineşti. Au murit amîndoi.

De Herz trăise de copil în cercul palatului regal, în domnia regelui Carol I von Hohenzollern şi a Elisabetei von Siegmaringen, Carmen Sylva. Fiu al baronului de Herz din Viena, căsătorit cu o româncă şi care-şi strămutase panoplia şi arborele genealogic în Bucureşti, dramaturgul a trăit covîrşit de atmosfera locală. Politica şi a regelui şi a ţării urmase punctul de vedere şi de simţire şi interesele de atunci, ale Triplei Alianţe (Germania — Austria — Italia, cu satelitul român) şi această politică

a fost patruzeci de ani a Statului şi a tuturor partidelor şi personajelor din orbita coroanei.

Situaţia acestora în preajma primului război oscilînd, însuş de Herz — scriitorul ajunsese de două ori suspect, atît pentru că familia lui fusese cuprinsă în influenţa palatului cît şi din pricina numelui germanic, bănuit a fi fost evreiesc, convertit la catolicism şi aristocratizat de împăratul — căutase un refugiu asociindu-şi pe afişul teatrului cît şi pe textul tipărit de « Cartea Românească », numele lui Brătescu-Voineşti. În libertate şi mai ales la închisoare, analizînd pe îndelete cu el împrejurarea, nu m-a surprins prea mult confidenţa lui, că nicio replică şi nicio iotă din *Sorana* nu aparţine colaboratorului de copertă şi publicitate.

Lucrul era de la sine evident, Brătescu-Voineşti neavînd în trecutul lui nicio încercare teatrală, nicio înclinare către acest gen de literatură, pe cînd de Herz era din vîrful capului pînă în vîrful picioarelor un om exclusiv făcut pentru teatru, gen de literatură, pe cînd de silinţe ale lui de a scrie versuri şi nuvele, întodeauna mediocre, excela. Momentul coincide cu secarea facultăţii de a scrie a lui Brătescu, căruia i se reproşase respiraţia literară prea scurtă.

Ceea ce a înrăutăţit siutaţia literară a lui Brătescu-Voineşti, a fost un act fără precedent. Afîndu-se de Herz subt teroarea politică, Brătescu-Voineşti a tras o a doua ediţie din *Sorana* pe numele lui, ştergînd numele autorului, care în cel mai bun caz pentru el îi era colaborator şi rămînînd pe coperta ediţiei a II-a singurul autor. Se poate verifica fără greutate şi ediţiile contradictorii şi murmurul de presă care a urmat. De Herz n-a putut să sufle un cuvînt, fiind din fire fricos şi încărcat cu ponosul că stătuse la închisoare pentru o politică antinaţională, de care Brătescu-Voineşti

se lepădase cu oportunitate, avînd dreptul să anexeze şi piesa lui de Herz.

De Herz putea să spuie pe patul de moarte, atît de tînăr căzut, cu mult mai multă legitimitate decît Neron, despre sine: « Ce mare artist piere odată cu mine! » Neron a fost numai un cabotin, dar la cabotinismul genial al lui de Herz se adăugau o limbuţie spirituală de cea mai variată şi mai pregnantă valoare, continuu frămîntată de o ilaritate jumătate comică şi jumătate tristă şi o imaginaţie instantanee miraculoasă. În zgomotul infernal din dormitor el improviza unul după altul, cîte spectacole voiai, autor şi actor în acelaş timp, unul mai deslănţuitor decît celălalt, de hohote de rîs sau de podidiri de lacrimi.

Într-un timp, am fost cîndva, prin streinătate, şi *soufleur*. Am văzut toate celebrităţile teatrale din Paris şi din Italia. În România, am făcut cronica dramatică timp de zece ani, pînă m-am desgustat şi de autori şi de actori, mai cu seamă de actriţe. Niciodată n-am dat în ridicula mea carieră de comentator de spectacole şi grimase, de o personalitate mai complexă, mai universală şi mai sintetică în admirabilul şi ticălosul meşteşug al scenei ca baronul Adolphe de Herz.

1947

G. IBRĂILEANU

Mi se pare că întîia oară l-aş fi zărit în strada Doamnei, la clubul socialist al ziarului *Lumea nouă*, o casă cu etaj, cu faţada acoperită mai tîrziu de scuturile de reclamă spînzurate de faţadă, ale unei firme de maşini de treierat.

Aveam vreo şaisprezece, şaptesprezece ani, vîrsta socialismului romantic. Ibrăileanu, dacă nu mă înşel, cel mai feroce cititor al bibliotecii, purica pe cotoare raftul de cărţi. Mi-au rămas de atunci în suvenire ochii lui, că într-un peizaj variabil, lacul neschimbat şi acelaş.

Unde am mai văzut aceşti ochi de catifea? m-am întrebat la Iaşi, cînd aveam treizeci şi cinci de ani. Erau singurii, cu o expresie unică; o căutătură iconografică, dreaptă, sinceră, neiscoditoare, adîncă; surîs de încredere şi de suferinţă. Pe omul cu ochii aceia puteai să întemeiezi o certitudine definitivă şi de intelect şi de caracter.

Iată un om pe care studiul nu l-a făcut pedant, pe care catedra nu l-a ciocoit, care n-avea un stil pentru academie şi altul pentru fitecine, care nu era dublu, triplu, nici încincit ca personalităţile de rînd ale gradelor urcate: scara cetăţii trecea pe la spatele lui, sus de tot, şi el sta pe cea mai de jos, simplu, tocmai din pricina imensei lui complexiuni, şi omogen: la cincizeci de ani, el îi avea încă pe cei vreo douăzeci, cu care pornise, pelerin singuratic, pe un drum de cipri fără sfîrşit în

noapte, desluşind printre ramuri strălucirile eternităţii.

Numai o asemenea sensibilitate de primire şi de împăcare a contrariilor putea să adune şi să păstreze în ambianţa ei, făcînd din redacţia revistei *Viaţa Românească* o şcoală subtilă, unităţile disparate şi totuş prinse unele într-altele, cu un cheag de la el la Stere, la Cantacuzino, la Teodoreanu, la Topîrceanu, la Otilia Cazimir, domnişoara Mantu, Brătescu-Voineşti, Hogaş, Bădărău, Slătineanu şi la opuse şi mai depărtate.

Aflîndu-mă la Geneva în strîmtoare şi luînd cunoştinţă din coperta revistei, trimisă de cumnatul meu, un ofiţer care ar fi fost un mare scriitor, dacă nu se intimida dinaintea hîrtiei albe, colonelul Felix, că, lucru nemaiauzit la noi, *Viaţa Românească* plătea colaborările la număr, i-am trimis lui Ibrăileanu, un nume încă nerostit în valori literare, cîteva manuscrise, în versuri. Contrariu regulei publicate, că manuscrisele se ard, ale mele au fost puse deoparte şi am primit şi o scrisoare semnată, G. Ibrăileanu. Poate că se mai găseşte pe undeva prin vreo ladă cu corespondenţă, scăpată de bombardamentele din 1944. Secretarul meu gratuit, care va fi cîndva moartea poate că va da de ea, dacă nu cumva voi mai face un foc frumos într-o zi, în grădină, cum mă bate gîndul, din urmele scrise, ale unei vieţi, trăită coincident cu condeiul.

Ibrăileanu plătea « onorarii » din sărăcia unei publicaţii, cea mai reprezentativă pe vremuri: [. . .] tiraj patru mii exemplare, abonaţi două mii neplătiţi; vînzare în librării, neglijabilă. [. . .]

În treacăt fie zis, e momentul cînd s-a hotărît de fraţii Brătianu, decepţionaţi, apariţia unei reviste enorme, redusă în cele din urmă la o fiţuică de nouăzeci şi şase de pagini, *Cugetul românesc*, încredinţată direcţiei subsemnatului, de-abia scos din

puşcăria unde mă angajaseră aceleaşi ilustre personaje. Opereta politicii româneşti are întodeauna toate fazele de alternanţă, tragică şi bufonă.

La Iaşi l-am văzut de mai multe ori pe Ibrăileanu. Mă duceam chemat într-acolo de vîrfurile Cetăţuii, de liniile Galatei, de Rîpa galbenă şi mai ales de frumuseţile ascunse ale marelui intelect de atunci, al Moldovei. Ultima oară, dus de braţul lui Topîrceanu care tocmai creştea într-un potcapet preoţesc un pui de vulpe sau de lup şi în colţul odăii un păianjen, l-am vizitat în fundul unei curţi mari, într-o cameră vastă. Parcă în strada Română. Era bolnav sau obosit. Ibrăileanu lucra de predilecţie noaptea, cînd zgomotul trece.

Între timpuri, apărînd *Viaţa socială* a prietenului Cocea, cu oarecari mostre din manuscrisele mele — e-o viaţă, de atunci — ne-am pomenit pe neaşteptate, cu Ibrăileanu, în biroul unde bîjbîiam pe nişte hîrtii în serviciul unei tipărituri de afaceri scrisă în două limbi, din care una franceză. Aveam numai două scaune şi pe cel paralitic pusesem dosare. A trebuit să mă lupt ca să primească scaunul valid şi am stat de vorbă stupefiat de vizita care-mi făcea o nespusă plăcere, el pe al meu şi eu pe o ladă. Nu mai ştiu ce mi-a spus. Era îmbrăcat frumos, într-un costum alb, probabil de mohair mînăstiresc, in şi mătase, purta pălărie de fină panama, dulce, gesticulînd lîngă piept cu nişte mîini de la încheietura cărora lipsea numai dantela, ca să pară ale unui monsenior.

Între războaie nu l-am mai văzut pe Ibrăileanu. Aproape nici nu ştiu cînd a murit. Mi se pare că a murit. Nu prea cred, dar mi se pare că-i adevărat, de vreme ce nici nu-mi scrie nici nu-mi trimite nicio vorbă cu nimeni — şi de vreme ce nu o să mă mai întîlnesc cu el niciodată.

1947

ION MINULESCU

În joia Paştelui, acum trei ani, poetul Minulescu, a trecut din Bucureşti în Cosmos: cred că expresia prin evitarea cuvintelor uzate nu i-ar fi displăcut. La biserica Sfîntului Elefterie, s-a slujit azi, după datina, o slujbă, iar pe casa din parcul Cotroceni a poetului, placa de piatră intercalată în zid, a fost, probabil, stropită cu aghiazmă. E mormîntul lui cel mai adevărat, o prelungire a căminului în care a trăit.

Cine nu-şi aduce aminte figura lui Minulescu, după ce nu mai este, şi vocea lui, după ce a tăcut? Expansiv, generos, şi sonor, persoana harpistului pe coardele în surdină era una din cele mai caracteristice şi mai interesante din mişcarea odinioară impetuoasă şi frămîntată, a oraşului din centru în care boema şi mondenitatea trăiau paralele cu cafeneaua, cu teatrul, cu Bursa şi cu hipodromul. Minulescu arbora întodeauna un fular nou, bariolat, un pardesiu de croială exotică, o pălărie, o încălţăminte londoneză şi nişte mînuşi de contrast — şi ştia să le poarte, şi toate-i veneau bine, ca unui bărbat de gust şi într-adevăr frumos, a cărui frumuseţe francă şi masivă era mai cu seamă inteligentă.

Făcînd parte dintr-altă constelaţie socială decît a lui, nu pot să spui că am avut cu el alt conflict decît are Capricornul cu Lyra. N-am avut acele aderenţe de ambianţă pe care le cultivă prieteniile şi înrudirile apropiate, dar am fost atras de politeţea lui caldă, de genul lui de omenie civilizată, de un fel de camaraderie particular. În ultimii lui ani de viaţă ne-am văzut o singură dată, la o conferinţă, la Ateneu. Minulescu a citit o poemă: doi bătrîni, ca două jucării stricate, cu un succes de public extraordinar. Aş voi să audă şi acum, el, căruia ovaţiile îi plăceau ca unui mare actor şi compozitor, să le audă din mormînt (ce vorbă urîtă!) aplauzele furtunoase din sală. Se spune în fizica eterului că toate glasurile şi sunetele, odată rostite, nu mai dispar şi că plutesc în eternitate: pentru mîngîierea poetului, că nu mai locuieşte planeta unde literatura era ademenitoare, şi havana bună, şi ceaşca de cafea suculentă, aş vrea ca însufleţirea de continuă primăvară a personalităţii lui să se întîlnească, pasăre inefabilă, cu ele.

N-aş putea să ascund că de Ion Minulescu mă animă şi o simpatie regională... Poetul era Oltean, din Slatina. Pentru tot ce-i oltenesc am o slăbiciune congenitală. De-abia ieşiţi din precupeţie, juveţii de peste Olt, deştepţi, îndrăciţi şi independenţi, au dat dovezi de sensibilitate inedite şi o scriptură renovatoare, îmi convine să cred, de cea mai originală calitate.

Oltenii-s felibrii valahi şi Minulescu e Mistralul lor. Lăutari de la Jii, struniţi-vă viorile şi cîntaţi! Poetul nu a murit.

1947

FABULĂ

Într-una din nopți a sunat clopotul din poartă.

— Cine e? am întrebat.

Vizitatorul întîrziat vorbea cu un accent curios, transcendental.

— Sînt un fabulist, mi-a răspuns... Elizer Steinbarg.

M-am dat repede jos și l-am primit cu neîncredere, cu toate că vizitele nocturne între oameni de meserie nu sînt un lucru prea neobișnuit.

— Parcă aș fi auzit că nu ați mai fi din lumea asta, am insinuat cu oarecare nesiguranță.

— Asta n-are nicio importanță, mi-a răspuns.

— Evident, niciuna. În sferă, cuvintele își pierd înțelesul municipal.

Fabulistul venea din niște regiuni în care se cuprindea și paradisul.

Ținea subsoară două cărți: « Fabule » intitulate amîndouă. Una cu subtitlul « din idiș de A. Clain ». cealaltă « în românește de Emil Dorian ». Aceeaș dată: 1947.

— S-au pus doctorii pe capul meu, mi-a spus Steinbarg rîzînd. Cît am fost în ceea ce voi numiți viață nu mi-a deschis ușa unul. Am fost tradus. Uite la Bacău și la București de medici. Nu vrei să citim împreună.

— Bucuros. Numai că sufăr de o inferioritate. Printre multele mele ignoranțe mai am una gravă: n-am învățat idiș. Știu numai atît: *At a id a vabăld*. Știu să o și cînt...

— Nu-i nimic. Comparăm textele unul cu altul și vedem noi. Dar te-am deranjat... Scriai...

— Niște prostii... niște tablete...

Am citit împreună șaizeci de bucăți, cîte conține cartea domnului doctor Dorian. A doctorului Clain are șaptezeci și patru. Am ales una: *Acul și ața* (Dorian), 2) *Acul și bumbacul* (Clain).

1. *Acul și ața.*

Aleargă acul repede (și plin de viață)
În mîna croitorului zelos.
În urma lui se tîrîia un fir de ață.
Și-acu-mpunge și vorbește mînios:
— Ia spune-mi tîrîtură neagră, coadă lungă!
Ce tot vii după mine-oriunde sînt?
Auzi!... O umbră, care vrea să mă ajungă...
Vai, cîte secături sînt pe pămînt!
Și ața spune: — Acule, ai urechiușa ta,
Mă poți de acuma asculta.
Eu nu-s decît un simplu firicel,
Pe cîte vreme tu ești fier și (ești) oțel,
Deci lucrul cel mai de temei.
Dar, uite ce-i:
Bucățile de pot să ție,
E datorită numai mie.

Vreți să aflați ce-aveam de spus
În fabula aceasta de mai sus?
Nu! N-am să vă explic defel
Să se descurce firul, singur el!

2. *Acul și bumbacul*

Ședea la masa lui de lucru croitorul
Da zor cu acul.
Iute-iute aleargă acușorul
Și după el se tîrîie bumbacul.
Și acul fuge neîncetat și dă din gură
— « Ce te ții de mine, tîrîtură,

Coadă lungă, umbră de năpîrcă?
Ce sînt eu ca să te port în cîrcă?
Sînt fel de fel de scai (!) pe lumea asta.
Se ține după mine ca năpasta.
Și-i spuse firul: Intre-ți în ureche
Acule, această vorbă veche
Și-nvață!
Tu vezi? Eu nu-s mai mult decît o ață
Tu ești de oțel, tu faci împunsătura
Dar grație (!) mie ține cusătura.

Știți ce cred eu această pildă mică?
Nu, n-am să vă spun — la o adică
Tîrîie-se ața singurică.

— Ce deosebire găsiți, domnule autor, am întrebat.

— Incontestabil. Doctorul Dorian e mai meșter. Scriitor vechi, ce vrei? poet. *Cîntecele de adormit*, *Lelioara*, nu sînt ale lui? Dar și doctorul Clain a nimerit cîteodată. « Intre-ți în urechi » e bine găsit. Dar nu-mi plac diminutivele, dragă terestrule. Tendința să faci lucrurile drăguțe!

Dînd foile volumelor peste cap, vizitatorul scoase dintre ele un manuscris cu creionul.

— Știi că m-am jucat și eu de-a traducerea în românește. Ascultă. Steinbarg mai citi o versiune:

Lucrează acul haina-nșeilată,
Cusută din bucată cu bucată.
Crezînd că înțepînd e de ajuns
Și cusutura-i numai din împuns,
E supărat că, sprinten pe tighel,
Tîrîș se ține ața după el.

A ocărît-o și o-njură
Cum îi venise mai urît la gură.

— Te cam grăbești, răspunde ața
Tu nu știi croitoria și nici viața.
Ești ascuțit și știi să-nțepi.
Atîta te pricepi.
Știi să tivești, să intri, să ieși; te scoți, te bagi:
N-ajungi să prinzi un petec pe nădragi.
Dar ce faci cînd postavul e croit
De meșterul în foarfeci, iscusit,
Bucățile-ntre ele să se-anine?
Tu, acule, nu poți nimica fără mine.
Căci fără ață, stofele frumoase
Sînt niște cîrpe, dragă, de lînă și mătase.

— Ce părere ai? m-a întrebat fabulistul, pe care nu vroiam cîtuș de puțin să-l indispui.

— Îți place și dumitale să fii clasificat fabulist? i-am răspuns.

— Nu prea, zise domnul Steinbarg.

— Ești un poet liric iubitule, venerabile, un sentimental și un mare gingaș.

1947

POETUL G. TUTOVEANU

Un telefon al unui profesor din Bîrlad:

— La 20 noiembrie poetul nostru împlinește șaptezeci și cinci de ani și-i pregătim o sărbătoare.

— Cei mulți înnainte! am răspuns cu acelaș tempo precipitat. Ce face Tutoveanu între trandafirii lui din Tutova, cu numele cel frumos?

— E bine, sănătos . . .

Drept să spui, nu mă îndoiam. Flăcăul ăsta, turnat în perfectă verticală dintr-un metal care nu coclește, nici nu prinde rugină, e hotărît să îndure patru sute de ani, cu o continuă pubertate, feciorelnic ca un înger în spații înnalte, este un arhanghel. Ceea ce-l deosibește, la fizic, de îngeri, e redingota, e gulerul întodeauna cu lustru, e cravata, e mărgăritarul ei, e batista de in alb din comisura buzunarului de la piept, și sînt mînușile impecabile. Un om cu miros a lavandă, un om porumbiel, un om construit din sidefuri și reflexele scoicii.

El face parte din seriile inefabile ale naturii, olecuță cum se zice pe la Bîrlad, olecuță ametist, olecuță porfir, olecuță matostat și ceva-ceva chiciură de micașișt. Elegant ca o lebădă și ca o chiparoasă, curat ca o crizantemă, ușor ca un fluture imaculat, discret ca o candelă înstelată de altar, poetul, văzut, auzit și pipăit e un model fericit izbutit pe care l-au zămislit muncile subtile și încrucișate ale pămîntului făcător de flori și ale cerului țesător

de azur, pentru căpătarea între noi, inșii vrajbei, ai urilor și răzbunărilor, a unui exemplar cu ceva într-însul de Iisus.

Nu mă pot gîndi la el fără să fiu copleșit de imagini matinale și de arome. El îmi evocă și argintul și libelulele, și lalelele, și liliacul, și chihlimbarul, și miresmele amărui ale unui ierbar de terapeut. Îl găsesc oriunde l-aș căuta, în rostirile frumoase ale vieții, în cuc, în mierlă, în iasomie, în cetirea de la Ioan, în strugurele urzit din zale tămîioase.

Dacă plugarul înfățișează pe ogorul lui nobleța supremă a neamului omenesc, l-aș alege din peticul lui de grădină, pe bardul Tutoveanu, deputatul cel dintîi pe lîngă Majestatea Sa Timpul, ca să-i ducă prinosul gîngăvelilor noastre într-un acatist de frîngere a inimii și extaz.

Aci, în cîteva slove omagiale, aș fi dorit să se cuprindă și ființa și poezia lui Gheorghe Tutoveanu la șaptezeci și cinci de ani. Făt-Frumos din lacrimă și rouă.

1947

ANTON PANN

> *« Poartă condei la ureche,*
> *Ca să-i zicem logofete. »*
> (Anton PANN)

Într-un an, odată, prin preajma primului mare război din ultimele două, fosta Societate a scriitorilor hotărîse să dea o agapă în onoarea unui mare eveniment. Societatea cîştigase printr-o strădanie personală primele fonduri importante, fără să mai cerşească de la bunăvoinţa capricioasă a guvernelor succesive, derizoriul bacşiş anual.

Sînt de atunci vreo patruzeci de ani trecuţi şi ceea ce se numeşte azi scriitor răspundea la o noţiune prea puţin aproximativă, cu toate că de la un folclor admirabil, ignorat de o protipendată de domnişori fals franţuzită, literatura românească atinsese, cu poezia lui Eminescu, un apogeu.

Trebuie spus că, deşi în răspăr temperamental, ca mai todeauna, cu colegii de meserie, comitetul, din care poate mi-aş aminti că fără să-l frecventez, făceam parte şi eu, m-a însărcinat, după ce încercase mai multe viori obosite, să redactez ornamental o listă de bucate literară . . . Se obişnuia stilul facil şi de o puerilitate senilă al schimonosirii epigramatice, în calificările acordate conţinutului farfuriilor şi paharelor cu băuturi.

Aveam nevoie şi de un desinator, care n-aş fi voit să fie pe gustul orişicui — şi l-am ales pe cel mai inteligent, mai cultivat şi mai puţin acceptat dintre toţi, pe mult regretatul tînărul Henri Sanielevici, ucis pe frontul din 1916.

— Să facem, dragă Sanielevici, un menu demn de o asociaţie de scribi, i-am spus. Un chenar pătrat de frunze înfăşurat într-o panglică de zigzaguri, pe lăţimile căreia să scrim cîte o sentinţă, cîte o vorbă, cîte un crîmpei de frază, de jurîmprejur.

Modelul nu era genial, ba era chiar destul de mediocru, parcă inspirat din felicitările de Anul nou ale factorilor poştali, tipărite cu bronz şi reprezentînd un porumbiel cu plic în cioc. Realizat cu creionul lui Sanielevici, el era mai mult decît interesant. Rămînea de găsit sentinţele necesare. Cinstea literară ne interzicea împrumuturi din limbile streine. Se impunea un text românesc.

În ce mă priveşte, selecţia era făcută. Pregătisem pe masă *Povestea Vorbii*, a lui Anton Pann. Dar încă îmi lipsea consimţămîntul desinatorului cu care e obligatoriu să fii de acord.

Am deschis cu băgare de seamă cartea lui Pann. Am citit ceva împreună, apoi altceva şi, în sfîrşit, am stat o noapte întreagă amîndoi, citindu-l şi recitindu-l pe Pann pînă la ziuă. Exploziile de rîs ale pictorului verificau sentimentul meu din belşug. El nu-şi închipuia că deasupra unui mormînt uitat, de şaizeci de ani, juca vîlvătaia unei comori îngropate. Am ales vreo sută de zicale, pe care le-aş cita cu însufleţirea din momentul culesului făcut, dar le-am pierdut.

Nu i-am citit Comitetului zicalele adunate, şi oaspeţii agapei, cu prozatori şi poeţi, au luat cunoştinţă de ele de-abia la masă. O întrebare circula printre camarazi: cine era autorul? Binevoitorii şi prietenoşii mă felicitau. Pizmaşii presupuneau că inscripţiile cu care îşi imaginau că am de gînd să mă laud, le furasem, ca un plagiator, din cine ştie ce literatură. Niciodată blestemata invidie nu-ţi permite, în concepţii şi idei, dreptul de primogenitură. Am lăsat masa să sofisticheze pînă ce

m-am încredințat cu de-amănuntul că le-am preparat colegilor, ca ultim desert, o rușine meritată. Am scos din buzunar *Povestea vorbii*, al căreia singur titlu e o bijuterie verbală, și le-am arătat subliniate cu roșu sentințele reproduse. Oameni de spirit, ei ar fi rîs inteligent. Dar nu erau oameni de spirit. Ca niște vinovați, ei au îngălbenit. Niciunul din intelectualiștii prezenți nu citise nimic din literatura obscurului cîntăreț de strană scrisă pe genunchi.

Anton Pann și Creangă se găsesc pe aceeaș linie, și în împrejurări sociale și artistice, la distanțe de sute de ani și de poști, aproape identică cu François Rabelais, autorul vestiților Gargantua și Pantagruel. La Rabelais și Creangă suculența condeiului, delicioasă, consistă mai ales în stil, în limbă, de aceea tîlmăcirea amîndorura îi decolorează și-i face searbezi, dovadă traducerea vechiului text rabelaisian în franțuzeasca modernă, cît și a românului nostru din bojdeucă. Facultatea de invenție a lui Anton Pann, într-o formă pe care el însuș o recunoștea, scriind în lăbărțarea grabei, inferioară intențiilor lui, e, relativ, copleșitoare; el scrie, aleargă, se frămîntă, se sperie hîrțuit între pasiuni rebele și nobile preocupări, terorizat de Zamfira lui, de nevestele altora, care toate au avut pesemne de ce să-l iubească la nebunie, fugind de la una la alta de frica unui bărbat, negustor de porci sau a unui boier înșelat, dintr-un dulap sau pe fereastră, săracul, pînă la bătrînețe. Și, ca Jean-Jacques Rousseau, mai avea și copii, mai mult sau mai puțin legitimi. Dar, ca Balzac, a murit decepționat că nu și-a găsit răgazul să-și revizuiască manuscrisele literare.

După un portret desinat cu fidelitate de penița altui scriitor, Barbu Delavrancea, Anton Pann era un bărbat tare frumos. Profilul lui fin, ochiul lunguieț și visător, buza întredeschisă ca pentru

o perpetuă sărutare, îi trădează inima amoroasă. Părul îi era lung, călugăresc.

Pann a scris de toate, pe lîngă literatura care-i face un loc însemnat între clasicii noștri. Căci năzdrăvanul nostru paracliser, dascăl, cîntăreț, compozitor și profesor de « parlaghie », a publicat pentru străduințele slujbei și ale învățăceilor lui tot soiul de cărți, originale sau compilate. Compozitorul în parlaghie scrie cu note culcate, fără portativ, înșirate unele după altele, ca niște cuneiforme și chirilice orizontale, pentru opt tonuri denumite « glasuri ». În ceasurile lui de secretă pocăință, dezmințită a doua zi de scăpărarea îmbietoare a ochilor verzi ai unei credincioase, prezintată la ușa altarului cu pomelnicul, prescura și lumănărica de acatist, Pann trebuie să fi cîntat adeseori în sine entifonul pe glasul al patrulea:

« *Din tinerețile meele*
Multe paatimi se luptă cu mine. »

★

« *De prin lume adunate*
Și iarăși la lume date. »

iată două stihuri, din substanța cărora pornește *Povestea vorbii*. Ele indică pe de o parte originile profunde ale acestei povestiri, și pe de alta, meșteșugul transpunerii din gura plugarului pe foaie de pergament, a înțelepciunii rafinate.

Un studiu asupra lui Pann, cu numele parcă predestinat, va avea sarcina să-i analizeze calitatea ironiei și satirei, susținute la nivel de la un capăt la celălalt al operei lui. Poate că trebuie adoptat, și în ce-l privește, acest neologism cărturăresc, rezervat pentru etichetarea, nițeluș pedantă, a unei construcții literare omogene, masivă de la temelie la vîrf. E vorba de un scriitor realizat integral și cu pasiune, și nu de un diletant, care,

alternînd meseria de protopsalt cu vocația, s-ar amuza, ca mulți dintre contimporanii noștri încă recenți, să-și adaoge o floare la ureche și să sîcîie o coardă maimuțărită.

> «*Mulți mari lucruri socotesc*
> *Și nici mici nu isprăvesc,*»

« Scriind îmi petrec vremea foarte dulce », spunea undeva omul care se îndulcea din toate și care putea foarte lesne, fără demonul interior, să rămîie lipit, ca o muscă pe altă linguriță, cu o dulceață mai apropiată de buze și limbă decît de minte.

Pann trebuie de-abia descoperit.

Optica dascălului bisericii Olteni, e ea și sentimentală oarecum, dar mai ales caricaturală. În felul lui, Pann a fost și un portretist, cu preferințe pentru grotesc. Citiți: *Ascultă, mamă Marghioală,* citiți *O văduvă-n vîrstă*:

> «*Bătrînă, zbîrcită,*
> *Cu doi dinți în gură, barbă ascuțită,*
> *Nas cît pătlăgeaua, la vorbă-nțepată,*
> *Cu ochii ceacîră, gura lăbărțată,*
> *Fruntea cucuiată, fața mohorîtă,*
> *Peste tot negoasă și posomorîtă,*
> *Umbla-ntunecată și tot înnorată,*
> *Nu o vedea nimeni să rîză vreodată.*»

Îmbelșugarea variată a moșului și strămoșului de natură să mire, și ea nu vine atît « de la lume » cum îi place lui să afirme, cît din izvoarele proprii, și snoavele și înțelepciunea lui se țin într-un stil, care-i numai al lui.

Pann scrie: « Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scoată cu acul și tot se isprăvește », și asta pe limba lui nevorbită în tîrg și în folclor.

« De scund este scund, dar nu-i dai de fund » e de Anton Pann, nu de altcineva, cît și «Omul

nu moare de cîte ori se îmbolnăvește » cît și « Omul nevoiaș se-neacă și pe uscat ». Cine a mai spus că « Găina ouă atunci cînd îi vine? ». Un profesor de literatură grăiește într-altfel; el zice « momentul de creație » sau « creativitatea ».

Mă rog, în treacăt, și alte mostre de plasticitate și stil: « La copacul căzut toți aleargă să taie crăngi ». În manieră cultivată, asta se exprimă cu « lovitura măgarului » și cu « ingratitudine ». Pann nu voia să fie un cultivat, făcînd abstracție de cîtă turcească, grecească și italienească știa. Dintr-unele adîncituri ale slovelor lui se zărește că el știa și mai mult.

« Te mîngîie cu ghimpi », « În față te netezește și în spate te ciopleşte », sînt ale lui Pann. Nici « După ce răstoarnă carul, atuncea vede drumul cel bun » nu poate fi expresia unui altuia. Nimeni n-a mai zis: « Lelea joacă pînă-n noapte, iar bărbatu-i e pe moarte », nici « Dacă m-am căsătorit, nu m-am și călugărit ».

Zice: « Au mîncat aguridă părinții și li s-au strepezit copiilor dinții ». Tot el zice cu mult înțeles, ca în toate aluziile și stîrniturile lui, că « Mărgăritarul stă în fundul mării și mortăciunea plutește pe deasupra apei ».

Poporul, pe care îl iubește — rădăcina lui — și care l-a răsplătit citindu-l, pe cînd lumea selectă și cărturarii ei se lepădau de el, ca de un răzleț vulgar, bun pentru băieții din piață, e unanim prezent în scrisele lui. Citiți și *Cucul și privighetoarea,* o fabulă în care estetul, cumpărător de valori examinate, e Măgarul cu urechea subtilă.

Temele lui nu ies, prin seria filiațiilor admise, din Esop, din La Fontaine, din Homer, din povestirile Seherezadei. Ele sînt neîntrerupt originale și noi. Un ilustrator va găsi întodeauna în sentințele, în morala și imaginația lui Pann, motive și pretexte proaspete și virgine. Tot el scrie: « N-aveai pară

de ac » şi « paşte vînt ». A tîlmăci în româneşte este la el « a români » o bijuterie. Vocabularul lui spune de un om, care se întristează, că se « melancoleşte ». A şovăi se zice în Pann: « a sta în două gînduri » şi cînd cu gîndul nu gîndeşti se zice: « gînd cînd n-ai ». Îţi plac astăzi participiul « înzîmbit », abreviaţiile nerefuzate de geniul limbii, ca « une », în loc de « unele ». Şi . . . unele rime, cînd prozodia lui Pann calcă exact ritmul, accentul ideii şi silaba, examinate astăzi sînt neaşteptat de bune.

Plăcută mult e sfiiala de sine, acea stare puţin întîlnită mai cu seamă la scriitorii de duzină şi sută, şi care dă artistului ceea ce se cheamă modestie, o sinceră şi cinstită modestie, şi-l împiedică de la înfumurare.

Desigur că dacă-i căutăm noduri în papură lui Pann, îi găsim cîte poftim, dar valoarea sîmburelui le face caduce şi insignifiante. Nici fînul nu se ia din stoguri cu furculiţa, nici porumbul nu se măsoară cu ţoiul şi degetarul. Şi vom ţine strictă socoteală de epoca în care înaintaşul nostru a trăit, tocmai ceea ce face din el un *primus inter pares* şi un clasic adevărat.

Anton Pann a trăit şaizeci de ani.

Pe mormîntul lui şi în curtea bisericii Lucaci din Bucureşti se citesc şi astăzi, cînd se împlineşte un veac de la pobreganie, versurile lui, scrise în vederea morţii săpate în piatră.

«*Aci s-a mutat cu jale*
În cel mai din urmă an
Care în cărţile sale
Se citeşte Anton Pann.»

1954

ION SLAVICI

După o absenţă de cîteva luni de boală, de la gazetă, a pomeni un om care a fost şi nu mai este, nu mi se pare discordant. În jocul de spital al vieţii, morţii alternează cu viii şi se prezintă în horă la braţ.

L-am cunoscut pe Slavici, de la om la om, de-abia într-o închisoare. Pînă atunci numai îl citisem. Se împlinesc treizeci şi şapte de ani: o existenţă . . . Slavici era obişnuit cu puşcăria, încă demult. El trăise epoca eroică a românilor ardeleni, din care am apucat şi noi un final. Rîndurile de studenţi ai liceului « Şaguna » purtau tricolorul cusut în şapcă, la fund, arătîndu-l cu sfială şi pe furiş în librăria Ciurcu, unde localnicii şi « regăţenii » se întîlneau la cumpărături.

M-aş feri să abuzez de cifre şi aproximaţii, însă în anul 1918 cred că scriitorul era în vîrstă apropiată de şaptezeci de ani, cărunt în bărbia de satir, tăcut, delicat şi cam scurt de statură. Şovăielnic în hotărîri, contrariat şi indecis. Deocamdată ni se alesese un domiciliu între baionete, la un hotel rău famat, unde odăile se închiriau cu ora. Ca să ne consoleze de o arestare sîngerată după spusele unuia din miniştri care venea din cînd în cînd să ne « vadă », « din afară », stăpînirea, conştientă de actul ei excesiv, închidea ochii şi ne lăsa să lipsim cîte două, trei zile din caricatura ei închisoare. Ba, o dată, ne-a oferit şi paşapoarte cu sfatul de a evada *in corpore*, în Bulgaria.

Iritat, « moşul nostru » Slavici, cu care simpatia noastră era în toate împrejurările solidară, a strigat în numele deţinuţilor că preferă să fie împuşcat şi că el nu-şi părăseşte ţara.

Tărăgănîndu-se detenţiunea şi hotelierul dorind să reintre în profesiunea întreruptă, deţinuţii au fost mutaţi într-o bună zi la penitenciar. Singurul rebel la o nouă fază de arest era Slavici şi el a trebuit să fie luat pe sus. La penitenciar, ni s-a dat cîte o celulă pe un coridor lung. Căzuse o iarnă cumplită. Sentinela dîrdîia de frig şi o auzeam în toiul nopţii, cu mîna îngheţată pe armă, murmurînd printre cucuvăile, îngheţate şi ele, « Sărac de maica mea! Ce ţi-oi fi făcut Doamne, să mă pedepseşti aşa? » Pe ferestruica uşii încuiate de gardieni, le strecuram soldaţilor degeraţi cîte o cană de ceai fierbinte, cîte o ţigară. Dar şi de la temniţă ne luam cîte o vacanţă acasă, de consolare.

Celula lui Slavici era dedesubtul coridorului de sus, pe pămînt. Iarna trecînd, el şi-a făcut un petec de grădină de zarzavat în pragul celulei lui. Cultiva minuţios ceapa, usturoiul şi pătlăgelele necesare. Pe cînd colegii lui de temniţă se adunau la pocher, cu cărţile uneori măsluite de un partener poet, la crîmpeiul lui de masă, Slavici îşi fierbea supa cotidian pe o feştilă cu spirt şi scria. Zece ore pe zi, nemişcat de pe scaunul lui, lucra hîrtia cu peniţa, imperturbabil şi egal cu sine. La cîte trei, patru zile, strînşi cu toţii în jurul lui, pe coridor, el ne citea o povestire nouă, ieşită din călimara lui, o schiţă, o nuvelă. Indiferent de calitatea manuscrisului, ceea ce avea însemnătate era faptul brut al muncii, dusă cu o regularitate umilitoare pentru camarazii de puşcărie mai tineri. Slavici nu suferea de nerăbdarea lor speriată şi nu era niciodată « plictisit » .Rădăcină ardeleană sănătoasă, el nu s-a văicărit niciodată că e nedreptăţit, asuprit şi închis, primind regimul temniţei cu bravură şi cu un surîs de senin optimism. Melancolia, vagul sufletesc, *spleen*-ul englez, descurajarea, care măcinau hibriditatea morală a celor mai mulţi pînă la tărîţe, îl făceau să zîmbească, sigur de tăria lui. Generaţiile cuprinse în durata personalităţii sale, ostenite la netimp, se denivelau, bolnăvicioase.

De altfel, Ion Slavici a fost, pe lîngă ceea ce se cheamă un caracter, în care putea să se refugieze şi să se păstreze intact, un erudit, informat adînc. Unele seri, petrecute laolaltă cu intelectualitatea mai multă sau mai puţină a închisorii, dovedea diversitatea agreabilă a inteligenţei lui de mare cărturar. Omul ăsta, mititeluţ, trăia într-o perspectivă a eului vastă, şi prezenţa lui de duhovnic între noi ne dădea tăria, la cei mai mulţi falimentară.

La un soroc fixat nu prea se ştia cum şi de ce, directorul închisorii, gătit ca de ceremonie, cu tresele de aur la chipiu şi paradînd din inele şi briliante, a venit să ne înştiinţeze că sîntem liberi. Slavici a refuzat să-şi lase celula, subt cuvînt că se simte bine şi aclimatizat. A fost nevoie de-o luptă de argumente. Un condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică îşi isprăvise osînda şi adus la penitenciarul central i s-a dat drumul pe poartă în costumul nou pe care şi-l pregăteau mîngîindu-l toţi marii osîndiţi. Bucuria i-a fost omului liber atît de neaşteptată încît emoţia l-a copleşit şi bietul om a fost găsit mort la cincizeci de paşi de puşcărie.

— Mai lasă-mă o zi şi o noapte, domnule director, să ruga Slavici, să-mi isprăvesc o nuvelă...

Directorul nu aflase încă ce era o nuvelă, nu ştia nici că Slavici era un Scriitor şi nici că a fi scriitor constituia o profesie acceptată, neprevăzută de codul menal.

1955

MESAJ CĂTRE CEHOV

De la piesa *Trei surori* jucată la București, cu neuitatul Gribov, n-ai mai avut nicio știre de la mine. Dă-mi voie să-ți mai scriu.

Pînă acum te cunoșteam de pe dinafară, adică din tipar, din cîte am apucat să te citesc, nu prea mult, dar de ajuns ca să te așez în iconografia mea. Fiecare zățuitor de cuvinte, mai mic sau mai mare (dimensiunile sînt numai verbale, niciunul neîntrecîndu-se din pudoare cu altul), fiecare își are asceza lui, schitul lui, bisericuța lui, catapeteasma mucenicilor lui literari, de care îl leagă o slăbiciune. Nu știu dacă îți place cît mie acest cuvînt, dar pe românește slăbiciune înseamnează dragoste și sentiment. Noi, acești vizitii de cuvinte, trăim într-un cor secular de glasuri, care răsună de cînd s-a pornit întodeauna și din care cîte o voce a tăcut, fără ca totuș să se piardă de tot; rămîne un ecou genial, încîntările ce nu se mai sting. Și nu-mi pare ciudat că în isonul tuturor altarelor cîntătoare, se amestecă accentele tuturor preoților poeziei, de la Homer pînă la dumneata și pînă mai încoace, pînă azi.

Am fost la dumneata acasă, la Moscova, și m-ai primit prietenește. E o casă roșie, așa cum o lăsaseși, de aceeaș culoare, patinată de vremuri, cu aceeaș intrare strîmtă. Bătînd cu inelul din deget în ușă, am tresărit. Pe scîndura ei, neatinsă era prinsă ca pe vremuri eticheta dumitale de medic,

o placă îngustă: Dr. Cehov. Pe acolo intrase cîte un bolnav sărac, fără îndoială, venit din depărtări să fie cercetat la piept de urechea doctorului bolnav și el, și slăbănog, și să-i ceară o tămăduire neștiută pentru sine.

Leacurile de suflet ți le da condeiul. L-am văzut pe masa de lucru, rězimat de călimara uscată, între două sfeșnice. L-am luat între aceleași trei degete cu care ai scris și dumneata, și nu-ți pot ascunde că și degetele mi-au tresărit. Îți plăcea să scri la lumînare. Vezi dumneata, ce ți s-a spus în fum de candelă și feștilă, cu pana, parcă-i mai bun decît ce se gîndește la becul de o sută wați, cu mașina de scris.

Surioara dumitale are nouăzeci de ani și ține custodia muzeului Cehov de la Yalta: ai aflat? Soția dumitale Knipper-Cehova a împlinit de-abia optzeci și patru și, în calitate de artistă a poporului, i se servește salariul Teatrului de Artă; acela care a jucat și la noi în București Iar acum, la Londra, se află „Balșoi Teatr". Nu știi, probabil, că s-au vîndut spectatorilor englezi, conservatori, lorzi și laburiști, toate biletele cu mult înnainte de premieră. Iubitule, toate neamurile pămîntului iubesc arta rusă.

Ți-aș mai spune că le-am făcut cîte o vizită mai tuturor contimporanilor, mai mult sau mai puțin ai dumitale, contimporani, dacă nu exact pe orologiu, prin preocupări și idealuri: ei aduceau în ghiozdanul cu manuscrise, fiecare cu semnul lui, făgăduiala epocii leniniste. Tolstoi, Gogol, Dostoievski, Pușkin, Gorki m-au primit cu aceeaș prietenie. Au binevoit să stea cu mine de vorbă. Tolstoi mi-a dat din grădina lui un buchet de *myosotis* pe care nevastă-mea le-a închis într-o cutie de mătase, pentru că floarea se cheamă «Nu mă uita».

Cum aș putea să uit atîtea prietenii și să nu le mărturisesc? În casa lui Gorki mi-a venit în brațe

o pisică. Poate că bunică-sa i-a stat şi lui pe genunchi.

Îmi dai voie, doctore Cehov, să mă socotesc şi eu pe măsura mea, prietenul dumitale şi al tuturor prietenilor şi ucenicilor dumitale?

Are să te bucure, cred, să ştii că la casa dumitale se înmulţesc pelerinajele cu flori, ale poporului sovietic; că în jurul mesei unde a iscălit în tinereţe Antoşa Cehonte, muncitorii şi intelectualitatea de azi, care au realizat revoluţia şi opera ei monumentală, citesc şi recită în auzul adunării scrisele dumitale.

1956

MIHAIL SADOVEANU

Nu cred că numai din egoismul vîrstei căderea din tronul literar al celui de al treilea mare Mihai, după un domnitor şi un rapsod, m-a cutremurat pînă a nu fi putut creiona săptămîna trecută, pentru el, care nu mai e el, un necrolog — urîtă vorbă de grai şi dicţionar. Mi-a cerut conştiinţa să îngăim în ultimele timpuri atîta proză atare, încît începea să mi se strecoare întrînsa impresia de cioclu.

La oştire, generaţia e contingentul. Din contingentul 1880 fuseserăm cîţiva mai mulţi, căzuţi cîte unul.

Eram în aceeaş tranşee cu el.

Deodată, drapelul fruntaşului s-a cernit, mutat în balconul Academiei. A rămas în rînduri un gol cu zăbranicul mototolit.

— Sadoveanu Mihai! a strigat de prin văzduhuri o voce selenară.

— A plecat! Iată-i stindardul. L-a furat dumneaei... cucoana cea cîrnă, cu ochii de găoci, care, nepăsătoare, trece pe dinaintea noastră în fustă murdară tîrîtă prin morminte. Doamna rînjeşte fără buze, făcîndu-ne şi nouă, rămaşilor singuratici din contingent, semn de întîlnire. Semuind pe mireasa se logodeşte pe furiş cu cei mai tineri dintre oameni, pizmaşă pe viaţa cu care se întrece să o biruie şi, neputincioasă, se răzbună pe bucu-

riile ei, strîngîndu-le în fiece cămin însuflețit de văpaia unei frumuseți.

Printre cireșii în floare canalia își ia mirii de braț, și-i duce, vals legănat, în cimitire.

Canalia știe să aleagă.

1961

II

Încă tremurînd în văzduhurile țării de miazănoapte, se mai aude vaierul clopotelor Dragomirnei, Voronețului, Agapiei și Putnei. Cîntarea lor legănată a întîmpinat trecerea prin codrii mînăstirești a harului despărțit de ființa ultimului nostru cronicar.

Una cîte una, asculți și căderea frunzelor de toamnă, cum se lăsau și pe slovele lui.

Aplecat din umeri, pe trunchiul retezat al cîte unui stejar cu ghinda îngropată acum patru sute de ani, povestitorul își împletea cu ele covoarele graiului moldovenesc. De prin pătura de frunze ruginie așternută la poalele pădurii țîșnește și greierele amintirii, *Kri-Kri:* cînd am citit întîia pagină a lui Mihai Sadoveanu?

Să fi fost cam între anii 1900 și 1903. Și să tot fi avut și eu vreo douăzeci și doi de ani. Lipsindu-mi o încăpere de singurătate și colțul de masă pentru caligrafia literei mai bine ghicite, mă oprisem în tihna unei chilii de paraclis. Începuse să se trezească o apucătură, de care nu s-a mai putut lepăda condeiul nici pînă la vîrsta veche a zilelor noastre.

La Panciu, prietenul de todeauna, entuziast, generos și bun camarad, Nicu Cocea, fusese numit judecător de pace. Mi-a dat o toamnă de odihnă la gazda lui, o bătrînă preoteasă, într-o casă de șindrilă. Tînărul magistrat judeca procesele boie-

rilor moșieri cu țăranii, dînd, fără șovăială nici greș, dreptate numai celor ce aveau dreptul la ea, țărănimii. Era pătat încă de la început în opinia proprietarilor, arendașilor, prefecților și ministerelor, în mîhnirea unanimă că un fiu de general regesc nu putea face pe placul stăpînirii, că nu denunța pe săteni cînd cîrteau, că nu da pedepse plugarului și sărăcimii. Sfintele acuzări ale jandarmeriei, Cocea le anula în ședință. Nesimțitor la presiunile Excelențelor, a șefilor, a unchilor, a deputaților și a personalităților din preajma Majestății Sale, învoite să tempereze avîntul tînărului jude, indiferent și la făgăduieli și la amenințări.

În gospodăria preotesei, Cocea își improvizase la Panciu o schiță de gospodărie personală. Pe un petec de bătătură îngrijea de un șir lung de stupi. Belgianul Maurice Maeterlinck, contimporanul poetului Emil Verhaeren, tocmai scosese o carte seducătoare, *Viața albinelor (La vie des abeilles)*. Alături, Cocea încerca o cultură de *soia*. Fanaticul apostol și propagandist al plantei japoneze, chimistul doctor Robin, îi atribuia sumedenii de virtuți, chemate să îndestuleze plugărimea flămînzită cu banița de mălai plătită moșiereselor în muncile unui an întreg de sudoare cu sînge. Boaba rotundă ca mazărea a noului soi de fasole, avea să dea lapte, cafea, brînză și unt, în speranța că ar mai putea să producă, poate și zahăr, țigări și chibrituri. Totuș, pînă la urmă, izbutind să dea undelemnul aflat de cîțiva ani, astăzi, în comerț.

În casa lui Cocea s-a ivit o altă simpatică mare surpriză. Dormitorul, o vastă încăpere cu două paturi de campanie, era paradisul șoarecilor mărunți, domesticiți până la colegialitate și prietenie. Ni se suiau în așternut, ne gîdilau pe la ceafă, îi prindeam în cămașă. Ne ronțăiau firimiturile la masă. Cenușii roșcovani, albi și bălțați, frumoșii lor ochi inteligenți scăpărau ca niște bijuterii în fugă. Spațiul de podină dintre paturi era o arenă de alergări. Oaspeții noștri practicau toate sporturile, familiarizați cu ele: capra, pirueta, fusul, toboganul, datul peste cap și mingea. Erau la îndemîna și îndelăbuța lor coșurile cu struguri, pere și prune cumpărate pentru Nicu dimineața, la răspîntia tîrgului, de către aprodul judecătoriei.

Între albine și șoareci, apăruse *Sămănătorul* lui Iorga care introducea în literatura pseudo-sentimentală de pînă atunci, cojocul, ițarii și opincile unui naționalism, justificat la început ca o protestare oportună împotriva unui ciocoism franțuzit la « *Moulin Rouge* » și degenerat cu timpul chiar pînă la abjectul asasinat degradant al naivului mare profesor.

Într-o seară la cină, Cocea adusese un număr al noii reviste. Răsfoindu-l împreună la lumina fumurie a unei lămpi de petrol, l-am descoperit pe Mihail Sadoveanu, într-o schiță de neașteptat începător.

— În sfîrșit! — zise Cocea sărind de pe scaun.

Acest « în sfîrșit » anunța un început. Începea noua proză românească.

1961

CREANGĂ

Căl chema și Ion parcă ți se tulbură auzul și dispare unicitatea. Floarea e floare. Copacul e copac și tovarășii animali de viață ai omului, nu suferă să aibă generic două denumiri. Calul e calul, boul e boul, cîinele-i cîinele.

Povestitorul moldovean e un singur Creangă, Creangă. Existența lui nu o mărturisește buletinul de naștere dar pagina din literatura scrisă de mîna lui binecuvîntată, ivită din neguri și neștiut, acum o sută douăzeci și cinci de ani, la Humulești. În Cartea cărților răsfoită, o pagină întreagă de pergament e a lui Creangă, cei care au mai scris într-însa de la Facere la Apocalips și de la Albéric (al unsprezecelea veac) pînă la noi, numească-se în toate limbile orișicum. Pentru că de la stele pînă la garoafa de colea, din ulcica de pe masă, viața e vasală morții, i-a fost scris (dincolo de cărți), asemenea scris neputînd niciodată să fie corectat sau șters, i-a fost și lui Creangă scris să moară, acum șaptezeci și trei de ani, în 1889, cînd începusem și eu, copil, săl citesc pe frînturile din Cartea de Citire, pe apucate. Anul morții lui nul mai pot uita și din pricina unei coincidențe cu Eminescu; unicul și el, și prieten de inimă cu povestitorul.

Pe la vîrsta de nouă ani, nu aveam impuls nici împrejurare să fi aflat de poetul codrului legănat, dar numele lui mi-a intrat în auz, păstrat cu accentul de atunci.

A trecut pe stradă, pe lîngă mine, cu pasul zvăpăiat, un chipeș bărbat grăbit, cu gulerul cămășii descheiat și cu focuri în ochi. Am auzit o voce zicînd: « Uitel pe nebunul de Eminescu! » Atît reținuse un dobitoc de cititor din semenul lui Goethe, boala nebuniei de care nul crutase destinul. De altfel, o evocase ca o ticăloșie într-o epigramă, a căreia poantă proastă era cinică, o insultă, și un poet disprețuit pe drept cuvînt de atunci încoace. El pălmuia cu bravura lașității un om în lanțuri închis în temnița suferinței lui, neputincios să răspundă. Asemenea vitejii s-au repetat și în alte cazuri, mai apropiate de noi, cînd adversarul, mut atîta timp cît îi puteai reteza pofta nemerniciei, așteaptă să te lovească jubilînd, pe patul de spital ori la închisoare.

Publicul a știut să pedepsească asemenea înscrieri la celebritatea căutată cu orice preț chiar al infamiei, refuzîndu-i orice audiență.

O întîmplare, fără să pară stranie, ciudată, a făcut ca minunatul povestitor să poarte haina preoției. Pare ciudat într-adevăr, că strana și altarul au dat la noi, începînd cu Dositei, Antim Ivireanul și Anton Pann o seamă de valori proeminente. Ar fi de ajuns citarea lui Agârbiceanu și Gala Galaction. O mînăstire janseistă, ca Port-Royal, a dat literaturii universale un spirit de înălțimea lui Blaise Pascal, unul din întemeietorii adînci ai scrisului francez și al gîndirii lapidare.

Numeri pe mînă cîte altitudini de mare frumusețe a putut atinge omul într-o singură viață. Creangă mi-a căzut pe degetul cu veriga de aur. . .

1962

ION AGÂRBICEANU

29 mai

Ascult la telefonul meu vocile clopotelor din Cluj, confundate cu şoapta emoţionată a confra-telui de la *Tribuna*, Alexandru Căprariu, care-mi loveşte inima subit cu spusa că Ion Agârbiceanu a murit.

Va să zică a dispărut şi el... Va să zică basmul vieţii trăite-i adevărat mereu: cîte unul trebuie să piară toţi...

De la vechiul povestitor dispărut primisem de curînd o scrisoare.

Unde să-i răspund şi cum să-i răspund? Îmi cere o lacrimă condeiul dar slova lacrimilor nu se cunoaşte pe hîrtie. Ce pot face mai mult decît să-i dau fierbinte drumul în gol?...

1963

ADRIAN MANIU

Cred că era prin 1913, în război — primul război — prefaţă la celelalte două următoare, calificate în Istorie de mondiale. Era în timpul guvernului Titu Maiorescu, critic literar (vezi « Junimea », care lepădîndu-şi tichia de *Magister dixit* arborase bicornul diplomatic.

S-a întîmplat în balul mascat al istoriei, că ori de cîte ori jobenul s-a schimbat la garderobă cu chivăra decorativă sau cu chipiul şi jobenul, a rămas pe hartă, mai imediat, mai devreme sau mai tîrziu, semnul unui punct catastrofal. Inteligenţa politică luînd forma aşa numitului *fler*, de la ogari, actele de guvern se realizau, la noi, mai mult cu nasul.

Orişicum, sînt vreo cincizeci de ani de atunci.

Întors de curînd acasă, dintr-o lungă peregrinare, lucram profesional, în lipsă de altă treabă, pentru coşniţa căsniciei, la un cotidian de seară, proprietatea unei disidenţe de partid latifundiar, crăpat ca un dovleac răscopt, în mai multe rupturi: carpistă, marghilomanistă, cantacuzină, takistă etc. Fraţii prin degenerescenţă colectivă, vitregie sau avort, îşi scoteau unii altora ochii cu condeiele de presă. Redacţia gazetei complexă, calităţi şi discordanţe a durat pînă la risipirea ei provocată de două acte urîte, cu consimţămîntul şi din impulsul patronilor politici, asociaţi la ele, nevăzuţi însă ştiuţi. Improvizaţia hibridă număra, ca promi-

scuitatea *Azilului de noapte* al lui Gorki, o seamă de evadați din viață, refugiați, mai mult sau mai puțin mușcați de soartă; un filolog amator, un financiar subiectiv, doi filosofi în controversă, ad-vocați, diletanți, critici, demagogi, dar și talente adevărate. Un poet pasager, recoltat în drum, era în stare să scrie cîte șase articole indescifrabile pe zi, în două ore, fără să trădeze gramatica și contradicțiile dintre subiecte.

Pretextînd lipsa de domiciliu, un fost căpitan, încă în uniformă, transformat în reporter de « fapte diverse », dormea în redacție pe o saltea de colecții, scotocind noaptea prin coșurile de biurou și ducînd zilnic la Siguranța Generală, manuscrise, frînturi, corecturi și scrisori primite de redactori...

Dar iacătă că apare un vizitator neașteptat. Bătînd sfiios în ușe și salutînd redacția colectiv. Un tînăr șovăitor în călcîie pe parchetul dintre mesele de lucru ne impresionează deodată pe toți. Fruntea lui, pieptănată stufos, părea neo-bișnuit de largă. Necunoscutul purta subsuoară un teanc de petice ieroglife, de format inegal, grămădite în scoarțele unui caiet de școală. Vorbea limbile străine. Dezordinea de boemă inteligentă a foilor și a ținutei ni l-a făcut imediat tuturor simpatic. După plecarea lui, delicat politicoasă, s-a dat citire cu voce tare zdrențelor manuscrise, întrerupte la lectură de o punctuație încîlcită și de încolăciri de idei și fraze, tremurate.

Tînărul era poetul Adrian Maniu și chirilica lui mărturisea admirabila poezie a unui mare talent. El anula dintr-un condei, toate categoriile de poeți toboșari și trîmbițași, iritați de o nepu-tință limbută.

Sînt, va să zică, de atunci cincizeci de ani...

Bună vestire pentru cititorii de poezie adevă-rată, de poezie poezie: manuscrisele lui Adrian

Maniu sînt la tiparul Editurii, care le-a dat de curînd plăcerea să citească și poezia lui Octavian Goga. Cine mai poate minți că Republica Poporului Românească, nu are toată nobila ei solicitudine pentru artiști, salutată pretudindeni în lumea gînditoare?

Pana lui Adrian Maniu e dintr-aceelea ce nu îmbătrînesc, pe cînd altele, mai tinere la vîrstă, cad în caducitate precoce și desuet.

1964

TUDOR VIANU

Dimineață cenușie... Un presentiment de în-tristare, parcă, filtrează printr-al doilea cenușiu, al perdelei.

Îmi intră Paraschiva în chilie și-mi pune palma deschisă pe creștet, cum fac și eu cu prietenii mei cîinii, cînd mă duc să-i împac cu așteptările deopo-trivă de mîhnite și pentru semenul lor cu cravată.

Oftează și tace.

— Simt că tu mi-ascunzi ceva...

Paraschivei i se umezesc ochii...

Într-adevăr...

Către prînz, în săptămînalul condus de confra-tele Ivașcu, citii că Tudor Vianu s-a prăpădit... O zvîcnire a inimii, vulcanică, l-a prăbușit din verticală: o verticală, piatră cu piatră, relief după relief și mozaic pe mozaic, pînă la ultimul capitel în acantă.

— Domnule Vianu! Niciun răspuns...

Au căzut florile pomilor, zilele și nopțile peste el...

Iată că poetul Bănuță, directorul Editurii pentru Literatură, îmi aduce o carte apărută prin osîrdiile sale: Tudor Vianu. *Arghezi poet al Omului* (vai mie!). M-am sculat de la lucru, șovăind și eu pe oblica mea verticală, ca să primesc, îndurerat și mut, mesajul de mărturisire de dincolo de lume.

Mă uit uimit pe fereastră, cît de mult cer se întinde peste atît de puțina noastră viață.

— Iubite Domnule Vianu!... Nimic.

S-au isprăvit un om ales, o chemare, o melan-colie, o eleganță...

Se aude dangătul înnecat în depărtări al unui clopot, pierdut și el...

1964

GOGA

Nu aş prea vroi să mă repet dar la Goga m-a emoţionat, pentru că i-am cunoscut generozitatea, nu omul politic şi social, ispitit ca şi alţii cîţiva de o dictatură personală, nici chiar literar, ci omul *Om*. Colegul, prietenul, camaradul, n-au lipsit niciodată din Goga şi el s-a dăruit tuturora ca niciunul din semenii lui de condei, din nefericire flămînzi de sine şi duşmănoşi sau cel puţin nepăsători.

E vorba de talentul adevărat, nedespărţit niciodată de omenie, nu de aparenţele înşelătoare, cultivate de un criticism superficial, chiar atunci cînd par pornite din sincerităţi, deobicei calculate sau din nerozia sublimă.

L-am văzut pe Goga în similitudinile lui de triumf, ademenit de spiritul dictatorial şi exclusivist, care a precipitat două ţări contaminate de fascism în catastrofă. L-am văzut în căderile lui în gol. De două ori s-a făgăduit definitiv manuscriselor literare, şi n-a putut să se ţie de cuvîntul dat, ademenit de influenţele partidelor guvernante sau opozante, nerăbdătoare să aibă în conducerea lor un ardelean de marcă. Mai tîrziu, au încercat să-l facă ardelean pe Camil Petrescu, dîndu-i o catedră la Timişoara. Agentul libăruş era diaconul Avram Imbroane.

Goga putea să lase mai mult în arhivele literaturii decît a lăsat. Păcat! Păcatul nu-i chiar al lui

dar al vremii de harababură, de învierşunări şi contradicţii extreme, fără nicio altă speranţă, venită de la ţăranii lui masacraţi de Averescu în 1907 sau de la muncitorimea din temniţă şi lanţuri.

Nu e meseria noastră interpretarea şi analiza versurilor lui Octavian Goga. Concret şi elocvent e un singur lucru: ele se citesc şi azi cu aceeaş patimă şi dragoste din momentul primelor lui antologii. Intuiţiile publicului ţin locul de orice critică silabisită şi comentarii alambicate.

1966

OSCAR WALTER CISEK

Ajungîndu-mă vestea morții acestui perpetuu tînăr mare erudit germanic, născut în România carpatină de apus, au suspinat în condei patruzeci de ani. Pe cîte undeva ne amestecasem cerneala împreună. E mult de atunci dar uitîndu-mi memoria inima l-a ținut cu dragoste minte.

Îl pierdusem din vedere. L-am regăsit la Viena în ziua premiului Herder. Ne-am reîntîlnit în Casa scriitorilor vienezi, și întors în țară n-am contenit să mă gîndesc la eleganța sensibilităților lui de poet autentic.

Se zicea pe vremuri că un bărbat foarte distins, era un « domn ». Cu toată noua terminologie a politeții au fost și mai sînt cîțiva tovarăși domni. Îi cunoaștem cu toții pentru ținută și extrema delicatețe personală. În toată lumea pe unde călătoresc sînt primiți ca domni. Asta vine odată cu omul, de la născare. Îl simți numaidecît pe domn, încă din exterior. Cînd îl aprofundezi, ai face din el o icoană. Îl vezi, e domn. Ai nevoie de el, e domn. Domnul vine dinlăuntru, din adînc.

De aici încolo rămîne din Oscar Walter Cisek, o amărăciune: un mormînt.

Pune, condeiule, o lacrimă pe numele lui săpat într-o lespede albă de marmoră statuară.

1966

I. C. VISSARION

Se împlinesc cincisprezece ani de la moartea scriitorului țăran autentic, I. C. Vissarion, uitat de toată lumea, pentru că n-a fost niciodată nici cap de listă, nici bărbat politic al cîte unui partid agreat de protipendadă a cărei stăpînire i s-a părut a fi, pentru țară, o încremenire pe loc. Va veni odată ziua în care se va examina, fără mici și mari monopoliști, valoarea cîntărită a scriitorilor de circulație, puși la locul cuvenit.

Mă întreba odinioară Octavian Goga, ce părere aș avea despre un prozator, cel mai superlativ elogiat de o critică intimidată. I-am răspuns:

— Cui trebuie să adresez părerea mea, ministrului numit de curînd, sau confratelui? — fiecare fiind situat la un diapazon contrariu.

— Mi se pare că n-ai fost niciodată la mine la Ciucea. Din pridvorul conacului mă uit, în fiece seară, la întoarcerea vacilor de la pășune, fiecare purtătoare de o saca de lichid inexprimabil în literatură. De-a latul șoselei s-ar fi zis că cireada s-a apucat de scris, cu punctuația necesară, din cînd în cînd, a unei plăcinți. Am impresia că citesc proza colegului de literatură. Atîta părere am despre ceea ce voiam să te întreb.

Mai erau de față cîțiva de-ai noștri, care s-au umflat de rîs. Nu se așteptau ca poetul să profeseze o părere atît de materialistă despre prozatorul trîmbițat.

Goga se oprise definitiv la proza lui Vissarion, a cărui evlavie pentru pămînt, viață și om avea și alți prețuitori.

Cum a putut să fie uitat de editori acest adevărat tîlmaci de suferință al plugarului răbdător? Să li-l aducem aminte, măcar cu această vinovată întîrziere.

Acasă, pe la Costeștii din Vale, au rămas, după știrea mea, o sumedenie de manuscrise, peste care zace, probabil, rogojina uitării.

Vissarion a scris mult, ca și alți mînjitori frumos ai hîrtiei.

Vissarion a trăit între tîrnăcop, lopată și manuscrise, fără veleități, fără ambiții nepotrivite cu condeiul, și nu s-a mișcat dintre țărani. O singură dată a cerut și el ceva; o sfoară de țărînă pentru experiențele lui tehnice și agricole.

Trebuie adaos că Vissarion era și un inginer înnăscut, și un ins de factură universală. El avea în proectele lui, pierdute pe undeva prin mucegai, zeci de mașini destinate să îndestuleze lumea de la sate.

Am fost prieteni cu Vissarion toți cei din preajma lui Gala Galaction.

Care au fost lecturile lui, nu știu, însă erau variate și fundamentale. El era medicul satelor dimprejur, și în complexitatea personalității lui cunoștea bine chimia și tot ce s-a gîndit pînă la metempsihoză. Mă surprindea uneori cu mărturisiri ciudate, visările din somn traducîndu-le în lucruri vii și adevărate. Adeseori m-a surprins cu preștiințele lui, trăind în două lumi și două metode, plugar acasă la el, și fantastic în gîndirea lui. Mi-a spus de mai multe ori, cu tonul confidenței, că într-altă viață el ar fi fost preot, și era de fapt și în viața trăită la Costești, un preot bun sfătuitor, cercetat pentru soluția problemelor complicate.

I. C. Vissarion e unul de-ai noștri, un rumân de mare calitate, care trebuie înviat din morți, dimpreună cu caietele lui risipite.

După deces, un deces de toate zilele, de om muncit și neluat în seamă s-a găsit cîte un mintos care să insulte și omul și literatura lui.

Am uitat multe lucruri mari. Ne trebuie un curs universitar despre uitarea de multe ori totală de noi înșine. Cît o să mai dureze uitarea de sine? E pata neagră, aruncată uneori și de multe ori peste biata noastră țărișoară și peste tradițiile noastre.

Să ne felicităm că dintre noi, ca să nu zic dintre noi toți s-a ridicat o conducere lapidară de-aci încolo în fruntea poporului nostru de mult așteptată care n-a uitat, și nu uită, și nu va uita.

Scriitorul I. C. Vissarion n-a avut parte cel puțin de o placă amintitoare tencuită pe casa lui, pentru a fi citită de săteni și de trecătorii prin fața bietei lui grădini, unde a visat, a iubit și a cinstit neamul din care face parte. La final să ne mai aducem aminte și de atitudinea de cetățean luminat în timpul duratei boierești.

I. C. Vissarion e un premergător al răscoalelor din 1907.

1966

TREI DISPARIŢII AMARE

Ca trăznetul şi furtuna se iscă uneori şi moartea din senin. Cam în acelaş timp au pierit dintre noi trei valori adevărate: doi poeţi şi un tragedian.

Într-o dimineaţă de aşteptări virginale ţi-ai ridicat perdeaua şi vezi în dreptul ferestrei trei morminte...

Iancovescu a făcut din teatru poezie. Alfred Margul Sperber era un mag al poeziei româneşti. Cu Sorbul teatrul neînsemnaţilor Bucureşti a intrat în poezia universală. I-am cunoscut pe cîteşitrei. Aş căuta trei calificative demne de aceşti artişti de mare har şi mi-e ruşine să mărturisesc că n-am ajuns la ele.

Cu Iancovescu făcuserăm o înţelegere îndrăzneaţă, eu să-i dau o piesă nouă în fiecare lună şi el să o joace deasemeni. Înţelegerea n-a putut fi realizată dar dintr-însa a ieşit un teatru nou: Teatrul Mic. Am fost amîndoi naşii acestei noutăţi acum vreo patruzeci de ani. În ce priveşte pe Ion Iancovescu îmi permit să-mi fac un merit din singurul petec de proză ce s-a scris într-un moment de hulă dramatică generală pentru el.

Sperber aduce în literatură ceva din geniul poeziei universale, iar în Germania se bucura de un prestigiu care-l punea alături de valorile clasice ale literaturii lui Schiller.

Sorbul a fost pus în evidenţă de un critic literar de clasă inferioară.

El se ivea din necunoscut într-un timp de panică literară dramatică cînd înnafară de Caragiale, de Davila şi Ronetti Roman scena românească era departe de a fi naţională. Individualitatea lui acoperă şi azi cea mai mare parte a repertoriului nostru.

Moartea care pîndeşte orbeşte să secere trebuie împiedecată în drumul ei în zigzag, de tineretul noilor talente aşteptate de publicul nerăbdător. Mai pe tăcute, mai cu sfială, aceste talente, mai mult sau mai puţin exprimate există şi vor contribui la evoluţia din ce în ce mai afirmată a literaturii dramatice.

1967

ION VINEA

Cînd intervine cîte o pauză a lipsei de contact mai îndelungată, îţi aduci aminte de cîte un prieten cu care ai trăit intelectualmente o mare bucată de timp — fără să fi băgat de seamă că el murise încă de mult.

La ziarul *Seara* se stabilise un fel de a gîndi în exprimare altfel decît era obiceiul. Unii redactori literari căutau o formă nouă a scrisului în expresie şi vocabular. Nu ştiu dacă mai e vreunul din ei în viaţă. Cred că în majoritatea lor au fost precipitaţi în abisul morţii.

Într-un fel sau altul erau toţi inovatori. Unul din ei şi cel mai bizar îndrăzneţ a fost Tristan Tzara care a consternat Parisul artistic cu un aşa numit *dadaism* pe care l-a şi renegat în cele din urmă. Cei mai personali însă dintre ei au fost Adrian Maniu şi Ion Vinea, pe numele de familie Iovanache.

Ultima întîlnire mentală cu Vinea s-a petrecut acum vreo patru ani, cînd mi-a şi împrumutat o carte polemică a lui Léon Daudet cunoscut în străinătate din campania furibundă dusă împotriva medicilor francezi *(Les Morticoles)*.

Ion Vinea prins la încrucişarea unui soi de simbolism şi « decadenţă », s-a scuturat de influenţe intrînd în inspiraţia tradiţiei româneşti. Presa a trebuit să suporte o atitudine aş zice revoluţionară şi finalmente de voie, de nevoie, critica a trebuit să-l accepte. Cititorii de literatură aleasă făceau cunoştinţă cu un condei rafinat şi cu o minte de mare fineţe.

În ce mă priveşte nu pot şovăi să spun că l-am iubit şi admirat.

O datorie a editurilor atît faţă de scriitor cît şi faţă de limba românească este să nu lase ascunsă moştenirea aşa de recentă a manuscriselor lui Vinea, cu atît mai mult cu cît o mare parte din ele cuprind o valoroasă contribuţie la publicistica noastră. Datorie şi obligaţie certă atît morală cît şi materială.

Morţii trebuiesc inviaţi din ţărîna lor de aur. Uitarea lor ne acuză şi e o jumătate de moarte pentru clasicismul naţional.

1967

NOTE BIBLIOGRAFICE

MORȚII: *Adevărul*, an. 61, nr. 17029, 2 decembrie 1947, semnat T. Arghezi.

TH. CORNEL: *Viața socială*, an. II, nr. 2, februarie 1911, semnat Tudor Arghezi.

SCRISOARE DESCHISĂ LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *Facla*, an. III, nr. 24, 16 iunie 1912, semnat T. A.

II: *Bilete de papagal*, nr. 130, 8 iulie 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Rousseau.*)

I. L. CARAGIALE: *Viața Românească*, an. VII, nr. 9, septembrie 1912, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pentru Caragiale.*)

II: *Seara*, an. IV, nr. 1577, 10 iunie 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cuvinte pentru Caragiale.*)

III: *Adevărul*, an. 61, nr. 16882, 12 iunie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Caragiale.*)

IV: *Gazeta literară*, an. IX, nr. 430, 7 iunie 1962, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Caragiale.*)

V: *Gazeta literară*, an. IX, nr. 431, 14 iunie 1962, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pribeagul Caragiale.*)

MIHAI EMINESCU: *Facla*, an. III, nr. 38, 22 septembrie 1912, semnat Block-Notes. (A apărut cu titlul: *Păduchii lui Eminescu.*)

II: *Seara*, an. IV, nr. 1583, 16 iunie 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Admiratorii . . .*)

III: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 418, 21 iunie 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Eminescu.*)

IV: *Secolul*, an. I, nr. 10, 17 aprilie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ce te legeni?.*)

V: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 716, 26 august 1934, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Poetul Eminescu.*)

VI: *Conferință* ținută la 27 februarie 1943, la Ateneu, tipărită la Editura Vremea, 1943, și Editura Eminescu, 1973. (A apărut cu titlul: *Mihai Eminescu.*)

VII: *Tribuna*, an. VIII, nr. 3, 16 ianuarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *La steaua care-a răsărit.*)

PANAIT CERNA: *Seara*, an. IV, nr. 1149, 28 martie 1913, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Moartea poetului Cerna.*)

II: *Seara*, an. IV, nr. 1151, 30 martie 1913, semnat A. (A apărut cu titlul: *Cerna.*)

ST. O. IOSIF: *Seara*, an. IV, nr. 1234, 24 iunie 1913, semnat T. Arghezi.

II: *Seara*, an. IV, nr. 1317, 15 septembrie 1913, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Împămîntenire.*)

ILARIE CHENDI: *Seara*, an. IV, nr. 1237, 27 iunie 1913, semnat T. Arghezi.

II: *Hiena*, an. II, nr. 12-13, 12 septembrie 1920, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *În umbra lui Ilarion.*)

MARC A. JEANJAQUET: *Seara*, an. IV, nr. 1240, 30 iunie 1913, semnat T. Arghezi.

CEZAR BOLIAC: *Seara*, an. IV, nr. 1417, 24 decembrie 1913, semnat T.

FELIBRUL: *Seara*, an. IV, nr. 1497, 18 martie 1914, semnat T. A.

MIHAI CODREANU: *Seara*, an. IV, nr. 1561, 25 mai 1914, semnat T. A.

POMPILIU ELIADE: *Seara*, an. IV, nr. 1566, 30 mai 1914, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Om de țărînă.*)

CEI DE AZI: *Seara*, an. IV, nr. 1593, 26 iunie 1914, semnat T. A.

EMIL GÎRLEANU: *Seara*, an. IV, nr. 1602, 5 iulie 1914, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Frunze negre.*)

MIRCEA DEMETRIAD: *Seara*, an. IV, nr. 1674, 15 septembrie 1914, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Mormîntul lui «Mircea».*)

D. ANGHEL: *Cronica*, an. I, nr. 1, 12 februarie 1915, semnat T. A.

II: *Adevărul*, an. 60, nr. 16734, 5 decembrie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *D. Anghel.*)

ALEXANDRU DAVILA: *Cronica*, an. I, nr. 9, 12 aprilie 1915, semnat T. A.

GALA GALACTION: *Cronica*, an. I, nr. 17, 7 iunie 1915, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *G. Galaction.*)

II: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 378, 3 mai 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gala Galaction are cincizeci de ani.*)

III: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 428, 3 iulie 1929, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Premiul părintelui Galaction.*)

IV: *Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gala Galaction.*)

V: *Contemporanul*, nr. 12 (754), 24 martie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Drept necrolog. Galaction.*)

VASILE ALECSANDRI: *Cronica*, an. I, nr. 29, 30 august 1915, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *Mirceștii.*)

II: *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 509, 7 septembrie 1930, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Vasile Alecsandri.*)

CONSTANTIN MILLE: *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 324, 20 februarie 1927, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul*, an. 61, nr. 16792, 19 februarie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Const. Mille.*)

N. SANIELEVICI: *Cronica*, an. I, nr. 47, 31 ianuarie 1916, semnat A.

C. A. ROSETTI: *Cronica*, an. II, nr. 70, 12 iunie 1916, semnat T. A.

TOMA FLORESCU: *Hiena*, an. II, nr. 19, 31 octombrie 1920, semnat Un magazin de paltoane, pt. conf. T. A.

BEETHOVEN: *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 329, 27 martie 1927, semnat T. Arghezi.

LÉO BACHELIN: *Țara noastră*, an. VIII, nr. 20-21, 12 iunie 1927, semnat T. Arghezi.

G. TOPÎRCEANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 3, 4 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

II: *Bilete de Papagal*, nr. 2(479), 1937, nesemnat. (A apărut cu titlul: *G. Topîrceanu*.)

OTILIA CAZIMIR: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 4, 5 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul literar şi artistic*, an. XIII, nr. 704, 3 iunie 1934, semnat Cocò, pt. conf. T. Arghezi. (A apărut cu titlul *Biletul lui Cocò*.)

III: *Iaşul literar*, an. XV, nr. II, februarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Jupîniţă Cazimir*.)

MIHAI PĂŞCANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 6, 7 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

N. N. BELDICEANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 14, 17 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

URMUZ: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 16, 19 februarie 1928, semnat T. Arghezi.

HENRIK IBSEN: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 47, 26 martie 1928, semnat T. Arghezi.

GEORGE RANETTI: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 80, 9 mai 1928, semnat T. Arghezi.

ION DRAGOSLAV: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 81, 10 mai 1928, semnat T. Arghezi.

JEAN ZAHAREANU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 96, 30 mai 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Cocò la Jean*.)

II: *Adevărul literar şi artistic*, an. XI, nr. 622, 6 noiembrie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Jean Zahareanu*.)

ARHIBALD: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 158, 10 august 1928, semnat T. Arghezi.

LÉON TOLSTOI: *Adevărul literar şi artistic*, an. IX, nr. 405, 9 septembrie 1928, semnat T. Arghezi.

PĂRINTELE ABRAMESCU: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 205, 4 octombrie 1928, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Preotul Nicolae Abramescu*.)

II: *Adevărul literar şi artistic*, an. X, nr. 579, 10 ianuarie 1932, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Părintele Abramescu*.)

SABIN DRĂGOI: *Bilete de Papagal*, an. I, nr. 206, 5 octombrie 1928, semnat T. Arghezi.

N. D. COCEA: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 308, 6 februarie 1929, semnat T. Arghezi.

II: *Contemporanul*, nr. 5 (643), 6 februarie 1959, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *N. D. Cocea*.)

ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 318, 17 februarie 1929, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul literar şi artistic*, an. IX, nr. 494, 25 mai 1930, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Gherea*.)

C. ŞABAN FĂGEŢEL: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 323, 23 februarie 1929, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul*, an. 61, nr. 17042, 17 decembrie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Costache Şaban Făgeţel*.)

H. ST. STREITMAN: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 333, 7 martie 1929, semnat T. Arghezi.

II: *Bilete de Papagal*, an. XVII, nr. 46, 12 februarie 1945, semnat T. A. (A apărut cu titlul: *75 de ani: H. Streitman*.)

CEZAR PETRESCU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 339, 14 martie 1929, semnat T. Arghezi.

ION GORUN: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 358, 7 aprilie 1929, semnat T. Arghezi.

HORIA MANIU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 421, 24 iunie 1928, semnat T. Arghezi.

A. A. BARDESCU: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 437, 13 iulie 1929, semnat T. Arghezi.

ZAMFIR ARBORE: *Bilete de Papagal*, an. II, nr. 457, 5 august 1929, semnat T. Arghezi.

II: *Progresul social*, an. II, nr. 4, 20 aprilie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Zamfir Arbore*.)

MIHAIL SĂULESCU: *Bilete de Papagal*, an. III, nr. 474, 14 septembrie 1930, semnat Cocò. (A apărut cu titlul: *Crochiuri din Predeal*.)

ÎN MEMORIA LUI DOSTOIEVSKI: *Adevărul literar şi artistic*, an. X, nr. 531, 8 februarie 1931, semnat T. Arghezi

BRATZU: *Adevărul literar şi artistic*, an. X, nr. 548, 7 iunie 1931, semnat T. Arghezi.

GEORGE ENESCU: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 569, 1 noiembrie 1931, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Un jubileu de lăută*.)

JOHANN WOLFGANG GOETHE: *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 590, 27 martie 1932, semnat T. Arghezi.

PANAIT MACRI: *Secolul*, an. I, nr. 21, 10 iulie 1932, semnat T. Arghezi.

PETRE CIORĂNEANU: *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 626, 4 decembrie 1932, semnat T. Arghezi.

POHL ANTICARUL: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 638, 26 februarie 1933, semnat T. Arghezi.

II: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 731, 9 decembrie 1934, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Pohl*.)

M. SEVASTOS: *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 656, 2 iulie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Tabletă prieteniei. M. Sevastos*.)

N. MILCU: *Dimineața*, an. 29, nr. 9611, 30 septembrie 1933, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Moartea poetului*.)

PENTRU MORȚI: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 711, 22 iulie 1934, semnat T. Arghezi.

ALEXANDRU ODOBESCU: *Convorbiri literare*, an. LXVII, nr. 7-9, iulie-septembrie 1934, semnat T. Arghezi.

II: *Contemporanul*, nr. 26 (664), 3 iulie 1959, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Inscripție*.)

PAUL ZARIFOPOL: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 717, 2 septembrie 1934, semnat T. Arghezi.

CINCINAT: *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 731, 9 decembrie 1934, semnat T. Arghezi.

DIMITRIE CANTEMIR: *Adevărul literar și artistic*, an. XIV, nr. 759, 23 iunie 1935, semnat T. Arghezi.

H. BARBUSSE: *Adevărul literar și artistic*, an. XIV, nr. 770, 8 septembrie 1935, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *În loc de prohod*.)

UN ARTIST NECUNOSCUT: *Muzică și Poezie*, an. I, nr. 4, februarie 1936, semnat Tudor Arghezi.

TONEGARU: *Bilete de Papagal*, nr. 1 (478), 1937, nesemnat.

N. DAVIDESCU: *Bilete de Papagal*, nr. 2 (479), 1937, semnat T.A. (A apărut cu titlul: *Idiosincrazii*.)

VASILE PÂRVAN: *Bilete de Papagal*, nr. 2 (479), 1937, nesemnat.

II: *Adevărul*, an. 61, nr. 16883, 13 iunie 1947, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Vasile Pârvan*.)

ALEXANDRU SAHIA: *Bilete de Papagal*, vol. I, nr. 9, 1937, nesemnat.

CAMIL PETRESCU: *Kalende*, an. II, nr. 4-5, aprilie-mai 1943, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. XII, nr. 4 (567), 21 ianuarie 1965, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Camil Petrescu*.)

COȘBUC: *Informația Zilei*, an. III, nr. 485, 13 mai 1943, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 37 (734), 15 septembrie 1966, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Coșbuc*.)

AL. PHILIPPIDE: *Informația Zilei*, an. III, nr. 503, 31 mai 1943, semnat T. Arghezi.

UN POET: C. IGNĂTESCU: *Vremea*, an. XV, nr. 715, 12 septembrie 1943, semnat T. Arghezi.

PANAIT MUȘOIU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XI, nr. 12, decembrie 1944, semnat T. Arghezi.

V. DEMETRIUS: *Bilete de Papagal*, an. XVII, nr. 25, 16 ianuarie 1945, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *5 lei*.)

D. TOMESCU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XII, nr. 8, august 1945, semnat T. Arghezi.

BENJAMIN FONDANE: *Revista Fundațiilor Regale*, serie nouă, an. XII, nr. 4, decembrie 1945, semnat T. A.

CRISTIAN SÎRBU: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XIII, nr. 1, ianuarie 1946, semnat T. A.

POMPILIU: *Adevărul vremii*: an. 60, nr. 16565, 18 mai 1946, semnat T. Arghezi.

II: *Gazeta literară*, an. VIII, nr. 25 (379), 15 iunie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Scrisoare*.)

CONSTANTIN GRAUR: *Adevărul*, an. 60, nr. 16581, 7 iunie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ziaristul*.)

PROFESORUL RAINER: *Adevărul*, an. 60, nr. 16605, 6 iulie 1946, semnat T. Arghezi.
PROFESORUL NEDIOGLU, *Adevărul*, an. 60, nr. 16659, 10 septembrie 1946, semnat T. Arghezi.
IOSIF NĂDEJDE: *Adevărul*, an. 60, nr. 16692, 17 octombrie 1946, semnat T. Arghezi.
PAUL ADAM: *Adevărul*, an. 60, nr. 16707, 3 noiembrie 1946, semnat T. Arghezi.
ION LUCA: *Adevărul*, an. 60, nr. 16737, 8 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.
EUSTAŢIU MĂCIUCESCU: *Adevărul*, an. 60, nr. 16740, 12 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.
I. BRĂTESCU-VOINEŞTI: *Adevărul*, an. 60, nr. 16749, 22 decembrie 1946, semnat T. Arghezi.
II: *Adevărul*, an. 60, nr. 16753, 31 decembrie 1946, semnat T. Arghezi. (A apărut cu titlul: *Comentariul.*)
ARTUR ENĂŞESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16781, 6 februarie 1947, semnat T. Arghezi.
ADOLPHE DE HERZ: *Adevărul*, an. 61, nr. 16782, 7 februarie 1947, semnat T. Arghezi.
G. IBRĂILEANU: *Pygmalion*, nr. 1, 15 februarie 1947, semnat T. Arghezi.
ION MINULESCU: *Adevărul*, an. 61, nr. 16836, 11 aprilie 1947, semnat T. Arghezi.
FABULĂ: *Adevărul*, an. 61, nr. 16897, 29 iunie 1947, semnat T. Arghezi.
POETUL G. TUTOVEANU: *Adevărul*, an. 61, nr. 17019, 20 noiembrie 1947, semnat T. Arghezi.
ANTON PANN: *Viaţa Românească*, an. VII, nr. 11, noiembrie 1954, semnat Tudor Arghezi.
ION SLAVICI: *Contemporanul*, nr. 30 (460), 29 iulie 1955, semnat Tudor Arghezi.
MESAJ CĂTRE CEHOV: *Contemporanul*, nr. 40 (522), 5 octombrie 1956, semnat T. Arghezi; şi în vol. *Din drum*, 1957; *Tablete de Cronicar*, 1960.
MIHAIL SADOVEANU: *Contemporanul*, nr. 44 (786), 3 noiembrie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Zăbranic.*)

II: *Contemporanul*, nr. 46 (788), 27 noiembrie 1961, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Kri-Kri.*)
CREANGĂ: *Tribuna*, an. VI, nr. XI (267), 15 martie 1962, semnat Tudor Arghezi.
ION AGÂRBICEANU: *Gazeta literară*, an. X, nr. 22 (481), 30 mai 1963, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Ultima secundă*).
ADRIAN MANIU: *Gazeta literară*, an. XI, nr. 3 (513), 16 ianuarie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *Amintiri.*)
TUDOR VIANU: *Contemporanul*, nr. 27 (925), 3 iulie 1964, semnat Tudor Arghezi. (A apărut cu titlul: *O voce de dincolo...*)
GOGA: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 13 (699), 31 martie 1966, semnat Tudor Arghezi.
OSCAR WALTER CISEK: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 25 (711), 23 iunie 1966, semnat Tudor Arghezi.
I. C. VISSARION: *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 45 (732), 10 noiembrie 1966, semnat Tudor Arghezi.
TREI DISPARIŢII AMARE: *Gazeta literară*, an. XIV, nr. 2 (741), 12 ianuarie 1967, semnat Tudor Arghezi.
ION VINEA: *Gazeta literară*, an. XIV, nr. 5 (744), 2 februarie 1967, semnat Tudor Arghezi.

MITZURA ARGHEZI

CUPRINS

SCHIȚE DE PORTRET
1911—1967

Morții 7
Th. Cornel 9
Scrisoare deschisă lui Jean-Jacques Rousseau 16
II 20
I. L. Caragiale 23
II 29
III 33
IV 36
V 39
Mihai Eminescu 41
II 44
III 47
IV 50
V 53
VI 56
VII 79
Panait Cerna 82
II 84
St. O. Iosif 86
II 89
Ilarie Chendi 91
II 93
Marc A. Jeanjaquet 97
Cezar Boliac 100
Felibrul 102
Mihai Codreanu 105

Pompiliu Eliade 108
Cei de azi 111
Emil Gîrleanu 114
Mircea Demetriad 116
D. Anghel 119
II 123
Alexandru Davila 126
Gala Galaction 129
II 133
III 136
IV 139
V 141
Vasile Alecsandri 142
II 145
Constantin Mille 149
II 151
H. Sanielevici 154
C. A. Rosetti 157
Toma Florescu 160
Beethoven 162
Léo Bachelin 165
G. Topîrceanu 167
II 169
Otilia Cazimir 171
II 173
III 177
Mihai Pășcanu 179
N. N. Beldiceanu 181
Urmuz 182
Henrik Ibsen 186
George Ranetti 188
Ion Dragoslav 190
Jean Zahareanu 192
II 195
Arhibald 198
Leon Tolstoi 201
Părintele Abramescu 206
II 209

Sabin Drăgoi 213
N. D. Cocea 216
II 219
Alexandru Dobrogeanu-Gherea 222
II 225
C. Șaban Făgețel 228
II 232
H. St. Streitman 235
II 238
Cezar Petrescu 240
Ion Gorun 244
Horia Maniu 247
A. A. Bardescu 249
Zamfir Arbore 251
II 254
Mihail Săulescu 256
În memoria lui Dostoievski 260
Bratzu 265
George Enescu 267
Johann Wolfgang Goethe 271
Panait Macri 275
Petre Ciorăneanu 278
Pohl anticarul 281
II 283
M. Sevastos 286
N. Milcu 289
Pentru morți 291
Alexandru Odobescu 294
II 298
Paul Zarifopol 300
Cincinat 304
Dimitrie Cantemir 306
H. Barbusse 309
Un artist necunoscut 312
Tonegaru 317
N. Davidescu 318
Vasile Pârvan 321
II 324

Alexandru Sahia 326
Camil Petrescu 328
II 332
Coşbuc 335
II 338
Al. Philippide 341
Un poet: C. Ignătescu 344
Panait Muşoiu 347
V. Demetrius 350
D. Tomescu 352
Benjamin Fondane 356
Cristian Sîrbu 359
Pompiliu 361
II 363
Constantin Graur 365
Profesorul Rainer 368
Profesorul Nedioglu 371
Iosif Nădejde 374
Paul Adam 377
Ion Luca 379
Eustaţiu Măciucescu 382
I. Brătescu-Voineşti 384
II 387
Artur Enăşescu 389
Adolphe de Herz 392
G. Ibrăileanu 395
Ion Minulescu 398
Fabulă 400
Poetul G. Tutoveanu 404
Anton Pann 406
Ion Slavici 413
Mesaj către Cehov 416
Mihail Sadoveanu 419
II 421
Creangă 424
Ion Agârbiceanu 426
Adrian Maniu 427
Tudor Vianu 430

Goga 432
Oscar Walter Cisek 434
I. C. Vissarion 435
Trei dispariţii amare 438
Ion Vinea 440

Note bibliografice 442